SEMETEY
SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT
TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBÎ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION
CİLT XIX · İHANETİN ALTIN TACI VE SON YATAK

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT XIX

Bölüm 1 · İhanetin Altın Tacı
Bölüm 2 · Akkelte Susunca
Bölüm 3 · Bozkurdun Son Yatağı

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Семетей» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында (1-китеп). «Turar» Yayınevi, Bişkek 2013 (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 316.000 mısralık «Semetey» bölümünün 192.165–202.760 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Manas göçtü; ama ocağı sönmedi. Elinde destan, dilinde ant taşıyan Kırgız, kaybettiği hanın yasını bir başka hikâyeyle sağalttı: babasız doğan, sürgünde büyüyen, atalar yurdunu geri almak için tek başına yola çıkan bir oğulun hikâyesiyle. «Semetey», üçlemenin ikinci kitabıdır; yasın, vefanın ve dönüşün destanıdır.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta Semetey'in hikâyesi, Manas'ın ölümünün hemen ertesinde başlar. Abıke ile Köböş'ün ihaneti, Kanıkey'in bebeğini koynuna alıp Buhara'ya kaçışı, yetimin dedesinin sarayında soyundan habersiz büyüyüşü ve kanının çağırdığı gün Talas'a dönüşü — bunların hepsi, sözlü geleneğin en usta anlatıcısının nefesiyle, kesintisiz bir ırmak gibi akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Semetey» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Söz atadan oğula geçti; kitap da elden ele geçsin.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Manas has passed; but his hearth was not extinguished. The Kyrgyz, bearing the epic in their hands and the oath upon their tongues, healed their mourning for the lost khan with another story: the story of a son born fatherless, raised in exile, who set out alone to win back the land of his fathers. «Semetey» is the second book of the trilogy; it is the epic of mourning, of loyalty, and of return.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story of Semetey begins in the immediate wake of Manas's death. The treachery of Abıke and Köböş, Kanıkey's flight to Bukhara with her infant clasped to her breast, the orphan growing up in his grandfather's palace unaware of his lineage, and his return to Talas on the day his blood called him — all of this flows like an unbroken river on the breath of the oral tradition's greatest narrator.

In this bilingual edition we present the «Semetey» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The word passed from father to son; may the book too pass from hand to hand.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

I	İhanetin Altın Tacı	Cilt XIX — bu ciltte
2	Akkelte Susunca	Cilt XIX — bu ciltte
3	Bozkurdun Son Yatağı	Cilt XIX — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

İhanetin Altın Tacı

Çınkoco ile Toltoy'un ektiği fitnenin ardından Ceti-Özön'ün Cediger halkı, hanları Kıyaz'ın önderliğinde kan davası güderek Talas'a yürür; fakat Külçoro tek başına orduyu bozguna uğratır ve Cediger boyunlarına yular takıp aman diler. Yaşlı Kadırbay, suçun halkın değil Kıyaz'ın akılsızlığı ile Kançoro'nun fesadı olduğunu haykırır; Semetey'in heybetini gören Kıyaz saldırmaya cesaret edemez. Anlatıcı burada ihanetin köklerini açar: Surkoyon'un yularının Külçoro'ya atılmasından beri kin biriktiren Kançoro, Semetey'in tılsımlı atı Taybuurul'un sırrını düşmana vermiş, atı yok ettirmiş ve Kıyaz'a savaş gününü bildiren mektubu göndermiştir. Kaçan Cediger'in ardından "Cediger!" narasıyla yetişen Kançoro, orduyu utandırıp geri döndürür ve açık savaş başlar.

Külçoro, bir memeden süt emdiği Kançoro'nun artık apaçık düşman olduğunu görüp onun başını almaya ant içer. Kadırbay, Semetey'in geçmiş iyiliklerini — Kançoro'yu Çin esaretinden kurtarışını, Han Çubak'ın öcünü alışını — sayarak Cediger'i barışa çağırsa da Kançoro tehditle ağır basar: Kıyaz boyun eğer ve Cediger, altın taç giydirip altmış kişinin kaldırdığı tahtla Kançoro'yu kendine han yapar. Yeni han bütün orduyu Semetey'in üzerine sürer; Taybuurul'un yokluğunu, kırk çiltenin ayrılışını, Akkelte'nin ateş almayışını düşmana fısıldar. Dört kişi birden mızrak saplasa da Semetey silkinip kurtulur; Külçoro, Kadırbay ile Tölöbay'ın başını keser. Ama Nartoru sarp yokuşta tökezleyince Semetey atsız kalır ve bölüm, yalnız kahramanın Cediger seliyle kuşatılışıyla kapanır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Cediger ordusunu Ceti-Özön'den Talas'a süren Kıyaz, Bagış'ın oğludur ve Tootoru adlı ata biner; Külçoro'nun tek başına yaptığı bozgun üzerine halk boyunlarına yular geçirip aman diler.
- Kançoro'nun ihaneti üç aşamalıdır: Taybuurul'un sırrını (dört ayağını bağlayıp kulağına kurşun akıtma) vermek, atı yok ettirmek ve Kıyaz'a altı at ile savaş gününü bildiren mektup göndermek.
- Kininin kökü, Toltoy yenilgisinden sonra Semetey'in Surkoyon'un yularını Kançoro'ya değil Külçoro'ya atması gibi paylaştırma kırgınlıklarına dayanır.
- Yaşlı Kadırbay (Kalça oğlu) ile Tölöbay (Tölök oğlu) halkın suçsuzluğunu savunup barış öğütler; buna rağmen Semetey'e mızrak uzattıkları için ikisinin de başını Külçoro keser.
- Kıyaz'ın kapitülasyonuyla Cediger, Kançoro'ya altın taç giydirip altmış kişinin kaldırdığı yaldızlı tahtta onu han ilan eder.
- Kançoro, Semetey'in zayıf anını — kırk çilten koruyucunun ayrılışını, Akkelte'nin ateş almayışını, Zülpükor'un kınında paslanışını — düşmana açıklar; Nartoru'nun yokuşta çökmesiyle Semetey atsız ve kuşatılmış kalır.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Onunla boğuşan sağ kalır mı?!	*Can any who grapples with him stay alive?!*
Hani haberlerde var ya,	*You know, as the tidings tell,*
Göçüp giden er Toltoy	*The departed hero Toltoy*
Bilgeydi, bir aslandı,	*Was a sage, was a lion,*
192170 Bilgiç doğmuş bir erdi,	*A man born wise was he,*
Akrabaya sığmayıp yad olup,	*Not fitting among kin, turned stranger,*
Şıgay'ın oğlu Çınkoco	*Şıgay's son Çınkoco*
Gücü âleme yeter sanırdı,	*Thought his strength could master the world,*
Semetey ile o ikisi	*He and Semetey, those two,*
Kardeş çocuklarıydı.	*Were children of brothers.*
Tutuşup ölen o domuzun	*That swine who died grappling —*
Fesatlığına bak hele.	*Just look upon his treachery.*
Sert bir çarpışma salarım diye,	*Saying, I shall loose a bitter clash,*
Akun Han onun kayınıymış.	*Akun Han was his father-in-law, they say.*
192180 Şıgay'ın oğlu Çınkoco	*Şıgay's son Çınkoco*
Halkı gerçekten kudurtup	*Truly drove the people to frenzy*
Bir kavga salmıştı ortaya.	*And loosed a quarrel into the world.*
Nice aksakalı, yaşlısı,	*Many a white-beard, many an elder,*
Er Toltoy öyle yaptığı için	*Because hero Toltoy did so,*
Asker alıp, ordu toplayıp,	*Taking soldiers, mustering a host,*
Hepsi kırgına uğradı,	*All of them met with slaughter,*
Telaştan aklımız şaştı bizim,	*Our wits were dazed with panic,*
At sunup kulunuz deyip,	*Offering steeds, saying, we are your slaves,*
Ayköl'den güçbela kaçtık biz.	*We barely fled from Ayköl.*
192190 Çınkoco, Toltoy kudurup,	*Çınkoco and Toltoy, run mad,*
Kendisi varıp sataştı,	*Went themselves and picked the fight,*
Kalabalık halkın hepsi	*And all the teeming people*
Geçilmez kahra dolaştı.	*Were tangled in unpassable woe.*
Manas'ın oğlu o hunhara	*At that fierce one, Manas's son,*
Ölecekmiş gibi Cediger	*As if fated to die, the Cediger*
Coşup kendisi sataştı,	*Surged up and picked the fight themselves,*
Ceti-Özön'de Cediger	*In Ceti-Özön the Cediger*
Obanıza tamu salmıştı,	*Had loosed hellfire on your camp,*
Köyünü vururum diye isteyip,	*Desiring, saying, I shall strike your village,*
192200 Bize zorbalığını salıp gitmişti ya?	*Did he not loose his tyranny on us and go?*

Arslan yiğide sataşıp,
Bugün azaba dolaşıp,

Haram ölecekmişiz demek.
Körpe enik gibi sızlanıp,
Kötü mü ölecekmişiz?
Hep birlikte feryat kopup,
Şu bozkurt töreden
Haram mı ölecekmişiz,
Coşup gelip, öz malımızı
Saçıp mı gidecekmişiz,
Ceti-Suu'ya yönelip,
Yaman aslandan kırılıp,
Kaçıp mı gidecekmişiz.
Dalgalanıp çıktık biz Cediger,
Şimdi dağ gibi, taş gibiyiz.
El kaynaşıp, göl coşup,
Kaplana sataşıp,
Boş yere derde dolaşıp,
Perişan olup mu ölecekmişiz?
Düğüm düğüm geniş yuları,
Ey bahadır, cana kıyma deyip,
Hazırlığa girişti er Kıyaz
Ar namus etmeden boyna
Takınıp mı ölecekmişiz,
Ayköl, cana kıyma deyip,
Yalvarıp mı ölecekmişiz,
Sakallısı, ihtiyarı
Kaygı çekip, feryat edip,
Cediger, Kıpçak hepsi,
Hızır'ın dokunduğu hunhara
Ucuna kim el sürer deyip,

Bahadır Manas aslanına,
Aslandan kalan eline
Hangi insan el kaldırıp,
Hangi insan girer deyip,
Ulukman aslanın oğluna

Picking a fight with the lion brave,
Tangled today in torment,

So we were to die accursed, it seems.
Whimpering like a tender whelp,
Were we then to die so foully?
All together bursting in lament,
From that grey-wolf lord
Were we to die accursed,
He surging in — our own herds
Were we to scatter and be gone,
Turning toward Ceti-Suu,
Cut down by the dread lion,
Were we to flee and be gone?
We Cediger rose up in waves,
Now we stand like mountain, like stone.
The people seething, the lake surging,
Picking a fight with the tiger,
Tangled in trouble for naught,
Were we to die in wretched ruin?
The broad halter, knot on knot,
O batyr, spare our lives, saying, Hero
Kıyaz set to making ready
Without shame or honor, on our necks
Were we to don it and so die,
Ayköl, spare our lives, saying,
Were we to die imploring,
The bearded and the aged,
Bearing sorrow, raising lament,
Cediger and Kıpçak, all of them,
At the fierce one touched by Hızır —
Who dares lay hand on his spear-point, saying,
At the lion of batyr Manas,
At the hand left by the lion —
What man could raise a hand, saying,
What man could close with him, saying,
With the son of the lion Ulukman

Hangi kul savaşıp dokunur deyip,
What slave could fight and touch him, saying,

El feryat edip, yurt çığrışıp,
The people lamenting, the yurt-folk crying out,

Düşünsen, kargaşalı iş olup,
Kimi kimseye, kimi kimse
Birbirine sokulup,
Kimi adama, kimi adam
Fısıldaşıp konuşup,

Think on it — a matter of turmoil,
Some to others, others still
Pressing close to one another,
Some men to other men
Whispering, murmuring together,

Dertlenip döner geri,
Zavallı kadın, körpe çocuk
Şimdi ne olacak deyip,
Vasiyetini söyleyiverdi.
Söz açılınca, büyük kargaşa,
Gürültüye girdi Cediger,
Akıl yorup, iş düşünüp,
Feryada girdi Cediger,
Kimisi inat edip,
Çelik mızraklara sap geçirip,
Dertlendiğinden kimi adam
Candan geçmeye kalkıştı.
Hesapsız, pek çok olup,
Yağmur gibi ok yağdırıp, yay çekip,
Er Kıyaz hep birden daldı.
Kılıç sallayıp, mızrak vurup,
Kahrını döküp bağırıp,
«Kıyaz!» diye uran çağırıp,
Karşı karşıya duruşup,
Cazayıl atıp, yay çekip,
Canını ortaya koyup vuruşup,
Yaman bir kavga salmıştı.
Kavgalaşıp durdular.
İşte o zaman Külçoro,
Şay'ın koruduğu aslan Çoro,
Çevikliği ölçüsüz,
Şakırdayan er Çoro,
İki uzvu ok gibi denk Çoro,
Kırgız şöyle dursun, Kıtay'ı

Turn back again in sorrow,
The poor women, the tender children —
What will become of us now, saying,
Each spoke his last testament.
When speech was opened, great turmoil,
The Cediger fell to uproar,
Straining their wits, weighing the matter,
The Cediger fell to lament,
Some grew stubborn,
Fitting hafts to lances of steel,
Some men, from very grief,
Set out to cast their lives away.
Beyond all counting, being many,
Raining arrows like rain, drawing bows,
Hero Kıyaz plunged in all at once.
Swinging swords, striking with lances,
Pouring out his wrath, shouting,
Crying «Kıyaz!» as his war-cry,
Standing face against face,
Firing the cazayıl, drawing bows,
Staking their lives, they struck,
A dread quarrel had been loosed.
They fought on and on.
It was then that Külçoro,
The lion Çoro whom Şay protects,
Whose nimbleness is measureless,
The clanging hero Çoro,
Çoro whose two limbs match like arrows,
Let alone the Kirghiz — the Kıtay

Kırgına uğratan er Çoro.
İşte o zaman Külçoro
Silahını pusatını kuşanıp,
Beline kılıç bağlanıp,
Cediger tümen, bu yalnız,
Tatlı canın cefasını
Görüp durur Külçoro,
Canı ortaya koyup vuruşup,

Ölümle yürür Külçoro.
Sinek kadar canı çığrışıp,
İliği kemiği sızlayıp,
Gönlü parça parça bölünüp,
Gözünden yaşı dökülüp,
Cediger'in kara tuğu,
Yeri inleten çığlık gürültü,

Tam karşısında görünüp.
Ay Külçoro bahadırın,
Ecel gelse ölmeye,
Nerde ise o şahbaz,
Bahadır bozkurt Semetey
Destek olup durmaya,
Ölmeyip sağ gezerken
Hangi murada ereyim,
Abam aslanın uğruna
Kıl kadar esirgemeden kuru canı,
Kıl kadar görmeden aslan Çoro'n,
Haykırışı taş yarıp,
Böğürüşü baş yarıp,
Kara aslan gibi atılıp,
Gaipten akıl bulunup,
Uluklarını, aslanlarını,
Çarpışmaya girecek erlerini
Koparıp çıktı Külçoro,
Yeri kaplayan Cediger'e
Tek başına dalıp, el salıp,
Darmadağın etti Külçoro.
Bahadırlarını, aslanlarını

Hero Çoro who dealt them slaughter.
It was then that Külçoro
Girding on his arms and armor,
A sword bound at his waist,
The Cediger a tümen, he alone,
The torment of sweet life
Külçoro stands beholding,
Staking his life, he struck,

Külçoro walks with death.
His fly-small life crying out,
His marrow and bone aching,
His heart split piece from piece,
Tears spilling from his eyes,
The black banner of the Cediger,
The scream and din that makes earth groan,
Appearing right before him.
Ah, batyr Külçoro —
Should death's hour come, to die,
Wherever that royal falcon be,
The batyr grey wolf Semetey
To stand by him in support,
While he walks alive, undying —
What desire should I attain,
For the sake of my elder, the lion,
Not sparing his bare life a hair's worth,
Not caring a hair, your lion Çoro,
His war-shout splitting stone,
His bellow splitting heads,
Charging like a black lion,
Finding counsel from the unseen,
Their great ones, their lions,
Their men fit to enter combat —
Külçoro tore them out and away,
Into the Cediger that covered the earth
Plunging alone, laying on hands,
Külçoro scattered them to ruin.
Their batyrs and their lions

Bağlayıp çıktı Külçoro,	*Külçoro bound and brought away,*
Pehlivan geçinen Cediger'i	*The Cediger who posed as wrestlers*
Sürüp çıktı Külçoro.	*Külçoro drove out before him.*
Kısa kılıcı bele kuşanıp,	*Girding the short sword at his waist,*
Yeri kaplayan Cediger'e	*Into the Cediger that covered the earth*
Tek başına girdi el salıp,	*He entered alone, laying on hands,*
«Manas!» diye uran çağırıp,	*Crying «Manas!» as his war-cry,*
Yeri kaplayan Cediger'i	*The Cediger that covered the earth*
Yetiştiğinde savurup çarptı,	*He hurled and struck as he overtook them,*
Mızrak yetişen yerlerini	*Where the lance could reach them,*
Mızrak ile devirip,	*Toppling them with the lance,*
Mızrağa takılıp düşse,	*If one fell caught upon the lance,*
Aslen pehlivan aslan Çoro'n,	*Your lion Çoro, wrestler born,*
Şişleyip saplayıp fırlatıp,	*Skewering, stabbing, flinging away,*
Balta değen yerlerini	*Where the axe could strike them,*
Balta ile baltalayıp,	*Hewing them with the axe,*
Dalıp çıkar aslan Çoro.	*The lion Çoro plunges in and out.*
Kılıç yetişen yerlerini	*Where the sword could reach them,*
Kılıç ile kıyıp biçip,	*Slashing, mowing with the sword,*
Savrulup yürür Külçoro'n.	*Your Külçoro whirls onward.*
Kahrını salıp bağırıp,	*Loosing his wrath, shouting,*
Cediger'i savurup,	*Hurling the Cediger about,*
Yetiştiklerini mızraklayıp,	*Lancing those he overtook,*
Başları Kıyaz nerde deyip,	*Saying, where is their head, Kıyaz,*
Tebaasını mızraklayıp,	*Lancing his subject folk,*
Fesatçı Kıyaz nerde deyip,	*Saying, where is Kıyaz the schemer,*
Ardına düşüp koşturup,	*Falling on their rear, galloping,*
Gönlü isterse ölsün deyip,	*Saying, let him die if his heart so wills,*
Ölmeden kalır geri kalanı,	*The rest who remain undying,*
Nice sıkıntı görsün deyip,	*Saying, let them see many a hardship,*
Aklını yitirip şaşırsın deyip,	*Saying, let them lose their wits and be dazed,*
Bundan böyle Cediger,	*Saying, henceforth the Cediger*
«Beyim, kulun olduk» desin diye,	*May say, «My lord, we are your slaves»,*
Çukura giriversin diye,	*That they might tumble into the pit,*
Tulpar ile koşturup,	*Galloping on his tulpar,*
Ondan yakına geleni,	*Whoever came near to him,*
Alpları devleri işte böyle	*The alps, the giants — even so*

İncikten kavrayıp fırlatıp.
Külçoro'yu gördüğünde
Üç-Koşoy'un yamacını
Aşıp gider Cediger,
Sanki laçin karga sürüsüne dalmış gibi,

Kaçıp gider Cediger.
«Aman, töre, kulunuz!» deyip,
«Dokunmayız, kul olduk» deyip.

«Baş eğdik» diye bağırıp,
«Yıkıldık» diye o zaman
Külçoro'yu çağırıp,
Sinek kadar candan umut kesip,

Attan inip koşarak.
Düğüm düğüm yuları
Boyunlarına takınıp,
Kara kalabalık Cediger,
Can bağışla diye yalvarıp,
Halk çığrışıp, feryat olup,
Cefalı bir kavga olmuştu,
Kırıldığından halk uluyup,
Kahrolası candan umut kesip,
Ağır dert, büyük kavga,
Hepimizi kırar deyip,
Kahrolası candan umut kesip,
Kimisi sessiz durmayıp,
Sağa sola telaşla koşuşup,
Kimi yaralı Cediger
Dağa doğru kaçıştı,
Toprak uçup, toz kaplayıp,
Dolu dolu dert, iş olup,
Her biri bir yana koşuşup,
Perişan olup dururken,
Şahbaz imiş Külçoro,
İlginç savaş kıldığında,
Cediger'in hepsi,
Kadırbay ile Tölöbay,

Seizing them by the shin and flinging.
When they beheld Külçoro,
Over the slope of Üç-Koşoy
The Cediger go fleeing across,
As if a falcon had plunged into a flock of crows,
The Cediger go fleeing away.
Saying, «Mercy, lord, we are your slaves!»
Saying, «We will not touch you, we are slaves.»
Shouting, «We have bowed our heads»,
Then, crying «We are overthrown»,
Calling out to Külçoro,
Cutting hope from their fly-small lives,

Dismounting, running on foot.
The halter, knot on knot,
They hung about their necks,
The black teeming Cediger,
Imploring, grant us our lives,
The folk crying out, lament arising,
It had been a quarrel full of torment,
The folk howling at their slaughter,
Cutting hope from their wretched lives,
Heavy grief, great quarrel,
Saying, he will cut us all down,
Cutting hope from their wretched lives,
Some not standing silent,
Scurrying in panic right and left,
Some of the wounded Cediger
Fled away toward the mountain,
Earth flying, dust covering all,
Grief brimming full, such doings,
Each one scurrying his own way,
While they stood in wretched ruin,
A royal falcon was Külçoro,
When he wrought his wondrous warfare,
All of the Cediger,
Kadırbay and Tölöbay,

Halktan çıkma ihtiyarı,
Akıl bulan, söz bilen,
Gerçek bilge olanı,
Kadırbay perişan çıkageldi,
Attan inip hazırlanıp,
Durur imiş o şahbaz,
Külçoro'ya yalvarıp:
«Yılkı sürsek tozumuz bir,
Kökümüz bir, canımız bir,
Ceti-Özön'ü dolduran,
Ölüp yatan kalabalık halk,
Bahadır, kalabalık halkta ne suç var.
Kabul etsen, el işte
Kara kalabalık Cediger'in
İhtiyarını bile bırakmadan
Pata küte tokmaklayıp,

An elder risen from the folk,
Finder of counsel, knower of words,
The truly wise among them,
Kadırbay came forth in wretchedness,
Dismounting, making himself ready,
There stood that royal falcon,
Imploring Külçoro:
«If we drive herds, our dust is one,
Our root is one, our life is one,
Those who fill Ceti-Özön,
The teeming folk that lie dead,
Batyr, what fault lies in the teeming folk?
If you accept, here is a people
Of the black teeming Cediger
Not sparing even their elders,
Thumping them whack upon thud,

Sürüp getirdi hepsini.
Kembay ile karşılaşıp,
Gelen canların biriyiz.
Zorla asker olup,
Gelen canların hepiyiz,
Hanımız ahmak değil mi,
Kalabalık halkta ne suç var?!
Başçımız ahmak değil mi?
Bütün halkta ne suç var?!
Akılsız han kudurur,
Kudurup han kabarmasın,
Eline fesat salarak
Tebaasını yutmaya kalkar.
Hanın ahmağı zırvalayıp,
Kalabalık halkı toplar,
Eline perişanlık salarak
Tebaasını kırar.
Bahadırsan, aslansan,
Er Kıyaz'ı kırınız,
Öfkenizi dizginleyin.
Er Kıyaz'ın bu hevesi,
Eli yurdu ürküten,

He drove them all here before him.
Meeting with Kembay,
We are one of the souls who came.
Made soldiers by force,
We are all of the souls who came,
Is not our khan a fool,
What fault lies in the teeming folk?!
Is not our chieftain a fool?
What fault lies in the whole folk?!
A witless khan runs mad,
Let no khan run mad and swell,
Loosing discord on his people,
He sets out to devour his subjects.
The fool of a khan raves on,
He gathers the teeming folk,
Loosing ruin on his people,
He cuts his subjects down.
If you are batyr, if you are lion,
Strike down hero Kıyaz,
Rein in your fury.
This whim of hero Kıyaz,
That frights the people and the yurt,

Kançoro'nun fesadıdır» –
Deyip böylece feryat edip,
Kadırbay dövünüp durmuştu,
«Sataşmayız hanına,
Tohumumuz birdir bizim,
Hey bahadır Külçoro,
Kul olduk hepinize,
Öfkenizi dizginleyin.
Kıracaksan halkı az kırınız.

Kaleli şehir, yer işte,
Kan dökeceksen, biz işte,
Bahadırlar yatan yer işte,
Baş keseceksen, biz işte,
Her geleni kırmayınız,
Boğuşup kahır kılmayınız,
Söyledik, öğüdü alınız,

Bu Kırgız size el olur,
Kırıp bitirmeyiniz.
Ceti-Özön'de yatarken
Cediger'in er Kıyaz'ı
Ak sakallı ihtiyarını,
Sürdü halkın hepsini,
Kimi canı hapsetti,
Kimi canı düpedüz
Adamakıllı dövdü,
Kimi canlar talan edildi,
Cana kıydı, horlayıp,
Sinek kadar canı kavurup,
Zorbalıkla sürüp getirdi,
Kıyaz ahmak değil mi?
Kırılan halkta ne suç var,
Hanın ahmak değil mi,
Kalabalık halkta ne suç var?
Yurt hazinedir, el mirastır.
Kaplan törem, el kırma,
Boynuz kırılsa güç gider,
Ezilip meme yok olursa,

Is the treachery of Kançoro» –
So saying, raising lament,
Kadırbay stood beating his breast,
«We will not assail your khan,
Our seed is one and the same,
Hey, batyr Külçoro,
We are slaves to you all,
Rein in your fury.
If you must cut down the folk, cut down but few.
Here is the walled city, the land,
If you must shed blood, here we are,
Here is the ground where batyrs lie,
If you must cut off heads, here we are,
Do not cut down all who come,
Do not grapple and work your wrath,
We have spoken — take the counsel,

These Kirghiz will be your people,
Do not slay them to the end.
While we lay in Ceti-Özön,
The Cediger's hero Kıyaz
Its white-bearded elders,
Drove the people one and all,
Some souls he imprisoned,
Some souls, outright,
He beat most soundly,
Some souls were plundered bare,
He slew lives, heaping scorn,
Scorching their fly-small lives,
With tyranny he drove them here,
Is not Kıyaz a fool?
What fault lies in the slaughtered folk,
Is not your khan a fool,
What fault lies in the teeming folk?
The yurt is treasure, the people heritage.
My tiger lord, do not cut down the people,
If the horn breaks, strength departs,
If the udder is crushed and lost,

Azığa katılan süt gider,
Perişan edip halk kırarsan,
Gerçekten elinden el gider,
Bahadır, öğüdü alınız,
Ölçüsüyle olunuz,
Kara kalabalık tebaanı,
Bahadır, hazine olan halkı bırakınız.
Tutuşup ölen Kıyaz'a
Cediger'in er Kıyaz'ı,
Ceti-Özön'de yatan Cediger'i
Azdırıp topladı,
«Kan davası güderim» diye zırvalayıp,
«Kıyaz kavga çıkardı» deyip,
Kudurup durmaları,
Sürüp getirdi kavurup,
Azabını verip inletip.
Sürüp getirdi dizi dizi,
Toplandık hep birlikte,
«Bozkurda el salar» deyip.

«Halk kırılıp kalır» deyip,

The milk that feeds the store departs,
If you wreck and cut down the folk,
Truly the people depart your hand,
Batyr, take the counsel,
Keep within due measure,
Your black teeming subjects —
Batyr, release the folk that are your treasure. For Kıyaz who dies grappling,
The Cediger's hero Kıyaz,
The Cediger lying in Ceti-Özön
He led astray and gathered,
Raving, «I pursue a blood feud», Saying,
«Kıyaz stirred up the quarrel»,
Their standing there run mad,
He drove them here, scorching,
Dealing torment, making them groan.
He drove them here in rank on rank,
We gathered all together,
Saying, «He will lay hands on the grey wolf.»
Saying, «The folk will be slaughtered and lost»,

Bahadır, gönlümüzde yoktu bu.
Beri yana çıktığımızda,
Kayın devrilip, söğüt ağlayıp,
«Hunhara varsak öldük» deyip,

Kalabalık halkın hepsi ağlayıp,
Ak sakallı koca ağlayıp,
«Artık babasız kaldık» deyip,
Dili çıkmış çocuk ağlayıp.
Er Kıyaz'ın horluğu,
Hesapsız değdi zorbalığı,
Kadın ağlayıp yanarak,
Kıstırılıp geldik biz Cediger,
Zavallı candan umut kesip.
Törem, bak da öğüdü al,
İnanmazsan bu söze,

Batyr, this was never in our hearts.
When we came out to this side,
The birch toppling, the willow weeping,
Saying, «If we go to the fierce one, we are dead»,
All the teeming folk weeping,
The white-bearded elder weeping,
Saying, «Now we are left fatherless»,
The child new to speech weeping.
Hero Kıyaz's scorn,
His tyranny struck beyond all count,
Women weeping, burning with grief,
We Cediger came here cornered,
Cutting hope from our poor lives.
My lord, look and take the counsel,
If you believe not this word,

Siz aslansınız, biz tavşan,
Düpedüz kırıveriniz.
«Halkta fesat yok» dersen,
Bu öğüdümü alınız.
Cediger'in Kıyaz'ına,
Bahadır, teke tek savaş açınız,
Ok gibi yürük Tootoru,
Bu da Oyrot'u bozan yürük at,
Bahadır, ganimet edip alınız,
Temiz yürekli halkı ayırınız,
Boğuşacağın düşman er Kıyaz'dır,
Bahadır, bir atışıp deneyiniz.
Haykırıp mızrak uzatınız,
Çetin güçlü aslanlığı
Er Kıyaz'a gösteriniz.
Sessiz uysal halka el salarsan,
Ayıp olur bu yaptığınız,
Cediger'in er Kıyaz'ı
Soyca sizden er değildir,
Hey bahadır, yiğitliği sizinkine denk değil,
Bağırıp mızrak salınız,
Bahadır Çoro, aslandın sen,

You are lions, we are hares,
Then cut us down outright.
If you say, «No treachery lies in the folk»,
Then take this counsel of mine.
Against the Cediger's Kıyaz,
Batyr, open single combat,
Tootoru, swift as an arrow,
A racer too that routed the Oyrot,
Batyr, take him as your spoil,
Set apart the clean-hearted folk,
The foe you must grapple is hero Kıyaz,
Batyr, try one exchange with him.
Shout and thrust out your lance,
Your hard and mighty lionhood
Show it to hero Kıyaz.
If you lay hands on the quiet, meek folk,
This deed of yours will be a shame,
The Cediger's hero Kıyaz
By lineage is no man beside you,
Hey batyr, his valor is no match for yours,

Shout and let fly your lance,
Batyr Çoro, a lion you were —

Kahırlı Kıyaz'ın elinden
Kurtarıp alınız» –
Deyip böylece Kadırbay
Kara dilini biledi,
Zavallıcık şakıdı durdu.
Kadırbay'ın sözünü uygun görüp,
Ordu çığrışıp, feryat kopup,
Gücü yetse alacakmış gibi,
Kabarıp zavallı halk,
Kıyaz'a el salacakmış gibi,
Eyer beli gibi yamacı
Aşıp varıp gitmişti,
Çaresini bulamadan nice can
Kaçıp yetip varmıştı,
Kaçıp gidip Kıyaz'a

From the hand of wrathful Kıyaz
Deliver us and take us» –
So saying, Kadırbay
Whetted his black tongue,
The poor soul warbled on and on.
Finding Kadırbay's word fitting,
The host crying out, lament bursting,
As if, had they strength, they'd take him,
The poor folk swelling up,
As if they'd lay hands on Kıyaz,
The slope like a saddle's spine
They had crossed and gone over,
Many a soul, finding no remedy,
Had fled and reached him there,
Fleeing away to Kıyaz,

Varıp haber salmıştı,
Mızrakları dimdik tutuşup,
Et pişimi süresince Cediger
Dilden düşüp kaldılar,
Kederlenip yanarak,
Tölöbay başta nice can,
Tölök'ün oğlu Tölöbay,
Biri Kalça'nın oğlu Kadırbay, «Kara gün, Kıyaz, öğüdümü al.»
Boğuşmada usta niceleri,
Yaprak dudaklı, yalçın kaşlı,
Can sevindiren söz ustaları,
Koşup telaşlanan beceriklileri,
Er Kıyaz'ın huzuruna,
Vay ki, yetişip kaçtı yamanları.
Kırdırmaya gelmişler.
Afallayıp, halk ürküşüp,
Er Kıyaz'ın huzuruna
Varıp söze başladı:
«Al, işte mızrağın!» deyip,
Halk çığrışıp mızrağını
Er Kıyaz'a bıraktı.
Kalça'nın oğlu Kadırbay
Eksiksiz söze başladı,
Yurt tuttuğun Ceti-Suu,
Ceti-Suu'dan asker aldın,

Had gone and brought him word,
Holding their lances bolt upright,
For the time meat takes to boil, the Cediger
Fell speechless and remained,
Grieving, burning with sorrow,
Many a soul with Tölöbay at their head,
Tölök's son Tölöbay,
One was Kalça's son Kadırbay, «Black is the day, Kıyaz — take my counsel.»
Many a master of grappling,
Leaf-lipped, crag-browed men,
Masters of words that gladden the soul,
The deft ones running in bustle,
Into hero Kıyaz's presence,
Alas, their dread ones fled and reached him. They have come to be slaughtered.
Dumbfounded, the folk shying,
Into hero Kıyaz's presence
He went and began to speak:
Saying, «Take it — here is your lance!»
The folk crying out, their lances
They laid down before hero Kıyaz.
Kalça's son Kadırbay
Began his speech in full:
Ceti-Suu where you made your yurt,
From Ceti-Suu you took soldiers,

Yeri ürkütüp bolca aldın,
Kara gönüllü aslanı aldın,
Geri dönmez eri aldın,
Aşırı kargaşa, büyük dert
Görmeye gelmişiz meğer,
Hunhar aslanın kendisinden
Ölmeye gelmişiz meğer.
Hızırlı yere sataşıp,
Boş yere kırgına dolaşıp,
Arslan yiğide sataşıp,
Ecele boş yere dolaşıp,
Aşırı kargaşa, büyük dert

You took them in plenty, frighting the land,
You took the black-hearted lion,
You took the man who never turns back,
Exceeding turmoil, great grief
We have come to see, it seems,
From the fierce lion himself
We have come to die, it seems.
Assailing ground that Hızır guards,
Tangled in slaughter for naught,
Assailing the lion brave,
Tangled with death for naught,
Exceeding turmoil, great grief

Görmeye gelmişiz meğer.
Güvendiğim Kançoro,
Kançoro'n kaçak bir kulmuş,
Hunhar aslandan biz bugün
Ölmeye gelmişiz meğer.
Barışın iyi olduğunu bil,
Ceti-Suu'yu eline geçiren,
Hakkını kimseye kaptırmayan,
192570 Hiçbir düşmanın diklenip yenemediği,
Kaplandın sen, bilmiş ol,
Ordu kudurup kaynaşıp,
Halk çığrışıp, yurt ürküşüp,
Kendini kırdırmaya gelmiştir,
Böbürlenen kudurgan,
Şu halkın hepsini,
Külçoro çakan bir okmuş,
Koca ağızlı Kançoro'nun
Elçiliği yokmuş,
192580 Sayısız yürük küheylanı
Hunhara gönülden sunalım.
Azgınlaşmadan, Cediger,
Kırgın olmadan dönelim.
Coşup gelse Külçoro,
Bildiğini yapar hali var.
Kahırlansa Semetey,

We have come to see, it seems.
Kançoro whom I trusted —
Your Kançoro proved a runaway slave,
From the fierce lion, we today
Have come to die, it seems.
Know that peace is the better way,
You who seized Ceti-Suu,
Who never yields his due to any,
Whom no defiant foe could vanquish,
A tiger you were — know it well,
The host run mad, seething,
The folk crying out, the yurt shying,
Has come to get itself slaughtered,
The boaster run rabid,
All of this people here —
Külçoro proved a striking arrow,
Big-mouthed Kançoro
Has no gift of envoyship,
Countless swift coursers
Let us offer the fierce one with all our hearts.
Before we run wild, Cediger,
Let us turn back before the slaughter.
Should Külçoro come surging,
He looks fit to do just as he wills.
Should Semetey turn wrathful,

Halkı koymadan kırar hali var.
Orta yerini Külçoro
Orak ile biçer hali var,
192590 Cediger değil, âlemi,
Kırgız değil, cihanı,
Cihan değil, Urum'u,
Kahırlanıp kalkarsa,
Bozkurt hiç bırakmadan yutar hali var,
«Er Kıyaz, sana kaçtım» deyip,

Kahırlansa ihtiyarını
Çiğneyip püskürtüverir hali var.

He looks fit to slay the folk to the last.
Their very midst, Külçoro
Looks fit to mow down with a sickle,
Not the Cediger alone — the world,
Not the Kirghiz alone — creation,
Not creation alone — Urum itself,
Should he rise up in wrath,
The grey wolf looks fit to swallow all unsparing, Saying, «Hero Kıyaz, to you I fled»,

In his wrath, even your elders
He looks fit to trample and scatter.

Bahadır, Cediger'in hepsini Kara talihli hunharın
Bu kaplan Semetey,
Görünüşü yalçın kaya gibi, Aç arslan, kaplan gibi,
Görüneni yutar gibi,
Karaltısı ulu doruk gibi, Gerçek azgın yaban domuzu gibi,
Gayreti masmavi demir gibi,
Çarpışanı yer gibi,
Her uzvu kaplan gibi,
Tutuşan sağ kalmaz gibi,
Yamaca çıkıp gerinip,
Yiğidin gördüm karaltısını, O tükenesiceyi görünce,
Ak yalçın dağ gibi yücelmiş, Düpedüz gönlün bölünür,
O bozkurdun aslanlığı
Hiçbir insanda yokmuş.
O tükenesicenin aslanlığı,
Gözledim, elde yokmuş.
Ah, Ayköl'ün yiğitliği.
Bu Kırgız'a doğmuş,
Masmavi demirden kale imiş,
Kara kurt gibi kâfirin
Halkını kırıp Beecin'i
Yol eylemesi yerinde imiş.
Çınmaçın'ı, Kakan'ı
Yol eylemesi yerinde imiş,
Azgın Kalça aslanlarını, Onunla boğuşan sağ hiç kalmaz.
Erlerini kırgın edip,
Varması yerinde imiş,
Kırıcı Kıtay'a atışı
Salması yerinde imiş.

Batyr, all of the Cediger Of the black-fated fierce one
This tiger Semetey,
His aspect like a sheer crag, Like a starving lion, a tiger,
As if to swallow all in sight,
His silhouette like a mighty summit, Like a wild boar truly run rabid,
His ardor like deep-blue iron,
As if to devour who clashes with him,
Each limb of his like a tiger,
None who grapples him seems to survive,
Climbing the slope, stretching himself,
I saw the brave one's silhouette, Seeing that doomed one,
Risen high like a white sheer mountain,
Your heart is cleft outright,
That grey wolf's lionhood
Exists in no man living.
That doomed one's lionhood —
I watched: it is found in no people.
Ah, the valor of Ayköl.
Born unto these Kirghiz,
He proved a fortress of deep-blue iron,
Of the infidel like a black wolf,
Slaying his people, making Beecin
Into his road — it was fitting indeed.
Çınmaçın and Kakan too
It was fitting he made them his road,
The wild lions of Kalça, None who grapples him ever survives.
Dealing slaughter to their men,
It was fitting that he went,
His onslaught on the slaughtering Kıtay
It was fitting that he loosed it.

Aşırı beladan, dertten
Kırgız'ı ayırıp
Kurtardığı gerçek imiş,

From exceeding bane and grief
He set the Kirghiz apart
And saved them — that is truth,

Semetey'i ben gördüm,
Aklım şaştı, us gitti,
«Çare bulamadım, şaşırdım» deyip,
Bedenim korktu, us gitti,
Semetey'i ben gördüm,
Kulağı yüksek, benzi berrak,
Haberini duysan uzağa kaç,
Alıvermek üzere duran kulmuş,
Çelivermek üzere duran ermiş.
Ay-âleme yaratılmış
Ülker yıldızı gibi görünür,
Gök kubbenin direği,
Sütunu gibi görünür,
Ay-âlemin durmak bilmez
Kavgası gibi görünür.
Coşunca çalkalayıp döken,
Dopdolu Kırgız, çok halkın,
Olgunlaşmış kurnaz Kırgız'ın
Atası gibi görünür.
Kahraman aslanların
Kararmış kara gözü imiş,
El yöneten, yurt besleyen
Arslanın ta kendisi imiş.
Kahrına can dayanmaz,
Yurdun kalesi bahadıra,
Bir kulağı dikilmiş,
Yardaki kavun bostanını korur gibi,
Boğuşanı düpedüz
Sinekten beter emecek gibi,

I myself saw Semetey,
My wits were dazed, sense fled,
Saying, «I found no remedy, I am lost»,
My body feared, sense fled,
I myself saw Semetey,
His ears held high, his face clear-bright,
If you hear tidings of him, flee far,
He proved a slave poised to seize at once,
He proved a man poised to strike aside.
Created for the moonlit world,
He seems like the Pleiades star,
The pillar of the sky's vault,
He seems like its very column,
Like the moonlit world's unresting
Quarrel itself he seems.
Who, surging, churns and pours forth,
Of the brimming Kirghiz, the many folk,
Of the ripened, cunning Kirghiz
He seems the very father.
Of the hero lions
He proved the darkened black eye,
Guiding the people, feeding the yurt,
He proved the lion's very self.
No soul withstands his wrath,
To the batyr, fortress of the yurt,
One ear of his pricked up,
As if guarding the melon patch on the cliff,
Whoever grapples him, outright
He seems fit to suck dry worse than a fly,

Hunharın halini gördüm,
Burnu dağın kayası gibi,
Çekişeni yutacak gibi,
Başı dağın doruğu gibi,
Üstüne yürüyeni Semetey
Düpedüz bastırıp yer gibi. Daha
yanmadan can gidip,
Önüne bakınca can çıktı,
Canın çıkmasının sebebi:

I saw the fierce one's state,
His nose like the mountain's crag,
As if to swallow who contends,
His head like the mountain's summit,
Whoever marches on him, Semetey
Seems to crush outright and devour. Life
fleeing before it even burns,
Looking before him, my life went out,
The cause of that life's going:

Altı bin erin heybeti var,
Arkasına baktığımda,
Altmış bin yiğit,
Ak bozkurdun pirleri,
Alıp kökünü kurutacak gibi,
Mızrak uzatıp durmakta,
Hemen çiğneyip yutacak gibi,
Kara benekli kaplan
Böğründe yalanıp,
Saldıracak gibi durmakta,
Önünü görüp usum gitti,
Altı bin pehlivanın heybeti var, Altmış tulpar, kırk küheylan,
Önünü görüp can çıktı.
Hemen yalmayıp emecek
Ejderhanın heybeti var.
Yiğit aslanla yüzleşip, Hunharla dosdoğru konuşup,
Ne murada erelim,
Yürü Kıyaz, gidelim.
Tebaadan ayrılıp,
Bölük pörçük olmadan gidelim,
Halk çığrışıp, yurt ölüp,
Ölüm olmadan gidelim.
Kırgını eğlence görmeyelim,
Kıl bıyıklılar süklüm püklüm,
Aslımız Kırgız idi bizim,
Kıtay elinden boşuna ölmez mi?
Kahırlı aslana sataşıp,
Kahırlı ervaha dolaşıp,
Kötü ölüp gitmeyelim.
Ciğerden kara kan gelip,
Ürküp şaşıp hırıldayıp,

Kargaşadan soluyup,
Kötü ölüp gitmeyelim.
«Cake'ciğim, kul olduk» deyip,
Ecel yetip, ar gidip,
Gırtlaktan kara kan gidip,

He has the awe of six thousand men,
When I looked behind him,
Sixty thousand braves,
The patron-saints of the white grey wolf,
As if to seize and wither the root,
Stand thrusting out their lances,
As if to trample and swallow at once,
A black-spotted tiger
Licking itself at his flank,
Stands as if poised to spring,
Seeing his front, my sense fled,
He has the awe of six thousand wrestlers,
Sixty tulpars, forty coursers,
Seeing his front, my life went out.
Ready to lap and suck at once —
He has the awe of a dragon.
Facing the brave lion, Speaking straight with the fierce one,
What desire should we attain?
Come, Kıyaz, let us go.
Parted from our subjects,
Let us go before we are torn piecemeal,
The folk crying out, the yurt dying,
Let us go before death comes.
Let us not make sport of slaughter,
The hair-whiskered ones all hangdog,
Our stock was Kirghiz of old,
Would they not die in vain at Kıtay hands?
Assailing the wrathful lion,
Tangling with the wrathful spirits,
Let us not die a foul death.
Black blood rising from the liver,
Shying, dazed, rattling in the throat,

Panting from the turmoil,
Let us not die a foul death.
Saying, «Dear Cake, we are your slaves»,
Death's hour come, honor gone,
Black blood flowing from the gullet,

Kırgın olup böylece,
Utanç, haysiyet hep gidip,
Derman tükenip, güç gidip,
Zehirli aslandan ölmeyelim.
İnsanın görmediği büyük kavga,
Bu ünlü sultan, büyük pehlivan,
Yol azığını saçalım,
Gece gündüz tetikte,
Yürü, Kıyaz, öğüdümü al,
Ceti-Özön'e doğru kaçalım.
Durup kalırsak biz burada,
Tootoru'yu başa koyup,
«Ağırladık» diye gösterip,

Öne sürüp ayırıp,
Semetey'e gösterip,
Varıp armağan edelim.
«Kökümüz akrabaydı» deyip,
At sunuşup duralım.
Yüz yüze gelip görüşüp,
Bir kaptan et yiyip,
Dost olup yüzleşip,
Birbirimizi, birimiz,
Düşman gelse ezmeye,
Kastedeni dimdik durup,
Ordu toplayıp vurmaya,
Manas'ın oğlu hunhara
Söz verelim, and edelim,
Böyle deyip duralım.
Ak buğday ekmeğini çiğneyip,
Kelam-ı Şerif'i tutuşup,
Yakınlaşıp dost olup,

Birlik kurup, söz edip,
Sözü pek sağlam kılıp,
Ölümüne şart kılıp,
Böyle bir iş yapalım,
Kötüleşip dalaşmadan,
«Kökümüz akrabaydı» deyip,

Slaughtered even so,
Shame and dignity all gone,
Strength spent, power gone,
Let us not die by the venomed lion.
A great quarrel no man has seen,
This famed sultan, great wrestler,
Let us scatter provisions for the road,
On guard by night and day,
Come, Kıyaz, take my counsel,
Let us flee toward Ceti-Özön.
If we linger on right here,
Setting Tootoru at the head,
Showing him, saying «We have honored you»,
Leading him forth, set apart,
Showing him to Semetey,
Let us go and make him a gift.
Saying, «Our roots were kindred»,
Let us stand exchanging steeds.
Meeting face to face,
Eating meat from one dish,
Becoming friends, face against face,
Each of us the other,
Should a foe come to crush,
Standing bolt upright against the plotter,
To muster hosts and strike,
To the fierce one, Manas's son,
Let us give our word, swear our oath,
Let us stand and say it so.
Chewing the white wheaten bread,
Holding the Holy Word together,
Drawing near, becoming friends,

Forging union, giving word,
Making the word full firm,
Sealing it as a pact unto death,
Let us do such a deed,
Before turning ill and brawling,
Saying, «Our roots were kindred»,

Böyle bir iş yapalım.
Bahadıra öğüt söyleyelim,
El sıkışıp, dost olup,
Aman, Kıyaz, dönelim.
Heybetli sultan bahadıra
Vuruşup da nedelim,
Hızırlı aslana sataşmadan,
Aman, Kıyaz, gidelim!
Ceti-Özön halkı toplanırsa,
Azıp gelen Cediger
Semetey'den kırılırsa,
İtliğimizi el bilmesin,
İlk mahşer gününde,
Kanını davalayıp kalabalık halk,
Bizi kara eşek edip binmesin!
Bahadırsan, aslansan,
Halkın vebali değmesin,
Dengi olmayan aslana el salıp,
Bahadır, el kırılıp gitmesin!
Aklı üstün kılalım,
Aşırı kavga, büyük dert,
Bahadır, bu çatışmayı durduralım!
Fesada önce varmayalım,
İyiden iyiye fesada benzer,
Kançoro'nun sözünü dinlemeyelim,
«Kançoro böyle dedi» deyip,
Bir gaflete düşmeyelim!
Özünde fesada benzer,
Kahrolası Kançoro'n,
Özünde sinsiye benzer,
Dikkat et bahadır, sözümü dinle.
Sonunda iyilik düşünmez,
Düşündüğü cin işine benzer,
Babası gibi olan Semetey'e,

Ona kara düşünen,
O yılışık kurumuş,
Tam da kahrolası kullardan biri
gibidir.

Let us do such a deed.
Let us speak counsel to the batyr,
Clasping hands, becoming friends,
Pray, Kıyaz, let us turn back.
With the awesome sultan batyr
What good is it to fight?
Before assailing the lion Hızır guards,
Pray, Kıyaz, let us go!
If the folk of Ceti-Özön gather,
The Cediger who came astray,
If they are slaughtered by Semetey,
Let no people know our dog's deed,
On the first day of judgment,
The teeming folk suing for their blood,
Let them not ride us like black donkeys! If you are batyr, if you are lion,
Let the folk's blood-guilt not touch us,
Laying hands on a lion without peer,
Batyr, let not the people be slaughtered!
Let us set wisdom uppermost,
Exceeding quarrel, great grief —
Batyr, let us halt this clash!
Let us not be first to treachery,
It smells of treachery through and through,
Let us not heed Kançoro's word,
Saying, «Thus spoke Kançoro»,
Let us not fall into blindness!
In his core he seems all treachery,
Your accursed Kançoro,
In his core he seems all stealth,
Take heed, batyr, hear my word.
In the end he means no good,
His scheming seems the work of djinns,
Against Semetey, who is like his father,

He who thinks black thoughts against him,
That smirking, withered one,
Just like one of the accursed slaves
he is.

Dilinde zehri var gibidir,
Özünde şeytana benzer,
Kançoro'nun sözünü sen alırsan,
Sonunda düşmana benzer,
Bu yılışık Kançoro,
İki dilli kula benzer,
Tuz çarpmışın biridir sanki,
El bozup yurt kıran
Fesatçının biridir sanki.
Fesada girip de nedelim,
Bırak, bahadır Kıyaz, gidelim,
Ayköl ile çatışıp,
Fesadı büyütmeyelim,
Avuç içi kadar Cediger'i,
Süre süre kırdırmayalım.

Anlamsız oldu bu yaptığımız,
Yurda karşı hunhar er isen,
«Niceleriz, işte» deyip,
Manas'ın oğlu bozkurda
Armağan ediverelim,
Manas'ın oğlu bozkurttan,
Ceti-Özön'de Cediger'i,
Köyünü sağ esen koruyup,
Bahadır, ayırıp kurtaralım.
Otlaklı kara yamaçtan
Yiğide göz atalım,
Çarpışmaya hazır Semetey
Bahadırın tavrını görüp dönelim» –

Deyip böylece Kadırbay,
Dar yolu kestirmeden aşıp,
Tootoru ile dörtnala,
Er Kıyaz'ı yedeğine alıp,
Cediger'in Kıyaz'ını
Alıp çıkıp gelmişti,

Semetey durduğu sırada,
Koşturup yetişip gelmişti.

On his tongue there seems to be venom,
In his core he seems a devil,
If you take Kançoro's word,
In the end he seems a foe,
This smirking Kançoro,
He seems a slave of two tongues,
As if one struck by salt's curse,
Wrecking the people, breaking the yurt,
As if a very schemer he is.
What good to enter treachery?
Leave off, batyr Kıyaz, let us go,
Clashing with Ayköl,
Let us not swell the treachery,
The Cediger, small as a palm,
Let us not have them slaughtered, drove by drove.
Senseless was this deed of ours,
If you are a fierce man against the yurt,
Saying, «Here is what we number»,
To the grey wolf, son of Manas,
Let us make our gift at once,
From the grey wolf, son of Manas,
The Cediger in Ceti-Özön,
Guarding their village safe and sound,
Batyr, let us set apart and save them.
From the black pastured slope
Let us cast an eye on the brave,
Semetey standing set for combat —
Let us see the batyr's bearing and turn back» –
So saying, Kadırbay,
Crossing the narrow path by the short way,
At full gallop on Tootoru,
Taking hero Kıyaz in tow,
The Cediger's Kıyaz
He had brought out and away,

While Semetey was standing there,
He had galloped up and reached him.

Üç-Koşoy'un ovasında
Durur imiş o hunhar,
Büyük Keñ-Kol'un boyunda,
Bindiği atı Tootoru,
Görünce gönlü bölünüp,
Er Kıyaz'ın gözüne
Gök yalçın dağ gibi görünüp,
Karaltısı yar doruğu gibi,
Gayreti çelik demir gibi,
İki gözünün çukuru
Derin yar kayası gibi,
Vay ki, mahmuzlasa canı yutacak gibi.
Gerçek yaratılmış aslan imiş,
Cihangir kesilmiş pehlivan gibi,
Yanına yanaşanı bu hunhar,
Serçe gibi kavrayıverecek gibi,
Pehlivanlığı bambaşka,
Düşman üstüne at süremez,
Bununla boğuşup Kırgız yenemez.
Orduya gerçekten haber salsa,
Er gayreti güç dolu imiş,
Kırgız şöyle dursun, bu yaman aslan,
Bu Kıtay'a ağıl gibi kale imiş,
Kahırlanıp dikilirse,
Önüne gelen düşmanı sürecek gibi,
Kırgız bir yana, arslanın
Beli cihanı taşıyacak gibi,
Vay ki, hunhar nasıl bir can?
Bakıp dururken er Kıyaz,
Gayretine şaştı kaldı,
Vay be, pek çetin doğmuş,
Hızır'ın dokunduğu nasıl bir can?
Cediger'in er Kıyaz'ı,
Gümüş gözlü, gün yüzlü,
Gürleyen hunharın
Endamına şaştı kaldı,
Önüne doğru baksa,
Altmış erin heybeti var,
Sırtını dönse, hunharda

On the plain of Üç-Koşoy
There stood that fierce one,
Along the great Keñ-Kol,
His mount the steed Tootoru,
At the sight his heart was cleft,
To hero Kıyaz's eye
He seemed a blue sheer mountain,
His silhouette like a cliff's summit,
His ardor like steel and iron,
The hollows of his two eyes
Like the rock of a deep ravine,
Alas, spurring on, he seems fit to swallow
life. A lion truly created was he,
Like a wrestler turned world-conqueror,
Whoever draws near him, this fierce one
Seems fit to snatch up like a sparrow,
His wrestler's might is something other,
No foe can ride against him,
Grappling him, no Kirghiz can win.
Should he truly send word to the host,
His man's ardor proved brimful of might,
Let alone the Kirghiz — this dread lion,
To these Kıtay he proved a fold-like fortress,
Should he rear up in wrath,
He seems fit to drive all foes before him,
Kirghiz aside — the lion's
Spine seems fit to bear creation,
Alas, what soul is this fierce one?
As hero Kıyaz stood gazing,
He marveled at his ardor,
Alas, born hard indeed,
What soul is this that Hızır touched?
The Cediger's hero Kıyaz,
Silver-eyed, sun-faced,
Of the thundering fierce one
He marveled at his stature,
When he looked toward his front,
He has the awe of sixty men,
When he turned his back, in the fierce one

Ejderhanın heybeti var,
Karşısına insan gelir mi?
Hem yiğit imiş, hem dayanak imiş,
Birliği bir yere koyup,
Han kaldıracak aslan imiş.
Sağ yanında Urus'u
Biçip atacak el imiş,
Kır yanında Kıtay'a,
Karaltısı kırgın salacak oğul imiş.
Haykırıp saldırırsa,
Vay ki, ay-âleme sahip çıkacak gibi,

Altındaki katı kara yer,
Düpedüz kalınından tütecek gibi.
Gerçek Kırgız'a dayanak imiş.
Gerçek şahbazın kendisine,
«Çimdiklerim» diye halk ürküşüp,

Bu, Kuday çarpmış bir iş imiş!
Ondansa bahadırı,
Avuç içi kadar Kırgız halkı,
Vebali sevabı olur mu?
«Bahadır, görevi kendin al» deyip,
Görevini yükleyip halk gönderse,

Bahadır olup, aslan olup,
Ay-âlemi güdecek gibi.
Hem arslan imiş, hem dayanak imiş,
Ah, babası bozkurt Manas'tan
Üstün doğmuş aslan imiş,
Kara suda gemi yok,
Şu hunhar aslan haykırıp durdukça,
Bizde ona karşı duracak kimse yok.
Bu, değeri yüce bir dayanak imiş,
Namlı aslanın kendisine,
Perişanlık salan Kançoro,
Ne demeye yeltendi ki?
Vay be, horoz gibi dimdik yaman aslan,

There is the awe of a dragon,
Can any man come before him?
Both brave he proved and bulwark too,
Setting union in one place,
A lion fit to raise up khans.
On his right hand, the Urus
He proved a hand to mow and cast away,
On his steppe side, to the Kıtay,
His shadow proved a son to loose slaughter.
Should he charge with a war-shout,
Alas, he seems fit to claim the moonlit world,
The hard black earth beneath him
Seems fit to smoke from its very depths.
He proved a true bulwark to the Kirghiz.
To the true royal falcon himself,
The folk shying, saying «He will pinch us to bits»,
This proved a deed struck by Kuday!
Rather than that, the batyr —
The Kirghiz folk, small as a palm,
Can there be guilt or merit in it?
Saying, «Batyr, take the charge yourself»,
Should the folk lay the charge on him and send him,
Being batyr, being lion,
He seems fit to herd the moonlit world.
Both lion he proved and bulwark too,
Ah, than his father, grey wolf Manas,
He proved a lion born superior,
On the black water there is no ship,
While that fierce lion stands war-shouting,
We have none to stand against him.
This proved a bulwark of lofty worth,
Against the famed lion himself,
Kançoro who looses ruin —
What did he dare to mean by it?
Alas, a dread lion bolt upright like a cock,

Vay be, yerinden oynamaz koca er,
Buna çarpışmaya insan varır mı?

Bununla tutuşan sağ
kalır mı? Altmış tümen düşman gelse,
İnsan, göz göre göre varır mı?
Bundan ölmeden insan kalır mı?
192890 Seçkin tulparların hepsini,
Sürü sürü sürüp bahadıra,
Armağan edip sunalım,
Denizle boy ölçüşmeden,
Ceti-Özön geniş, uçsuz yer,
Yer yerimize sağ dönelim,
Heybetli şahbaz dayanak imiş,

Akılda yokken asker toplayıp,
Düşünüp taşınan insana,
Bu, Kuday çarpmış bir iş imiş.
192900 Vay be, kurumlu sultanın
Endamına şaştı kaldı:
«Er kişi bakadursun, kadın doğursa da,

Ezelden olmaz böyle bir can,
Bu adam arslan imiş, aslan imiş,
Boğuşması zor, ey Cediger,
Halkın toplanıp gelmesi,
Bu, Kuday çarpmış bir iş imiş.
Şu öz akraban Kançoro,
Ne diye «balam» dedi ki?
192910 Vay be, geniş göğüslü, kabarık döşlü,
Vay be, kutlu aslan, yaman,
Can yoldaşı olacak kul imiş.
Nice insanın hepsine,
Hızır'ın dokunduğu bu adam,
Han olacak oğul imiş,
Hem gövdesi çelik, sapı tunç,
Uçlu, belalı sırlı mızrak,
Kovanına oturtup takmış,

Alas, a mighty man no force can budge,
Can any man go to clash with him?

Can one who grapples with him
stay alive? Should sixty tümen of foes come,
Would a man go with open eyes?
Can a man escape death from him?
All of the choicest tulpars,
Driving them herd on herd to the batyr,
Let us offer them as gifts,
Before measuring ourselves against the sea,
Ceti-Özön is a wide, endless land,
Let us return alive, each to his place,
The awesome royal falcon proved a bulwark,
Mustering soldiers with no thought of it,
To a man who ponders and weighs,
This proved a deed struck by Kuday.
Alas, at the proud sultan's
Stature he marveled and stood:
«Let men look on — though woman bear children,
From eternity there is no soul like this,
This man proved a lion, proved a lion,
Hard to grapple him, O Cediger,
The folk's gathering and coming here,
This proved a deed struck by Kuday.
That kinsman of your own, Kançoro,
Why ever did he say «my child»?
Alas, broad-chested, swelling-breasted,
Alas, a blessed lion, dread,
He proved a slave fit for a soul's companion.
To all of many men,
This man whom Hızır touched,
He proved a son fit to be khan,
Its body steel, its haft of bronze,
The pointed, baneful painted lance,
He has seated and fixed it in its socket,

Cihan düşman el salsa da,
Though the whole world's foes lay hands on him,

Korkup koltuk açmamış.
He never feared nor bared his flank.
Vuruştukça yere çakan,
Driving foes into the earth at every blow,
Bileği kalın, taş yürekli,
Thick of wrist, stone-hearted,
İnsan kulundan böylesi olur mu?
Can such come from a human slave?
Ah, sırım yapılı yamanın teki,
Ah, a dread one built of rawhide sinew,

Yaman aslan zınk zınk edip aldırmadan,
The dread lion standing rock-still, unheeding,

Durur imiş hunhar aslan,
There stood the fierce lion,
Kimseyi topuğuna denk saymadan,
Counting no one equal to his heel,
Yiğitlik ile aslanlığı,
Valor and lionhood alike,
Kadir Mevlâ Teâlâ,
The Almighty Lord Most High
Ölçüsüz vermiş meğer» –
Has given him beyond all measure» –
Deyip böylece er Kıyaz,
So saying, hero Kıyaz,
Hanın gayretini gördüğünde,
When he saw the khan's ardor,
Aklı başından şaşmıştı.
His wits were dazed clean away.
Ne yapacağını bilemeden,
Not knowing what to do,
Cediger'in Kıyaz'ının
The Cediger's Kıyaz —
Gönülleri bölünüp,
Their hearts were cleft,
Bakıp duran hunharın da,
And the fierce one gazing on —
Gönlü gitti bölünüp,
His heart too went cleft in twain,
Yine Kıyaz baktığında,
When Kıyaz looked once more,
Yiğitlik ile aslanlığı,
Valor and lionhood alike,
Yine sınayıp istese:
Wishing to test them yet again:
«Koruyucusu tam dokuz,
«His guardians are nine in full,
Kocosan'lı bozkurdu,
The grey wolf of Kocosan,
İnsan elinden alamaz,
No man can take him from their hands,
Dayanağı tam dokuz,
His bulwarks are nine in full,
Düşman yaklaşıp varamaz,
No foe can approach and reach him,
Aklı olan hiçbir kul,
No slave possessed of wits
Haykırıp mızrak uzatamaz,
Can shout and thrust a lance at him,
Sarılıp boğuşan sağ kalır mı?
Can one who grapples him close survive?
İnsan ona eza edebilir mi?
Can any man do him harm?
Şu şahbaz yaman aslan,
That royal falcon, dread lion,
Her yanı dopdolu, denk imiş,
Every side of him proved brimful, matched,
İçini görsen düpedüz,
If you saw his inner self outright,
Yeryüzünden geniş imiş,
It proved wider than the earth,

Heybetine eza salınmamış,
On sekiz bin âlemde,
Ona kement çevirecek kalmamış,
Hem ulu imiş, hem han imiş,
Yiğitler yiğidi hunharın,
192960 Heybeti bu denli var imiş».
Deyip böylece er Kıyaz,
Sıcağına giremeyip,

No harm has ever touched his awe,
In the eighteen thousand worlds
None is left to swing a lasso at him,
Both great he proved and khan he proved,
The fierce one, brave among the braves —
So great, it proved, his awe».
So saying, hero Kıyaz,
Unable to enter his heat,

Soğuğuna dayanamayıp,
Gözünü görüp duramayıp,
Özleyip gelen er Kıyaz,
Vuruşup mızrak uzatamayıp,
Ölçüye sığmaz törenin,
Bagış oğlu Kıyaz'ın,
Heybetinden canı çıkıp,
192970 Halini görüp er Kıyaz,
Aklı başından şaşmıştı,
Ne yapacağını bilemeden,
Kargaşaya şaşıp kalıp,
Kırk çilten, Hızır Nıyaz'ı,
Dizgininden tuttuğu ere,
Kıyaz gülümseyip duramayıp,
Kıyaz'ın Kıyaz olalı,
Bahadır Kıyaz adını alalı,
Erginleşip, er olup,
192980 Er oğluyla denk olup,
Ceti-Özön'ü tutup, yurt edip,
Ceti-Özön'de Cediger'i,
Usulüyle el edip,
Orda kurup, han olup,
Meşayihzade can olup,
İki dizgin, bir yular,
Güçbela ele alalı,
Cihana yayılıp adı sanı,

Unable to endure his cold,
Unable to stand meeting his eye,
Hero Kıyaz who came in longing,
Unable to strike and thrust his lance,
Before the lord beyond all measure,
Bagış's son Kıyaz —
His life went out before that awe,
Seeing his state, hero Kıyaz,
His wits were dazed clean away,
Not knowing what to do,
Dazed and lost in the turmoil,
The forty çilten, Hızır Nıyaz,
At the man whose rein they hold,
Kıyaz could not stand there smiling,
Since Kıyaz became Kıyaz,
Since he took the name batyr Kıyaz,
Come of age, become a man,
Grown equal with sons of men,
Holding Ceti-Özön, making it his yurt,
The Cediger in Ceti-Özön
Making them a people in due order,
Founding his horde, becoming khan,
Become a soul of sheikhly line,
Two reins and a single halter
Since he barely took in hand,
His name and fame spread through creation,

Kıyaz olup kalalı,
192990 Kaş çatıp, içi yanıp,
Gönlü böyle bölünmemişti,

Since he remained as Kıyaz —
Brows knit, his inward burning,
His heart had never been so cleft,

Kıyaz adını aldığından beri,
Bahadırdan böylesini görmemişti.
O andan Bagış'ın oğlu er Kıyaz,
Halini görüp er sultan,
Manas'tan doğma kişinin,
Ah, kıyası gelmeyip kıvranıp,
Aklı hayran, sersemleyip,
Çaresini bulamadan er Kıyaz,
Yaman aslan sütle kımran gibi şaşıp kalıp, Dolup yatan Cediger,
Halini görüp hunharın,

Since the day he took the name Kıyaz,
He had never seen such in a batyr.
From that moment Bagış's son, hero Kıyaz,
Seeing his state, the hero sultan,
Of the one born of Manas,
Ah, finding no compare, writhing,
His mind awed, stupefied,
Hero Kıyaz finding no remedy,
The dread lion left dazed like milk with kımran, The Cediger lying massed,
Seeing the fierce one's state,

Az önce kaburga kemiği zonklayıp,
Deminki pis bağırsağı sarsılıp,
Gönlü daralıp, içi kaynayıp,
Bozkurdu görüp şaşırıp,
Kabarık duran tepeye,
Heybetle yükselen doruğa,
Yayvan uzanan yamaca,
Asker kaynaşıp, ordu durup,
Aşağıda durduğu yere,
Yay gibi uçan Tootoru,
Tozunu dağ gibi savurup,
Yaman er Tootoru ile koşturup,
Gazaplı mızrak salınıp,
Kalabalık orduya er Kıyaz,
Karardıkça kararıp,
Halkını toplayıp durmuştu.
Kaçacakmış gibi halk ürküşüp,
Hunharı görüp umut kesip,
Kederlenip yanarak:
«Ordu toplandık, öldük deyip,
Horluğu fena gördük deyip,
Malı başı gerçekten armağan edip,
Şu bahadır aslana verdik deyip,
Çaresini bulsak, kalabalık halk,
Ceti-Özön'ü sağ esen gördük deyip,
Çarpışıp mızraklaşırsak,
Tükeniriz, ecel yetişir deyip,

His rib-bones just now throbbing,
His foul gut of a moment past shaken,
His heart straitened, his inward seething,
Dazed at the sight of the grey wolf,
To the hill that swells on high,
To the summit rising in awe,
To the slope stretching broad,
Soldiers seething, the host standing,
To the place where he stood below,
Tootoru flying like a bow,
Whirling his dust up like a mountain,
The dread man galloping on Tootoru,
The wrathful lance swaying,
To the teeming host, hero Kıyaz,
Darkening ever darker,
Stood gathering his people.
The folk shying as if to flee,
Seeing the fierce one, cutting off hope,
Grieving, burning with sorrow:
«We mustered a host — now we are dead,
Saying, we have seen scorn most foul,
Truly gifting our goods and heads,
Saying, we gave them to that batyr lion,
If we find the remedy, teeming folk,
Saying, we saw Ceti-Özön safe and sound,
If we clash and cross our lances,
Saying, we are spent, death's hour will come,

Dertlenip geldi er Kıyaz.
Tootoru'nun başını çevirmişti,
Kederlenip yanarak,
Zavallı candan umut kesip,
Kıyaz kabarıp durmuştu.
İşte o zaman Almambet oğlu Külçoro,
Oynak Surça atına binip,
Boz tulparın kuyruğunu,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümleyip,
Yandan süzülüp göründü,
Gören candan umut kesti.

Mızrak ustasının gazabı,
Haddi aştı, kahrolasının,
Külçoro'nun azabı.
«İnişte er mızraklayıp,
Eşsizmiş çorosu,
Tam ellisini bir dizip mızraklayıp,
Mızrak sallar er imiş,

Boğuşmaya kalksa, çoroya,

İnsanın gücü yeter mi?
Çarpışmaya girse, çoroya,
Arslanın dişi işler mi?
İnsan kırılmadan kurtulur mu?
Bu kahrolası çoroya,
Cihanın gücü yeter mi?
Kara yalçın bel imiş,
Töresinden çorosu,
Tependen inen er imiş,

Ay-âlemi dize getiren,
Almambet oğlu Külçoro,
Alev alev kızıl kor imiş,
Cihanda eşi yok imiş.
Bunun yürüdüğü yerden toz çıkar, İnat edip de nedelim.

Hero Kıyaz came on in grief.
He had turned Tootoru's head about,
Grieving, burning with sorrow,
Cutting hope from his poor life,
Kıyaz stood there swelling.
It was then Almambet's son Külçoro,
Mounting his frisky steed Surça,
The grey tulpar's tail,
Knotting its hair-tail up full tight,
He glided into view from the flank,
Whoever saw him cut off hope of life.

The lance-master's wrath —
It passed all bounds, the accursed one's,
The torment dealt by Külçoro.
«Lancing men on the downslope,
Peerless proved his çoro,
Skewering full fifty in one row on his lance, A man who swings the lance he proved,
Should one rise to grapple — against the çoro,
Can human strength suffice?
Should one enter combat — against the çoro,
Can even a lion's tooth bite?
Can men escape unslaughtered?
Against this accursed çoro,
Can all creation's strength suffice?
A black sheer ridge he proved,
His çoro, more than his lord,
Proved a man who sweeps down from the crest,
Bringing the moonlit world to its knees,
Almambet's son Külçoro,
A red ember all aflame he proved,
In creation he proved without peer.
Where he walks, dust rises, What good is stubbornness?

Bunun homurtusundan can çıkar, Yurt bozup, el kırmadan,
Ulukman* imiş, hem aslan imiş, Yürü, halkım, gidelim».
Bu, savaş için doğmuş er imiş, Halk çığrışıp, el dolup,
Bu kara kalabalık Cediger'i,
Bırakmadan kırıp gitmesi,
Çoro'ya yaraşır imiş.
Yiğide karşı yürümeyelim,
El bozulur, yurt yıkılır,
Kaplan aslana dokunmayalım,
193070 Cediger, geri dönelim,
Ceti-Özön uçsuz yaman yer, Kara başlı domuza,
Yeri kaplayan yaman el,
Dalaşmadan sağ dönelim.
Arslan imiş, dayanak imiş,
Bu arslana sataşıp,
İnsan boş yere azaba dolaşıp, Tutuşup ölen kâfirin,
Bizi Allah Teâlâ kudreti,
Neden «kulum» dedi ki?

At his growl, life goes out, Before the yurt is wrecked, the people slain,
An Ulukman he proved, and a lion too,*
Come, my people, let us go».
A man born for war he proved, The folk crying out, the people massing,
This black teeming Cediger,
To slay them all unsparing —
It proved a deed to fit the Çoro.
Let us not march against the brave,
The people break, the yurt falls down,
Let us not touch the tiger-lion,
Cediger, let us turn back,
Ceti-Özön is an endless, dread land,
Against the black-headed boar,
The dread people covering the earth,
Let us turn back alive, unbrawling.
A lion he proved, a bulwark he proved,
Assailing this lion,
Man tangled in torment for naught, Of the infidel who dies grappling —
The might of Allah Most High —
Why did He call us «My slave»?

Bunun saltanatlı ağırlığı,
193080 Vuruşmayı isteyip varması,
İyice toplandık, Cediger,
Kuday çarpmış bir iş imiş.
Töresinden Çoro'su,
Akılca tümüyle denk imiş,
Şay'ın koruduğu aslan imiş,
Ay-âlemi dize getiren,
Mızrakçıların en ustası imiş,
Kendisi düşmanın çaresini,
Apaçık bilen yaman imiş,
193090 Usta imiş, aslan imiş.
Bu kahrolası Külçoro,
Cihanı bozan biri imiş,
Kara heybetli Tuura Beli –

His majestic weight of state,
His going forth desiring battle,
We are fully gathered, Cediger,
It proved a deed struck by Kuday.
More than his lord, his Çoro
Proved wholly his match in wit,
A lion whom Şay protects he proved,
Bringing the moonlit world to its knees,
He proved the most masterly of lancers,
The remedy against the foe,
He proved a dread one who knows it plain,
A master he proved, a lion he proved.
This accursed Külçoro,
He proved one who wrecks creation,
Tuura Beli of black awe –

	Tuura Beli'ni aşalım,	*Let us cross over Tuura Beli,*
	Sözümü dinleyin, Cediger,	*Hear my word, Cediger,*
	Durmadan hep birlikte kaçalım.	*Let us all flee together without pause.*
	Bozkurt aslana sataşmak üstüne,	*Rather than assail the grey-wolf lion,*
	Bu söz akıl olup durmuştu,	*This word stood as wisdom itself,*
	Cediger hemen kaçmaya,	*The Cediger, to flee at once,*
193100	Razı olup durmuştu.	*Stood in full consent.*
	Yerini hazırlayıp, at seçip,	*Readying their place, choosing steeds,*
	Yelpirdeşip dururken,	*While they stood fluttering to be off,*
	Kara niyetli, içi haram,	*Black of intent, unclean within,*
	Kâfir imiş Kançoro,	*An infidel proved Kançoro,*
	Yakın imiş Kançoro.	*And near at hand proved Kançoro.*
	Kara gönüllü Çoro'nun,	*The black-hearted Çoro —*
	İçi düşman, dışı dost.	*Foe within, friend without.*
	Doğrusu, böyle bahadırın,	*In truth, such a batyr*
	Söylese nice sözü var,	*Has many a word, would he but speak,*
193110	Ayköl hunhar bahadırdan,	*From Ayköl, the fierce batyr,*
	Gönlünün kırıldığı yeri var,	*He has a place where his heart was broken,*
	Hani Cediger'in Toltoy'u,	*You know the Cediger's Toltoy,*
	Yeri ezen sayısız ordusu,	*His countless host that crushed the earth,*
	Kız yüzünden çekişip, kavga olup,	*Contending over a maiden, quarrel breaking,*
	Cihana ün salan kavga olup,	*A quarrel famed through creation,*
	Yurt bozulup, er ölüp,	*The yurt wrecked, men dying,*
	Esirgemesiz kavga koptuğunda,	*When the merciless quarrel burst,*
	Toltoy'u yuvarlayıp,	*Toppling Toltoy down,*
	Şahbaz Külçoro boğazladığında,	*When royal-falcon Külçoro cut his throat,*
193120	Köylü halkını kırdığında,	*When he slaughtered his village folk,*
	Atını ganimet ettiğinde,	*When he took his steed as spoil,*
	Surkoyon'un kulağını,	*Surkoyon's ear*
	Oyup kesip fırlatıp,	*Gouging, cutting, flinging away,*
	Kırgız damgasını vurduğunda,	*When he struck it with the Kirghiz brand,*
	Külçoro ile Kançoro,	*Külçoro and Kançoro,*
	Yan yana ikisi aman dileyip,	*The two side by side pleading mercy,*
	Hunhara yetişip vardığında,	*When they reached the fierce one's side,*
	Kançoro'dan Külçoro'yu,	*Over Kançoro, Külçoro*
	Daha üstün görmüştür,	*He held the higher of the two,*
193130	Hunhar, çorosunu ayırmıştır,	*The fierce one set his çoro apart,*

Almambet oğlu çoroya,
Örme yular, ak saplı ok,
Kahırla savurup,
Külçoro'ya yuları,
Daha içten fırlatıp,
Kulu Kuday çarpmıştır,
Bu yüzden Kançoro,
Kudurup ölen Kançoro,
İçinde kin saklamıştır.
Beecin'e sefer açıldığında,
O zaman çaresini bulamadan,
Yığın malını saçamadan,
Kıtay'a doğru kaçamadan, Koşturup gelen er Kıyaz,
Çaresiz kalmıştır.
Hani, Kökçö'nün oğlu Ümötöy,
Aşmaya gelen er Kıyaz,
Kan davası güdüp geldiğinde,
Ümötöy'ü öldürüp,
Altındaki Buurul'u,
Kemiğini yükleyip verdiğinde,

Gerçekten öleceğini bilmiştir,
Bilip alıp Kançoro,
İçin için gülmüştür.
Sevinerek yürüyüp gelmiştir,
Yaman Buurul hayvanın,
Sırrını söyleyivermiştir,
İçindeki büyük gizemi,
Doğrusunu söyleyivermiştir,
«Dört ayağını bağla» deyip,
Kulağına kurşunu,
«Eritip döküver» deyip,
«Derin çukur kaz» deyip,
«Karanlık yeri bastır» deyip,
Buurul'un hesabını bulup,
Çoro kıvırıp söylemiştir,
Buurul atı yok olup,
Kançoro'nun işi yoluna girip,

To the çoro, Almambet's son,
A braided halter, a white-shafted arrow,
Hurling them in wrath,
The halter to Külçoro
He flung the more heartfelt,
Kuday has struck that slave,
And for this cause Kançoro,
Kançoro who died run mad,
Has hidden hatred in his heart.
When the campaign on Beecin opened,
Then, finding no remedy,
Unable to scatter his heaped-up goods,
Unable to flee toward the Kıtay, Hero Kıyaz galloping hither,
He was left without recourse.
You know, Kökçö's son Ümötöy, Hero Kıyaz come to cross over,
When he came pursuing the blood feud,
Slaying Ümötöy,
The Buurul he rode beneath him,
When he loaded and gave back his bones,

He knew in truth that he would die,
Knowing it well, Kançoro
Laughed inwardly to himself.
He came walking on rejoicing,
Of the dread beast Buurul
He told the secret straightway,
The great mystery within it,
He told the truth of it straightway,
Saying, «Bind its four legs»,
Into its ear, the lead —
Saying, «Melt it and pour it in»,
Saying, «Dig a deep pit»,
Saying, «Press down the dark place»,
Finding the reckoning of Buurul,
The Çoro spun it out and spoke,
The steed Buurul destroyed,
Kançoro's affair set on its way,

Ceti-Özön'de Cediger,
Cediger'in Kıyaz'ına,
Altı yürük at verip,
Avuç içi kadar mektup verip,
Gününü mektuba yazmıştır,
Gün sözünü almıştır,
Hızını almış hâlde Cediger,
Hep birden kaplayıvermiştir.
Kadırbay ile Tölöbay,
Akıl göremeden şaşırmıştır,
Kopacak çatışmanın,
Halini ikisi söylemiştir,
Söyleyedursalar söz dinlemeden,
Alıp gelen er Kıyaz,
Amansız büyük kargaşa,
Çam saplı çelik mızrağını,
Yeri kaplayan Cediger'i,
Başına geçip gelen er Kıyaz.
Ceti-Özön gibi yaman yeri,
Bırakıp gelen er Kıyaz,

The Cediger in Ceti-Özön,
To the Cediger's Kıyaz
Giving six swift steeds,
Giving a letter small as a palm,
He wrote the day within the letter,
He took the pledge of the day,
The Cediger with their speed full taken,
All at once came flooding over.
Kadırbay and Tölöbay,
Seeing no counsel, were dazed,
Of the clash about to break,
The two of them told the state,
Speak as they might, heeding no word,
Hero Kıyaz who brought them here,
Merciless great turmoil,
His steel lance with its pine haft,
The Cediger covering the earth,
Hero Kıyaz come to stand at their head.
A dread land like Ceti-Özön,
Hero Kıyaz who left it and came,

Eyer beli gibi yamacı,
Aşmaya karar veren er Kıyaz,
Semetey'i görüp yanarak,
Sinek kadar candan umut kesip,
Kaçmaya karar veren er Kıyaz,
Halk çığrışıp, feryat kopup,
Gitmeye ant ettiğinde,
Eyer beli gibi yamaçtan,
Şimdi ürküşüp aşarken,
Namı yaygın er bozkurt,
Çubak oğlu Kançoro,
Altındaki bindiği,
Köböş Han'ın Kökborçuk'u,
Gök ala flamalı tuğ çekip, «Ceti-Özönlü Cediger,
Çığlık işitilmez geniş yerden, «Yurttur» deyip çağırdım,
Serçe uçmaz geniş vadiden,

The slope like a saddle's spine,
Hero Kıyaz resolved to cross it,
Seeing Semetey, burning with grief,
Cutting hope from his fly-small life,
Hero Kıyaz resolved to flee,
The folk crying out, lament bursting,
When he swore an oath to go,
From the slope like a saddle's spine,
Now, as they crossed in fright,
The far-famed hero grey wolf,
Çubak's son Kançoro,
The mount he rode beneath him,
Köböş Han's Kökborçuk,
Raising the banner with blue-pied pennant, «Cediger of Ceti-Özön,
From the wide land where no cry is heard,
I called you, saying «It is the yurt»,
From the broad valley no sparrow crosses,

Düşman kurtulmaz mızraktan,
«Yolun açık olası» diye bağırıp,
Babası bugün ölmüş gibi,
Halk çığrışıp, yurt ürküşüp, Bir sırtı yiğide,
Babasını âlem görmüş gibi,
Koşup telaşla bağırıp,
Gelmekte Kançoro,
«Cediger!» diye uran çağırıp.
Türlü türlü can olup,
Tölök Han oğlu Tölöbay,
Tuğ tutan o olup,
Tuğ gökte çarpınıp,
Durur imiş Cediger,
Tuğ dibinde toplanıp,
Ak ala bayraklı sırlı mızrağı,
Göğe uzatıp takıştırıp,
Sıra sıra durup, feryat edip,
Kara kalabalık Cediger,
Candan geçip atılıp,
Suratı asık, yanarak,
Sinek kadar candan umut kesip,
Gerçek Cediger durmuştu,
Yetişip geldi Kançoro.

No foe escapes from the lance,
Shouting, «May your road be open»,
As if his father died this day,
The folk crying out, the yurt shying, A whole ridge against one brave,
As if the world had seen his father,
Running, shouting in haste,
Kançoro is coming on,
Crying «Cediger!» as his war-cry.
Souls of every kind together,
Tölök Han's son Tölöbay,
He it was who held the banner,
The banner beating at the sky,
There stood the Cediger,
Gathered at the banner's foot,
The painted lance with white-pied flag,
Thrusting it skyward, arrayed,
Standing rank on rank, lamenting,
The black teeming Cediger,
Casting life away, charging,
Faces sullen, burning with grief,
Cutting hope from their fly-small lives,
The true Cediger stood fast,
Kançoro came and reached them.

Sanki kaçak şimdi kaçmış gibi,
Gazabını saçtı kudurmuş,
Sanki karısını kara basmış gibi,
Sanki kovalayan ensesine binmiş gibi,
Kasılıp kabardı Kançoro.
Sanki karısı erkek doğurmuş gibi,
Cediger'in yaşlısını,
Yaman Kıyaz denen onu,
Tuğ tutan kâfirini,
El sürdüren bahadırını.
Gazap saçıp bağırarak,
Coşup girdi Kançoro,
Dur bakalım diye seslenip:
Yere giresi er Kıyaz,

As if a fugitive had just now fled,
The mad one scattered his wrath,
As if a nightmare had crushed his wife,
As if the pursuer rode upon his neck,
Kançoro swaggered and swelled.
As if his wife had borne him a son,
The elder of the Cediger,
The one called fierce Kıyaz,
Their banner-holding infidel,
Their batyr who drives the people.
Scattering wrath and shouting,
Kançoro charged in seething,
Calling out to them: Stand now, and see:
Kıyaz the man, may the earth take you,

Seni arslandır diye çağırdım.
Kaynayan kara Cediger,
Ordudur diye çağırdım.
Maldır diye çağırdım,
Eski öcünü ezile ezile

Alır diye topladım,
Hesapsız büyük kırgını
Salar diye topladım.
Ordu toplanıp, el gelip,
Kasılıp kalmışsın meğer,
Kalabalık kara Cediger,
Yurdun Kaysaş'a çalkalanıp,
Demir gibi dökülmüş gömgök oku
Saçmaya niyetlenmişsin meğer,
Soyu bozuk Cediger,
Sendeleyip çığlık koparıp,
Kaçmaya niyetlenmişsin meğer.
Hunhar ile yüzleşip,
İşini bitireyim demişsin meğer.
Telaş içinde soluyup,
Atanın körü, Cediger,
Çekip gideyim demişsin meğer.

I summoned you, calling you a lion.
Seething black Cediger,
I summoned you, calling you an army.
I summoned you, calling you spoil,
That your old vengeance, crushing and grinding,
You would take — so I gathered you,
That the great slaughter past all reckoning
You would loose — so I gathered you.
The army mustered, the people came,
Yet you stood there stiff, it seems,
Teeming black Cediger,
Your yurt churning off toward Kaysaş,
The blue-grey arrows cast like iron
You meant to scatter, it seems,
Cediger of rotten stock,
Staggering, raising a scream,
You meant to flee, it seems.
Facing the bloodthirsty one,
You said you would finish his work, it seems.
Panting in your panic,
Blind spawn of your father, Cediger,
You said you would up and go, it seems.

Sağlam kurulmuş işleri
Dağıtmaya gelmişsin meğer.
Tutuşup ölesi Cediger,
Yer yerine doğru çığlık koparıp,

Cediger, kaçayım demişsin meğer. Bilge
Bakay ihtiyarını
Akıl gidip, kendinden geçip,
Şaşırıp kalmışsın meğer,
O eski bozkurt geçinip,
Hepiniz ürküp, çığlık koparıp,
Atanın körü, Cediger,
Kaçıp gitmişsin meğer.
Ceti-Özön'deki Cediger,
Kimse kalmadan toplanıp,

The works so firmly founded
You came to scatter, it seems.
Cediger, may you catch fire and die,
Screaming toward every quarter of the land,
Cediger, you said you would flee, it seems.
The wise old Bakay,
Your wits gone, out of your senses,
You stood bewildered, it seems,
Posing as that old grey wolf,
All of you spooked, raising screams,
Blind spawn of your father, Cediger,
You fled away, it seems.
Cediger of Ceti-Özön,
Gathering with none left behind,

Ganimet almaya geldiniz,
Er öldürüp, yurt bozup,
Kan bedeli almaya geldiniz.
Kara çelik sırlı mızrağı
Hazırlamaya geldiniz,
Hunhar doğan Semetey'i
Yok etmeye geldiniz.
Akıldan kesilip şaşırdınız,
Yamanlık taslayan yaşlılarınız,
Ata oğlu yurt, hepiniz,
Ak sakallı ihtiyarlarınız,
Havut kaşı gibi aç beli

Aşıp gitmişsin meğer,
Aklını yitirip sayıklayıp,
Atanın körü, Cediger,
Buradan kaçarsanız boku yediniz,
Yiğitlik taslayan koca hoyrat
İkişer ikişer konuşup,
Hani, ne demiştiniz?
Kavgalaşmadan, dalaşmadan,
Karşı karşıya durup, geri kalmadan,
Manas'ın hoyrat oğluyla
Bir kez yüzleşip vuruşmadan,
Mızrak sallayıp, balta çalıp,
Göğüs göğüse çarpışıp görüşmeden,
Bile bile gelip, Cediger,
Hunhar ile ölüşmeden,

Kadir Allah'ın yazdığını
Boyna düşse de görüşmeden,

At sürüp teke tek dövüşüp,

Hoyratı devirip mızraklayıp,
Ganimet edip alıp git,
Keñ-Kol'daki Kırgız'ın hepsini,
Babadan beri tepinen Cediger,

You came to take plunder,
To kill men, to wreck the yurt,
You came to take the blood-price.
The black-steel lacquered lance
You came to make ready,
Semetey, born bloodthirsty,
You came to destroy.
Cut off from reason, you were dazed,
Your elders who play at fierceness,
Sons of one father, the whole yurt of you,
Your white-bearded old men,
The hungry pass arched like a camel-saddle's bow

You crossed and went, it seems,
Losing your wits and raving,
Blind spawn of your father, Cediger,
If you flee from here, you have eaten dung,
You great churl who plays the hero,
Talking two by two together,
Well then, what did you say?
Without quarrel, without brawl,
Standing face to face, not hanging back,
With Manas's churlish son
Without once facing him in fight,
Without swinging lance and striking axe,
Without clashing breast to breast,
Coming here full knowing, Cediger,
Without trading deaths with the bloodthirsty one,

What Almighty Allah has written
Without meeting it though it fall on your neck,
Without spurring your horse to single combat,
Without toppling the churl upon your lance,
Take them as plunder and be gone,
All of the Kırgız at Keñ-Kol,
Cediger, stamping since your fathers' days,

Erkeklik taslayıp orduyla gelip,
Topladığını nasıl saçarsın?
Yiğitlik taslayan Cediger,
Karı gibi nasıl kaçarsın?
Lafı bol Cediger,
Boşu boşuna inatlaşırsın,
Demin ne demiştiniz?
Kaçarsanız kalmadan öldünüz,
Kapkara belayı, büyük kırgını
Ardınızdan gördünüz.
Aman dileyip, yurt ürküp,
Topunu birden gördünüz.
Pusa bürünen Karakır
Beldir diye çağırdım,
Bagış'ın oğlu er Kıyaz
Arslandır diye çağırdım.
Belalı kavgaya
Varırlar diye çağırdım,
Bütün derdi, büyük kaygıyı
Açarlar diye çağırdım,

Mızraklaşırlar diye çağırdım.

Kara çalılı dar geçitten
Göç geçer diye çağırdım.

Yiğitse eğer, arslansa,
Namus için doğmuş kara yaman,
Atanın oğlu er ise,
Tootoru'nun ağzını
Çevirir diye çağırdım.
Tuğ dibinde kıpırdamadan
Durur diye çağırdım.

Kovalı sırlı mızrağı
Doğrultup tutup hunhara

Uzatır diye çağırdım,
Kocayınca han Bakay

Playing the man, coming with an army,
How can you scatter what you gathered?
Cediger who plays the hero,
How can you flee like a woman?
Cediger of many words,
You dig in your heels for nothing,
What did you say just now?
If you flee, you die to the last man,
The pitch-black woe, the great slaughter,
You saw them at your backs.
Begging mercy, the yurt in panic,
You saw the whole of it at once.
Karakır shrouded in haze —
I summoned it, calling it a pass,
Kıyaz the man, son of Bagış —
I summoned him, calling him a lion.
To the woeful fray
I summoned them, saying they would go,
All the grief, the great sorrow,
I summoned them, saying they would unseal it,
I summoned them, saying they would cross lances.
Through the narrow black-briar defile
I summoned them, saying the caravan would pass.
If he is a hero, if a lion,
The black terror born for honor's sake,
If he is a man, his father's son,
The head of Tootoru —
I summoned him, saying he would turn it.
Unmoving at the banner's foot
I summoned him, saying he would stand.

The socketed lacquered lance,
Leveled and gripped, at the bloodthirsty one —
I summoned him, saying he would thrust it,
Khan Bakay grown old —

Aşkın kavgayı, büyük kargaşayı
Yağmalayıp giyer kürkünü,
Salar diye çağırdım.
Soğuk el değer evine,
Ay gibi güzel Çürök'ü
Hunhardan ganimet edip

Alır diye çağırdım,
Bir bozgunu bahadıra
Salar diye çağırdım,
Coşup kaçarsan ölürsün,
Ürküp, korkup Cediger,
Suratını asıp kalmışsın,
Evi yanası Kadırbay,
Onun sözüne uymuşsun,
Ürkü içinde koşuşan Cediger,
Toplanıp kaçıvermişsin,
Kıyaz'ın yaman kanadı,
Kaynaşan Cediger,
Nice akıl yaşlısı,
Kırgın değip kaynaşıp,
Kırılıp gidecek hepsi,
Zerre akıl yok sende,
Kahrolası Cediger,
Eyer beli gibi boyun geçidi
Elin ürküp aşarken,
Telaşla koşan Cediger,
Ceti-Suu'ya doğru kaçarken,
Azı dişini geçirip kocamaz*,
Kalmadan kaçarsan Cediger,
Kaçtığını bilmez değiliz,
Yiğit doğan Külçoro
Ardınızdan kovup sürmez mi?

Yaman kişi sınamıştı.
Nicenizi oyuncak etmez mi?

Buurul'la canı dinlenmişti,

The surpassing fray, the great turmoil,
He would plunder and wear his fur-cloak,
I summoned him, saying he would loose it.
A cold hand would touch his house,
Çürök, beautiful as the moon,
Taken as plunder from the bloodthirsty one —
I summoned him, saying he would take her,
One rout upon the batyr
I summoned him, saying he would loose,
If you bolt in frenzy you die,
Spooked and frightened, Cediger,
You stand there sulking,
Kadırbay, may his house burn,
You heeded his word,
Cediger scurrying in panic,
You gathered up and fled,
Kıyaz's fierce wing,
Swarming Cediger,
Many an elder of counsel,
Swarming at the word of slaughter,
All of them will be cut down,
Not a grain of sense in you,
Accursed Cediger,
The neck-pass like a saddle's seat —
While your people cross it in panic,
Cediger running in alarm,
While fleeing toward Ceti-Suu,
Sinking his back teeth in, he grows not old,*
If you flee to the last man, Cediger,
We are not unaware you fled,
Külçoro, hero-born —
Will he not chase and drive you from behind?
A fierce man had tested him.
Will he not make playthings of many of you?
With Buurul his soul had rested,

	Bırakmadan halkını kırmaz mı?	*Will he not cut down your folk, sparing*
	Nartoru'ya hor olup,	*none? Scorned upon Nartoru,*
	Yaman Kıyaz denenini,	*The one called fierce Kıyaz,*
193380	Kadırbay başta, yaşlınızı,	*Kadırbay first, your elders,*
	Bu sırada hunharın	*Meanwhile the bloodthirsty one's —*
	Kalabalık kara Cediger,	*Teeming black Cediger,*
	Bırakmadan kırar hepinizi!	*He will cut you all down, sparing none!*
	Kara toza battığı çağ,	*The hour he sank in black dust,*
	Kasılıp duran Cediger,	*Cediger standing stiff,*
	Tanrı alsın canınızı hepten,	*May God take your souls outright,*
	Kalabalık yurt hep birden toplanıp,	*The teeming yurt all gathered as one —*
	Kaçmanız hoş mu sanki?	*Is your fleeing seemly, then?*
	Kaçarsan kaç bakalım Cediger,	*Flee then if you will, Cediger,*
193390	Sarıhan yetişir köküne.	*Sarıhan will reach your root.*
	Zırvalayan Cediger,	*Babbling Cediger,*
	Kendi malını mülkünü saçarsın,	*You scatter your own goods and holdings,*
	Ölmedik horluk görürsün!	*You will see disgrace short of death!*
	Yerinden kalkmayıp yaşlılarınız,	*Your elders not rising from their places,*
	Yandan gelirse Semetey,	*If Semetey comes from the flank,*
	Tutuşursunuz hepiniz.	*You will all catch fire.*
	Atanın körü, Cediger,	*Blind spawn of your father, Cediger,*
	Gök demir gibi kuşanıp,	*Girded like grey iron,*
	Cediger, hep birden durun,	*Cediger, stand all as one,*
193400	Haykırıp mızrak vurun!	*Shout and strike with the lance!*
	Nice bilge ihtiyarlarınız,	*Your many wise old men,*
	Haykırıp gazaya girişin,	*Shout and enter the holy fray,*
	Er olduğu su götürmez,	*That he is a man brooks no doubt,*
	Size gaza edecek olan	*The one who will make war upon you —*
	Kara soylu küheylan,	*A courser of black stock,*
	Kalbur ciğer, tunç bilek,	*Sieve-lunged, bronze-wristed,*
	Altı ay binilse yorulmaz,	*Ridden six months, he tires not,*
	Altmış yaşına varmadıkça	*Until he reach his sixtieth year,*
	Çığlık duyunca uzayıp giden,	*Stretching out at the sound of a cry,*
193410	Koşunca bende sevinen,	*Rejoicing within when he runs,*
	Yaman bir yürüktür diye,	*Saying: he is a fearsome racer —*
	Semetey'in beli kırılmıştı.	*Semetey's back had been broken.*
	Kutunun kaçtığı çağdı,	*It was the hour his fortune fled,*
	Ansızın basıp hunharı	*Falling on the bloodthirsty one unawares,*

Şeytanın* acele etmeden vurduğu çağdı,

It was the hour the devil struck him unhurried,*

Hızır'lı yüzü yitip,
Kazanın çöktüğü çağdı,
Biriniz değil, bininiz girin
Akıl da yok, us da yok,
Haykırıp mızrak uzatan,
Altında Buurul duran,
Eskisi gibi günü yok,
Bahadırlığı, arslanlığı
Bin katının biri yok,
Kaldırıp koşacak atı yok,
Altı gün gerçekten vuruşsanız,
Buurul attan ayrılıp,
İçi sızlayıp, canı ezilip,
Özünden kara kan gidip,
Hunhardan böyle güç gidip, Nara atıp vuruşsanız,
Dermanı tükenmiş, gücü yok,
Önceki gibi çağı yok,
Dayanağının hepsi yok,
Korkacak haliniz yok,
Surat asan Cediger,
Havlarsanız boku yediniz,
Söyleyecek sözüm var,
O hunharın hesabını
Bulup verecek olan sizlere
Han Kançoro yiğidi var.
Bir yolunu bulup hunharın
Hesabını elbet buluruz,
Argın, Kırgız, zavallı yurt, Yetişip yakalayın
Gümbürdetip vururuz!
Soluyup durmadan, telaşsız dur,
Atanın körü, Cediger,
Apar topar kaçmadan dur.
Yamanlarınız, yaşlılarınız,
Kaynaşıp durmadan, Cediger,

His Hızır-favored face was lost,
It was the hour his cauldron sank,
Not one of you — go in by the thousand,
No reason left, no wit,
Shouting, thrusting the lance,
Buurul standing under him,
His day is not as of old,
His batyr-might, his lionhood —
Not one part in a thousand remains,
No horse to lift him and run,
If you fight in earnest six days,
Parted from the horse Buurul,
His heart aching, his soul crushed,
Black blood draining from his core,
Strength thus gone from the bloodthirsty one, If you fight with battle-cries,
His strength is spent, no power left,
His season is not as before,
All his supports are gone,
You have no cause to fear,
Sulking Cediger,
If you only bark, you have eaten dung,
I have a word to speak,
The reckoning of that bloodthirsty one —
The one who will find and give it for you
Is the hero Khan Kançoro.
Finding some way, the bloodthirsty one's
Reckoning we shall surely find,
Argın, Kırgız, wretched yurt, Overtake him and seize him,
We will strike with thunder!
Stop your panting — stand unflustered,
Blind spawn of your father, Cediger,
Stand, do not flee helter-skelter.
Your fierce ones, your elders,
Stop your swarming, Cediger,

Haykırıp mızrak salın,
Sendeleyen hunharı
Çepeçevre kuşatın,
Tüfek atıp, yay çekip,
Telaşla kaçmak yerine,
Sıkıca vurup devirin,
Boz alacalı tuğ çekip,
Boy boylayan çığlık koparıp,
Senin talihin denk, Kıyaz,

Shout and loose your lances,
The staggering bloodthirsty one —
Encircle him all around,
Firing muskets, drawing bows,
Instead of fleeing in panic,
Strike hard and bring him down,
Raising the grey-dappled banner,
Raising cries from clan to clan,
Your luck runs even, Kıyaz,

Yağma edip saldırın,
Eceli gelen kişi ölmez mi?
Kıl kadar kalmadan tekiniz,
Kırgına uğrayıp kalın,
Yiğitlik taslayan arslanlarınız,
Çarpışmayı sert salın,
Hunharı didikleyip boğazlayın,
Tüfek atıp, yay çekip,
Göğüs göğüse dayanırsanız,
Kılıç sallayıp, balta vurup,
At taşımayıp lapır lapır,
Eyer keçesini yüklenip,
Aybaltasına dayanıp,
Yaya kalır sürüne sürüne:
Ak kaşlı eyerini boynuna
İyice sarıp yükletip,
Azabı fena çektirip,
Bomboş yaya kaldığında
Çepeçevre kuşatın,
Kaba mızrak uzatın,
Ölçüsüz kavga edin,
Yaman dalaşı koparın,
Bu dünyadan yok edip,
Sesini kesiverin,
Kökünden kırıp bozkurdu,
Sesini kesiverin.
Hanlarını bağlayıp dövün,
Halkının hepsini yağmalayın,
Çınarını kesip yıkıp,

Attack and take your plunder,
Does not a man die when his hour comes?
Not one of you left, not by a hair —
Be caught in the slaughter then,
Your lions who play the hero,
Loose the clash with fury,
Tear the bloodthirsty one and cut his throat,
Firing muskets, drawing bows,
If you press him breast to breast,
Swinging swords, striking axes,
His horse failing to bear him, floundering,
Shouldering his saddle-felt,
Leaning on his moon-axe,
He will be left afoot, crawling on:
His white-bowed saddle on his neck,
Bound fast and loaded on,
Making him suffer bitter torment,
When he is left afoot with nothing,
Encircle him all around,
Thrust the rough lance at him,
Fight without measure,
Break loose the fierce brawl,
Wipe him from this world,
Cut off his voice,
Break the grey wolf at the root,
Cut off his voice.
Bind their khans and beat them,
Plunder all his people,
Fell and topple his plane-tree,

Ordasını itip devirip,
Sönmüş yangın yerine çevirin.
Aklınızı şaşırmadan,
Bagış'ın oğlu er Kıyaz,

Shove down his orda,
Turn it to a burnt-out fire-ground.
Without losing your wits,
Kıyaz the man, son of Bagış,

Soyu bozkurt bahadırın,
Ordunun önünde saf tut,
Semetey ile yüzleş.
Çaresi tam ereniniz,
Ala hoyrat aykölle
Yüz yüze gelmeye var,
Canını esirgemeden vuruş.
Kendin gördün, arslan hunhar,
Eri mızraklasak biz mızraklar,

Batyr of the grey-wolf stock,
Take your rank before the army,
Come face to face with Semetey.
Your eren whose resource is whole
Dares with the motley churl, the ayköl,
To come face to face,
Fight without sparing your life.
You saw it yourself — the lion bloodthirsty,
If any lance the man, it is we who lance him,

Adı kalır bozkurda,
Beceriklilik taslar gezerdi.
Ay-âleme o hunhar

The name will remain to the grey wolf,
He went about playing the deft one.
Over the moonlit world that bloodthirsty one

Üstünlük taslar gezerdi.
Gören elin hepsine
İtibarı yürür giderdi,
Haber alan adama
Şanı yayılır giderdi.
Ululuk taslayıp, arslanlık taslayıp,
Kudurup ölesi o hunhar,

Went about playing the master.
Among all the people who saw him
His standing ran on and on,
To every man who heard the news
His glory spread on and on.
Playing the great one, playing the lion,
That bloodthirsty one, may he go mad and die,

Topunuza cehennemi salarım,
Gürleyerek erlik taslayıp.
Yüzleşip hesabını sorun,
Yiğitlik taslayan arslanını
Sıkı vuruşup görün,
Kasılan hunharın
Gerçek cezasını verin.
Kanına bakıp saldırın,
Kalabalık kara Cediger,
Kalmadan üstüne yürüyün,
Derdi kökünden kazıyın,
Halka baş olan sahibiniz

I will loose hell upon the lot of you,
Thundering, playing the man.
Face him and demand his reckoning,
His lion who plays the hero —
Try him in hard fighting,
The strutting bloodthirsty one —
Give him his true punishment.
Attack, looking to his blood,
Teeming black Cediger,
March on him, every last one,
Dig the affliction out by the root,
Your master who heads the people —

Dosdoğru dalıp mızraklayın!
Şay'ın koruduğu arslanınız var,
Donanımlı, becerikli eliniz var,
Ereniniz, hanınız,
Kırgın dense çekinmeyen,
Ecelin önünden dönmeyen,
Sözümü dinlemezsen Cediger,
Kurumlanan eriniz var,

193530 Bahadırınız Kıyaz, Kadırbay,
Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas,
Hepiniz burada dursunuz,
Ak sakallı evliya
İhtiyarınız burada durur,
Mızrak almış, saf bozan
Ustanız burada durur,

Ay-âlemi dize getiren

Yamanınız burada durur,
Akılda üstat ereniniz,
193540 Kalabalık kara Cediger,
Kaçıp öleyim deyişin var ya,
Zahmet görüp şaşırırsanız,
Kökten sökülüp kaçarsanız,
Öfkem büsbütün gerçekten kaynar.
Söylenen şu sözüme,
Verdiğin sözde durmazsan,
Adamakıllı hizmet etmezsen,
Gazaya başlayıp Cediger,
Geri dönüp barışıp,
193550 Semetey'in safına girerim,
Kaçacak olursan Cediger,
Kaş derini yüzerim,
Durdurmadan yurdunu kırarım!
Hepsini kırıp elini,
Bırakmadan hanını,
Kaçacak olursan Cediger,
Hiçbirinizi koymam, elini.

Plunge straight in and lance him!
You have your lion whom Şay protects,
You have a people equipped and able, Your eren, your khan,
Who flinches not at word of slaughter,
Who turns not back before death's hour,
If you heed not my word, Cediger,
You have your man who bears himself proud,
Your batyrs Kıyaz and Kadırbay,
Tamarisked Keñ-Kol, broad Talas,
All of you stand here,
The white-bearded saint,
Your elder, stands here,
Lance in hand, breaker of ranks,
Your master stands here,

He who brings the moonlit world to its knees,
Your fierce one, stands here,
Your eren, master in counsel,
Teeming black Cediger,
This saying of yours, "let me flee and die" —
If you meet hardship and lose your heads,
If you tear up your roots and flee,
My wrath will truly boil over whole.
To this word I have spoken,
If you stand not by your promise,
If you serve not in earnest,
Having begun the holy war, Cediger,
I will turn back and make peace,
I will join Semetey's ranks,
If you take to flight, Cediger,
I will flay the skin of your brow,
I will cut down your yurt without pause!
Cutting down all your people,
Your khan too, sparing none,
If you take to flight, Cediger,
I will spare not one of you, nor your people.

Ululuk taslayan devleriniz,
Kaynayıp yatan kalabalık yurda,
Yamanlık taslayan, arslanlık taslayan,
Bu kavganın sahipleri sizsiniz,
Dinle yurdum, hepiniz,
Sonunda, yurdum, öldünüz.
Orda kurup konarım,
Ahmaklık edersen Cediger,
Külçoro'nun yanını tutarım,
Kançoro ile Külçoro,
Adı uyaklı ikimiz birleşirsek,

Your giants who play the great —
To the teeming yurt that lies seething,
Playing the fierce one, playing the lion,
You are the owners of this fight,
Listen, my yurt, all of you,
In the end, my yurt, you are dead.
I will pitch my orda and settle,
If you play the fool, Cediger,
I will take Külçoro's side,
Kançoro and Külçoro —
If we two of rhyming names unite,

Gücenme sakın Cediger,
Otlağın duman, toz olur,
Ölçülü erin yerle bir olur,
Bakakalır hanınız,
Kara belalı büyük kavga,
Çığlıkta kalır halkınız,
Eğilip ölür eriniz,
Kıl kadar kalmadan teki,
Kırgına uğrar eliniz,
Dinle yurdum, ihtiyarınız,
İyice üstüne yürüyüp savaşın,
İyi kötü hepiniz,
Manas'ın hoyrat oğlunun
Türkülerini söyleyivereyim,
Gerçeklerini anlatıvereyim,
Mızrak uzatıp boğazlayıver,
Cediger oğlu er Kıyaz,
Sözümle olagör!»
Kançoro böyle dedikten sonra
Halk inanıp, yurt çığrışıp:
Kıyıya dizilip dalgalanıp,
Koyu bir eğlence oldu,
Kançoro'ya bakınca,
Altı ay binilse yorulmaz
Küheylan olmuş meğer diye,
Yakınına sokulup varmıştı.
Ay, Kançoro, sinsi kul,

Then take no offense, Cediger,
Your pasture turns to smoke and dust,
Your measured man is leveled to earth,
Your khan stands staring,
The great fight of black woe —
Your folk are left in screaming,
Your man bows down and dies,
Not one left, not by a hair,
Your people meet the slaughter,
Listen, my yurt, your elders,
March hard upon him and make war,
Good and bad, all of you,
Of Manas's churlish son
Let me sing you the songs,
Let me tell you the truths of him,
Thrust the lance and cut his throat,
Kıyaz the man, son of Cediger,
Abide by my word!»
After Kançoro spoke thus,
The folk believed, the yurt cried out:
Ranged along the edge, surging,
It became a thick carousal,
Looking upon Kançoro:
Ridden six months and never tiring —
A courser he has become, it seems, they said,
And they had pressed up close to him.
Ay, Kançoro, sly slave,

Kardeş olmuş meğer diye,
Şimdi basıp tümen ordu,
Sırrını söyleyip bahadırı
Bozguna uğratır meğer diye,

Koltuğunu açıp bozkurdu
Oyuncak eder meğer diye,

Bahadırları, arslanları
Toplatıverir meğer diye,
Kançoro bahadır bağırıp,
Erenleri, hanları
Kırdırıverir mi ola diye, Semetey'i boğazlayın diye,
Yurt çığrışıp, feryat edip,
Yağma savaşına girişmişti.
Tevekkülcü nicesine,
Yer görünmez koca duman,
Çığlığa girecek olduk diye,
Er Semetey bahadırın
Onulmaz büyük bela,

Gulguleye girecek olduk diye,
Başa çıkılmaz kırgın olacak,
Zehire girecek olduk diye,
Gündüz insanın yolunu şaşırdığı
Sele girecek olduk diye,
Âlemi kırgından geçirecek
Ere çatacak olduk diye,

Aklı başından gitmiş zavallı can,
Mezara girecek olduk diye,
Zavallı töre hunharla

Çarpışırsak şimdi öldük diye,
Zavallı kadınları, küçük çocukları
Nasıl sağ göreceğiz diye,
Yurt çığrışıp, sararıp,
Kara düşünceye fena kapılıp,

He has become a brother, it seems, they said,
Now, pressing on with the tümen host,
Telling the batyr's secret,
He will bring him to rout, it seems, they said,
Opening the grey wolf's flank,
He will make a plaything of him, it seems, they said,
The batyrs and the lions
He will have rounded up, it seems, they said,
Kançoro the batyr shouting,
The erens and the khans —
Will he have them slaughtered, they wondered, Crying: cut Semetey's throat,
The yurt crying out and wailing,
They had launched the war of plunder.
To many a fatalist soul:
A vast smoke that hides the earth —
Saying: we are about to enter the screaming,
Of the man Semetey the batyr
The great woe past all cure —

Saying: we are about to enter the tumult,
There will be slaughter none can master,
Saying: we are about to enter the poison,
Where a man loses his way by daylight —
Saying: we are about to enter the flood,
One who will put the world to slaughter —
Saying: we are about to clash with such a man,
Poor souls, their wits gone from their heads,
Saying: we are about to enter the grave,
Saying: if with the bloodthirsty töre, poor wretches,
We clash now, then we are dead,
Our poor women, our little children —
Saying: how shall we see them alive,
The yurt crying out, growing pale,
Seized hard by black thoughts,

Candan geçip vazgeçip,
Erenler nereden çekinsin,
Sarı-Moynok, Ak-Tüz'e
Yeni ulaştı dayanıp.
Yere basıp kımıl kımıl,
Yer dumanlanıp toz olup,
Bu kadar yaman can olup,
Yağmaya girişip geçerken,
Semetey'e ulaşırken,
Bele çıkıverdiğinde,
Erenin hali işte böyle,
Eyer beli gibi sırta
El dayanıp vardığında,
Kıyaz diye savaş narası atıp,
Semetey'in yalnız karaltısı,
Er Kıyaz üstüne bastırdığında
Tek Külçoro'ydu yanındaki karaltı.

Giving up life, renouncing it,
Yet how should erens shrink back —
To Sarı-Moynok and Ak-Tüz
They had just now pressed and reached.
Treading the earth, astir and swarming,
The earth smoking, turning to dust,
So many fierce souls together,
As they set to plunder and passed,
As they came upon Semetey,
When they topped the pass,
Such is the state of the eren:
On the ridge like a saddle's seat,
When the people pressed and arrived,
Raising the war-cry "Kıyaz!",
Semetey's lone silhouette —
When the man Kıyaz bore down on him,
The only shape beside him was Külçoro.

Semetey'e ulaştırmadan,
Bahadırlığı başından
İleri fırladığı çağmış,
Er Kıyaz'ı Külçoro'nun
Önlemeye çıktığı çağmış.
Karşı karşıya varıp,
Göğüs göğüse vuruşup,
Görülmedik kırgın olmuştu.
Vuruşun içinde döner Külçoro,
Elin esenliğini dilerse,
Umudunu kesmez asla,
Kançoro'suna bakınca,
Düşüncesi ikiz Çoro'da,
Çarpışmayı ne zaman salar diye,
Gökte ağarıp pus söküldü,
Hunhar sultan töresini
Ne zaman yetişip Kançoro,
Kaplan olup bozkurdun,
Kurtarıp alır diye,
Aklı fikri hep onda,
Dilektaşı Kançoro,

Before they could reach Semetey,
With his batyr-might from the first,
It was the hour he sprang out foremost,
It was the hour Külçoro went forth
To bar the way of the man Kıyaz.
Coming face to face,
Fighting breast to breast,
There was slaughter never seen.
Külçoro wheels within the fight,
If he wishes the people's weal,
He never gives up hope,
When he looks to his Kançoro,
His thought is on his twin Çoro,
Wondering when he will loose the clash,
The haze whitened and lifted in the sky,
His bloodthirsty sultan töre —
When will Kançoro come in time,
Turning tiger, the grey wolf —
Wondering when he will rescue him,
All his mind and thought upon him,
Kançoro, his wish-fellow —

Dileğin kabul olmayası,
Koşuşturup yalancıktan,
Cediger'in kâhyasına kımıldayıp,
İçinde oldu kederi,
Şaşılası, kâhyasına fısıldayıp.
Kollayıp mızrak sürüyüp,
Kimine bu kâfir,
Bas üstüne diye öğretip,
Kimini bu kâfir,
Boşa çalıp gövde gösterisiyle.
Kimini sinsi kul,
Yalancıktan mızraklayıp caka satarak.
Gökten pus dağıldı,
Kalabalık kara Cediger,
Yalandan vuruşup Kançoro,
Cediger'e katıldı.
Katılınca onmadı,
Gazaya çıkmak nasip olmadı,
Canı çıkası Kançoro,
Külçoro ile Semetey,

May that wish go ungranted —
Bustling about in false show,
Stirring toward the Cediger's steward,
Grief was within him,
Strange to see — whispering to the steward.
Watching, trailing his lance,
To some, this infidel
Taught: press down upon him,
At some, this infidel
Struck empty air in a show of force.
Some, the sly slave,
Lanced in false show, swaggering.
The haze scattered from the sky,
Teeming black Cediger —
Fighting in feint, Kançoro
Joined the Cediger.
Once joined, he did not prosper,
It was not granted him to ride to holy war,
Kançoro, may his soul be torn out —
Külçoro and Semetey,

Bu ikisine ok attı.
Yağmur gibi yay boşaltıp,
Dolu gibi ok yağdırıp,
Gazaba gelmeden kalmadı,
Basıp gelen kalabalık orduyu
Hunhara doğru sürdü,
Gazap saçıp bağırarak,
Koyu bir gazaya girişti artık.
Haykırışı taş yarıp,
Kıyaz diye nara atıp,
Kulu Tanrı çarpmıştı,
Kıyaz diye nara koparıp,
Cediger hınçla kükreyip durmuştu.
Arka bildikleri Kançoro'nun
Düşmanlık yüzü göründü.
«Atanın körü Kançoro,
Apaçık düşman kesildi sana,
Yağı göründü gözüne,

At these two he shot his arrows.
Loosing his bow like rain,
Raining arrows down like hail,
None was left unangered,
The teeming host that came pressing on
He drove toward the bloodthirsty one,
Scattering wrath and shouting,
He plunged now into thick holy war.
His yell splitting stone,
Roaring the war-cry "Kıyaz!",
God had struck the slave,
Bursting out the war-cry "Kıyaz!",
The Cediger stood roaring with spite.
Kançoro, whom they held their backing —
His face of enmity showed itself.
«Blind spawn of your father, Kançoro,
He has turned open foe to you,
The enemy showed before his eyes,

Düşman oldu kendine,
Kardeşi oldu düşmanı,
Almambet oğlu Çoro'nun,
Ters çıktı gördüğü düş,
Ey, kahrolası dönek,
Dünyada var mı böyle iş?
İkizden çıkmış arslandık.
Külçoro ile Kançoro,
Bir yuvadan iki erdik,
Bir sevince birlikte dalmış,
Bir döşekte yatmış,
Bir sinede görüşmüş,
Bir memeyi emmiştik.
Tay kunan gibi tepişip,
Yarışarak meme emişip,
Yüce bozkurt ağabeyim,
Kançoro'yu Tanrı çarptı diye,
Etek açıp, göz kırpıp,
Bozuk söz söyleyip, yurt bozup,

He became foe to his own,
His brother became his foe,
For the Çoro, Almambet's son,
The dream he dreamed came out awry,
O accursed turncoat,
Is there such a deed in all the world?
We were lions sprung as twins.
Külçoro and Kançoro,
We were two men from one nest,
We had plunged into one joy together,
Had lain upon one bed,
Had met upon one bosom,
Had sucked at one breast.
Kicking like foal and colt,
Racing each other to suck the breast,
My lofty grey-wolf elder brother —
Saying: God has struck Kançoro,
Lifting hems and winking,
Speaking rotten words, wrecking the yurt,

Yurdu Tanrı çarptı diye,
Gerçek düşman olup görünüp,
Sahiden Tanrı çarptı diye,
Çekinmeden bu domuz,
Azgınlığı etti diye,
Bulunmaz sultan töreye,
Bende de bitmezdi zaten,
Belli kara beline,
Eren ağabeyimin arslanına,
Tutuşup ölesi tuz çarpası,

Düşmanlık etti bana.
Türkü edip söyledi türkülerini,
Bagış'ın oğlu Kıyaz'a,
Bahadırın atı şöyledir diye,
Söylemiş gerçeklerini.
Tutuşup ölesi kahrolası,
Sezdirmiş sırlarını,
Ak yılkının tozu çarpsın,

Saying: God has struck the yurt,
Appearing a foe in truth,
Saying: truly God has struck him,
This swine without a flinch,
Saying: he has done his outrage —
To the peerless sultan töre,
It would never have ended in me either,
To his manifest black spine,
To the lion of my eren elder brother,
May he catch fire and die, may the salt strike him,
He has done enmity to me.
He made songs and sang his songs,
To Kıyaz, son of Bagış,
Saying: thus is the batyr's horse,
He has told his truths.
May he catch fire and die, the accursed one,
He has betrayed his secrets,
May the white herd's dust strike him,

Atam Manas'ın şanı çarpsın,
Argın, Kırgız topu çarpsın,
Anam Kanıkey'in sütü çarpsın, Kürk giydirdi esirgemeden,
Peşine takan arslan ağabeyim çarpsın!» –
Kürk eskiyince dolar mı?
Diye, öylece Külçoro,
Sineye sığmaz bunca kaygı,
Kançoro düşman olur mu?
Görsen çile işte böyle,
Gözünün yaşı on dere.
Ahir zaman yaklaşıp,
Şimdi ulaştı başına:
«Alt üst eden kavga çıkarıp,

Ağabey diye bildiğim Kançoro,
Apaçık düşman olur mu?
Kançoro'nun ettiği,
Kastını kurmuş akıl diye,
Önce başını keseyim,
Ay, Kançoro, bahadır diye,
Tükeninceye dek vuruşup geçmezsem,
Kıl kadar canı esirgemeden,
Kırışıp gitmezsem,
Ecel yetip, gün biterse,
Kullar, senden ölmezsem,

Dönüşü olmayan gerçek yurdu
Boğuşa boğuşa görmezsem,
Doğmadan boğulup çökeyim,
Ecelden önce öleyim,
Sağ kalırsa Kançoro,
Ezilen düşmanın önünde,
Köküne hep birlikte yeteyim.
Seksen gün savrulup vuruşup,
Sonunda başını keseyim,
Gücüm yeterse domuzu
Kurban edip boğazlayayım,

May my father Manas's glory strike him,
May all Argın and Kırgız strike him,
May my mother Kanıkey's milk strike him, He clothed him in furs unstinting,
May my lion elder brother who took him in tow strike him!» –
Does a fur, once worn, grow whole again?
Saying so, even thus Külçoro —
Such sorrow as no breast can hold,
Can Kançoro be a foe?
See — such is the ordeal,
The tears of his eyes ten ravines.
The last days drawing near,
Now it has come upon his head:
«Raising a fight that turns all upside down,
Kançoro whom I knew as elder brother —
Can he be an open foe?
What Kançoro has done —
A mind that plotted its intent —
Let me first cut off his head,
Crying: Ay, Kançoro, batyr,
If I do not fight on till I am spent,
Not sparing my life by a hair,
If I do not go down slaughtering,
If death arrives and my day ends,
Slaves, if I do not die by you,

The true yurt from which none returns —
If I do not see it fighting all the way,
May I choke and sink unborn,
May I die before my hour,
If Kançoro stays alive,
Before the crushed foe,
Let me reach his root all together.
Whirling and fighting eighty days,
Let me cut off his head at last,
If my strength suffices, the swine —
Let me slaughter him as an offering,

Ağabeyimin önüne
Serip sesini keseyim.
At gönlüne bakmadan,
Allah'ın kulu Semetey,
Külçoro ile Kançoro,
Dertli iki kardeş diye,
Atını vermişti esirgemeden,
Kürk gönlüne bakmadan,
Vah zavallı han ağabeyim,
Dağ gibi olan yalnıza,
Kasılıp duran kudurmuş,
Kardeşim deyişi onar mı?
Çarpışmayı sert salayım,
Kadir Allah yol verirse,
Kırgından geçirip serip,

Kırıp boğazlayıp devirip,
Atışmayı bol salayım,
Bagış'ın oğlu Kıyaz'ın,
Bre, düşman oldu Kançoro,
Bir hesabını bulalım,
Mızrak tutup saf bozup,
Devranını kurutayım,
Boğuşup çoronun
Sinek kadar canını sökeyim.

Tüfek atıp, yay çekip,
Sağlı sollu kamçılayıp,
Devranını kurutayım.
Zavallı baş yere girinceye dek, Mızrak
değmeden kalanını
Gümüş gözlü, gün yüzlü,
Yakalayıverip Kül yıkıcı,
Talihi dağ gibi töreye,
Ölünceye dek hizmet edeyim,
Ardını açan çoronun,
Böbürlenen töreyi,
Çok düşman olmuş nesneyi,
Geri sürdü savurup,

Before my elder brother
Let me lay him out and still his voice.
Not weighing the horse's heart,
Semetey, Allah's servant,
Külçoro and Kançoro —
Saying: two care-worn brothers —
Had given his horse unstinting,
Not weighing the fur-cloak's worth,
Alas, my poor khan elder brother,
To the lone one great as a mountain,
The strutting mad one —
Can his saying "my brother" mend it?
Let me loose the clash with fury,
If Almighty Allah grants the way,
Putting them through slaughter, laying them out,
Breaking, throat-cutting, toppling,
Let me loose the shooting in plenty,
Of Kıyaz, son of Bagış —
Bre, Kançoro has turned foe,
Let us find a reckoning for him,
Gripping the lance, breaking ranks,
Let me dry up his reign,
Grappling with the çoro,
Let me tear out his fly-small soul.

Firing muskets, drawing bows,
Whipping right and left,
Let me dry up his reign.
Till this poor head goes into the earth,
Those left untouched by the lance
Silver-eyed, sun-faced —
Seizing them, Kül the smasher —
To the töre whose fortune is like a mountain
Let me serve until I die,
Of the çoro who bared his back,
The vaunting töre,
The thing turned utter foe —
He drove them back, scattering,

Usanmadan atışa tutayım,
Erliği ölçüsüz göstereyim,
Elini yurdunu kırayım,
Kara-Kıya beliyle,
Basıp gelir eliyle,
Tootoru'ya binmiş Kıyaz'ı,
Elime geçerse tepetaklak edip,
Kâfir kulu boğazlayayım,
Kalabalık kara Cediger'in
Yüreklisini süreyim,
Yamanlarını, arslanlarını,
Paramparça edip süreyim!» –
Dedikodu edip, çığrışıp:
Diye, öylece, Külçoro,
Göl gibi dalgalanıp Cediger,
Bozkurdun Kıyaz gücü olup,
Yüreklisi Kançoro,
Ordunun başında bu olup,
Yerin yarına dayanıp,
Cediger basıp yetişirken,
Ak sancak, tuğ çekip,
Şimdi basıp giderken,
Yalın kılıç arslan Çoro,
Salt kılıç kuşanıp,
Engebeli yolu kollayıp,
Sırlı mızrağını ele alıp,
Sırtlanmış meğer Külçoro,
İşte o an daldı saldırıp.
Ulaştığı yeri mızraklayıp,
Erenlik taslayan er idi,
Ereni Kıyaz nerede diye.

Let me hold him under fire untiring,
Let me show manhood beyond measure,
Let me cut down his people and his yurt,
By the pass of Kara-Kıya,
He comes pressing with his people,
Kıyaz mounted on Tootoru —
If he falls to my hand, headlong down,
Let me cut the infidel slave's throat,
Of the teeming black Cediger
Let me drive their stout-hearted,
Their fierce ones, their lions —
Let me drive them torn to shreds!» –
Gossiping, crying out:
Saying so, even thus, Külçoro —
The Cediger surging like a lake,
Kıyaz being the grey wolf's strength,
Their stout-heart Kançoro,
He at the head of the army,
Pressing to the cliff-edge of the land,
As the Cediger pressed on and drew near,
Raising white standard and banner,
Now as they pressed onward,
The lion Çoro, sword bared,
Girded with sword alone,
Watching the broken road,
Taking his lacquered lance in hand,
Külçoro had shouldered it, it seems,
That very instant he plunged in attacking.
Lancing wherever he reached,
He was a man who played the eren,
Asking: where is their eren Kıyaz?

Surkoyon'unu fırlatıp uçurup,
Öldürmeden, yok etmeden,
İncikten yakalayıp savurup,
Kançoro diye bağırıp,
Kaynayıp yatan Cediger,
Cediger'den kimi can,
Şaşkın kaçıp gitmede,

Sending his Surkoyon flying forth,
Without killing, without destroying,
Seizing by the shin and hurling,
Shouting out "Kançoro!",
The Cediger lying aswarm —
From the Cediger some souls
Are fleeing dazed away,

Yer bulamayıp kimi pehlivan,
Yetişirse bozguna uğrattı diye,
Yamana sataşıp,
Yer yağlanıp kaldı diye,
Yakınıp dövünüp Cediger,
Kaçıp çıkıp gelmede.
En ortasını Külçoro,
Mızraklayıp yara yara gelmede.
Kalabalık kara Cediger:
«Erenmiş, belmiş,
Yere giresi Kançoro,
Hepsinden arslanmış,
Er Kıyaz'dan şimdi üstün,
Kançoro'dan kat kat üstün değil mi?
Âlemden çıkma yamanlığı,
Karaltı olup yanında,
Hunharının yokluğu.
Hunharı olsa yanında,
Yakalayıp kırıp sömürecek gibi.
Kaşık kanı öylece,
Yakalayıp mızraklayıp fışkırtacak gibi.

Vadi gibiymiş, bel de imiş,
Doğanlığı ölçüye gelmez,
Daha değerli beldeymiş,
Halkımızı bu Çoro,
Şimdi kıracak demdeymiş,
Değerli, keskin çağdaymış,

Semetey'e kaldığında,
Bora gelse, yel değdirmez,
Naraların bolunu atar herhal,
Köşe bucağı orman siper imiş,
Azrail gelse, can verdirmez, Obasına kaçıp gider herhal,
Güleç yüzlü bozkurt er imiş,
Su verilmiş çelik gibiymiş.
Külçoro kurt, bizlerse koyun,
Böylece rahvan sürer herhal.

Some wrestlers finding no ground,
Saying: when he catches up he routs us,
Having crossed the fierce one,
Saying: the ground is left slick with grease,
The Cediger wailing, beating their breasts,
Are fleeing forth and away.
Through their very middle Külçoro
Comes lancing, cleaving through.
The teeming black Cediger:
«An eren he is, a stronghold too,
Kançoro, may the earth take him,
A lion beyond them all,
Above the man Kıyaz now —
Is he not above Kançoro many times over?
His fierceness beyond the world's measure,
A silhouette at his side —
The absence of his bloodthirsty one.
Were his bloodthirsty one at his side,
He looks fit to seize us, break us, devour us.
Our spoonful of blood, just so,
He looks fit to seize, to lance, to send it spurting.
Like a valley he is, a pass as well,
His falcon-nature yields to no measure,
A land more precious still,
Our people — this Çoro
Is at the pitch of cutting them down now,
He is in his precious, keen season,

When it falls to Semetey,
Come storm, he lets no wind touch him,
He will raise war-cries in plenty, surely,
Every nook the forest is his shield,
Come Azrail, he yields no soul, He will flee to his camp, surely,
A smiling-faced grey-wolf man he is,
Like steel that has been tempered.
Külçoro the wolf, and we the sheep —
He will amble on just so, surely.

Tanrı'nın çarptığı söz imiş.
Savaşırım diye Cediger,
İtişip kakışıp toplanıp,
Ne yüzle geldi ki?
Bizimle kaçıp gider herhal.
Sataşanı oyup çıkaracak gibi,
Denk geleni boğazlayacak gibi» –

Haberci öldü, han öldü,
Diye, öylece Cediger,
Titreşip duraklayıp,
Yurt bozulup, çığrışıp,
Kaçarsan bir belayı gördün diye,
Fısıldaşarak konuşup,
Ah vah edip yanıp,
Sinek kadar candan umut kesip,
Ne zaman halka görünüp,
Öbür asker boş kalıp,
Şu Külçoro'su silkinip,
Dolanıp elbet gider herhal,
Ecel elbet yetişir herhal,
Kasılıp kudurup,
Kırgından geçirir herhal,
Ovada dağda kanı dökülüp,
Tepemize bindi ya,
Töremiz Kıyaz karşılayamayıp,
Dört tür malı saçtı ya,

Atışmanın bolunu salar herhal,
Ağa kulunuz dedirtip,
Artığı iyice yedirip,
Ceti-Özön'ü Cediger,
Yerin dibine kovar herhal,
Karanın canına değdirtmeden.

Yurt çığrışıp duruşup,
Han olduğunu bildirtmeden,
İnleyen sesi göremeyip,
Lanetler yağdırıp,

It was a word struck down by God.
Saying "I will fight," the Cediger,
Jostling and shoving, gathered —
With what face did they come?
He will flee along with us, surely.
He looks fit to gouge out whoever crosses him,
Fit to cut the throat of whoever meets him» –
The messenger died, the khan died,
Saying so, even thus the Cediger,
Trembling and faltering,
The yurt broken, crying out,
Saying: if you flee you have met one woe,
Talking among themselves in whispers,
Sighing, moaning, burning,
Giving up hope of their fly-small souls,
When will he appear to the people,
The other troops left idle,
That Külçoro of his shaking loose —
He will wheel about and go, surely,
Death's hour will surely arrive,
Strutting and raging,
He will put us through slaughter, surely,
Blood spilled on plain and mountain,
He has mounted on our heads, alas,
Our töre Kıyaz unable to meet him,
He has scattered the four kinds of herds, alas,
He will loose shooting in plenty, surely,
Making us say "lord, we are your slaves,"
Feeding us his leavings well,
The Cediger of Ceti-Özön —
He will chase us to the earth's bottom, surely,
Not letting harm touch the common folk's souls.
The yurt crying out, standing about,
Without making known he is khan,
Not seeing whence the groaning voice,
Raining curses down,

Çoro'ya karşı koyamayıp,
Ceti-Özön'de yatarken,
Aklını şaşırdı herhal.
Sığınak olan bahadırlar,

Unable to stand against the Çoro,
While lying at Ceti-Özön,
They lost their wits, surely.
The batyrs who were their refuge,

Atı yürük yoksullar,
Telaşla dehleyip,
Öleni görüp azıcık,
Coşan kurnaz yurdu,
Orduya baş olan ereni,
Karşılık veren bir can yok,
Böbürlenen kudurası,
Perişanlık oldu bu kavga,
Boğuşanların hepsi öldü.
Dili düzgün beceriklilerin,
Çalım satan yamanların,
Bahadırlığı, arslanlığı,
Halk içinde boğuşmaya
Ne zaman çıkar ayrılıp?
Karşılayacak bir can yok,
Cehennemi görüp Cediger,
Böyle kırılır mıymışım diye,
Bozgunu ne zaman salar diye?
Ordalı şehir, zavallı el,
Oy, Külçoro doğandan,
Ne zaman yetişip şunlar,
Kurtarıp alır ola diye.
Bozukmuş gördüğü düş,
Ee, yavrum, böyleymiş
çetin iş!
Yurda baş olan büyüklere
Aşı boyası sürmüş,
Erenlik taslayıp el sürer,

The poor whose horses were swift,
Spurring off in panic,
Seeing but a few of the dead,
The cunning yurt aboil,
The eren who headed the army —
Not a soul gives answer,
The vaunting mad one —
This fight became sheer ruin,
All who grappled died.
Of the smooth-tongued and able,
Of the swaggering fierce ones,
Their batyr-might, their lionhood —
To grapple amid the people
When will it step out apart?
Not a soul to meet him,
The Cediger, seeing hell,
Saying: was I to be cut down like this,
Asking: when will he loose the rout?
The orda-city, the wretched people,
Oy, from Külçoro the falcon,
When will those ones arrive in time
And rescue us, they wondered.
The dream he dreamed was rotten,
Eh, my child, such it is —
a hard business!
On the great who head the yurt
He has smeared red ochre,
Playing the eren, he lays his hand,

Tanrı'ya bıraktık onu,
Kara edip ordu sürüp,
Halkı toplayıvermesini,
Gayret edip gümbürdeyip,
Kalabalık yurdun hepsini,

We have left him to God,
Driving the army in a black mass,
His rounding up of the folk,
Striving and thundering,
All of the teeming yurt —

Çıkılmaz çukura atmasını.

Yiğidin ahmağı,
Kuru gayret, yel ciğer,
Hiçbir zaman işe yaramaz,
Bagış'ın oğlu er Kıyaz,
Böyle kuru sözden başkasına.
Şaşıranları daha da var,
Ceti-Özön'de Cediger,
Yer esneyecek kadar toplandık,
Yaman elden kırıldık.
Ak sarıklı molla öldü,
Ders okutan molla öldü,
Lokman gibi ince ihtiyar öldü,
Bunca canın hepsi öldü,
Bahadırlığı, arslanlığı,
Hiç kimseden ileri geçmedi,
Törelik taslayan Tölöbay,
Han kesilen Kadırbay,
Erenlik taslayan er Kıyaz,
Yüz yüze gelip, vuruşup,
Erenden birini önlemedi.
Perişan edip yurt toplayan,
Akıllısı bunu söyleyip,
Kimsenin bilmediği hileyi söyleyip,
Samur işlemeli içlik, deri şalvar,
Kızıl bayrak, sırlı mızrak,
Kırgının hali işte böyle:
Kuşanıp çıkanın berisi ölüp,

Şaşkın gezenler bundan çok,
Yüzleşenlerden çoğu ölüp,
Akıl bulamayıp soluyup,
Şaşkın gelmede Cediger,
Hiç çaresini bulamayıp,
Kaçıp gelmede Cediger.
Nice tulpar atlarının,
Eyeri düşüp boynuna,
Boynu bükük gezen bundan çok.

His casting into the pit none can climb from.
The fool among heroes,
Dry zeal, wind-filled lungs,
Never is he of any use,
Kıyaz the man, son of Bagış,
For aught but such dry words. More still are those bewildered,
At Ceti-Özön, we Cediger,
We gathered till the earth might yawn,
We were cut down by a fierce hand.
The white-turbaned mullah died,
The mullah who taught lessons died,
The subtle elder like Lokman died,
All these many souls died,
In batyr-might, in lionhood,
None came out ahead of any other,
Tölöbay who plays the töre,
Kadırbay who set up as khan,
The man Kıyaz who plays the eren —
Coming face to face and fighting,
Not one of them barred the eren's way.
He who wrecks and then gathers the yurt,
Their wise one saying this,
Telling the ruse none other knew,
Sable-worked underrobe, leather breeches,
Crimson flag, lacquered lance —
Such is the state of the slaughter:
Those who girded and went forth — the nearer ones died,
More than that go about dazed,
Most of those who faced him died,
Panting, finding no counsel,
The Cediger come on bewildered,
Finding no remedy at all,
The Cediger come fleeing.
Of many a tulpar steed
The saddle slipped onto its neck —
More than that go about with bowed necks.

Kırılırsak varsın, ilginçliği
Şu yerde gördük diye,
Oynayıp gezen bundan çok.
Toptan yok olmadan kırılıp,
Apaçık anda çarpılıp,
Bir çileye kaldı diye,
Hızır'lı yere sataşıp,
Pahalıya mal olduk diye,
Düşünüp gezen ondan çok,
Akıl bulamayıp soluyup,
Ardına bakmadan tir tir,
Kaçıp giden daha da var.
Birini birine çiğnetip,
Basıp giden bundan çok,
Coşuşup çırpınıp,
Yakınanı bundan çok.
Öldürüşüp köküne
Yetişeni bundan çok.
Ya da bir yürük at alıp,
Yedeğinde götüren daha da var.
Vah zavallı can ciğerim,
Falanca yerde öldü diye,
Şimdi nereden görürüz diye,
Bahadırımız er Kıyaz,
Sebebi budur, öldük diye,
Ağlayıp gezen bundan çok,
Kuskunu kopup,
İnişte yokuşta can besleyip,
Nice yaman tulparın,
Eyeri kayıp böğrüne,
Kaçıp giden bundan çok,
Ardına bakıp soluyup,
Düşeni bundan çok,
Ağam babam diye yalvarıp,
Tanrı'ya sesi boşunaydı,
İnsana duyulanı bundan çok,

Akıl bulamayıp soluyup,

If we are cut down, so be it — the marvel
We saw in this place, they say —
More than that go about jesting.
Cut down short of utter ruin,
Struck in the open moment,
Saying: we are left to an ordeal,
Having crossed a Hızır-guarded ground,
Saying: we have cost ourselves dear,
More than that go about brooding,
Panting, finding no counsel,
Trembling, not looking back,
Still more are fleeing away.
Trampling one another down,
More than that press on away,
Surging and thrashing,
More than that lament.
Killing each other, to the root —
More than that have reached it.
Or taking a swift horse,
Still more lead one on a tether.
Alas, my poor heart's darling,
He died in such-and-such a place, they say,
Saying: where shall we see him now,
Our batyr, the man Kıyaz —
Saying: this is the cause — we are dead,
More than that go about weeping,
Their cruppers snapped,
Nursing their lives downhill and up,
Of many a fierce tulpar
The saddle slid to its flank —
More than that flee away,
Panting, looking back,
More than that have fallen,
Pleading "my lord, my father,"
Their voice to God was in vain,
More than that were heard by men,

Panting, finding no counsel,

Şaşkın gezen elde çok,
Yalınayak, başı kabak,
Kara çalılı çukura
Kaçıp giden kul çok,
Zavallı candan umut kesip,
Kedere kapılıp yanıp,
Ağlayıp gezen kul çok,
Kadın ile çocuğu
Göremez olduk diye,
İnsan ölür diye ahdedip,
Vasiyetini söyleyen elde çok,

Yurt darmadağın, el kaçıp,
Erenler nereden çekinsin,
Ordu bozulup, yurt kaçıp,
Üç-Koşoy'a dayanıp,
Halk kaçıp sığındı.
Demin o Kançoro kåfir görmüş, Basıp gitti dersiniz.
El kaçarken bağırıp,
Cediger diye çağırıp,
Bağırışı baş yarıp,
Haykırışı taş yarıp:
«Atanın körü, Cediger,
Akıl gidip, şaşırma diye,
Kurnaz Cediger, kaçma!» diye,
Yurt kırılıp, el ölmeden,

Azıp giden kalabalık orduyu,
Soluta soluta kaçırtmadan,
Ceti-Özön'e doğru sürdürmeden,
Ele düşüp teslim olur mu?
Erenleri, elleri,
Toplayıp çıkıp gelmede.
Kaçanları bırakmadan,
Becerikli Kançoro,
Kırıp çıkıp gelmede,
Gazaplanıp gümbürdeyip,
Kalabalık yurda Kançoro,

Many in the land go about dazed,
Barefoot and bareheaded,
Into the black-briar hollow
Many a slave flees away,
Giving up hope of their poor souls,
Seized by grief and burning,
Many a slave goes about weeping,
Their women and their children —
Saying: we shall see them no more,
Vowing, since man must die,
Many in the land speak their last testament,
The yurt in shambles, the people fleeing,
Yet how should erens shrink back —
The army broken, the yurt fleeing,
Pressing on to Üç-Koşoy,
The folk fled and took refuge.
Just now that infidel Kançoro saw it, You will say: he pressed on away.
Shouting as the people fled,
Calling out "Cediger!",
His shouting splitting heads,
His yelling splitting stone:
«Blind spawn of your father, Cediger,
Saying: lose not your wits, be not dazed,
Saying: cunning Cediger, do not flee!»,
Before the yurt was cut down, the people dead,
The teeming host running wild —
Not letting it flee gasping and gasping,
Not letting it drive toward Ceti-Özön,
Would he fall captive and surrender?
The erens and the peoples —
He comes forth gathering them in.
Sparing none who flee,
Deft Kançoro —
He comes forth cutting them down,
Raging and thundering,
To the teeming yurt Kançoro,

Gayret verip gürleyip,
Cediger'in çilesini,
Bilip sürüp gelmede,
Sıra sıra bırakmadan,
Çatıp sürüp gelmede,

Giving heart and roaring,
The Cediger's ordeal —
He comes driving, knowing it well,
Rank upon rank, sparing none,
He comes driving, hemming them in,

Ellibaşını, yüzbaşını,
Kıstırıp sürüp gelmede,
Binbaşısını inletip,
Döve döve sürüp gelmede:
Atanın körü Cediger,
Ak buğday tanesini çiğneşip,
Kılıcın ağzını yalaşıp,
Böbürlenip köpürüp,
Tüfek kurşununu öpüşüp,
Verilen sözü pekiştirip,
Demin ne demiştiniz?
Şaşkın bakınıp, çığrışıp,
Şimdi boku mu yediniz?
Ordu toplanıp, mızrak alınca,
Boğuşana düşman kesilip,
Kara toprağa sokup,
Ezip gitti dersiniz,
Demin söz verirken,
İşte şöyle şöyle dersiniz,
Şimdi bakılsa, Cediger,
Kaçıp boku yediniz,
Boğuşan düşman ölmez mi?
Vuruşup, kan içmeden,
Atanın körü, Cediger,
Deminki verilen söz nerede,
Hepiniz benden öldünüz,
Ceti-Özön'den çığrışıp,
Cediger, ne arayıp geldiniz?
Çarpışma olur, han ölür,
Han ölmezse, kalabalık yurt,
Nasıl olur da gün görür?
Belaya girilir, bey ölür,
Beyi öldürmeden ahali,

Their captains of fifty, of a hundred —
He comes driving, cornering them,
Making their captain of a thousand groan,
He comes driving, beating and beating:
Blind spawn of your father, Cediger,
You chewed the white wheat grain together,
You licked the sword's edge together,
Vaunting and foaming,
You kissed the musket-ball together,
You sealed the promise given,
What did you say just now?
Gaping about dazed, crying out,
Have you eaten dung now?
When the army mustered and took lances,
Turning foe to him who grapples,
Thrusting him into the black earth,
You will say: he crushed us and went,
Just now, giving your word,
You say: thus and thus it shall be,
Now look at you, Cediger,
You fled and ate dung,
Does not the grappling foe die?
Without fighting, without drinking blood,
Blind spawn of your father, Cediger,
Where is the promise given just now?
You all die at my hand,
Crying out from Ceti-Özön,
Cediger, what did you come seeking?
Battle comes, the khan dies,
If the khan dies not, the teeming yurt —
How shall it ever see the day?
Woe is entered, the bey dies,
Without slaying the bey, the people —

Nasıl olur da gün görür?
Ceti-Özön sırtı, yamaç beli,

How shall they ever see the day?
The ridge of Ceti-Özön, the hillside pass,

Yer olmazsan yere gir,
Yer kaynayan Cediger,
El olmazsan yere gir.
Ceti-Suu sırtı geniş beli,
Yer imiş diye durmuştum,
Cediger'in Kıyaz'ını,
Arslan imiş diye durmuştum,
Arslan değilsin, yersin diye,
«Kuşanıp çıkan Kançoro,
Yere giresi er Kıyaz,
Ölçtüm nasıl ersin» diye? Bagış'ın oğlu er Kıyaz,
Kançoro çıktı çatır çatır konuşup,

If you will not be a land, go into the earth,
Cediger swarming over the land,
If you will not be a people, go into the earth.
The ridge of Ceti-Suu, its broad pass —
I had held it to be a land,
The Kıyaz of the Cediger —
I had held him to be a lion,
Saying: you are no lion, you are mere earth,
«Kançoro who girded and went forth,
The man Kıyaz, may the earth take him —
I have measured what man you are,» he said? Kıyaz the man, son of Bagış,
Kançoro came forth talking crack upon crack,

Kavurup, boğazlayıp gümbürdeyip,
Cediger çığrışıp durakladı,
Er erine çarpılıp,
Emekten kaçarsan kütüğe,
Şimdi ne olduk diye,
El çığlıkla toplanıp,
Uğultunun hepsi kesilip,
Ordu duruverdi toplanıp,
El çığrışıp, feryat olup,
Kendine gelemeden dururken,

Scorching, throat-cutting, thundering,
The Cediger cried out and halted,
Man dashed against man,
Flee from toil, you strike the stump,
Saying: what have we become now,
The people gathered with cries,
All the droning cut short,
The army stood still, assembled,
The people crying out, wailing,
While they stood, not yet come to their senses:

Yassı çeneli, yayvan dilli,
Yanılmaz bir söz ustası oğulmuş,
Kadırbay adlı er pehlivan,
Yurdu yöneten kurnazmış.
Cediger düşmana girdiğinde,
Tuğ tutan buymuş,
Bu da ata oğlu bir devmiş,
Söyleye kalksa dinmeyen,
Ceti-Özön'de Cediger'in,
Nicesine sahipmiş.
Kalabalık kara Cediger,

Flat-jawed, broad-tongued,
An unerring master of words was that son,
The man-wrestler named Kadırbay,
The cunning one who steered the yurt.
When the Cediger went in against the foe,
It was he who held the banner,
He too was a giant, his father's son,
Once set to speaking, never ceasing,
Of the Cediger at Ceti-Özön
He was master of many.
Teeming black Cediger,

Kadırbay töre dermiş,
Alçak konuşup, pek bırakıp,
Kırıp bitirsin hepinizi!
Kadırbay girdi söze başlayıp,
Ordalı arslana sataşıp,
Kadırbay'ın sözü şu,
Halka şöyle dedi bu.
Söze usta Kadır'ın,
Becerikliliği varmış,
Her işte usta Kadır'ın,

They called him Kadırbay töre,
Speaking low and holding firm,
May he cut you all down and finish you!
Kadırbay entered, beginning his speech,
Crossing the lion of the orda,
This is Kadırbay's word,
Thus he spoke to the people.
Kadır, master of speech,
Had deftness in him,
Kadır, master in every work,

Yamanlığı varmış,
Gözü görür uzaktan,
Çok görmüş uzaktan,
Çok görmüş bilge kişiden,
Uzun kulaklı haberciden,
Çok görmüş ihtiyardan,
Duymuş imiş Kadırbay:
Arslanınız, burada durursun,
Eriniz, burada durursun.
Tölöbay başta, Cediger,
Çoğunuz burada durursunuz,
Kıl kadar kalmadan canlarınız,
Kahrolası Cediger,
Kırılırsınız hepiniz,
Hızır'lı arslana sataşıp,
Belaya böyle dolanıp,
Eğdirttin belini,
Kırgından geçirdin elini,
Köklü arslanın soyu,
Belayı birlikte başlattı.
Kıtay'ın oğlu Külçoro,
Nicenizi işte böyle,
Kırgından geçiriverdi.
Yamanlık taslayan hanını,
Çöl gibi kuruttu hepinizi,
Atanın körü, Cediger,
Alıversin Tanrı canınızı.
İt imişsin, Cediger,

Had fierceness in him,
His eye sees from afar,
He had seen much from afar,
From sages who had seen much,
From long-eared messengers,
From elders who had seen much,
Kadırbay had heard it all:
Your lion, here you stand,
Your man, here you stand.
Tölöbay first, Cediger,
Most of you stand here,
Your souls, not a hair's worth left,
Accursed Cediger,
You will all be cut down,
Having crossed the Hızır-guarded lion,
Thus entangled in woe,
You made him bow his back,
You put your people through slaughter,
The stock of the deep-rooted lion
Together set the woe in motion.
Külçoro, son of Kıtay,
So many of you, even thus,
He put through slaughter in a stroke.
Your khan who plays the fierce one —
He dried you all up like a desert,
Blind spawn of your father, Cediger,
May God just take your souls.
A dog you are, Cediger,

Manas'ın oğlu Semetey,
Hoplayıp duran Cediger,
Cehenneme boş yere dolanıp,
Cediger olma da yere gir!
Semetey doğan durur mu?
Cediger kaçan ular kuşu mu?

Semetey, son of Manas —
Cediger hopping about,
Winding to hell for nothing,
Be no Cediger — go into the earth!
Will Semetey the falcon hold still?
Is the Cediger a fleeing ular-bird?

O dinecekten ayırıp,
Koparıp canınızı,
Atanın körü, kötü el!

Parting you from all repose,
Tearing out your souls —
Blind spawn of your father, wretched people!

Alıp kalacak bunlar mı?
Atasından, dedesinden,
Hunharlığına baksana,
Atılanı emip yutan,
Denk geleni biçen,
Üstüne yürüyeni işte böyle,
Kırgına uğratıveren,
Bu Kançoro'nun kendisi var,
Kararmış kara gözü var,
Görsen bunca Semetey,
Bozkurt arslanın değeri var.
Bu Kançoro kâfirin,
Yurt perişan eden bahadırın,
Kaba huylu ulunun,
Hiç gereği yoktu,
Yurt perişan eden bozguncunun,
Atası Manas arslan ile,
Yurdun direği er ile,
Akbalta'nın arslanı,
Çubak ikisi kardeş olmuş,
O Semetey arslan şer,
Kalabalık ele çığlık başlatıp,
Han atan Çubak'ın kan bedelini kovalamıştı. Zerre kadar düşman yenemeyen,
Han Semetey er bozkurt,
Kuşatıp vurduğu Afgan'a,
Han Çubak'ın kan bedelini ver diye,

Are these the ones to take and keep it?
From his father, from his grandfather —
Just look at his bloodthirstiness,
Sucking in and swallowing what is hurled,
Mowing down whatever meets him,
Whoever marches on him, even thus,
He puts to slaughter in a stroke —
There is this Kançoro himself,
He has his black eyes gone dark,
If you but saw — such a Semetey,
The grey-wolf lion has his worth.
Of this infidel Kançoro,
The batyr who wrecks the yurt,
The coarse-natured great one,
There was no need at all,
The wrecker who ruins the yurt —
With his father Manas the lion,
With the man who was the yurt's pillar,
Akbalta's lion,
Çubak — the two had become brothers,
That Semetey, lion dread,
Setting the teeming people screaming,
Had pursued the blood-price of your khan forefather Çubak. The foe could not best him by a grain,
Khan Semetey, the grey-wolf man,
To the Afgan he besieged and struck,
Saying: pay the blood-price of Khan Çubak,

Gazabını saçıp dururken,
Kaşgar nereden sağ kaldı,
Altı-Şaar'ı, Hokand'ı,
Andican şehri, Margalan,
Yüzü Buhara, Semerkand,
Perişan etti onları.
Kan bedelini kovalayıp yerle bir etti,
Çalıyı çırpıyı yağ etti,

Ganimet edip altın aldı,
Altın yükleyip, haraç aldı,

Kara gözden binini aldı,
Karaltılı hanın Semetey,
Ne zaman erden gönlü kaldı.
Belliydi, beldi de,
Kıtay'a kırgın salmış gibi,
Mançu hanı Esenkan'ı,
Sindirip korkutmuş gibi,
Kuzu kara koç gibi,
Kançoro'm, kasılıp kalmışsın,
Erkek kara karga gibi,
Kabarıp kalmışsın,
Bahar vakti kara boğa gibi,
Kudurup almışsın,
Yeni bağlanmış tay gibi,
Şahlanıp kalmışsın,
Ak sakallı ihtiyardan,
Duyup dururdum, Kadırbay,
Bilgiçlerin hepsinden,
Han Toltoy'un sözüydü,
Gazaplı arslana sataşan,
İki olmaz demişti.
Yurdun kalesi yulardır diye,
Yurt atası Manas'a,
Kırgız'ın oğlu, saygı göster diye,
Hızır'ın dokunduğu arslan diye,
Üstüne yürüdüğün Semetey,
Atanın körü, Kançoro ey,

While he stood scattering his wrath,
How should Kaşgar have stayed whole?
Altı-Şaar and Hokand,
The city of Andican, Margalan,
Onward to Buhara, Semerkand —
He laid them all to ruin.
Pursuing the blood-price, he leveled them,
He rendered scrub and brushwood down to grease,
He took gold as plunder,
He loaded gold, he took tribute,

He took a thousand of the black-eyed,
Semetey, the khan of looming shape —
When did his heart ever fail before a man?
Manifest he was, a mountain pass he was,
As one who loosed slaughter on Kıtay,
Esenkan, khan of the Mançu —
As one who cowed and terrified him,
Like a black ram among lambs,
My Kançoro, you stand there strutting,
Like a black cock-raven,
You stand there puffed up,
Like a black bull in springtime,
You have gone raging mad,
Like a newly tethered foal,
You stand there rearing,
From the white-bearded elder
I would hear it ever, I, Kadırbay,
From all of the learned —
It was Khan Toltoy's word:
Who crosses the wrathful lion,
He said, will not do it twice.
Saying: the yurt's fortress is its halter,
To Manas, father of the yurt,
Saying: son of the Kırgız, show reverence,
Saying: he is the lion touched by Hızır —
Semetey, on whom you marched,
Blind spawn of your father, O Kançoro,

	Alnından yolunu kesmişsin,	*You have cut his road before his brow,*
	Ruhlara büsbütün yaban olup,	*Turned utter stranger to the spirits,*
	Dikleşip, alçak,	*Bristling defiant, base one,*
	Tuzuna işeyip kalmışsın.	*You have pissed on the salt you ate.*
	Uzağa gitmezsin, ölürsün,	*You will not go far — you will die,*
	Böyle çile, büyük hasret,	*Such ordeal, such great longing,*
	Sağ kalırsa Kançoro'm,	*If my Kançoro stays alive,*
	Tam da karılardan görürsün,	*You will see it from the very women,*
	Hançerle yerleşilip,	*Settled in with daggers,*
194260	Kısır kısrağa bağlanıp,	*Bound to a barren mare,*
	Hızır'lı arslana ok attın,	*You shot arrows at the Hızır-guarded lion,*
	Sen de onu görürsün,	*You too will see it,*
	Yuvalı arslana sataşıp,	*Crossing the lion in his lair,*
	Savaş başlatan erenin,	*Of the eren who began the war —*
	Gazaplanıp dikilirsen,	*If you rise up in wrath,*
	Kaplan arslanı boğazlarsın.	*You would cut the throat of the tiger-lion.*
	Hükmü yürür arslana sataşıp,	*Crossing the lion whose writ runs,*
	Sen de böyle olursun.	*You too will end this way.*
	Kulak duyup, göz görmüş,	*Ear has heard, eye has seen:*
194270	Geniş Talas gibi yer olmaz,	*There is no land like broad Talas,*
	Talas'ı bekleyip han olmuş,	*He kept watch over Talas and became khan,*
	Ona göz diken adam yerle bir olmuş,	*Whoever eyed it was leveled to earth,*
	Semetey gibi dev olmaz,	*There is no giant like Semetey,*
	Yuvalı arslana ok atıp,	*Shooting arrows at the lion in his lair,*
	Onmaz senin soyun,	*Your line will not prosper,*
	Kaplanlı hunhara,	*To the tiger-marked bloodthirsty one,*
	Halkın ağılı erene,	*To the eren, the people's fold,*
	Elin çobanı erene,	*To the eren, the people's shepherd —*
	Şimdi nasıl karşı koyarız.	*How shall we stand against him now?*
194280	Atandan üstün bozkurda,	*Against the grey wolf greater than your father,*
	Hangi yüzle çatarız,	*With what face shall we clash?*
	Kül azığı saçalım,	*Let us scatter ash for provisions,*
	Yürü, Cediger, kaçalım!	*March, Cediger, let us flee!*
	Kaplana sataşıp,	*Having crossed the tiger,*
	Karanlığa boş yere dolanıp,	*Winding into darkness for nothing,*
	Hangi murada ereriz,	*What wish shall we attain?*
	Kalma, yürü, yurt, gidelim,	*Stay not — march, yurt, let us go,*

Çubak'ın oğlu Çoro'nun,
Eğrice bir sözü var,
Bizi kırdırtacak hali var, Kavga çıkardın ya, onmazsın,
Bozukça bir sözü var,
Kalabalık yurda bir şeytanlık,
Salacak hali var.
Lokman arslana sataşıp,
Kötü ölüp gitmeyelim?
Bütün yurt mirasa ermeden,
Haram ölüp gitmeyelim?
Söylediğim budur, bil de al,
Sakın, yurdum, sözümü dinle,
Çokça gaza edip vuruşursak

Of the Çoro, Çubak's son,
He has a crooked word about him,
He looks fit to have us slaughtered, You raised this fight — you will not prosper,
He has a rotten word about him,
Upon the teeming yurt some devilry
He looks fit to loose.
Crossing the lion like Lokman,
Shall we not die an evil death?
Before the whole yurt comes into its heritage,
Shall we not die accursed?
This is what I say — know it and take it,
Beware, my yurt, heed my word,
If we make much holy war and fight

Külçoro kolay yenilir oğul değil.
Mızrakla devirip, kolayca
Ele geçirilecek yiğit değil,
Pes edip boyun eğecek aslan değil,
Tam ciğerinden vurulup,
Kaburgasından yaralanıp,
Üstlenecek görev yüklenip,
Çoro zar zor sağ kalmadıkça,
Pes edecek can değil.
Beyini bize kaptırıp,
Kaçıp gidecek biri değil,
Çaresiz kalacak çocuk değil,
Boğuşmaya kalkan Cediger,
Gayretli aslanı Külçoro
Zorbalığına boyun eğer mi?
Ulukman aslan Semetey
Kıl kadar kalmadan, düpedüz

Kırılıp yok olup gitmedikçe,
Hunharını bize verir mi?
Baksana hele, Kançoro,
Babası bozkurt Manas'ın
Ay ile âlemde şanı
Nereye varsa yaşatır,

Külçoro is no son to be easily beaten.
Not a warrior to be toppled by the lance
And easily taken captive,
No lion to give in and bow his neck,
Unless struck full in the liver,
Wounded through the ribs,
Loaded with a task to bear,
Unless the Çoro barely stays alive,
He is no soul that will surrender.
One to let us seize his bey
And flee away he is not,
No child to be left helpless —
Cediger who rose to grapple,
Would the zealous lion Külçoro
Bow to your tyranny?
The Ulukman lion Semetey —
Unless, with not a hair's breadth left, outright
He is broken, destroyed and gone,
Would he give us his bloodthirsty one?
Just look now, Kançoro:
His father, the grey wolf Manas —
His fame beneath moon and world
Lives on wherever he goes.

Atanın körü, Kançoro,
Senin huyunun belasıdır bu.
Fitne salıp halkı kırdın,

Hızır yoldaşı bozkurt hunhara

Bunca neden kavga çıkardın?
Asla ona denk olamazsın,
Denk olamayışının sebebi:
Şerefli hunhar Semetey
Yanında gezdirip er kıldı.
Bir düşünsene şunu.
Er oğluyla denk kıldı,
Genç yaşından büyütüp,
Kötü hâldeydin, adam edip,

Belini sağlamca kuşattı,
Heybetli mızrak, sırlı oku

Eline verip Semetey
Âleme destan saldı.
Kıyba'yı bozup yol açtı,
Seni yanına takıp yürüdüğünde
Aşağı Hindistan'ı bozup altını aldı.
Azat ata bindirip,
Cihanı çiğneyip yol açtı,
Daha dün Çin'i bozup ganimet aldı.

Ay değmiş gibi ulu hunhar

Görülmedik bir söylenti duydum:
Savaş kopup, Kançoro
Kalabalık Çinli Kakan'ın
Eline düştü diye duydum,
Demir urganlı Mançu'nun
Tuzağına düştü diye duydum,
İşte o zaman Semetey
Kançoro diye kaygılanıp,
Aziz canının çoğundan

You father-blind wretch, Kançoro,
This is the bane of your nature.
You sowed discord and slaughtered the people —
Against the grey-wolf blood-drinker whose comrade is Hızır
Why did you stir up so much strife?
You can never be his equal,
And the reason you cannot equal him:
The honored blood-drinker Semetey
Kept you at his side and made you a man.
Just think on that.
He made you equal with a hero's son,
Raised you up from your young years,
You were in a sorry state — he made you a man,
He girded your waist up firmly,
The mighty lance, the enchanted arrow

Semetey put into your hand
And spread your legend through the world.
He broke Kıyba and opened the way;
When he marched with you at his side
He broke lower Hindistan and took its gold.
He mounted you on an azat steed,
Trampled the world and opened the road;
Only yesterday he broke Çin and took the spoils.
The great blood-drinker, as if touched by the moon —
I heard a rumor never heard before:
War broke out, and Kançoro,
So I heard, fell into the hands
Of the teeming Chinese Kakan;
Into the snare of the iron-corded Mançu
He fell, so I heard.
That was when Semetey,
Fretting, crying Kançoro,
From the greater part of his dear soul

Kederlenip ayrılıp,
Gerçek yaslı, dermanı gidip,
İkizim Çorom, diye ağlayıp,
Tam çubuk gibi kara kan gidip, Ondan başka can olsa,
Kahrı şiddetle başlatmış,
Bakıp duran canları
Öylece kırıp geçirivermiş.
Halk canından umut kesip,
Baş vurup, saç yolup,
Semetey fena yanıp,
Cekene'yi kuşanıp,
Kançoro diye ün salıp,
İstihkâmı bozup yol açıp,
Sayısız Çinliye
Külçoro ile ikisi saldırıp,
Altını ile gümüşünü
Yükleyip aldı diye duydum,
Altı bin pehlivan, sayısız asker
Altı gün durmadan vuruşup,
O Çinliden Çoro'yu
Çekip aldı diye duydum.
Ölçüp biçsen, böyledir Semetey,
Her ne zamandan, bir zaman

Parted in grief,
Truly mourning, his strength gone,
Weeping, My twin, my Çoro,
Black blood running like a very pipe-stem,
Had there been any soul but him,
He unleashed his wrath in fury,
The souls who stood looking on
He cut down just like that.
The people despaired of their lives,
Beating their heads, tearing their hair;
Semetey, burning terribly,
Girding on the Cekene,
Raising the cry of Kançoro,
Breaking the rampart, opening the way,
Upon the numberless Chinese
He and Külçoro, the two, attacked;
Their gold and their silver
They loaded up and took, so I heard;
Six thousand champions, countless troops
Fought six days without pause,
And from that Chinese, the Çoro
They wrenched away, so I heard.
Weigh and measure it — such is Semetey.
At whatever time, one time,

Sönmüş ateşini tutuşturup,
Ölmüş canını diriltip,
Bağlı elini çözüp,
Kendi erkinle yürütüp,
Giden ömrünü diriltip,
Aslanlığını bildirip,
Nice müşkül, nice kavga görüp,
Çin'den böylece kurtuldun.
Aslanına ok atıp,
Atanın körü, Kançoro,
Unuttun mu bunu?
O saf yürekli hunhar
Bir ölmezse, bin ölsün,

Kindling your extinguished fire,
Reviving your dead soul,
Untying your bound hands,
Letting you walk by your own free will,
Reviving your departing life,
Making his lion-nature known,
Seeing many a hardship, many a fight —
Thus you were saved from Çin.
Shooting an arrow at your lion —
You father-blind wretch, Kançoro,
Have you forgotten this?
That pure-hearted blood-drinker —
If he will not die one death, let him die a thousand:

Yiğitliği var, aklı yok,
Deli bir hunhar imiş ya,
Fazlası bol, aklı yok,
Bön bir hunhar imiş ya,
Göğsünde aklı olsaydı,
Seni besleyip aldığında
Ağlayışından toz kopup,
Uğursuzluğun yaman, can çıkıp,
Sen emdiğinde, yanası,
Memesinden kan gelip,
Seni boğazlayıp atacak
Fırsatı elindeyken,
İşini bitirip atmaya
İmkânı varken,
Toyunda doksan kestirip,
Bir çocuk ne yapar, diyerek,
Seni sağ bıraktıran
Semetey'de akıl yok.
Kulak duymuş, göz görmüş,
Kançoro, yeryüzünde senin gibi kâfir yok,
Bir fesatçının sözüne uyup,
Aziz halkla vuruşacak
Cediger'in eri Kıyaz,

He has valor, but no sense,
A mad blood-drinker he was indeed;
Plenty in abundance, but no sense,
A simple blood-drinker he was indeed.
Had there been sense in his breast,
When he took you in and fed you,
When dust rose up from your wailing,
Your ill-omen dire, souls going out,
When you suckled — may you burn —
And blood came from her breast,
When the chance was in his hand
To slit your throat and cast you off,
When he had the means
To finish you and be done,
Slaughtering ninety at your feast,
Saying, What can one child do —
He who let you stay alive,
Semetey, has no sense.
Ears have heard it, eyes have seen:
Kançoro, on earth there is no infidel like you,
Heeding the word of a schemer,
One who would battle the dear people —
Kıyaz, the man of Cediger,

Yedeğe düşmüş sende akıl yok.

Coşup taşan hunharın
Öfkesi birini yok etmez mi?
Ağırlığı canları kırmaz mı?» – Görklü hatip birinizi,
Kadırbay böyle dedikten sonra,
Bırakmadan öfkenizi silkip,
Yaşlının dediği akıldır deyip,
Bu sözü tastamam doğru,
Cediger'e makbuldür deyip,
Azar sözünü sineye çekip,
Ceti-Özön'e Cediger
Yan yana konup yerleşip,

Fallen to the lead-rope — in you there is no sense.
The surging blood-drinker's
Wrath — will it not destroy a man?
Will its weight not crush souls?» – One of you, a stately orator,
After Kadırbay had spoken so, Shaking off your anger without cease,
Saying, The elder's word is wisdom,
This word is wholly true,
Saying, To Cediger it is acceptable,
Swallowing the words of rebuke,
At Ceti-Özön the Cediger
Settled down, encamped side by side,

Takat tükenip, halk cayıp,
Darmadağın söylenip,
İyiden iyiye caymıştı.
Ordusunu toplamadan durmasam,

İşte o zaman Kançoro
Kahırlı sözler etmişti:
Ordu toplasam büyük müşkül,
«Atanın körü, Cediger,
Namus için fazla direnip,
Ayköl ile vuruşup,
Kan davası güdüp geldiniz,
İpe sapa gelmez laf edip,
Ne bok yediniz?
Bahadır mı desem, Cediger,
Hepiniz düşünüp fikir bulan
Karı kırması imişsiniz,
Tevekkülsüz kuruntuya dalan
Kâfir kırması imişsiniz,
Kaçarsan kaç, Cediger,
Bu sözün akıl mı?
Canını sakınan adamın
Tam yedi atası kâfir mi?
Olsa olsa bahadıra
Ağlayıp sızlar kalırım,
Başımı çekip alırım,
Ahmak hayvan, vazgeç deyip,
Kimseyi komadan düşündün,
İkizimiz Külçoro,
Gerçekten barışır kalırım,
Çarpıttın işi, Cediger,
Kısmet olursa dur hele,

Fesadı adamakıllı salarım,
Ceti-Özön'deki Cediger,
Dilediğin buysa Kadırbay,
Suratını bozmazsam,
Cinini tüketmezsem,
Kançoro olmayıp öleyim,

Strength exhausted, the people balking,
Muttering in disarray,
They had balked once and for all.
Should I not halt before mustering the host —
That was when Kançoro
Had spoken words of wrath:
To muster a host is great hardship,
«You father-blind wretch, Cediger,
Holding out too long for honor's sake,
Battling with the Ayköl,
You came pursuing a blood feud,
Talking senseless talk —
What dung have you devoured?
Should I call you batyrs, Cediger?
All of you, pondering and scheming,
You have proved half-women;
Sinking into faithless fancies,
You have proved half-infidels.
If you would flee, then flee, Cediger —
Is this word of yours wisdom?
Of the man who spares his own life
Are all seven forefathers infidels?
At the very most, before the batyr
I shall be left weeping and wailing,
I shall draw my head away,
Saying, You witless beast, desist —
You schemed it, sparing no one.
Our twin, Külçoro —
Truly, I shall stay reconciled.
You have twisted the matter, Cediger;
If fate allows it, just you wait —

I shall sow discord in earnest,
Cediger of Ceti-Özön.
If this is your wish, Kadırbay —
If I do not wreck your face,
If I do not use up your demon,
May I die and be no Kançoro,

Doğmadan yere batayım,
Kıyaz'ını ibretlik etmezsem,
Boş yere vızıldarsın,
Yurdunu kalmaksızın kırmazsam.

Argın, Kırgız çok halkın
Ansızın ayaklandığında,
Böbürlenen Kadırbay,
Ansızın kırılırsın.
Ansızın halk toplarsam,
Canına seyirlik olur,
Yaman beyim baş olup,
Narayı biz bassak,
Kaçıp girecek yer bulamadan,
Girecek mezar bulamadan,
Sığınacak er bulamadan,
Atanın körü, Cediger,
Horluk görüp durmayasın.
Yurt ayaklanıp, feryat kopup,
Zorbalık görüp durmayasın.
Gevezelenirsin, Kadırbay,
Her şeyi düşünüp koymuşsun,
Baksı gibi düş görüp,
Eski günleri düşünürsün,
Başı dumanlı akıldan
Halkı caydırıp, yurt bozan

Kadırbay, sen onmadın.
Her ne zamandan, bir zaman
Bu hunharın yiğitliğini

Görmüş imişsin,
Gerçekten canından umut kesip,
Ölmüş kalmış imişsin.
Yine cayıver, Cediger,
Hanımı yeniden bulayım,
Kahrım gelip dikilip,
Yine yurdunu vurayım,
Halk değilsin, Cediger,

May I sink unborn into the earth,
If I do not make your Kıyaz a lesson —
You buzz away in vain —
If I do not cut down your whole yurt,
leaving none.
When the many peoples, Argın and Kırgız,
Rise up all of a sudden,
Boastful Kadırbay,
You will be cut down all of a sudden.
If I suddenly gather the people,
It will be a spectacle for your soul;
With my fierce bey at the head,
If we raise the war-cry,
Finding no place to flee into,
Finding no grave to enter,
Finding no man to shelter by —
You father-blind wretch, Cediger,
May you not stand suffering scorn.
The yurt rising up, wails breaking out,
May you not stand suffering violence.
You babble on, Kadırbay,
You have thought everything out,
Dreaming dreams like a baksı,
You brood upon the olden days;
With a mind wrapped up in mist,
Turning back the people, wrecking the yurt
—
Kadırbay, you have not prospered.
At whatever time, one time,
This blood-drinker's valor

You had seen, it seems;
Truly despairing of your life,
You had lain as one dead.
Balk once again, Cediger —
Let me find your khan anew,
My wrath rising up and rearing,
Let me strike your yurt again;
You are no people, Cediger —

Hesabını göreyim.
Er Kıyaz ile Tölöbay,
Erenin burada durursun,
Bahadır desem, Cediger,
Karı kırması imişsin,
Şimdi bir hâl görürsünüz.
Pek akıl düşünüp, Cediger,
Yüzü kara ettiniz,
Ara yerde çığrışıp,
Akıl edinip aldınız,
Kadırbay ile Tölöbay,
Yaman Kıyaz aslanınız var,
Vızıldarsınız, Cediger,
Size söyleyecek sözüm var,
Caymışsanız zaten böyle,
Kapışmam deyip doğrunu söyle,
Malını kalmadan tez çekip alıp.

Aynikey'im tutarsa,
Mızrakla keserim gırtlağı,
Atanın körü, Cediger,
Sürüp kırarım halkını.
Yeniden barışıp hunharla
Hanını boğazlayıp şamata koparırım,

Öncekinden beş kat fazla,
Cediger, sana kıyamet koparırım.

Gazaya binecek atım var,
Benim Külçorom haykırıp çıkarsa, Usul söyleyip, sağlam koyup,
Sana yetecek gücüm var,
Vızıldamadan, Cediger,
Ara yerde kıpırdanıp,
Akıl edip, söze başlayıp,
Bunca boku, Cediger.

Er Kançoro'nun sözüne
Uydum dersen usulüne,

Let me settle your account.
Er Kıyaz and Tölöbay,
Your champions, here you stand;
Should I call you a batyr, Cediger?
You have proved a half-woman —
Now you shall see a reckoning.
Thinking so very cleverly, Cediger,
You have blackened your faces,
Clamoring among yourselves,
You gathered up your wits;
Kadırbay and Tölöbay,
You have your fierce lion Kıyaz —
You buzz away, Cediger,
I have a word to say to you:
If you have balked, then so it stands —
Speak the truth, say, I will not grapple,
Swiftly driving off all your herds, leaving none.
If my Aynikey takes hold,
I cut the gullet with the lance;
You father-blind wretch, Cediger,
I shall drive off and slaughter your people.
Making peace anew with the blood-drinker,
I shall butcher your khan and raise an uproar;
Five times more than before,
Cediger, I shall bring doomsday down upon you.
I have a steed to mount for holy war,
If my Külçoro comes out roaring, Speaking with method, setting firm,
I have strength enough for you;
Without your buzzing, Cediger,
Stirring about in between,
Taking counsel, beginning speech —
So much dung, Cediger.

To the word of Er Kançoro,
If you say, I have submitted to his way,

Ey Cediger, bunu söyle,
Girmem dersen onu söyle.
Girmem dersen usulüme,
Uymazsan söylediğim söze,
Kahırlanıp dikilirim,
Yine horluk görürsünüz.
Bir haykırıp coşarsam,
Kalabalık kara Cediger,
Topunuz hep ölürsünüz.
Vuruşacağım düşman Semetey,
Halk toplanıp, yurt ürperip,
Kalmadan hepiniz atlanıp,
Şu duran Talas'a
Ne arayıp geldiniz?» –
Deyip, böylece, Kançoro
Kahırlanıp durmuştu,
Erenliğe çoktan başladı,

Görklüleri, hanları,
Ululları, aslanları,
Telaş içinde at sürdürüp,
Kançoro hanın önüne
Kökümüze topluca kıyar diye,
Ansızın kımıldarsa,
Ansızın kırgın edip,
Ansızın kırıp geçirir,
Böyle vızıldaşırsak,
Kıra kıra bitirir diye,

Yiğitlerin kendisinden
Kimler hesap sorar diye,
Kahrolası candan umut kesip,
Cediger'in eri Kıyaz,
Kançoro hana söz başlayıp:
«Atanın körü, Kançorom,
Büyük aslanlığı var çorom.
Kulluğumuz sana,

Sevindik bu sözüne,

O Cediger, then say this;
If you say, I will not enter, say that.
If you say, I will not enter your way,
If you do not heed the word I speak,
I shall rear up in my wrath,
And you will suffer scorn again.
If I roar once and surge over,
Teeming black Cediger,
The whole lot of you will die.
The foe I mean to fight is Semetey —
The people gathering, the yurt shuddering,
All of you mounting up, leaving none,
To this Talas standing here
What did you come here seeking?» –
Saying thus, Kançoro
Had stood there in his rage;
He had long since begun to play the champion.
The stately ones, the khans,
The great ones, the lions,
Spurring their horses in alarm,
Before Kançoro the khan —
Lest he slaughter our whole stock at once,
If he suddenly stirs,
Suddenly wreaking havoc,
He will suddenly cut us down;
If we buzz on like this,
Cutting and cutting he will finish us, they said;
From the warriors themselves,
Who would demand a reckoning, they said;
Despairing of his accursed life,
Kıyaz, the man of Cediger,
Began his speech to Kançoro the khan:
«You father-blind wretch, my Kançoro,
Great lion-courage he has, my çoro.
Our servitude belongs to you,

We rejoiced at this word of yours;

Cediger değil, âlemi
Tek başına yönetip han ol,
Gazaya girince haykırıp,
Yol yordamını söylemeye
Kaplanım, kendin var ol.
Narayı bolca basınız.
İki dizgin, bir yular,
Erenim, sana verelim,
Yurdun yükünü alınız,
Avuç kadar Cediger'in
Vebali sevabı olur mu,
Yüklerini, erenim,
Bir üstlenip kalınız!
Erki verdik eline,
Uyalım bahadırın ardına.
Vuruş dersen vuruşup,
Dediğine uyalım,
Halk toplanıp, el çığrışıp,
Ardından, bahadırım,
Destek olup duralım.
Kavgayı sert basınız,
Hunhar şöyle dursun, cihana,

Bahadır, kalmadan sürüp varınız!
Ulusun, hansın,
Akıl bulup, söz başlayıp,
Kadırbay oldu maskara,
Kalabalık kara Cediger,
Kançoro, biziz sana tebaa,
Tölöbay başta, yaşlılarımız,
Seni kendimize dayanak kılarız,
Bütün Cediger hepimiz,
Bahadır, vebali sevabı olur mu?
Şu duran Cediger'in
Yükünü bir üstlenip kalınız!
Atışırsan düşmana karşı duralım,

Dediğini yapalım.
Kavgaya sert girelim,

Not over Cediger — over the world
Rule alone and be its khan,
Roaring as you enter holy war,
To tell the way and the manner,
My tiger, be there yourself.
Raise the war-cry in plenty.
Two reins and a single halter,
My champion, we give to you;
Take up the burden of the yurt.
Of the palm-sized Cediger
Would there be sin or merit in it?
Their burdens, O my champion,
Take up once and hold!
We have given the power into your hand;
Let us follow behind the batyr.
If you say fight, then fighting,
Let us follow what you say;
The people gathering, the land crying out,
Behind you, O my batyr,
Let us stand as your support.
Press the fighting hard —
Never mind the blood-drinker — upon the world,
Batyr, drive on and reach them, leaving none! You are great, you are khan,
Finding wisdom, beginning speech,
Kadırbay became a laughingstock;
Teeming black Cediger —
Kançoro, we are your subjects,
Tölöbay at their head, our elders,
We make you our own support;
All Cediger, every one of us —
Batyr, would there be sin or merit in it?
Of this Cediger standing here
Take up the burden once and hold!
If you skirmish, we will stand against the foe,
Let us do whatever you say.
Let us enter the fight hard;

Başımız Kançoro,
Sizi han bilip yürüyelim.

Kalabalık kara Cediger
Sözünden dönmesin,
Karşılık verirse Cediger,
Hemen ölsün, onmasın,
Erenim, sizin sözünüz
Asla iki olmasın.
Yamanlarını, aslanını,
Öz canına ayırıp çık,
Beline destek erini!
Yöneldiğim Semetey,
Kavgayı sıkı basalım,
Kıl kadar kalmadan tek can,

Kırışıp alalım!
Sakallımız, yaşlımız,
Yol başlarsan, Kançoro,
Kırgına uğramış gibi
Kırılalım hepimiz!
Sen söyle dersen, fırlayıp,
Bütün Cediger gidelim.
Tüfek atıp, yay çekip,
Senin sürdüğün yere,
Kıl kadar kalmadan Cediger,
Kırışarak gidelim.
Bunca yurdun koruyucusu,
Halk yöneten cansın,
Erensin, aslansın,
Halkı yönetip yurt tutacak
Kançoro hanım, sensin,
Erenim, sana uyup,
Uygun görelim sözünü,
Karaltın dağ gibi görünür,
Bahadır, han kaldırdık seni.
Kavgayı sert kılınız,
Halk önünde kabarıp,
Bahadır, destek olup durunuz!»

Our head is Kançoro —
Let us march owning you as khan.

Teeming black Cediger —
Let them not go back upon their word;
If Cediger answers back,
Let them die at once and never prosper;
My champion, this word of yours —
Let it never become two.
Their fierce ones, their lion,
Set apart for your own soul
A man to brace your back!
Semetey, whom I march against —
Let us press the fight in tight;
Till not a hair's breadth of one soul remains,
Let us cut them down and take it!
Our bearded ones, our elders —
If you lead the way, Kançoro,
As though struck by a massacre
Let us all be cut down!
If you say, Go, then leaping up,
Let all of Cediger go.
Firing muskets, drawing bows,
To wherever you may drive,
Till not a hair's breadth remains, Cediger,
Let us go cutting them down.
Guardian of all this yurt,
You are a soul who governs the people,
You are a champion, you are a lion;
To govern the people and hold the yurt —
Kançoro my khan, it is you.
My champion, following you,
Let us approve your word;
Your figure looms like a mountain —
Batyr, we have raised you khan.
Make the fighting hard,
Swelling before the people —
Batyr, stand as our support!»

Aziz Kıyaz bunu söyleyip,
Cediger'in hepsi,
Mızrağı keskin becerikli olanı,

Çaresi tam, yaman olanı,
Çok yaşamış yaşlısı,
Kapanıp feryat edip,
Çok Cediger'in hepsi:
Yamanlık taslayan aslanımız,
Destek bilinen Çoro erimiz,
Söze kulak veriniz,
Kalabalık kara Cediger.
Bahadır, yükünü kendin alınız, O kâfirin duruşu,
Cediger kuşatıp halk durdu,
Vaadi pek kıldı,
Adam ölesi ant içti,
Erenlerin hepsini toplayıp,
Düz çubuğu kesişip,
Yurdun yükünü alınız,
Saçmalayan yurt olursa
Tümden yok ediveriniz.
Düşmanlaştığın Semetey'e
Karşı mızrak uzatın,
Kılıç sallayıp, balta çalıp,
Çarpışarak durun» –
Deyip, böylece, Cediger
Arvağını üstün can kıldı,
O kavgaya başçı diye,
Kançoro'yu han kıldı.
Kançoro han olduktan sonra,
Tanrı yüzünü göstermesin,
İki dizgin, bir yular,
Şimdi ele almış,
Ceti-Özön'de Cediger,
Yere giresi Kançoro'yu

Han kaldırıvermiş,
Kadırbay ile Töröbay,

Dear Kıyaz having said this,
All of the Cediger —
The one deft and keen with the lance,

The one full of resource, the fierce one,
Their elder of many years,
Falling down and wailing,
All of the many Cediger:
Our lion who deals in fierceness,
Our Çoro-man known as our support,
Give ear unto the word,
Teeming black Cediger.
Batyr, take up the burden yourself, That infidel's bearing —
Cediger stood round about, a people;
They made the pledge stand firm,
They swore an oath fit to kill a man,
Gathering all the champions,
Cutting the straight wand together:
Take up the burden of the yurt;
If any yurt talks nonsense,
Wipe them out altogether.
At Semetey, your sworn foe,
Level out your lances,
Swinging swords, striking axes,
Stand and fight on» –
Saying thus, the Cediger
Exalted his guardian spirit above all souls;
As leader for that fight
They made Kançoro khan.
After Kançoro became khan —
May Tanrı not show His face! —
Two reins and a single halter
He has now taken in hand;
In Ceti-Özön the Cediger
Had raised up — may he sink into the earth! —
Kançoro as their khan;
Kadırbay and Töröbay,

Aziz Kıyaz, bu üçü,
Altın işlemeli kilime
O Cediger feryat edip,
Kançoro hanı oturtmuştu,
Hanımız Çoro işte deyip,
Yurt çığrışıp, feryat edip,

Dear Kıyaz, these three,
Upon a gold-embroidered kilim —
That Cediger, wailing,
Had seated Kançoro the khan;
Saying, Here is our khan, the Çoro,
The yurt clamoring, crying out,

Han kaldırmıştı.
Altın taç giydirip,
Altınlanmış tahtına
Altmış kişi bindirip,
Han ününü vermişti,
Han kaldırıp durmuştu,
Kançoro hanın olduktan sonra,
Çoğalmaz mı kavgası,
Güçlenmez mi zaten
Kançoro'nun savaşı,
Halkı mahveden işi.
Kançoro han olduktan sonra,
İki dizgin, bir yular,
Şimdi ele almış,
Halk yöneten han olup,
Kutlu bir can olup,
Boy atmış er olup,
Er oğluyla denk olup,
Hilali altın kızıl tuğu
Göğe doğru açtırıp,
Asker toplayıp ordu alıp,
Han olduktan sonra Kançoro,
Cediger yurdunu topluca alıp,
Davulu sıkı dövdürüp,
Kalabalık kara Cediger,
Handan buyruk geldi diye,
Kalmadan hep birden yürüdü,
Erenleri, hanları,
Nice türlü canları,
Ordu kalkıp toplanıp,
Herkes eline silah alıp,
Naralar kulak sağır edip,

Had raised him up as khan.
Crowning him with a crown of gold,
Upon his gilded throne
Lifting him with sixty men,
They gave him the name of khan,
They stood raising him khan.
After Kançoro became your khan,
Will his strife not multiply?
Will it not indeed grow stronger —
Kançoro's warring,
His work that ruins the people?
After Kançoro became khan,
Two reins and a single halter
He has now taken in hand;
Becoming a khan who governs the people,
Becoming a blessed soul,
Becoming a man full-grown,
Becoming equal with a hero's son,
The crescent gold-red banner
He had unfurled toward the sky;
Gathering soldiers, taking a host,
After Kançoro became khan,
Taking the whole Cediger yurt together,
Having the drum beaten hard,
Teeming black Cediger,
Saying, Command has come from the khan,
Marched all as one, leaving none;
Their champions, their khans,
Souls of many a kind,
The host rising up and gathering,
Every man taking weapon in hand,
War-cries deafening the ear,

Pehlivanlardan hep birden,
Bahadır duran sultana
Ordu çığrışıp hazırlanıp,
Dün tan ağarıp attığında,
Terazi yıldızı battığında,
Gün ufkunu dolandığında,

From the champions all at once,
For the sultan standing batyr
The host clamoring, making ready,
Yesterday when the dawn broke,
When the star of the Scales was setting,
When the sun rounded the horizon,

Bilinir bilinmez toz kopup,
Dolu gibi ok yağdırıp,
Yere aydınlık değdiğinde,
Hepsi tulpar, akıtmalı,
Yedek binileni bir ayırıp,
Ok şaşıp, çığrışıp,
Coşup girecek savaşa
Kızıl doruyla yan yan bakıp,
Cediger üşüşüp girdiğinde
At binenini bir ayırıp,
Kıl kuyruğunu, kudurası,
Şart düğümleyenini bir ayırıp,
Sıkı tutmaya durdu kaplan,
El ucunda yan yan gidip,
Yürüyenini bir ayırıp,
Nara atıp atışmaya
Girenini bir ayırıp,
Karmakarışık sayısız orduyu
Sürenini bir ayırıp,
Mızrakçının ustasını,
Nice türlü mahirini,
Türlü işe yaşlısını ayırıp,
Sayısız düşmana çok dalıp,
Bırakmadı, kör olası,
Mahir olanların hepsini,
Baltada pehlivan erenini,
Topuz çalan berenini,
Toplayıp sürüp Kançoro,
Akıl erdiren yaşlısını,
Asker başı hepsini,
Tümünü sürüp gürüldeyip,
Tükenesi Kıyaz'ın önünde

Dust rising, seen and unseen,
Raining arrows down like hail,
When the light touched the earth,
All of them tulpars, blaze-marked,
Setting apart the ones ridden as remounts,
Arrows going astray, clamor rising,
Into the battle they would surge —
Glancing sideways on his blood-bay,
When Cediger came swarming in,
Setting apart the one who rides his horse,
Their horses' hair-tails — the rabid one —
Setting apart the one who knots them fast,
The tiger stood to hold them hard;
Going sidelong at the hand's far edge,
Setting apart the one who marches,
To roar the war-cry and to skirmish,
Setting apart the one who enters,
The tangled numberless host —
Setting apart the one who drives it,
The master among the lancers,
The adept of many kinds,
Setting apart the elder for each task,
Diving deep at the numberless foe,
He left out none, the accursed one:
All of the skillful ones,
His champion mighty with the axe,
His beren who swings the mace,
Gathering and driving them, Kançoro,
His elder who masters counsel,
All of his army chiefs,
Driving them all, thundering,
Before Kıyaz — may he perish —

Buğra deve gibi böğürüp,
Fitilli tüfek atıp, yay çekip, Manas deyip uran çağırıp,
Yaman kargaşa, feryat kopup,
Savaşta şanlı kaplan,
Kaynaşıp çıkıvermişti,
Sığır tüyünce Cediger,
Hep birden katıp sayısız ordusunu,
Sürüp çıkıp varmıştı.
Altın direkli ak çadır,
Ordu kalkıp vardığında,
Ön tarafı Semetey,
Âlemi bozan aslan bahadır, Kahrına dayanamayıp,
Semetey hanın kendisine
Yağmur gibi yay çekip, Aşırı kavga gürleyip,

Bellowing like a bull camel,
Firing matchlock muskets, drawing bows,
Crying the war-cry «Manas!»,
Fierce turmoil, wails breaking out,
The tiger famed in battle
Had come seething forth;
Cediger, many as the hairs of an ox,
Joining all their numberless host as one,
Had driven forth and arrived.
The white pavilion with pillars of gold —
When the host rose up and arrived,
Its forward side — Semetey,
The lion batyr who breaks the world,
Unable to bear his wrath,
At Semetey the khan himself
Drawing bows like falling rain, Battle beyond measure thundering,

Çepeçevre sardı derler,
Yayın oku vızıldayıp,
Üşüşüp girdi Cediger.
Manas'ın oğlu Semetey,
Sinecik canından ürküp,
Arçatoru küheylanı
Alıp gelip eyerleyip,
Fitilli tüfeği kuşanıp,
Düşman yanına hazırlanıp,
Keskin çelik sırlı mızrak,
İlgincini görsen, akıtmalı,

Cihanda tek kalmış akıtmalı,

Düşman kurdu aslan idi,
Bozkurtluğu görünüp,
Arslanın kendisi er idi,
Arçatoru küheylana,
Ağzını silkip, kamçı vurup,
Heybetlenip, gözleri parlayıp,
Kan içiciliği gerçekten tutup,

They circled him all round, they say;
The bow's arrows whizzing past,
Cediger came swarming in.
Semetey, the son of Manas,
His tender soul startled,
The courser Arçatoru
He brought out and saddled,
Girding on the matchlock musket,
Making ready against the foe,
The keen steel enchanted lance —
See the wonder of him, the blaze-marked one,
The blaze-marked one left alone in the world;
A lion he was, wolf to the foe,
His grey-wolf nature showing,
The lion himself was a man indeed.
On the courser Arçatoru,
Shaking its bit, striking the whip,
Growing majestic, his eyes flashing,
His blood-drinking truly seizing him,

Kahırlanıp dikilip,
Gören gönlünü kaptırıp,
Gök doruk gibi görünüp,
Heybet salıp haykırıp,
Karmakarışık düşürüp,
İşaretlenmiş yedi tuğu
Yedi yere dikip,
Yetkinliğin hâli böyledir,
Vardığı yerde yere serip,
Yurt çığrışıp, feryat olup,

Rearing up in his wrath,
Captivating the hearts of all who saw,
Looming like a grey peak,
Casting awe abroad, roaring,
Throwing all into confusion,
The seven marked-out banners
Planting in seven places —
Such is the state of mastery —
Laying low wherever he arrived,
The yurt clamoring, wails rising,

Mızrak kırılıp yığılıp,
Kimi, kimi Cediger
Kaçıp ürküp büzülüp,
Şaşkına dönüp kimi can
Ayköl aslana hayran kaldı,
Gök açık, yer kapalı,
Alan talan oldu işte toz.
Feryat edip haykırışıp,
Çığrışan Cediger,
Hunhar aslanın kendisinden
Kaçıp durur tabana kuvvet.
Nice çevik geçinen han ölüp,
Paramparça vuruşup,
Gerçek böylesi savaşta
Mızrak uzatıp, ok atıp,
Haykırışıp durdular.
Beren doğan Külçoro,
Ecel yeterse ölürüm, deyip,
Ayköl aslanın kendisine
Destek olurum ben, deyip,
Karaltılı kavga karmaşasından,
Bugünkü atışmadan geri kalmadan,
Böğrünü yarıp, yol açıp,
Kalabalık kara Cediger'e
Kaplan Çoro'n saldırıp,
Böğür yanındaki Cediger'i
Bölüp getirip vermişti,
Geçit yanını akınla,

Lances breaking, piling up,
Some of the Cediger, yes some,
Fleeing, shying, cowering,
Some souls turning dazed,
Stood in awe of the Ayköl lion;
Sky open, earth shut fast —
Look, the dust turned all to havoc.
Wailing and roaring at one another,
The clamoring Cediger
From the bloodthirsty lion himself
Keep fleeing at full heel.
Many a khan who passed for nimble
dying, Fighting torn to shreds,
Truly, in a battle such as this,
Thrusting lances, shooting arrows,
They stood roaring at one another.
Külçoro, born a beren,
Saying, If my hour suffices, I shall die,
To the Ayköl lion himself,
Saying, I shall stand as his support,
From the looming chaos of the battle,
Not lagging behind in this day's skirmish,
Splitting the flank, opening a way,
At the teeming black Cediger
Your tiger Çoro came charging;
The Cediger along the flank
He had split off and delivered,
The passage side taken at a charge,

Sürüp dürtüp vadiye dökerek,
Driving, prodding, spilling them into the vale;

Beren imiş bozkurdun,
A beren he was of the grey wolf,
Yöneldiği yanı yere serip,
Laying low whichever side he turned to,
Kahrını salıp bağırıp,
Loosing his wrath and shouting,
Bırakmadan sürüp savurup,
Driving and scattering without cease,
Kaynayıp duran Cediger'in
Of the seething Cediger
Halkını bozup fırlatıp,
Breaking and flinging their people,
Dolup taşan Cediger'in
Of the overflowing Cediger
Öbeğini bozup fırlatıp,
Breaking and flinging their cluster,
Önüne geleni,
Whoever came before him —
Berenliği böyledir,
Such is his beren-hood —
İncikten kavrayıp fırlatıp,
Grabbing by the shin and flinging,

Yüz yüze gelişip,
Coming face to face,
Şapır şupur çarpışıp,
Clashing helter-skelter,
Ecelden adam yutulup,
Men swallowed up by death,
Ok geçmez kaftanlar yırtılıp,
Arrow-proof kaftans torn,
Ay baltalar paralanıp,
Moon-axes shattered to pieces,
Mızrak kırılıp çatırdayıp,
Lances snapping and cracking,
Adam kaçıp tabana kuvvet,
Men fleeing at full heel —
Amansız savaş olmuştu.
It had become a merciless battle.
Yüz yüze durup,
Standing face to face,
Aman tanımadan vuruşup,
Fighting and knowing no quarter,
Karşılaşıp durup,
Standing in the encounter,
Tulpar yorulup bitkin düşüp,
Tulpars tiring, worn down,
Eren yorulup yakınıp,
Champions tiring, lamenting,
İçi yanıp, halk ölüp,
Hearts burning, folk dying —
Karman çorman savaş olmuştu,
It had become a tangled battle,
Tulpar ölüp dere dolup,
Tulpars dying, valleys filling,
Adam düşüp, dağ olup,
Men falling, becoming mountains,
Kavgalaşıp çarpışıp,
Quarreling and clashing,
Yüz yüze vuruştular,
They fought there face to face —
Berenlik hâli böyledir,
Such is the state of beren-hood —
Sarsıla sarsıla durdular.
They stood shaking and shuddering.
Koyu kavga, büyük kırgın
Thick battle, great slaughter
Olup dururken,
While it went on and on,
Gücü olmayanı güçlü eren
The strengthless one the mighty champion
Emip dururken,
Kept on draining dry,

Belalı kırgın, büyük kavga
Olup dururken,
Kızıl pus dağ olup,
Niceler hep birden kalkışıp,
Kançoro bozguna verince,
Kırgız başlı başına çarpışıp,
Çinliden yaman düşman olup,
Gücü olan eren saf bozup,
Eceli yeten oka uçup,

Eren feryat edip, yurt ürperip,
Ölçüsüz savaş olmuştu.
Çubak oğlu Kançoro,
Kargaşalı o Çoro,

Gönlü kara, içi haram,
Görülmüş değil böyle can, Tanrı deyip içilen ant hani?
İçi sinsi, büyük fesat,
Ağasına ok atıp,
O domuz kopardı büyük oyunu,
Külçoro didinip durur,
Kalabalık kara Cediger'le
Kaçmadan kartal vuruşup,
Tek dileği bozkurdu
Kurtarıp almakta,
Usulüyle Cediger'i,
Halkı yatıştırıp durultmakta.
Kaplan doğan hunharı
Böylesi müşkül kavgadan
Kurtarıp almakta,
O zavallı didinip durur,
Çubak oğlu Kançoro,
Cediger'e doğru
Mızrak dürtüp usulca,
Atı yürümez, hunharı
Hemen öldürün diyerek,
Cediger'e fısıldayıp.
Topunuz birden ayaklanıp,

Calamitous slaughter, great strife
While it went on and on,
Red haze becoming a mountain,
Many rising all at once,
When Kançoro gave it over to rout,
The Kırgız fighting each on his own,
Becoming foes worse than the Chinese,
The strong champion breaking rank,
He whose hour had come felled by the arrow,
Champions wailing, the yurt shuddering —
It had become a battle past measure.
Kançoro, the son of Çubak,
That Çoro of turmoil,

Black of heart, unclean within,
Such a soul has never been seen — Where is the oath sworn crying Tanrı?
Sly within, a great sower of mischief,
Shooting an arrow at his elder brother,
That swine set loose the great game.
Külçoro struggles ever on,
With the teeming black Cediger
Fighting eagle-like, never fleeing;
His single wish: the grey wolf
To rescue and to carry off,
In due manner the Cediger,
The people, to calm and settle down.
The tiger-born blood-drinker
From so grievous a fight
To rescue and to carry off —
That poor soul struggles ever on.
Kançoro, the son of Çubak,
Toward the Cediger
Softly prodding with his lance —
His horse will not walk: the blood-drinker,
Saying, Kill him now at once,
Whispering to the Cediger,
Saying, Rise up, the whole of you,

Hep birden saldırıp geçin diyerek,
Tüfek atıp, yay çekip,
Yamanlık taslayan hunharın
Köküne bugün yetin diyerek,
Çepeçevre kuşatıp yayılın diyerek,
Sendeletip bereni
Vurup dürtüp haklayın diyerek,
Kaçmadan, ürkmeden, Cediger,
Külçorosunu yakalayın diyerek,
Sinsi kulu bağlayın diyerek,
Kaçmadan savaş etmeye,
Çatır çutur çarpışıp durmaya,
Kan döküşüp baş kesip,
Ciğer delip, öd alıp,
Denk düşmanı karşılayıp,
Tanrı çarpmış Cediger,

Saying, Charge past all as one,
Firing muskets, drawing bows,
Of the blood-drinker who deals in fierceness,
Saying, Reach down to his root this day,
Saying, Surround him and spread out,
Making the beren stagger,
Saying, Strike him, prod him, finish him,
Without fleeing, without shying, Cediger,
Saying, Lay hold of his Külçoro,
Saying, Bind up the sly slave,
To make war without fleeing,
To keep clashing crackle-crack,
Spilling blood and cutting heads,
Piercing livers, taking galls,
Meeting the well-matched foe —
God-stricken Cediger,

Kuşağa düğümlenen şeker hani?
Ak buğday tanesini çiğneyip,
Ak elmas ağzını yalayıp,
Hani o edilen ant?
Halka Çoro bunu söyleyip,
Hilekârlıkta başından beri
Öne geçtiği zamandı,
Kalabalık yurdu Kançoro
Bozup aldığı zamandı.
Musibetli bu Çoro,
Ata vebali koyu kul Çoro,

Where is the sugar knotted in the sash?
Chewing the grain of white wheat,
Licking the edge of the white diamond —
Where is that oath that was sworn?
The Çoro saying this to the people,
In trickery, from the very first,
It was the time he took the lead,
It was the time Kançoro broke and took
The teeming yurt for himself.
This calamity of a Çoro,
The dark slave Çoro, bearing his father's sin,

Cediger'e doğru
Mızrak uzatıp usulca,
Söyleyip durur böylece,
Cediger'e fısıldayıp,
Kimini yakadan
Tutar gibi yapar sinsi kul,
Kimini yalandan
Yumruklar gibi yapar fesat kul,
Kimini etekten
Alır gibi yapar yalandan,

Toward the Cediger
Softly leveling his lance,
Keeps on speaking in this way,
Whispering to the Cediger:
Some of them by the collar
He feigns to seize, the sly slave,
Some of them, in false show,
He feigns to pummel, the scheming slave,
Some of them by the hem
He feigns to grab, in mere pretense,

Kimini yaklaştırıp
Saplar gibi yapar yalandan,
Çarpışma olup dururken
Kasılıp hız alır,
Gerçek düşman imiş Kançoro,
Er Kıyaz'a söylenir:
«Atanın körü, er Kıyaz,
Gayreti yok yer Kıyaz,
Söylenen sözü bil, Kıyaz,
Ele geçen düşmanı
Horlamadan durur mu?
Beyden ödü kopup büzüşen

Kıyaz'ı Tanrı mı çarpar?
Kızıl çelik Zülpükor'u
Almaz mısın sen, Kıyaz?
Yaman kavga, büyük müşkülü
Salmaz mısın sen, Kıyaz?

Manas'ın oğlu şaşkını
Çepeçevre kuşatıp haykırıp,
Varsana, ey Kıyaz!
Üşüşüp, bağlayıp şaşkını
Alsana, ey Kıyaz!
Üşüşüp, bağlayıp şaşkını
Kıyaz, alsan olur ya,
Bir yüzleşip bozkurtla

Varsana, ey Kıyaz!
Bahadır Kıyaz deyip dururdum,
Karı Kıyaz imişsin.
Dikkat etsem savaşta
Aklından şaşarsın,
Dosdoğru girmeden hunhara
Dıştan dolaşıp neden kaçarsın?
Böyle dursan sen, Kıyaz,
Kaptırırsın belini,
Kırdırırsın halkını,
Sahiplendirirsin elini,

Some, drawing close to them,
He feigns to stab, in mere pretense;
While the clashing still goes on
He tenses himself and gathers speed —
A true foe he proved, Kançoro.
He mutters to Er Kıyaz:
«You father-blind wretch, Er Kıyaz,
Kıyaz of no zeal, a craven Kıyaz,
Know the word that is spoken, Kıyaz:
The foe fallen into one's hands —
Does one hold back from scorning him?
Cowering, gall burst with dread of the bey —
Is Kıyaz stricken by Tanrı?
The red steel Zülpükor —
Will you not take it up, you, Kıyaz?
Fierce strife and great hardship —
Will you not loose them, you, Kıyaz?

The dazed son of Manas —
Surrounding him about and roaring,
Go at him, O Kıyaz!
Swarming, binding the dazed one —
Take him, O Kıyaz!
Swarming, binding the dazed one —
Kıyaz, you could simply take him;
Coming face to face once with the grey wolf —
Go at him, O Kıyaz!
I kept saying, Batyr Kıyaz —
A woman Kıyaz you have proved.
When I watch you in the battle
You go astray out of your wits;
Not going straight at the blood-drinker,
Why do you skirt the outside and flee?
If you stand so, you, Kıyaz,
You will let your waist be taken,
You will have your people slaughtered,
You will give your land to another's hand,

Sahiplendirirsin hunhara
Ekin sürüp, can beslemiş

Ceti-Suu geniş yerini.
Ürküp korkup kaçarcasına,
Türkü söylese bilir türkünü,
Almambet'in Çorosu
Bilir senin sırrını,
On mızrak uzatıp yutunacak,
Sırrını bilip alırlarsa,
Şapır şupur kapışırlarsa,
Paçadan yakalarlarsa,
Belalı, uğursuz yaman düşman,
Abdestsiz kişinin binmediği,

Şapır şupur kapışırlarsa,
Hanını perişan etmez mi?
Bırakmadan halkını kırmaz mı?
Kendisi tulpar, âdeti,
Kuduranın huyu böyledir.
Keskin çığlık, kuru nara,
Amansız gaza, büyük hengâme
Toplanırsa yerle bir etmez mi?
Kuşkulu yürük imiş diye,
Cediger bin, o yalnız,
Yerin dibine geç, er Kıyaz,

Soysuz kişi imişsiniz,
Kendin akıl bulamayan
Bön kişi imişsin,
Başlı başına savaş açamayan
Tembel kişi imişsin.
Yerin geniş Ceti-Özön,
Dayanak diye çağırdım,
Güreşecek kardeş er Kıyaz'ı
Aslan diye çağırdım.
Ürkek bakınırsın, sıkışası,

Er değilsin, sözde aslansın.

You will give over to the blood-drinker
The land that tilled crops and nurtured souls,
The broad country of Ceti-Suu.
As one startled, frightened, fleeing —
If he sings a song, he knows his song;
Almambet's own Çoro
Knows the secret that you hold.
He will level ten lances, craving to devour;
If they learn and take your secret,
If they grapple helter-skelter,
If they seize you by the trouser-leg —
The baleful, ill-omened, fierce foe,
The one no man unwashed for prayer has mounted —
If they grapple helter-skelter,
Will he not leave your khan in ruin?
Will he not slay your people, leaving none?
Himself a tulpar — such his way,
Such is the nature of the rabid one.
Sharp screams and dry war-cries,
Merciless holy war, great tumult —
If it gathers, will it not raze all flat?
Saying, A doubtful racer he has proved,
Cediger a thousand, and he alone —
Sink into the depths of the earth, Er Kıyaz,

A rootless man you have proved,
One who cannot find counsel himself,
A dull man you have proved,
One who cannot open war on his own,
An idle man you have proved.
Broad of land is Ceti-Özön —
I called on you as my support,
Er Kıyaz, the brother who would wrestle,
I called on you as my lion.
You glance about skittish — may you be cornered —
You are no man; a lion in word alone.

Şimdi cinim kaynarsa,
Göz göre ölecek sensin.
Mızrak kavra, al Kıyaz,
Kasılıp bağırıp,
Kabararak uran çağırıp,
Yetkin mızrak sal, Kıyaz,
Yere giresi hunharı

Yeri yağlatıp ser, Kıyaz,
Bir atanın değil, kudurası,
Yedi atanın öcünü al, Kıyaz!
Bahadırlığı kusursuz.
Altı ay binse yorulmaz,
Altmış asıy olana dek
Azı dişi sürse kocamaz,
Kumlu yerde koşturan,
Dolu dolu alplerin istediği,
İsteyene cana da verilmeyen,
Demir tırnak, tunç bilek,
Terlemeden duran büyük küheylan,
Karanlık yerde baktırılan,
Kinayeli at sınayıcıdan,
Kutlu ulu Koşoy'un
Özenle seçip beğendiği.
Süsleyip karaltısını

Dikkatle örttürdüğü,
Demir tırnak, tunç bilek,
Düşmana bela salan büyük kargaşa,
Terlemeyen, kesilesi,
Altı ay binse âdeti.
Altındaki kanadı,
Bu Taybuurul atı yok.
Kanadından kırılıp,
Buurul attan ayrılıp,
Ölürüm deyip ölemez,
Öz canına kendi kıyamaz,
Kanatlı Buurul varken
Halkın dayandığı dev olup,

Now, if my demon boils up,
It is you who will die before all eyes.
Grip the lance and take it, Kıyaz,
Tensing yourself and bellowing,
Swelling up, crying the war-cry,
Loose a masterful lance, Kıyaz;
The blood-drinker — may he sink into the earth —
Lay him out, greasing the ground, Kıyaz;
Not one father's — may he go rabid —
Take the vengeance of seven fathers, Kıyaz!
His batyr-hood is without flaw.
Ride him six months, he does not tire,
Until he is sixty asıy old,
Though his molars wear, he does not age,
Galloping over sandy ground,
Desired by hosts upon hosts of alps,
Not given for a soul to him who asks,
Iron of hoof and bronze of shank,
The great courser standing without sweat,
Groomed and kept in a darkened place,
By the keen-tongued tester of horses —
The one that blessed great Koşoy
Picked out with care and favored,
Adorning his dark silhouette,

Covered over with careful heed,
Iron of hoof and bronze of shank,
A great turmoil bringing bane on the foe,
Unsweating — may he be cut down —
Six months' riding is his way.
The wing that was beneath him —
He has this Taybuurul horse no more.
Broken away from his wing,
Parted from the Buurul horse,
He would die, yet cannot die,
He cannot take his own life himself;
While the winged Buurul was there
He was the giant the people leaned on,

Önce cihan yurduna sahip olup,
Varmaz mısın, er Kıyaz?
Şimdi Arbuurul'dan ayrılıp,
Varının sırrını ben söyledim,
Şaşkın toy ulu hunhar,
Bahadırlığa, aslanlığa,
Bu yıl yayan kalmış olup,
Bahadırı böyle mızrakladım deyip,
Kaburga kemiği sökülüp,
Ün alınacak yiğitliğe,
Gönlü fena bölünüp,
Salmaz mısın, er Kıyaz?
Ölüm ecel gözüne,
Yüzüne gelen kısmeti,
Belli belirsiz görünüp,
Aklının gittiği çağı.
Koruyucusu kırk çilten,
Vaktinin geçtiği çağı.
Takat tükenip yiğitten
Kendisinin gittiği çağı.
Gayıptan doğma nar Buurul,
Sorsan önünü vermeyen,
Basıp gittiği çağı,
Kutsiyeti başından
Kaçıp gittiği çağı.
Koruyucusu kırk çilten
Bedeninden uzaklaşıp gitmişti,
Heybetli bozkurdun
Eceli bu yıl yetmişti,
Ok yetişmez atı yok,
Ok geçmez kaftandan ayrılıp,
Yeleden kuyruktan ayrılıp,
Kırpılmış kaldığı çağ idi,
Boynuz kırılıp başından

Once master of the whole world's yurt —
Will you not go at him, Er Kıyaz?
Now parted from Arbuurul —
I have told you the secret of all he has.
The dazed, callow great blood-drinker,
For batyr-hood, for lion-hood,
This year left to go on foot,
Saying, Thus did I lance the batyr,
His rib bones torn loose from their place,
For valor that wins renown —
His heart most sorely split,
Will you not loose it, Er Kıyaz?
Death and the fated hour before his eyes,
The lot that comes to meet his face
Showing dim and half-perceived —
The season his wits have gone.
His guardians, the forty çilten —
The season his time has passed.
Strength drained away from the warrior —
The season he himself is going.
The fiery Buurul, born of the unseen,
Who if you ask yields none the lead —
The season he has stamped and gone,
The season the holiness upon his head
Has fled away and gone.
His guardians, the forty çilten,
Had drawn far away from his body;
The majestic grey wolf's
Fated hour this year had come:
He has no horse arrows cannot reach,
Parted from the arrow-proof kaftan,
Parted from the mane and from the tail,
It was the season he was left shorn,
The horn broken from his head —

Güdük kaldığı çağ idi,
Bindiği kötü at olup,
Zülpükor çıkmaz kınından,
Bu yıl kalmış pas olup,

It was the season he was left stubbed;
What he rides now is a sorry horse,
Zülpükor comes not from its sheath,
This year it has lain in rust;

Omuz başından Akkelte,
Yanındaki çeliğe denk olup,
Coşup ateşlese karaltının,
Ateş alması eksik olup,
Bin türlü kazanın çarptığı çağ,
Azap, müşkül, ecel işi
Sendeletip hunharı
Çepeçevre kuşattığı çağ.

Mızrak uzatıp haykırıp,
Duymaz mısın, er Kıyaz?
Berenlik taslayan hunharı

Yutmaz mısın, er Kıyaz?
Heybetini salıp bağırıp,
Girmez misin, ey Kıyaz?
Sultan erin Akolpok'unu
Sıyırıp çıkarıp üstünden
Giymez misin, sen Kıyaz?
Aşkın kavgalı gazaya
Varmaz mısın, ey Kıyaz?
Ayköl hanı dünyadan
Almaz mısın, sen Kıyaz?»
Sürüp kışkırtıp vardığında,
Yan böğründen hunharın,
Cediger'in eri Kıyaz,
Sırlı mızrağı ele alıp,
Tootoru'nun sağrısına bir vurup,

Dağ gibi olup bağırıp,
Bagış deyip uran çağırıp,
Kıyaz mızrak uzatmıştı,
Yan taraftan Kadırbay,
Aşağı yandan Tölöbay,
Öte uçtan Kançoro,
Kalmadan mızrak uzatmıştı.
Sapı çelik, ucu keskin,
Ucuna kara çelik çekilmiş,
Temrenine ağı sürülen,

On his shoulder the Akkelte
Is but the match of the steel at his side —
Should he fire in fury at a silhouette,
Its catching fire falls short.
The season a thousand woes have struck,
Torment, hardship, the fated hour's work
Making the blood-drinker stagger,
The season they have hemmed him all around.
Level your lance out, roaring —
Do you not hear, Er Kıyaz?
The blood-drinker who deals in beren-hood —
Will you not devour him, Er Kıyaz?
Casting your majesty, bellowing —
Will you not go in, O Kıyaz?
The sultan hero's Akolpok —
Stripping it off from his back,
Will you not wear it, you, Kıyaz?
Into the surpassing strife of holy war
Will you not go, O Kıyaz?
The Ayköl khan out of this world —
Will you not take him, you, Kıyaz?»
When he came driving and inciting,
From the flank side of the blood-drinker,
Kıyaz, the man of Cediger,
Taking the enchanted lance in hand,
Striking Tootoru once on the croup,

Bellowing, become like a mountain,
Crying the war-cry «Bagış!»,
Kıyaz had leveled out his lance;
From the one side Kadırbay,
From the lower side Tölöbay,
From the far end Kançoro,
Leaving none, had leveled their lances.
Steel of haft and keen of point,
Its tip drawn out with black steel,
Its blade smeared over with poison,

Vuruşunca coşup keyiflenen,
Temrenli çelik sırlı mızrak,
Yetişip mızrak uzatmıştı,
Her birisi birer birer
Yetişip mızrak vurmuştu,
Manas'ın oğlu er beyin,
Zınk zınk edip aldırmaz,
Sayısız tümeni kovalasa,
Hunhar aslana sataşsa,
Topuğuna denk tutmaz.
Düşmandan beter kararıp,
Kançoro mızrak salmıştı,
Kançoro'nun mızrağını
Orta belinden hunharın
Vurup koparıp atmıştı.
Dik baktığında er beyin,
Şimdi etekten alırken,
Düşman olan Çoro'yu
Boylu boyunca sererken,
Gökten yıldız tutulup,
Göz göre kaçıp kurtulup,
Apaçık ortada Çoro'yu,
Düşmanı böyle mi olur?
İçi yanıp, kor olup,
Kardeşi düşman olduktan sonra,
Bu yalancı dünyada
Nasıl dursun duraklayıp,
Eyer beli gibi boyun geçidine
Kaçıverdi Kançoro,

Exulting, elated when it strikes,
The bladed steel enchanted lance —
Reaching, they had leveled their lances,
Each and every one, one by one,
Reaching, they had struck with their lances.
The son of Manas, the hero bey —
Clang upon clang — he pays no heed;
Though he chase down countless tümen,
Though one assail the bloodthirsty lion,
He counts it not equal to his heel.
Darkening blacker than any foe,
Kançoro had loosed his lance;
Kançoro's lance itself,
At the blood-drinker's middle waist,
He had struck, snapped off and cast away.
When the hero bey looked hard upon him,
Now, while taking him by the hem,
While laying the Çoro-turned-foe
Out at his full length —
A star eclipsed out of the sky,
Escaping in plain sight of all,
The Çoro plain in the open —
Is this how one's foe should be?
His heart burning, turned to embers,
After his brother had turned foe,
In this deceiving world
How should he stand and linger?
Through the neck-pass like a saddle's seat
Kançoro fled away,

Cañırık'ın Car-Kıya'sına,
Tek malın geçtiği patikaya
Kaçıverdi Kançoro,
Bir sinek kadar kurnaz canı
Alıp kaçtı Kançoro.
Tölök'ün oğlu Tölöbay,
Kalça'nın oğlu Kadırbay,
Nice düşmanın yamanı,
Cediger'in iyisi,

To Cañırık's Car-Kıya,
To the track where one beast alone can pass,
Kançoro fled away;
His soul cunning as a fly
Kançoro carried off in flight.
Tölöbay, the son of Tölök,
Kadırbay, the son of Kalça,
Fiercest of many a foe,
Best of all the Cediger,

Nice ordunun başı,
Kadırbay ile Tölöbay
Hunhara mızrak salarken,

Göğsünde çok kaygı,
Er Külçoro yiğidin
Gözünün yaşı bin tarla.
Ağarıp benzi solup,
İki gözden akan yaş
Köprücükten aşağı dökülüp,
Yiğit çoro yetişmişti,
Tölöbay ile Kadırbay'ı,
Yetiştiği yerde ikisini,
Yetkin pehlivan Külçoro,
Yerle bir edip gitmişti.
İkisinin başını er Çoro
Yetiştiği yerde kesmişti.
Kurban etmiş,
Hilecilerin ustasını,
Kadırbay ile Tölöbay'ı,
Ünlüsünü, yamanını,
Düşman kurdu erenini,
Kaplan doğmuş berenini,
Her işte gayretini göstereni,
Yeri kaynatan Cediger'e
Destek olup vereni,
Çaresi bol nicesini,
Akılda usta hatibini,
Alıp başını kesmişti,
Ciğerini söküp ikisinin,
Şimdi hesabını görmüştü.

Bahadır bozkurt şahbaza
Kurban diye kesmişti.
Tölöbay ile Kadırbay,
İki aslan öldü diye,
Gidenin dönmediği gerçek yurdu
Bu iki aslan gördü diye,
Ak sancak tuğ olup,

Head of many a host,
Kadırbay and Tölöbay —
While they loosed lances at the blood-drinker,
In his breast much sorrow,
Of the warrior Er Külçoro
The tears of his eyes are a thousand fields.
His face turning pale and fading,
The tears flowing from both his eyes
Pouring down past the collarbone,
The warrior çoro had caught them up;
Tölöbay and Kadırbay,
The two, upon the spot he caught them,
The masterful champion Külçoro
Had razed them flat and gone on.
The heads of the two, the çoro-man
Had cut off where he caught them.
He had made of them a sacrifice —
The master of the tricksters,
Kadırbay and Tölöbay,
Their famed one and their fierce one,
Their champion, wolf to the foe,
Their tiger-born beren,
The one who showed zeal in every task,
To the earth-seething Cediger
The one who gave his support,
Many a one full of resource,
Their orator, master of counsel —
He took their heads and cut them off;
Tearing out the livers of the two,
He had now settled their account.

To the batyr grey-wolf falcon
He had slain them as sacrifice.
Tölöbay and Kadırbay —
Saying, Two lions have died,
The true homeland whence none return —
Saying, These two lions have seen it,
The white standard become a tuğ,

Gök yaran feryat kopup,
Takat tükenip, güç gidip,
Vuruşma böyle olmuştu,
Mızrak kırılıp, er ölüp,
Akılda usta da beraber ölüp,
Biri kalmadan ikisi ölüp,
Külçoro elinden ölüp,
Kaçıp ürküp tabana kuvvet,
Cediger'in hepsi,
Kırgına uğramışçasına,
Hâlleri seyirlik olup,
Karmakarışık feryat edip,
Cediger'in hepsi:
Tek başına çoro mahvetti diye,
Cediger kamış, öteki orak,
Yetiştiği yerde biçti diye,

Yeri tümsekletip yığdı diye,
Telaş içinde Cediger
Bastığı yeri tepeledi,
Yağmur gibi yay çekip,
Cediger Çoro'ya üşüştü.
Cediger üşüşüp geldiğinde,
Kahırlanıp dikilip,
Aziz beyin şunu söyler,
Bilene dertli acıyı söyler: Kapıştığı yanı ateş olan,
«Yüce Mevlâm yaratıp,
Şah'ın koruduğu aslan kıldın,
Öz kardeşimi, Cediger'e,
Cediger'e han kıldın.
Kanadımdan kırıldım,
Hayvansa da Narbuurul,
Tulparımdan ayrıldım,

Düşman olup kardeşim,
İçimde durur derdim benim.
Düşman kıldın kendimi,
Ok attırdın, Yaradan,

Sky-splitting wails breaking out,
Strength failing and force going —
Such had the combat been:
Lances breaking, men dying,
The master of counsel dying with them,
The two dying, not one remaining,
Dying at Külçoro's hand,
Fleeing and shying at full heel,
All of the Cediger,
As though struck by a massacre,
Their state become a spectacle,
Wailing in utter confusion,
All of the Cediger:
Saying, Single-handed the çoro destroyed us,
Cediger the reeds, the other the sickle,
Saying, He mowed them where he caught them,
Saying, He heaped the ground into mounds,
In their panic the Cediger
Trampled the ground they stood upon;
Drawing bows like falling rain,
Cediger swarmed upon the Çoro.
When Cediger came swarming in,
Rearing up in his wrath,
The dear bey speaks out this,
To him who knows he speaks the grievous pain: He whose grappled side is fire,
«My exalted Lord created me,
You made me a lion in the Şah's keeping;
My own brother — to Cediger,
To Cediger You made him khan.
I am broken from my wing —
Beast though he was, Narbuurul,
I am parted from my tulpar,

My brother has turned foe —
My grief stands fast within me.
You made me myself a foe,
You had the arrow shot, Creator,

Kararan kara gözüme,
Ayrı düştüm küheylandan,
Düşman olan kardeşten.
Doğrusu nasıl kurtuldum?
Yamanlığımda kusur yok,
Kırgız yurdum düşman oldu,
Çin elinde ölsem gam değil.
Kardeş düşman olduktan sonra,
Kırışarak öleyim.
Yaman müşkül belayı
Şu yurttan göreyim,
Topuna cehennem salayım,
Gün boyu burup vuruşup,
Nerdeki öcü alayım.
Eceli yeten ölmez mi?
Yaradan'ın yazdığını
Yaratılan kul görmez mi?» –
Deyip böylece, Semetey
Kahırlanıp dikildi.
Hunharın hâli böyledir:
Coşup taşsa, bozkurda
Dağ dayanacak değildi,
Karardığında hunhara
Kul dayanıp gelmiş değildi,
Zırhlı kaftanı dört olmuş,
Baktığı yanı ateş olmuş,
Kanlı kaftanı dört olmuş,
Üşüşüp kul gelmemiş,
Çarpışıp düşman yenmemiş,
Hunharın hâli böyledir.
Öfkeyle çatılıp durdular,
Cediger bin sayıda, beriki iki,
Şapır şupur vuruştular.
Kahırlanıp bağırıp.

At my darkening black eye;
I fell apart from my courser,
From the brother who turned foe.
How, in truth, did I escape?
In my fierceness there is no fault;
My Kırgız yurt has turned my foe —
Had I died in the land of Çin, no grief.
After a brother has turned foe,
Let me die cutting them down.
The dire hardship and the bane
Let me see from this yurt here;
Let me loose hell upon the whole of them,
Fighting and twisting the day long,
Let me take vengeance wherever it lies.
Does he whose hour has come not die?
What the Creator has written down —
Does the created slave not see it?» –
Saying thus, Semetey
Reared up in his wrath.
Such is the state of the blood-drinker:
Should he surge and overflow, no mountain
Was going to withstand the grey wolf;
When the blood-drinker darkened over,
No slave had ever stood against him;
His armored kaftan cut in four,
The side he looked upon turned fire,
His bloodied kaftan cut in four,
No slave came swarming on,
No foe prevailed in the clashing —
Such is the state of the blood-drinker.
They stood locked fast in fury,
Cediger a thousand strong, these but two,
They fought there helter-skelter,
Bellowing in their wrath.

Vay, berenlik taslayan aziz aslan,
Kulluğum deyip, Cediger,
Külçoro'yu çağırıp:
«Kurbanın olayım Külçorom,

Ah, the dear lion who deals in beren-hood,
Saying, My homage — the Cediger,
Calling out to Külçoro:
«Let me be your sacrifice, my Külçoro,

Önüme katsam ak kolum,
Düşman güçlenip geldiğinde
Ayırıp kurtaracak umudum,
Kırgın salacak keskin bakışlım,
Her yanda ağabeyciğine
Destek olan mirabım,
Kıraan diye adı konulan,
Çatal sırt geçidine
Rast gelen düşmanı boğazlanan, Sürüp girip vardığında,
Kurbanın olayım, mirabım.
Surkoyon'un ağzını çevirip ver,
Bu kırgına durup ver,
Oyunu yaman oynayıp ver,
Kürek eti üzülüp,
Kıyaz ile Kançoro,
İkisinin başını alıp ver!
Tulparın ağzını çevirin,
Tanrı için, benim için,
Altı yıl durmadan vuruşun!
İçi karnı sarsılıp,
Çetin vuruş budur deyip,
Cana kıyışıp durmuşlardı» –
Deyip, böylece, Semetey
Kahırlanıp somurtup,
Nice söz söyleyip kardeşe,
Yürümez oldu Nartoru,
Artoru'ya bir vurup,
Sır mızrağını ele alıp,
Dıştan mızrak uzatmıştı,
Ölçmeden vuruş salmıştı,
Her yiğidi, eri derledim,

Çalkalanıp kalmıştılar.
Kalabalık kara Cediger'in
Halkını bozup, saldırıp,
Külçoro gibi kardeşten.
Cediger'e el salıp,
Artoru'sunu oynatıp,

My white arm to drive before me,
When the foe comes waxing strong,
My hope who parts them and delivers me,
My keen-eyed one who deals out slaughter,
On every side to his dear elder brother
The mirab who gives his support,
The one given the name Kıraan,
At the forked-ridge mountain pass
Who butchers whatever foe he meets,
When you drive in and arrive,
Let me be your sacrifice, my mirab.
Turn Surkoyon's head about for me,
Stand fast in this slaughter for me,
Play the game out fiercely for me;
The shoulder-flesh torn loose,
Kıyaz and Kançoro —
Take the heads of both of them for me!
Turn your tulpar's head about,
For Tanrı's sake, and for mine,
Fight six years without a pause!
Innards and belly shaken through,
Saying, This is the hard combat,
They stood ready to slay one another» –
Saying thus, Semetey,
Scowling in his wrath,
Speaking many a word to the brother,
Nartoru would walk no more;
Striking Artoru once,
Taking his enchanted lance in hand,
He had leveled his lance from without,
He had loosed combat without measure —
I have gathered up every warrior, every man —
They had been left there reeling.
Of the teeming black Cediger
Breaking their people, charging on,
From a brother like Külçoro.
Laying hands upon the Cediger,
Making his Artoru dance,

Önce yere sererek,
Sürüp girdi bahadırın.
Kakan halkını kırarcasına,
Haklayıp girdi bahadırın,
Sıkıştırsa mızrak çatırdayıp,

Laying them low before him,
Your batyr drove on in.
As though cutting down the Kakan people,
Your batyr went in finishing them;
When he pressed, the lances cracking,

Kaçmışlar tabana kuvvet.
O Cediger çok yurdun
Erenlerini, aslanlarını,
Kızıl toza boyayıp,
Kırgın edip ellerini,
Dağın bittiği buruna
Takımıyla sürmüştü,
Toplayıp sürüp girmişti.
Onardan, beşerden bağırtıp,
Haklayıp girip vardığında,
Altındaki Nartoru,
Kıç sağrısı bükülüp,
Aşağı doğru çektiğinde,
Ciğeri kabarıp hopurdayıp,
Yukarı doğru çektiğinde,
Kulağı terleyip, baş sallayıp,
Gırtlak kestirme yokuşu
Aşamaz oldu Nartoru,
Murdarca bitip sarkıp,
Öfkesi gelip kaplan:
«Küheylan besleyip at besleyip,
Kurban olsun Buurul küheylana,
Aslanları denk derledim,
Dönüversin sonunda,
On dört at diye at edinip,
On dört tulpar dedirtip,
Ökçesi bir tutam
Domuzu beslemişim,
İncik kemiği bir tutam
Kurbağayı beslemişim,
Artoru yürümez durdu.

They had fled at full heel.
Of that Cediger, the many yurts,
Their champions and their lions,
Dyeing them all in red dust,
Making massacre of their people,
To the spur where the mountain ends
He had driven them with all their band,
He had gathered, driven, gone in.
Making them cry out by tens, by fives,
When he went in finishing them,
Beneath him the Nartoru,
His hind croup buckling under,
When he pulled on down the slope,
His lungs heaving and wheezing,
When he pulled on up the slope,
His ears sweating, head tossing,
The steep throat-cut of the climb
Nartoru could pass no more,
Foully spent and drooping down,
The tiger's anger rose:
«Feeding coursers, feeding horses —
A sacrifice to the courser Buurul!
I gathered lions as his equals —
Let him turn back at the last;
Calling fourteen horses horses,
Having them called fourteen tulpars,
With heels but a handspan long
It is a pig that I have fed,
With shin-bones but a handspan long
It is a frog that I have fed —
Artoru stands and will not walk.

Hasretini söyleyip ayköl aslan,

Voicing his longing, the ayköl lion

Ne varsa söyledi perişan olup,
Emanet candan umut kesip,
Ay karanlık gece olup,
Kötü ölecekmişim,
Ecelim yeten gün olup,
Murdar ölecekmişim!
Ay âlemin hepsini
Ele geçirmişken ölecekmişim,
Ayağımda atım yok,
Yayan sürünüp ölecekmişim.
Takat tükenip, güç gidip,
Horluktan ölecekmişim,
Akıl kaçıp, iç sızlayıp,
Yayalıktan ölecekmişim.
Darlığı görmüşüm,
Taybuurul'dan ayrılıp,
Teyzeye verdiğimde,
O günde ölmüşüm».
Güçlükle basıp sakınıp,
Genzi pek tütüp,
Daha çetin müşkül iş oldu,
Akkelte'ye dayanıp,
Atı yürümez, bu müşkül
Azabı fazlasıyla çekmişti,
Akkañkı'yı sıyırıp,
Boş boş yürüyüp aziz er,
İnleyip vasiyet söylemişti.
Er vasiyetini söyleyene dek,
Ereni Çoro gelene dek,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Topyekûn kara Cediger
Hep birden saldırmıştı,
Kalabalık kara Cediger,
Baksana, müşkül böyledir,
Üşüşüp yatıp kalmıştı.
Yer gümbürdeyip azgınlaşıp,
Cediger üşüşüp geçene dek,
Kökten söküp gümbürdeyip,

Said all there was, made wretched,
Despairing of the soul held in trust,
The moon become the darkest night:
It seems I am to die a foul death,
The day my fated hour arrives,
It seems I am to die unclean!
The whole of the moonlit world
I had seized — and now I am to die;
No horse beneath my feet,
It seems I am to die crawling afoot.
Strength drained away, force gone,
It seems I am to die of scorn;
Wits fled away, heart aching,
It seems I am to die of going afoot.
I have seen the narrow strait:
Parted from Taybuurul,
When I gave him to the aunt,
On that very day I died».
Stepping on with pain and wariness,
His nostrils smoking hard,
A harder ordeal still it became;
Leaning upon the Akkelte,
His horse will not walk — this hardship,
Its torment he had borne in full;
Stripping off the Akkañkı,
Walking on empty-handed, the dear man,
Groaning, had spoken his testament.
Until the man had spoken his testament,
Until his champion, the Çoro, came —
May Tanrı not show His face! —
The whole of the black Cediger
Had charged all at once;
Teeming black Cediger —
Look you, such is hardship —
Had swarmed and lain upon him.
The earth rumbling, growing wild,
Until Cediger swarmed on past,
Tearing from the root, rumbling,

İKİNCİ BÖLÜM

Akkelte Susunca

Külçoro tek başına orduyu tutarken Kıyaz, Semetey'in korkunç koruyucularını — kara yılan Mar'ı, boz kaplanı, tepede süzülen alp karakuşu — sayarak Kançoro'ya kaçmayı önerir; fakat Kançoro üç eski kinini (Surkoyon yularının başkasına verilmesi, Oogan hanlığının ve Koñurbay'ın Kara atının kendisinden esirgenmesi) döküp Semetey'in altı gün içinde öleceğine ant içer. Külçoro, anası Kanıkey'in Kançoro ihanetini önceden bildirdiğini hatırlatarak beyine ok geçmez kürkü giydirir ve onu Toltoy'dan kalma Surkoyon'a bindirir. Ne var ki ecel alâmetleri art arda gelir: Akkelte çakmak ve köz değse de ateş almaz, eski kin güden Surkoyon adım atmayı reddeder ve Semetey "Atam Manas'ın yolu" diyerek atın başını keser. Atsız, yaya kalan kahraman, eyerini yastık, Akolpok'u yorgan edip kıbleye dönerek düşman ortasında uykuya yatar.

Uyanan Semetey, ağlayan Külçoro'ya vasiyetini söyler: yedi gün daha vuruşulacak, Kıyaz ile Kançoro'nun başı alınacaktır; üç aylık hamile Ayçürök oğul doğurursa doksan mal kesilip adı Seytek konacak, Külçoro Ayçürök'ü kendisi alacak, hazine yoksula ve yetime açılacak, Kırgız Talas–Keñ-Kol boylarında birlik içinde oturup Çin ve Kalmuk baskınlarına karşı nöbet tutacaktır. Bakay'a veremeyeceği cenaze aşına yanan Semetey, Buhara'dan çıkıp Argın'a han yaptığı Sarı Han'a acil mektup ulaştırılmasını buyurur. Bu sırada saldırıya sürülen Cediger, Manas'ın tuzuna ihanetten ürkerek duraklar; derken Cılgındı ile Keñ-Kol'dan toz yükselir: Tuuçunak'a binmiş Sarı Han "Manas!" narasıyla orduyu yararak yetişir, halkın "suçlu Kançoro ile Kıyaz'dır" yakarışı üzerine kılıcı Coykuma'yı sıyırır ve bölüm, savaşın eşiğinde kesilir.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kançoro, ihanetini üç kine bağlar: Surkoyon'un yuları, Oogan seferinden sonra esirgenen hanlık ve Beecin dönüşü verilmeyen Koñurbay'ın Kara atı; Bakay ile hiç denk tutulmadığından yakınır.
- Kanıkey'in yıllar önce Kançoro'nun hıyanetini bildirdiği ortaya çıkar; Külçoro beyine ok geçmez kürk giydirip onu Toltoy'dan ganimet Surkoyon'a bindirir.
- Ecel işaretleri üst üste gelir: Akkelte tüfeği çakmak ve közle bile ateş almaz; kulağı kesilip Ogoy damgası vurulmuş Surkoyon eski kinle yürümeyi reddedince Semetey atın başını keser.
- Atsız kalan Semetey eyerini yastık, Akolpok'u örtü yapıp kıbleye dönerek düşman ortasında uyur — destanın en çarpıcı kayıtsızlık sahnelerinden biridir.
- Vasiyetin çekirdeği: Ayçürök'ün karnındaki üç aylık çocuk oğul olursa adı Seytek konacak, Külçoro Ayçürök'ü alacak, hazine yoksula dağıtılacak, Çıyırdı ile Kanıkey kendilerine kıymayacaktır.
- Semetey'in Argın'a han yaptığı eski Sarı Taz, yani Sarı Han, çağrı mektubu üzerine Tuuçunak atıyla ve Coykuma kılıcıyla ("kabzası dört, ağzı bin") yetişip Cediger ordusunu yarar.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Hunhar aslana varıncaya dek	*Until they reached the bloodthirsty lion*
Saldırtıp mızrak sançtırmadan,	*Letting no lance be thrust at him,*
Hunhar aslanı kaptırmadan,	*Letting no hand seize the bloodthirsty lion,*
Yiğit doğan Külçoro	*Külçoro, hero-born,*
Kıyaz'ın safını bozup yol açıp,	*Broke Kıyaz's ranks and opened a way,*
195380 Kaynaşan kalabalık halka	*Upon the seething, crowded host*
Nara atıp, saldırıp,	*Roaring his war-cry, charging in,*
Karşı karşıya durup,	*Standing face to face against them,*
Gümbür gümbür vuruşup.	*Clashing with thunderous blows.*
Yiğitliği, aslanlığıyla,	*With his valor, with his lion's might,*
Öne çıktı Külçoro.	*Külçoro came to the fore.*
Bahadıra vardırmadan	*Letting none reach the batyr,*
Cediger'in hepsini,	*All of the Cediger,*
Gencini de yaşlısını da,	*Their young and their old alike,*
Aybaltalı ustasını,	*Their master of the moon-axe,*
195390 Mızrakta mahir yamanını,	*Their fierce one skilled with the lance,*
Beli pek yiğidini,	*Their stout-loined brave,*
İnat kesilmiş erenini,	*Their stubborn-hardened warrior,*
Pehlivanlık taslayan aslanlarını,	*Their lions who strutted as wrestlers,*
Zırh kuşanıp kabaran,	*Their sturdy, strapping men*
Gürbüz gürbüz erlerini	*Swelling proud in their armor —*
Önlerini kesip Külçoro	*Külçoro cut off their path*
Dağ gibi azap saldıydı,	*And loosed torment upon them like a mountain,*
Yaklaşmadan vuruşup,	*Striking before they could close,*
İnatlaşıp durup,	*Standing against them in defiance,*
195400 Fena kırgın olduydu.	*He wrought a grievous slaughter.*
Yaya duran bahadıra	*Against the batyr standing afoot*
Öne çıktı Külçoro	*Külçoro came to the fore,*
Taş kalesini parçalayıp,	*Shattering his fortress of stone,*
Vadisini boydan boya sürüp,	*Driving the length of his valley,*
Yolunu kesti Külçoro.	*Külçoro cut off his road.*
Kum kalesini kavurup,	*Scorching his fortress of sand,*
Kasılıp duran erenini	*His warrior who stood there swaggering*
Kovup çıktı Külçoro,	*Külçoro drove out and away,*
Tam da öyle yiğidini	*And just such a brave of theirs —*

Geniş paçalı meşin şalvarlı,
Cenkte pehlivan aslan Çoro,
Kükredi mi kırıp geçiren
Kaplan pehlivan er Çoro,

In wide-legged trousers of leather,
Çoro, wrestler-lion in battle,
Who, when he roared, mowed all down,
Çoro the tiger-wrestler, the man,

Çarpışmadan geri kalmadı
Kançoro'yla Kıyaz erlerini
Kaplanın üstünden
Çöle döküp sürdü,
Mızrak yetişen yerlerini
Mızrakla devirip,
Ondan yakın geleni
Kılıçla doğrayıp,
Kırgını kızgın saldıydı.
Yetiştiği yeri ezip,
Erenlerini mızraklayıp,
Kançoro ile er Kıyaz
Pehlivanlarını "hani, nerede" diye kovup,

Never held back from the fray;
The men of Kançoro and Kıyaz
From off the tiger's back
He spilled and drove into the waste,
Those his lance could reach
He toppled with the lance,
Those who came nearer than that
He hewed down with the sword,
And loosed a burning slaughter.
Crushing every place he reached,
Spearing their warriors through,
Kançoro and the man Kıyaz —
Hunting their wrestlers, crying "where, oh where?",

Kalabalık kara Cediger'i
Bırakmadan devirip,
Eksiksiz savaş kılmaya,
Teke tek vuruşup,
Göğüs göğüse durmaya,
Kançoro hanı çağırıp,
Öfkelenip bağırıp,
Geri durmadan savaşmaya
Er Kıyaz'ını çağırıp.
Kaynayıp gelen Cediger'i
Kaplan aslanın üstünden
Savurup geri sürdü.
Yüreklenip koca pehlivan
Külçoro kopardı büyük kavga.
Külçoro gibi yiğidin
Sesinden toz kopup,
Heybetinden can çıkıp,
Şaşkın telaşla çırpındı
Cediger'in er Kıyaz'ı,
"Ah yoldaş!" deyip, kuduruk,

The teeming black Cediger
He toppled without respite,
To wage war without stint,
To strike in single combat,
To stand breast against breast,
Calling out Kançoro the khan,
Raging and bellowing,
To fight without falling back
Calling out his man Kıyaz.
The Cediger who came seething
From off the tiger-lion's back
He flung and drove them backward.
Taking heart, the great wrestler
Külçoro raised a mighty battle.
At a brave like Külçoro —
Dust leapt up at his voice,
Souls fled at his dread aspect,
And in bewildered panic floundered
The man Kıyaz of the Cediger;
"Ah, comrade!" he cried, frenzied,

Kançoro'ya yapıştı:
«Kurbanın olayım yoldaş ah,
Pehlivan da imiş, aslan da imiş,
Öncekilerin sözüydü
Şu gezen var ya, Kançoro,
Doğmuş âdemoğlundan
Tam yakılası aslanmış.

Ay-âlemi kasıp kavuran,
Kırıp geçer biriymiş,
Bozkurtluğu apaçık,
Mızrakçıdan ustaymış.
Ay-âlemi kasıp kavuran,
Amansız bir yamanmış.
Lokman'a benzer, aslana benzer,
Bunca yaman ere benzer,
Davranışı kaplan gibi,
Saldırdığı sağ kalmaz,
Gerinişi aslan gibi,
Rast gelse canı deşecek gibi,
Kahrı derin uçurum gibi,
Kurbanın olayım yoldaş ey,
Saldırdığını yutacak gibi,
Çevikliği kaplan gibi,
Karşılaşan sağ kalmayacak gibi,
Deniz misali töre sultana
Denk tutuşup nideriz,
Hele bahadır, sözümü dinle,
Obaya sağ dönsek bari,
"Ağabey" deyip yalvarıp,
Aslan şerin kendisine
Tootoru'yu sunup dönsek bari,
Tootoru'yu sunmazsak
Yol azığından saçalım.
Şu eyer beli gibi geçidin
Etek yanından aşalım.
Bozkurt aslana bulaşmadan,
Aman yoldaş, kaçalım,

And clung fast to Kançoro:
«Let me be your sacrifice, comrade, ah,
A wrestler he was, a lion he was, So said
the men of old,
That one who roams there, Kançoro,
Of all the sons of Adam born
A lion fit for the flames indeed.

Scourging the moonlit world entire,
He was one who mows all down,
His grey-wolf nature plain to see,
A master beyond any lancer.
Scourging the moonlit world entire,
He was a merciless terror.
Like Lokman he seems, like a lion he seems,
Like so many a fearsome man he seems,
His bearing like a tiger's,
None he strikes remains alive,
His stretching like a lion's,
As if he'd gut whatever soul he meets,
His wrath like a deep abyss,
Let me be your sacrifice, comrade, hey,
As if he'd swallow whatever he strikes,
His quickness like a tiger's,
As if none who meets him will live,
With that sultan-lord vast as the sea
What use to grapple as his equal?
Come, batyr, hear my word,
Would we but return alive to the camp,
Pleading, calling him "Elder brother,"
To the lion sher himself
Would we but offer Tootoru and turn back;
If we offer not Tootoru
Let us scatter our road-provisions.
Over this pass curved like a saddle-spine
Let us cross by its lower skirt.
Before we tangle with the grey-wolf lion,
Mercy, comrade, let us flee;

Gücü tükenmez deryadile

Güreşe tutuşup nideriz,
Aman aman yoldaş ah,
Denk olup çekişmeden,
Hele, dostum, gidelim,
Coşup taşarsa deryadil aslan
Kırıp geçirir demişlerdi,
Eskilerin sözüydü.

Kükredi mi hunhar aslan,
Harap edip yeryüzünü,
Kimseyi komaz, kırar demişlerdi,
Dediğim budur, bilesin,
Hadi dostum, sözümü tut,
Ceti-Özön'ü yurt edinen,
Az Cediger halkıydık biz,
Kendi başına düşman yenmemiş,
Üstüne akın görmemiş,
Hunhardan korkup bize
Şu Kızılbaş halkı dokunmamıştı.
Bu ne olacaktı?
Hunhar aslan da var diye,
Baran'ın eli ayak basmamış,
Parmağı tutan adam sokulamamış,
Gök aslan gibi gerinip dönen,

Ününü duyup hunharın,
Bozkurttan helâk olup
Aygan'ın halkı uyanmış,
Beli pek hunharın beliydi,
Âdemoğlundan üstün aslandı,
İçi geniş, kendi aslan,
Yeryüzünden genişti.
Erkeği aşan kadın doğsa da,

Bunun gibi bir bozkurdu
Kul kısmı hiç veremez elbet,
Yüzünü gördüm bozkurdun,

With the ocean-hearted whose strength never fails
What use to lock in wrestling?
Mercy, mercy, comrade, ah,
Before we contend as his equals,
Come, my friend, let us go;
If the ocean-hearted lion surges over,
He mows all down, so they said,
So ran the word of the ancients.

When the bloodthirsty lion roars,
Laying waste the face of the earth,
He spares none, he breaks all, they said;
This is my word, so know it,
Come, friend, heed my word:
Making Ceti-Özön our homeland,
We were the small Cediger folk,
Never alone had we beaten a foe,
Never seen a raid upon us;
Fearing the bloodthirsty one,
That Kızılbaş folk had never touched us.
What was this to be?
Because the bloodthirsty lion was there,
Baran's people set no foot here,
No man with a grasping finger drew near;
He who turns, stretching like the grey lion
—
Hearing the bloodthirsty one's renown,
Struck to ruin by the grey wolf,
Aygan's people were awakened;
Stout indeed was the bloodthirsty one's loin,
A lion above the sons of Adam,
His heart vast, himself a lion,
Wider than the face of the earth.
Though a woman be born who surpasses men,
A grey wolf such as this one
No breed of slaves could ever yield;
I saw the grey wolf's face —

Ejderhanın tüyü var,
Sırtını gördüm deryadilin,
Mızrak uzatıp saldıran

Altı bin erin heybeti var.
Koruyucusu boz kaplan,
Kuytularda böyle can olmaz,
Ağzından çıkan soluğu
On iki geçidin yeli gibi,
Cezbesi bir tuttu mu,
Kurbanın olayım yoldaş ey,
Bu hunharın ay-âlemi yutacak gibi. Yüz yüze gelsek ölmez miyiz,

İnsandan böylesini görmedim,
Homurtusundan can şaşar,

Gürültüsünden el kaçar,
Kaşı yüksek sarp kaya gibi,
Tutuşanı olduğu gibi
Atı donuyla yutacak gibi,
Koruyucusuna bakın hele,
Ağzını açıp ıslık çalıp,
Öylece yutmaya durur kara Mar,
Yan tarafına baksam,
Ağzını açıp kasılarak
Parçalamaya duran boz kaplan,
Kurbanın olayım yoldaş ah,
Cihanımda böyle can olmaz,
Alp karakuş — Zümrüdüanka

Şu gökten hız alıp,
Şimdi kapıp gidecek gibi,
Pençesini gere gere uzatmış,
Hunhar aslanın kendisine
Destek olup durmakta,
Altmış kişi bağırıp,
Her kişisi göz göre
«Manas!» diye nara atıp,

He bears the dragon's bristle;
I saw the ocean-hearted one's back —
Of six thousand men who charge with lances
He bears the dread and majesty.
His guardian is the grey tiger,
In no hidden hollow lives such a soul;
The breath that leaves his mouth
Is like the wind of twelve passes;
Once his fury takes its hold,
Let me be your sacrifice, comrade, hey,
This bloodthirsty one could swallow the moonlit world. If we meet him face to face, shall we not die?
Among mankind I never saw his like,
At his growl the soul is dazed,

At his rumbling the people flee,
His brow high like a sheer crag,
Whoever grapples with him, whole,
Horse and hide, he'd swallow down;
Look but once at his guardian —
Opening its maw and hissing,
The black Mar stands poised to swallow so;
If I look to his flank,
Opening its jaws and tensing,
The grey tiger stands poised to rend;
Let me be your sacrifice, comrade, ah,
In all my world there is no such soul;
The alp black-bird — the Zümrüdüanka —
Gathering speed from yonder sky,
As if now it would snatch and be gone,
Has stretched wide its talons out,
And for the bloodthirsty lion himself
It stands there as his stay;
Sixty men are shouting,
Every man, in plain sight,
Roaring the war-cry «Manas!»,

Her kişinin bindiği
Demir tırnak, tunç bilek,
Hep küheylan malı var,
Bir kişisine baksam,
Bir er kadar gücü var,
Mızrak uzatıp göz belertip,
Küheylanın başını çevirmiş,
Kaplana böylece
Arka olup durmakta,
Bu iş nasıl olacaktı?
Yüz yüze gelse bu hunhar

Rast geleni sömürür,
Kıya'nın belinden aşalım,
Aman, dostum, kaçalım,
Yiğidim, kulluk ettik deyip,

Nice belayı görmeyelim,

Savaşı sıkı kızıştırmayalım,
Ceti-Özön'e dolan Cediger'i
Yenilip halkı kırdırıp,
Vebalinde kalmayalım,
Yol azığını saçalım,
Hep birden, kimse kalmadan,
Ceti-Özön'e doğru kaçalım.
Kasılıp duran hunhara

Boy ölçüşüp nideriz,
Adı belli bir belmiş o,
Âdemden başka bir aslanmış,
Haberinden can çıktı.
Görünüşü başka, zehri güçlü,
Yaman aslanın ta kendisiymiş,
Kovalayıp gördüm hunharı,
Ejderhanın gözüymüş,
Kurbanın olayım yoldaş ey,
Heybetini görüp hunharın
Kaburga kemiğim zonklayıp,

And what every man rides —
Iron-hoofed, bronze-wristed,
All are steeds of purest blood;
If I look at one man of his,
He has the strength of a full-grown man,
Lance thrust out, eyes glaring wide,
Each has turned his steed's head round,
And for the tiger thus
They stand there as his rearguard;
How was this thing to be done?
Should he come face to face, this bloodthirsty one
Devours whomever he meets;
Let us cross over Kıya's saddle-ridge,
Mercy, my friend, let us flee;
My brave, saying "we have done our service,"
Let us not behold so many woes,

Let us not stoke the war too hot,
Lest the Cediger who fill Ceti-Özön
Be beaten and their people slaughtered
And we be left to bear the sin;
Let us scatter the road-provisions,
All together, leaving none behind,
Let us flee toward Ceti-Özön.
With the bloodthirsty one who stands there swaggering
What use to measure our stature?
He was a bane of known name,
A lion other than Adam's kind,
At the mere news of him the soul fled.
His look is other, his venom strong,
The very self of the fearsome lion;
I chased and saw the bloodthirsty one —
His was the eye of the dragon;
Let me be your sacrifice, comrade, hey,
Seeing the bloodthirsty one's dread majesty
My rib-bones throbbed with pain,

Kör bağırsağım burkulup,
Bilek çıkıp sapından,
Yavrum, yüreğim çıkıp zarından, Ayâlem halkı birleşse,
Kendim Kıyaz olalı,
Vadili suya konalı,
Orda kurup han olalı,
Evliyazade can olup,
İki dizgin, bir yular,
Ustaca ele alalı,
El yönetip, yurt güdüp,
Sultan olup kalalı,
Büyük yiğitliğim var olup,
Cediger'e han olup,
Heybetim buğra deve gibi olup,
Ceti-Özön'lü Cediger'i
Tek başına bilen can olup,
Bahadır Kıyaz olalı,
Kıyaz adını alalı,
Güttüğüm sayısız, çoktu,
Ettiklerim yaman, azgındı,

My blind gut twisted within,
My wrist slipped from its haft,
My child, my heart slipped from its sheath,
Though the moonlit world's folk united,
Since I myself became Kıyaz,
Since I settled by the valleyed water,
Since I raised the horde and became khan,
Being a saint's own scion,
Two reins and one halter
Since I took in masterful hands,
Ruling the people, herding the land,
Since I remained as sultan,
My great valor being manifest,
Becoming khan over the Cediger,
My majesty like a bull camel,
Of the Cediger of Ceti-Özön
Being the soul who alone commanded,
Since I became batyr Kıyaz,
Since I took the name Kıyaz,
Those I herded were countless, many,
My deeds were fierce and unrestrained,

Görünüşü zehir, zehri güçlü,
Bunun gibi bir canla,
Böyle görklü bir hanla,
Yüz yüze gelmişliğim yoktu,
Heybetini gördüm hunharın.
Yavrum yoldaş, sözümü dinle!
Boylu posluymuş, aslanmış da,
Ölçüye sığmaz ermiş de,
Kaş yayı sarp yar gibi,
Görüneni yutacak gibi,
Atılanı tırpanlayacak gibi,
Savurduğunu kapacak gibi,
Rast geleni kemirip,
Boylu boyunca serecek gibi,
Yüzleşeni yaracak gibi,
Cefayı katmerleyecek gibi,
Denk geleni kıracak gibi,

His look is venom, his venom strong —
With such a soul as this,
With a khan so resplendent,
I had never come face to face;
I saw the bloodthirsty one's dread majesty.
My child, my comrade, hear my word!
Tall and stately he was, a lion too,
A man beyond all measure too,
The bow of his brow like a sheer cliff,
As if he'd swallow all he sees,
As if he'd scythe down all that's hurled,
As if he'd catch whatever he flings,
Gnawing whomever he meets,
As if he'd lay them out full length,
As if he'd cleave who faces him,
As if he'd fold torment upon torment,
As if he'd break whoever matches him,

	Her şeyiyle eksiksizmiş,	*In every part he was complete,*
	Karşısına kul varamaz,	*No slave can stand before him,*
	Yüz tutan sağ kalamaz,	*None who turns to face him lives,*
	Karaltısı dağ gibi aslanmış.	*His silhouette a lion like a mountain.*
	Sataşılmaz ermiş.	*A man not to be provoked.*
	Belerse gözü Çolpan gibi,	*When his eye glares, like Çolpan it gleams,*
195630	Ay kulağı kalkan gibi,	*His moon-ear like a shield,*
	Koruyucusu varmış,	*A guardian he had,*
	Dayanağı tam dokuz,	*His props full nine in number,*
	Hele bozkurt yiğidi,	*Above all that grey-wolf brave —*
	Yavrum, çepeçevre sarmışlar.	*My child, they have ringed him round.*
	Heybeti üstün aslanmış,	*A lion of surpassing majesty,*
	Ordayı dolduran Kırgız'a	*For the Kırgız who fill the horde*
	Opol Dağı gibi kaleymiş,	*He was a fortress like Mount Opol;*
	Aslana savaş açman	*"Open no war upon the lion" —*
	Tanrı çarpmış bir sözmüş,	*That was a word struck by God;*
195640	Yüzleşmem, vuruşmam.	*I will not face him, will not fight.*
	Belalı mızrak uzatmam,	*I will not thrust the baneful lance,*
	Kaplanla çarpışmam,	*I will not clash with the tiger,*
	Hunharınla tutuşmam,	*I will not grapple with your bloodthirsty one,*
	Çalkalaşıp nideyim,	*What use to churn and struggle?*
	Ordalı yurttan ayrılırım,	*I shall part from the horde-land,*
	Yazık, yurttan ayrılıp,	*Alas, parting from the homeland,*
	Aman yoldaş, gideyim.	*Mercy, comrade, let me go.*
	Yer-su yüzünü kolaçan etmem,	*I'll not scout the face of earth and water;*
	Ölüm girip azı kalmış,	*Death has entered, few are left,*
195650	Hıçkıra hıçkıra birleşmiş,	*Sobbing and sobbing they joined,*
	Sürüne sürüne toplanmış,	*Crawling and crawling they gathered,*
	Dağıla dağıla birleşmiş,	*Scattering and scattering they merged,*
	Gökten yıldız dökülmüş.	*Stars have rained down from the sky.*
	Bahadır, doğan oğul onmaz,	*Batyr, the son born prospers not,*
	Her yandan gelip katılmış,	*From every side they came and joined;*
	Bahadır, malın alacası dışında,	*Batyr, beyond the pick of the herds,*
	Az Cediger bizim el,	*The small Cediger are our people —*
	Böyle oyuncak ettirip,	*Letting them be made such a plaything,*
	Hunhar aslana kırdırıp,	*Letting the bloodthirsty lion cut them down,*
195660	Akıldan fena şaşmayalım.	*Let us not stray so ill from sense.*

Tek tek kulluk ettik deyip,
Topyekûn kara Cediger,
Dört bir yana kaçmayalım, Hangi murada ereriz,
Nicemizi kırdırmayalım,
Kaynaşan güçsüz halktan
Nicesini armağan etmeyelim,
Yakın olup gidelim,
Yalçın dağın doruğu gibi,
Kımıldadı mı hunharın,
Uçsuz yurdu yutacak gibi.
İnatla göğüs germeye,
Rahat yatarken Cediger,
Ordu kalkıp toplanıp,
Vay hâlimize demeyelim,
İki arada kırılıp,
Deryadil aslana sataşıp,
Azaba boşuna dolanıp,
Doğana boşuna sataşıp,
Müşküle boşuna dolanıp,
Kara sarp aşıt bel,
Belsiz kalıp gitmeyelim.
Eren yoldaş, sen bilirsin,
Cediger halkından ayrılıp,
Tükendikçe tüten,
Elsiz kalıp gitmeyelim,
Sallayacak kuyruğu yok,
Duran elden ayrılıp,
Kulan misali olmayalım,
Basacak ayağın yok,

Yılan misali olmayalım,
Dediğim budur, bilesin,
Kançoro yoldaş, sözümü tut.
Ağabeyine küsüp,
Kardeş düşman olmamalı.
Akrabaya kara düşünüp,
İnsanın alacası içinde,
Böyle yapıp duran onmaz,

Saying each of us has done his service,
Let not the whole black Cediger
Scatter fleeing to the four winds, What goal should we attain thereby?
Let us not have so many slaughtered,
From the seething, strengthless folk
Let us not gift away so many;
Let us go as kinsmen close;
Like the peak of the sheer mountain,
Once the bloodthirsty one but stirs,
He could swallow the boundless land.
To brace our breast in stubbornness —
While the Cediger lay at ease,
The army risen and mustered —
Let us not cry "woe upon us,"
Broken between the two hosts,
Provoking the ocean-hearted lion,
Tangled in torment for nothing,
Provoking the falcon for nothing,
Tangled in hardship for nothing;
The black sheer pass, the mountain spine —
Let us not go left without a spine.
Warrior comrade, you know best:
Parted from the Cediger people,
Smouldering as it burns away,
Let us not go left without a people;
It has no tail to swish —
Parted from the standing people,
Let us not be like the kulan;
You have no foot to stand on —

Let us not be like the snake;
This is my word, so know it,
Kançoro, comrade, heed my word.
Sulking against one's elder brother,
Brother must not turn foe to brother.
Plotting black against one's kin —
Among the motley kinds of men
He who keeps doing so prospers not;

Bahadır, töreye selam verelim,
Birliği koyup bir yere,
Bahadır, dost olarak dönelim!
Salt Kırgız birbiriyle vuruşup,
Halkımız akraba, aynı tohumdan,
Tatlı konuşup dost olup.
Yine düşman, yağı çıkarsa,
Çekişmeden Kırgız halkı,
Söz verip gidelim,
Manas'ın oğlu bozkurda,
Topyekûn kara Cediger,
Canla başla duralım,
İşte bahadır, yine, deyip,
Tootoru'yu armağan edelim,
"Ağabey" deyip selam verelim,

Aslandan sağ dönelim,
Kökü köklü aslan denen,
Tüketmeye düşman gelip,
Tükenesiceyi yenememiş,
Kökünden beri güçlenen,
Öldükçe çoğalıp azan,
Âleme yeten kanadı,
Tutuştuğu kulun,
Kanını içmek âdeti,

Boy ölçüşüp nideriz.

Yurt bozulmadan, el esen,

Söz dinle dostum, sözümü tut,
Olur olmazı çok söyleyen,

Bu fırsatta gidelim!» –
Deyip, böyle dedikten sonra,
Öfkeyle köpürüp Kançoro,
Alañgir yayı kurdu,
Kıyaz şöyle dursun, Cediger'i,
Naraları taş yarıp,

Batyr, let us give the lord our greeting,
Setting our union in one place,
Batyr, let us return as friends!
Only Kırgız striking Kırgız —
Our peoples are kin, of one same seed,
Let us speak sweetly and be friends.
Should foe and enemy rise again,
Without contention, the Kırgız folk,
Let us pledge our word and go;
Beside the grey wolf, son of Manas,
The whole black Cediger entire,
Let us stand with heart and soul;
Saying, "Here, batyr, once more,"
Let us gift Tootoru to him,
Let us greet him, calling him "Elder brother,"
Let us return from the lion alive.
He they call the deep-rooted lion —
Foes have come to wipe him out
And could not beat that unkillable one,
Grown mighty from his very root,
The more he dies the more he multiplies,
His wing reaches across the world,
Of the slave he grapples with
To drink the blood is his custom,

What use to measure our stature against him?

While the land is unbroken, the people sound,

Hear me, friend, heed my word —
You who speak so much of sense and nonsense,

Let us go while the chance is ours!» –
So saying, when he had spoken thus,
Kançoro, foaming up with rage,
Strung the Alañgir bow;
Kıyaz aside, the Cediger too,
His war-cries splitting stone,

Kırıp geçiriverdi:
«Babanın körü, er Kıyaz,
Anırıp durdun sen Kıyaz!
Bu sözünü kim dinlesin,
Bir karanlık gece dinlesin,
Kazılmış in, çukur dinlesin,
Kaynatılıp konmuş çorak dinlesin,
İşte bundan başka kim dinlesin!
Hepten akıldan şaşalım,
Bahadır Kıyaz der dururdum,
Karı Kıyaz imişsin.
Eren Kıyaz der dururdum,
Kendi bulduğunu parçalayıp,

Şaşıran Kıyaz imişsin,
Kendi kendine soluyup,
Kaçan Kıyaz imişsin,
Kahrım gelmiş, dikilip,
Karardıkça kararıp.
Öfkeyle durmaktayım,
Kendi ağabeyim Semetey,
İşte buna sefer ederim.
Vadili pınarlı Ceti-Suu'da,
Yukarı sürecek malım yok,
Öz akrabam hasım oldu,
Ölümden sakınacak canım yok,
Elmalı pınar Keñ-Özön'e,
Sürüp salacak malım yok,
Öz akrabam yağı kesildi,
Ecelden esirgeyecek canım yok,
Aslan Kıyaz der dururken,
Türlü gevezelikle söz söyleyen,

Kaçan Kıyaz imişsin,
Bahadır Kıyaz der dururdum,
Kâfir Kıyaz imişsin,
Yedi konak yerimi,
Dayanak sanıp otururum,
Yere giresi Cediger'i,

He cut them down with words:
«Blind wretch of your father, man Kıyaz,
You stood there braying, Kıyaz!
Who would listen to this word of yours?
Let some dark night listen to it,
Let a dug-out den, a pit, listen,
Let boiled-off barren salt-flats listen,
Who else but these would listen! Should we all lose our wits entirely?
"Batyr Kıyaz" I kept on saying —
A woman Kıyaz you turn out to be.
"Warrior Kıyaz" I kept on saying —
Tearing apart what you yourself have found,
A bewildered Kıyaz you turn out to be,
Panting all on your own,
A fleeing Kıyaz you turn out to be.
My wrath has risen, I stand upright,
Darkening ever darker.
In fury I am standing here;
My own elder brother Semetey —
It is against him I march.
In Ceti-Suu of valleys and springs
I have no herds to drive upland,
My own kin has become my adversary,
I have no life to guard from death;
To Keñ-Özön of the apple springs
I have no herds to drive and loose,
My own kin has turned my enemy,
I have no life to spare from doom.
While I kept saying "lion Kıyaz" —
You who talk with every kind of prattle,

A fleeing Kıyaz you turn out to be;
"Batyr Kıyaz" I kept on saying —
An infidel Kıyaz you turn out to be.
My place of seven encampments
I sit deeming my support,
The Cediger, may they sink into the earth,

El sanıp otururum,
Sözünde demir gibi,
Pek sanıp otururum,
Yara örülmüş koca duvarı,
Ev sanıp otururum,
Böbürlenen er Kıyaz,
Seni han sanıp otururum,
Bel bağlanan düşmana direnmeden,

Göğüs göğüse vuruşmadan,
Ağır cefa gördüm deyip,
Yüzleşirsen öldün deyip,
Sağlam atı çekip kaçalım,
Bey olmadan geri yere gir,
Kana doymaz hunharın,

Hangi huyunu bilirsin,
Kahrı bozan bu vefasızın,
Babanın körü, er Kıyaz!
Ahmak kişi imişsin,
Kendi canına büyük bela,
Bulan kişi imişsin,
Kendi canına bir düşman,
Besleyen kişi imişsin,
Koyun gibi başın kesilip,
Kavun gibi karnın yarılıp,
Vay hâline düşüp perişan,

Yatan kişi imişsin,
Ağır müşkül belayı,
Gören kişi imişsin,
Ecelden önce, uğursuz,
Ölen kişi imişsin.
Manas'ın oğlu ulu hunhara,

Tootoru'yu sen armağan etsen,
Korkusundan verdi diye,
Karısından aşağı Cediger,
Boynu bükük geldi diye,

I sit deeming my people,
Like iron in your word
I sit deeming you steadfast,
The great wall woven against the wound
I sit deeming my house,
Swaggering man Kıyaz,
I sit deeming you a khan —
Without withstanding the foe you were bound to,
Without striking breast to breast,
Saying "I have seen heavy torment,"
Saying "face him and you are dead,"
"Let us take the sound horse and flee" —
Go under the earth before you're made bey!
Of the bloodthirsty one never sated with blood,
What temper of his do you know,
Of this faithless one who breaks all wrath,
Blind wretch of your father, man Kıyaz!
A fool of a man you turn out to be,
For your own soul a great calamity —
A finder of it you turn out to be,
For your own soul an enemy —
A feeder of it you turn out to be;
Your head cut off like a sheep's,
Your belly split like a melon,
Fallen wretched, crying woe upon yourself —
A man laid low you turn out to be,
The heavy, grievous calamity —
A man who sees it you turn out to be,
Before your appointed hour, ill-fated —
A man who dies you turn out to be.
To the great bloodthirsty son of Manas,

If you gifted Tootoru yourself —
"He gave it out of terror," they'd say,
"The Cediger, lower than his wife,
Came with neck bowed down," they'd say —

Tootoru'yu sunsan kazanmaz mı?
Tependen kafanı sıyırıp,
Babanın körü, Kıyaz kul,
Senin aşık kemiğince başını yutmaz mı? Durmadan başını vururum.

Cediger'i sunsan el diye,
Kudurmuş hunhar almaz mı?

Bir gün seni sürükleyip,
Seni kurban etmez mi?
Eski öfkesi tutarsa,
Bağlayıp alıp seni,
Oyup iki gözünü,
Boz dana gibi alıştırıp,
Yol üstünde sürükleyip,
Azgın itlere parçalatmaz mı?

İstese vermediğin malına,

Babanın körü, hey Kıyaz!
Zülfikar değer canına,
Coşup taşıp o hunhar,

Topunu darmadağın etmez mi?
Durdurmadan yurdunu kırmaz mı?

Obanı harap etmez mi?
Yurdunu sürüp kırmaz mı?

Çoñ-Ürgönç sınırında,
Babanın körü, er Kıyaz!
Aslan mı diye güvensem,
Hayvan Kıyaz imişsin,
Ceti-Suu'dan gümbürdeyip,
Donanmış nice orduyla geldin,
Vuruşmaya söz ettin,
Ahdi sağlam kıldın,
Ahdinden dönüp,

If you offer Tootoru, does he not win?
Peeling your skull from your crown,
Blind wretch of your father, Kıyaz the slave,
Would he not swallow your head like your knuckle-bone? I shall strike your head without cease.
If you offer the Cediger as his people,
Would the raging bloodthirsty one not take them?
One day, dragging you along,
Would he not make you the sacrifice?
If his old fury takes him,
Binding you and taking you,
Gouging out your two eyes,
Breaking you in like a grey calf,
Dragging you along the road,
Would he not have wild dogs tear you apart?
For the herds you refused him when he asked,
Blind wretch of your father, hey Kıyaz!
The Zülfikar will find your soul;
Surging and overflowing, that bloodthirsty one —
Would he not scatter your host to shreds?
Would he not slaughter your land without pause?
Would he not lay waste your camp?
Would he not drive off and slaughter your folk?
On the border of Çoñ-Ürgönç,
Blind wretch of your father, man Kıyaz!
When I trusted you, thinking you a lion,
A beast Kıyaz you turn out to be;
Thundering out of Ceti-Suu
You came with many an army in full array,
You pledged your word to fight,
You made your covenant firm,
Then turning from your covenant,

Kalan Kıyaz imişsin,
Kendi işini unutup,
Kalan Kıyaz imişsin,
Bahadır senin gibi olur mu?
Sana bahadır diyenin,

A laggard Kıyaz you turn out to be,
Forgetting your own charge,
A laggard Kıyaz you turn out to be.
Can a batyr be the like of you?
Of him who calls you batyr,

Sözü hiç iki olur mu?
Manas'ın oğlu hunhardan,
Korkmadan, ürkmeden dur da,
Açıkça andını ediver,
Hesabını kendim bulurum,
Üşenmeden cinini silkerim,

Can his word ever be doubled?
Before the bloodthirsty son of Manas
Stand without fear, without flinching,
And swear your oath out plainly —
I shall settle his account myself,
Untiring, I shall shake the demon from him,

Topuna kıran salarım,
Cılgındı, Keñ-Kol, geniş Talas,
Kan-Caylak ile yurttu,

I shall loose the plague upon his whole host.
Cılgındı, Keñ-Kol, broad Talas,
With Kan-Caylak, these were the homeland;

Manas'ın oğlu Semetey,
Benimle birlikte sahipti,
Ben gidince bel gitti,
Uğursuz o hunharın,
Kut ve kerameti de gitti.

Semetey, son of Manas,
Held them as master together with me;
When I departed, the backbone departed,
And from that ill-fated bloodthirsty one
His blessing and his wonder-power departed too.

Her zamandan bir zaman,
Ak hizmete alışmadı,
Almambet'in oğluydum,
Külçoro kadar görmedi,
Kökborçuk'umun sırtını yara etti,
Gönlümü incitti,
Bir etmedi, üç etti,
Sonunu zulüm eyledi.
Senin Çınkoco, Toltoy iki ağabeyin,

Of all times there was one time —
He never took to honest service;
I was Almambet's son,
Yet he prized me not as much as Külçoro,
He galled my Kökborçuk's back to a wound,
He wounded my heart within,
He did it not once, he did it thrice,
And in the end he wrought oppression.
Your two elder brothers, Çınkoco and Toltoy —

Keñ-Opol'un yamacında,
Akan suyun boyunda,
Akiynek ovasında,
At sürüp vuruştuk,
Göğüs göğüse durduk,
Kalça Tölök han ölüp,

On the slope of Keñ-Opol,
Along the flowing water,
On the plain of Akiynek,
We drove our horses and fought,
We stood breast against breast,
Kalça Tölök the khan died —

Yazık, benim kendi elimden,
Çarpışmada bunca can ölüp,
Tuğ tutturmuştuk,
Ak sarıklı hocaya,
Ağabeyin Toltoy'un Surkoyon'u,
Ganimete düşüp o zaman,
Ordu derilince yedekte,
Kasıla kasıla Sur atı,

Alas, by my own hand —
So many souls died in that clash,
We had the banner raised
For the white-turbaned hoca;
Your elder brother Toltoy's Surkoyon,
Fallen as spoils at that time,
When the army gathered, on the lead-rope,
The Sur horse, prancing and strutting,

Boş yedekleyip getirmişlerdi,
Diz yere bükülüp,
Kançoro ile Külçoro,
Armağan isteyip koşup,
Yakınına vardığında,
Külçoro'dan ben Çoro,
Önce yetişmişken,
Kahrını salıp fırlattı,
Kösteği düğümlü ak yuları,
Suratı asık ulu hunhar,

Külçoro'ya fırlattı.
Beni Çoro gibi görmüyor diye,
Yandım, canım kor olup,
İçim pişip ateş olup,
Aslan gibi gözlerim çakmaklandı,
Nasıl da üstün, yazık can,
Can tatlı, ölmeden kaldım.
Denen söze uymadı,
Onuruma yediremediğimden ben Çoro,

Öleyim deyip ölemeden,
Kendi canıma kendim kıyamadan,
Halk aşacak bel bulamadan,
Oba konup senin gibi,
Sırdaş olacak er bulamadan,
Bönün bön olduğunu,
Çoktan beri bilirdim,
Bozkurt Kıyaz, sana,
Rast gelemeden dururdum,

They had brought along unmounted;
Knees bent to the ground,
Kançoro and Külçoro,
Running to beg it as a gift —
When we drew near to him,
I, Çoro, before Külçoro,
Though I had reached him first,
He hurled it with all his spite:
The white halter with the knotted tether
The great bloodthirsty one, his face all scowling,
Hurled to Külçoro.
Because he sees me not as a true Çoro,
I burned, my soul turned to embers,
My insides seethed and turned to fire,
My eyes flashed flint-sparks like a lion's;
How lofty he is — alas, poor soul,
Life is sweet; I stayed and did not die.
He kept not to the spoken word;
Because my honor could not stomach it, I, Çoro,
Wishing to die yet unable to die,
Unable to take my own life myself,
Finding no pass for the people to cross,
Finding no man to pitch camp beside
And be my confidant, like you —
That the simpleton is a simpleton
I had known for long enough;
Grey-wolf Kıyaz, upon you
I had not chanced till now.

Bir gönül kırgınlığım bu,
Bir başka kırgınlık da şu –
Vardık aldık Oogan'ı,
Bizim elin dokunmadığı,
Ceti-Kayt nasıl sağ kaldı? O öcümü almazsam,
Oogan'ı vurup altın alıp,
Kara gözlüden bin esir alıp,

Geri bu yana dönerken,
Yiğit söze uymadı,
O Oogan'ın hanlığını,
Ala bağırlı ulu hunhar,

İstediysem bana vermedi,

Bönlüğünü belli etti,
Kömür söndürüp kurum olmuş,
Çok ormana sahip olmuş,
Bakacak canları az olmuş,
Sümsük bir kel olmuş,
Sözümü doğru dürüst dinlemeden,
Beni kel kadar görmeden,
Sarıkan'a bindirdi ya,
Bir gönlüm gerçekten kırıldı.
Beecin halkını kırdığında,
Koñurbay ile Ezkara,
İkisini tutmuşken,
Kuyruğu seyrek, yelesi az,
Kulan görse kaçırmaz,
Kudurmuş Kalça'nın Kara atını,
Ganimet etmişken,
Gazaya binip gitmeye,
Yine bana vermedi,
Çöküp kalmış ihtiyar,
Bakay'ı kadar görmedi beni,
Yine gönlüm üç kez kırıldı,

– İşte bu sonuncusu ağır oldu,

This is one grievance of my heart,
And another grievance is this –
We went and took Oogan;
Untouched by any hand of ours,
How did Ceti-Kayt stay unharmed? If I take not that revenge of mine,
Striking Oogan, taking its gold,
Taking a thousand captives of the dark-eyed,

While we were turning back this way,
The brave kept not to his word:
The khanship of that Oogan,
The great bloodthirsty one of the dappled breast,
Though I asked it, he gave it not to me,

He made his simpleness plain;
Become soot from quenching coals,
Become owner of many a forest,
With few souls left to tend them,
Become a shiftless scald-head —
Without hearing my word out fairly,
Prizing me no more than a scald-head,
He mounted him upon Sarıkan —
One heart of mine was truly broken.
When he cut down the folk of Beecin,
Koñurbay and Ezkara,
When he had seized the two of them —
Sparse of tail and scant of mane,
That never lets a kulan escape its sight,
Raging Kalça's Kara horse,
When he had taken it as spoils —
To mount and ride it forth to holy war
Again he gave it not to me;
That broken-down old man,
He prized me not as much as his Bakay;
Again my heart was broken, three times now,
– And this last one weighed the heaviest,

Piştim, yandım, yakındım,
Burada bir yol umut kestim.
Ölürüm deyip ölemeden,
Kendi canıma kendim kıyamadan,
Söylesem nice sözüm var,
Gönül koyduğum yerim var,
Üç küskünlük öcüm var,
Anlatacak sözüm var.
Manas'ın oğlu bozkurdu,
Boylu boyunca sermezsem,
Doğmadan dibe çökeyim,
Ecelden önce öleyim,
Dünyada diri gezmeden,
Kıyamet yüzünü göreyim,
Hıncımdan ölürüm,

I seethed, I burned, I lamented,
Here, at one stroke, I cut off hope.
Wishing to die yet unable to die,
Unable to take my own life myself —
Should I speak, how many words I have,
I have the place where I set my grudge,
I have the vengeance of three estrangements,
I have words enough to tell.
The grey wolf, son of Manas —
If I lay him not out full length,
May I sink to the depths unborn,
May I die before my hour,
Without walking alive in the world,
May I look upon Judgment's face;
I shall die of my own spite,

Durmadan altı ay vuruşup,
Öbür dünya yüzünü görürüm.
Ar edince yiğit ölmez mi?
Herkes gününü görmez mi?
Bırak şimdi, bahadır er Kıyaz,
Hunharın sırrı bende var,
Şimdi altı gün vuruşsak,
Kıyamet yüzünü görecek,
Kahrolası hunhar ölecek,
Cefayı fena çektirelim,
Eksiksiz öcü alalım,
Babanın körü, er Kıyaz,
Er sandımsa, yerin dibi Kıyaz,

Fighting six months without cease,
I shall look upon the other world's face.
When shamed, does a brave not die?
Does not every man meet his day?
Enough now, batyr, man Kıyaz —
The bloodthirsty one's secret rests with me:
If we fight now for six days,
He shall look upon Judgment's face,
The accursed bloodthirsty one shall die;
Let us make him suffer torment sore,
Let us take our vengeance whole.
Blind wretch of your father, man Kıyaz,
If I deemed you a man — earth's pit take you, Kıyaz —

Gönlümü fena kırıp,
Çok kederlendirdin sen Kıyaz,
Manas'ın oğlu hunharın,
Kana doymaz vefasızın,
Sekiye diktiği bağı yok,
Savuşacak çağı yok,
Talas'a kurduğu bağı yok,
Çalım satacak çağı yok,
Savaşa yaman zâtı yok,

You have sorely broken my heart,
You have grieved me greatly, you Kıyaz.
The bloodthirsty son of Manas,
That faithless one never sated with blood —
He has no vine planted on the terrace,
He has no season left to slip away,
He has no vineyard raised in Talas,
He has no season left for swagger,
He has no fearsome self for war,

Altında Buurul atı yok,
Pehlivanlığı, aslanlığı,
Âlemi bozan yiğitliği,
O da yoksa hükmü yok,
Arka edinip oturduğu,
Kopanını ulayan,
Saçılanını derleyen,
Sönen ateşini tutuşturan,
Ölecek canını dirilten,
Er Kançoro da yok,
Erenlerinin hepsi yok.
Aklından şaştığı çağ,
Bocalayan er hunharın,
Çilten kaçmış bedeninden,
Ahdi gitmiş sözünden,
Keramet kaçmış özünden,
Sıradan kişi olduğu çağ.

He has no Buurul steed beneath him;
His wrestler's might, his lion's might,
His valor that unmade the world —
If that too is gone, his writ is gone;
He whom he sat leaning on as his stay,
Who spliced what snapped of his,
Who gathered what was scattered of his,
Who kindled his dying fire,
Who revived his dying soul —
The man Kançoro too is gone,
All of his warriors are gone.
The season when his wits have strayed,
The floundering bloodthirsty man —
The Çilten fled from his body,
The covenant gone from his word,
The wonder-power fled from his core —
It is the season he is a common man.

Kükreyen hunharın,
Gümbürdeyecek çağı yok,
Sırrını kendim bilirim,
Ardından kendim saldırırım,
Çaresini kendim bulurum,
Tedbirini kendim kurarım,
Buurul at olsa altında,
Karşısına insan varır mı?
Yüzleşen sağ kalır mı,
Kahrı tam hunharın,
Kanadından kırılıp,
Buurul attan ayrılıp,
Beli kırılıp iki büklüm,
Gözü belerip fal taşı gibi,
Arbuurul'dan başka at,
Aslanı sırtında taşıyamaz.
Çarpacak Tanrı çarpacaktır,
Yine altı gün vuruşsak,
Sallanıp bocalayıp,
Vasiyetini söyler durur,
Erenin hâli böyledir.

The roaring bloodthirsty one —
His season for thundering is gone;
His secret I know myself,
I shall charge upon his heels myself,
I shall find the remedy myself,
I shall lay the stratagem myself.
Were the Buurul steed beneath him,
Could any human come before him?
Would any who faced him stay alive?
The bloodthirsty one, his wrath entire,
Broken from his wing,
Parted from the Buurul steed,
His back is broken, bent in two,
His eye glaring wide like a divining-stone;
No horse but Arbuurul
Can carry the lion on its back.
If God will strike, then God shall strike;
Should we yet fight for six days,
Swaying and floundering,
He will stand reciting his last testament —
Such is the state of the warrior.

Topyekûn üşüşelim,
Kökünden kırgın salalım,
Kimseyi komadan kanını dökelim,
Kıl kadar komadan bozkurdu,
Tümden bitirelim.
Malını yağmalayıp alalım,
Fitneyi önce salalım,
Kırlardaki altı tümen yılkıyı,
Tümünü sürüp el koyalım,
Parçalaşarak girelim,
Semetey'in hâli böyledir.
Seksen kez söylesem olmuyorsun,

Böyle yaparsan Kıyaz, onmazsın,
Haramın varsa doğrunu söyle,
Şimdi seni sürerim.
Hunhara katılırsam,
Zilleti koyun gibi görürsün,
Kıvırtırsan yeri yok,

Aman, Kıyaz, ölürsün,
Kahrım gelip dikilirsem,
Hiçbirinizi bırakmam,
Yaşlını bile kırarım,
Vay, yaman geçinen Cediger,
Asker derip ordu alıp,
Kan bedeli kovalayıp geldiniz,
İki arada boğuşup,
Akıl kurup aldınız,
Eren de senin gibi olur mu?
Beceriksiz Kıyaz imişsin,
Eren dense yakışır mı?
Savaş kılan yiğit,
Tevekküle boyun eğmez mi?
Kader yetince okla uçup,

Nice insan ölmez mi?
Var olan her şeyi düşünüp,
Cediger'in er Kıyaz'ı,

Let us swarm upon him all as one,
Let us loose slaughter from the root,
Let us spill his blood and spare no one,
Sparing not a hair of the grey wolf,
Let us finish him entire.
Let us plunder and take his herds,
Let us loose the discord first;
The six tümen of horses on the steppes —
Let us drive off and seize them all,
Let us go in rending him to pieces —
Such is the state of Semetey.
Though I say it eighty times, you will not have it;
Do thus, Kıyaz, and you shall not prosper;
If there's falseness in you, speak the truth —
I shall drive you out this instant.
If I join the bloodthirsty one,
You will see abasement like a sheep's;
If you squirm and twist, there is no place —

Mercy, Kıyaz, you shall die;
If my wrath rises and I stand upright,
I shall spare not one of you,
I shall cut down even your aged.
Woe, ill-living Cediger,
Mustering soldiers, taking an army,
You came pursuing the price of blood,
Grappling between the two hosts,
You schemed your scheme and took it —
Can a warrior be the like of you?
A feckless Kıyaz you turn out to be;
Is it fitting to call you warrior?
Does not the brave who wages war
Bow his neck to fate's decree?
When destiny arrives, flying with the arrow,
Do not many men die?
Weighing everything that is,
Man Kıyaz of the Cediger,

İyisi olmuşsun sen,
Kaygılı yerde düş görüp, Kalabalık kara Cediger,
Tükenesi Kıyaz, koca töre,
Bahşı olmuşsun sen,
Kalabalık kara Cediger,
Koca Kıyaz baş olup,
Kıvırtırsanız öldünüz,
Ermişsin, er Kıyaz,
Erensen inatçı ol,
Tufan suyu coşup aksa da,
Sızlanıp dövünüp,
Düşman kuşatmış olsa da,
Ahdine sağlam ol.
Lokman huylu, aslan ol.
Savaştan hiç geri durmadan,
Kıpırdaşıp söyleşip,
Kan içen yaman er ol.
Fısıldaşıp durup,
Aman, Kıyaz, onmayasın!
Çok söyledim, dinlemedin sözümü,

Yaygaralı laf edip:
Beni çok ahmak yerine koydun,
Keñ-Kol'a, Talas'a denk miydi,
Görmeye gelmişiz meğer,
İtibarlı han Kançoro,
Semetey'den eksik miydi,

Çoron korkup dururken,
Bu korkun yerinde miydi?
Kaçmadan, şaşmadan, er Kıyaz,

Çarpışmayı sıkı salalım,
Malını mülkünü yağmalayıp,
Hunharlığın öcünü alalım.
Babanın körü, Cediger,
Geri dönerseniz gördünüz,
Kahırlanıp dikilip,

You have become the best of them —
Dreaming dreams in the place of dread,
The teeming black Cediger,
Kıyaz the doomed, great lord —
A soothsayer you have become!
The teeming black Cediger,
With old Kıyaz at their head,
If you squirm and twist, you are dead men.
You are a marvel, man Kıyaz —
If you are a warrior, be stubborn;
Though the flood-water surge and flow,
Whimpering and beating your breast,
Though the foe have ringed you round,
Stand firm upon your covenant.
Be of Lokman's temper, be a lion.
Never once holding back from war,
Stirring about and parleying,
Be a fearsome man who drinks blood.
Standing about and whispering —
Mercy, Kıyaz, may you not prosper!
Much have I spoken; you heard not my word,
Making your clamorous talk:
You took me for a very fool.
Was it equal to Keñ-Kol, to Talas?
So we have come, it seems, to see.
Kançoro, khan of good repute —
Was he any less than Semetey?

While your Çoro stood in fear,
Was this fear of yours in its place?
Without fleeing, without faltering, man Kıyaz,
Let us press the combat hard,
Plundering his goods and chattels,
Let us take revenge for his bloodthirstiness.
Blind wretch of your father, Cediger,
Turn back and you have seen your end;
If, rising up in wrath,

Atılırsam gününüzü görürsünüz,
Tümden kırılıp Cediger,
Kımıldarsam görürsünüz!» –
Deyip, böylece, Kançoro,
Pusatını kuşanıp,
Parlatıp kılıç kuşanıp,
Yeniden yağacak bulut gibi,
Kahrı yüzüne yürüyüp,
Kav gibi çatırdayıp,
Ne yapacağını bilemeden,
Şaşıp kalıp çığrışarak.
Ellibaşı, yüzbaşı,
Her on yüze bir yiğit,
Halkı düzene sokturup,
Davulunu çaldırıp,
Bambaşka oldu er Kıyaz.
Deveye ok-barut yükletip,
Gideyim der yazık halk,
Çoğu hunhar Kançoro'dan,
Bundan korkuşup,
Amansız pek büyük:
«Müşkülü, tamuyu, belayı,
Bir azap çekip yazık can,
Ölmeye gelmişiz meğer.

I hurl myself, you shall see your day;
Cut down entire, O Cediger,
If I but stir, you shall see!» –
So saying, in this manner, Kançoro,
Girding on his war-gear,
Girding on his burnished sword,
Like a cloud about to rain anew,
His wrath marching across his face,
Crackling like tinder-fungus,
Not knowing what to do,
They stood bewildered, shrieking.
Captains of fifty, captains of a hundred,
For every ten hundreds one brave,
Setting the people into order,
Having his war-drum beaten,
The man Kıyaz was wholly changed.
Loading arrows and powder on camels,
"Let me go," says the wretched folk;
Most, from bloodthirsty Kançoro,
Fearing him together,
Merciless, so very great:
«Hardship, hellfire, calamity —
Suffering one torment, wretched soul,
It seems we have come to die.

Kalabalık kara Cediger,
Derlenip kalır mıyız ki?
Töreden korksak, Çoro'dan,
Kırılıp kalırız meğer.

Hunharı vursak, Kırgız'dan,

Pay alır mıyız ki?
Hanından korksak kulundan,
Namlı Çubak oğlundan,
Ölüp mü kalırız ki?
Tevekküle vuralım,
Coşuyormuş kükreyip,
Şu Kançoro'nun sözünü tutalım,

The teeming black Cediger —
Shall we hold together and remain?
If we fear the lord, and Çoro too,
It seems we shall be cut down where we stand.
If we strike the bloodthirsty one, from the Kırgız
Shall we get any share?
If we fear his khan and fear his slave,
The famed son of Çubak,
Shall we simply die where we stand?
Let us strike, trusting in fate;
He is surging, they say, and roaring —
Let us heed this Kançoro's word,

Nara atıp savaş salalım!
Kırgına uğramış gibi,
Kırılıp yatıp kalalım» –
Deyip, böylece, Cediger,
Han Kançoro söyledikten sonra,
Geri dönüp yürüdü şimdi,
Beyi buyruk verdikten sonra,
Cefalaşmadan gidelim.
Şimdi ölmeye ant edip,
Mızrağın ucu tokuşup,
İnsanın başı vuruşup,
Kızarıp mızrak salınıp,
Pusatların hepsi,
Göğe direnip kımıldayıp,
Kamış gibi kaplayıp, el olup,

Basıp gidecek sel olup,

Dalgalanan el olup,
Nice insan kaplayıp, sel olup, Kara-Kol'un üstüne,
Yer bozulup, dağ göçüp,

Cediger yürüdü böylece,
İleri gelenler önünde,
Yiğit Kıyaz, Kançoro,
Cediger'in ardında.
Ardından sürüp alıp,
Kançoro'nun derdinden,
Zorla ordu olup,
Yer görünmez, bol olup,

Yeryüzünde ot olup,
Karıncadan çok olup,
Kuşatma saldı Cediger.
Aykasaba tuğ olup,
Göğü yaran çığlık olup,
Alañgir'in yardığı sırlı ok,
Anlatılsa kavga, kıssa,

Let us raise the war-cry and give battle!
As though overtaken by the slaughter,
Let us lie there cut down where we fall» –
So saying, in this manner, the Cediger,
After Khan Kançoro had spoken,
Turned about now and marched;
After their bey had given the command:
Let us go without tormenting each other.
Swearing now an oath to die,
Lance-point knocking on lance-point,
Man's head striking man's head,
Lances reddening as they swung,
All of the weapons of war
Stirring, propped against the sky,
Covering the land like reeds, becoming a people,
Becoming a flood that would trample through,
Becoming a people that billowed in waves,
Covering many men, becoming a flood,
Upon Kara-Kol,
The earth breaking up, the mountain caving in,
Thus did the Cediger march,
Their foremost men in front,
The brave Kıyaz and Kançoro
Behind the Cediger.
Driving them on from behind,
From dread of Kançoro
Becoming an army by force,
The ground unseen, so many were they,

Becoming grass upon the earth,
Becoming more than the ants,
The Cediger laid their siege.
Aykasaba as the standard,
A shriek that split the heavens,
The charmed arrow the Alañgir cleaves —
Were the fight, the tale, recounted:

Çubak oğlu Kançoro,
Yaygara salan güç olup,
Nice kelin ilginç sözü var,
Cediger'in yamanı,
Çetin Kıyaz aslanı var,
Kalabalık kara Cediger,
Katı yanıp sızlayıp,
Kadırbay ile Tölöbay,
Bilge ikisi öldü diye,
Fazlaca yanıp çığrışıp,
Kimi zaman duruverip,
Vasiyetini söyleyiverip,
Ürperip duruverip,
Hasretini söyleyiverip,
Birbirine omuz verip,
Karaltın bize faydadır deyip,
Akılsızını, hayret,
Bilgesini yedeğe alıp.
Fitilli tüfekler gürleyip,
Asker kaynayıp uğultu olup,
Üç-Koşoy ovasına,
Koca Keñ-Kol boyuna,
Biten dağın çıkıntısına,
Han Manas'ın korganına,
Hunhar Semetey'in yattığı buruna,

Fitilli atıp, yay çekip,
Kaynaşıp çıkageldiydi.
Kuşatıp basarak Cediger,
Kaynayıp basıp geldiydi.
Cediger'in düşman olduğunu,
Er Külçoro görmüştü.

Kançoro, son of Çubak,
Becoming a force that spread the clamor,
Many a scald-head has his curious word;
The terror of the Cediger,
The grim lion Kıyaz is there;
The teeming black Cediger,
Burning bitterly and aching,
Kadırbay and Tölöbay —
Because those two sages had died,
Burning overmuch and shrieking,
At times stopping short,
Reciting their last testaments,
Shuddering and stopping short,
Speaking out their longing,
Giving shoulder each to each,
Saying "your dark mass avails us,"
Their witless ones — a wonder —
Taking their sages on the lead-rope.
The matchlock muskets roaring,
The soldiers seething in one great hum,
To the plain of Üç-Koşoy,
Along the great Keñ-Kol,
To the spur where the mountain ends,
To Khan Manas's stronghold-tomb,
To the headland where bloodthirsty Semetey lay,
Firing matchlocks, drawing bows,
Seething they came forth.
Encircling, pressing on, the Cediger
Came seething and bearing down.
That the Cediger had turned foe
The man Külçoro had seen.

Kahırlanıp çırpınıp,
Artoru adım atmaz dururken,
Göz bebeği bildiği hunhara,

Külçoro girdi yalvararak:
«Kurbanın olayım ağabey!

Raging in anguish, struggling,
While Artoru stood refusing a step,
To the bloodthirsty one he prized as his eye's own pupil
Külçoro went in, imploring:
«Let me be your sacrifice, elder brother!

Gümüş gözlü, gün yüzlü,
Kükreyen sultanım,
Altın gözlü, ay yüzlü,
Kurbanın olayım ağabeyim!
Akraban oldu düşmanın,
İçinde bunca kaygın,
Kazılı duran çukurların,
Kaynatılmış çilelerin,
İşte bu yıl, aslan ağam,
Yitip gideceğin vakittir!
Tutup binecek küheylan yok,
Arka bildiğin Kançoro,
Bağrınıza kor bastı,
Bize bundan başka düşman yok. Zilleti fena bol salıp,
Vadiden yanan yangın fenadır,

Özden çıkan düşman fenadır,

Denk tutmayan kibir fenadır,

Sır çekişip, sır bilen,
Bu Kançoro it, fenadır.
Dediğim söz budur, biliniz,
Ata, bozkurt kaplan,
Çarpışmada binilecek maldı,
Surkoyon'a bininiz.
Surkoyon'a binmezsen,
Yiğidim, belini kuşanıp,
Siperlenip düşmana saldırmazsan,
Kalabalık kara Cediger,
Basıp giren düşmanı,
Ceti-Özön'e doğru sürmezsen,
Ok yağmurunu bol salmazsan,
Halkınızı karaltıdan,
Ayırıp kurtarmazsan,
Dönüp binecek küheylan yok,
Göz bebeği bildiğin Kançoro,

Silver-eyed, sun-faced,
My roaring sultan,
Golden-eyed, moon-faced,
Let me be your sacrifice, my elder brother!
Your kinsman has become your foe,
So many cares within you,
Your pits that stand dug for you,
Your trials boiled and set for you —
This very year, my lion aga,
Is the season you will be lost!
There is no steed to catch and mount,
Kançoro whom you knew as your stay
Has pressed a live coal to your breast,
We have no other foe than this. Loosing abasement foully and abundantly,
The fire that burns up from the valley is evil,
The foe that springs from one's own core is evil,
The pride that deems no man its equal is evil,
Trading secrets, knowing secrets,
This dog Kançoro — he is evil.
This is the word I say, so know it:
Father, grey-wolf tiger,
It was the mount to ride in combat —
Mount Surkoyon.
If you mount not Surkoyon,
My brave, if you gird not your loins,
If you take not cover and charge the foe,
If the teeming black Cediger,
The foe that tramples in —
If you drive them not toward Ceti-Özön,
If you loose not the arrow-rain in plenty,
If your people from that dark mass
You do not part and save —
There is no steed to turn and mount;
Kançoro whom you prized as your eye's own pupil —

Yanında akraban yok,
Bahadırlığı, aslanlığı,
Bozkurt ağam, gösteriniz,
Çok müşküldeki halkımı,
Ayırıp kurtarınız!
Kırgını çetin salınız,
Hızırlı ağam kaplan,
Külçoro'nun sözünü tutunuz!
Ey ağabey, kaplan!
Anacığım bin türlü söz söylemişti,

Bu Kançoro yoksulu,
Evi yanası kâfiri,
Düşman olur demişti.
Anacığımın dediği doğruymuş.
Bilenden bilene ulaştım,
Bilgelere sordum,
Fitilli atıp, yay çekip,
Alay derip, saldırıp,
Yağmur edip, yay çekip,
Doludan beter ok atıp,
Kavgayı bize salar der,
«Yâ Allah!» deyip girişip,
Topumuz Kırgız oğluyduk,
Fena kırgın olur der.
Başları o Çoro olup,
At bukağılığına dek kan olup,
Haykırışıp dursursak,
Kıl kadar olmadan yazık can,
Kırışıp vuruşursak,
Hunhar adın kaldı diye,
Halk alay etmesin,
Kurbanın olayım ağabey,
Bizi böyle Tanrı çarpmasın!
Toygar gözü çift kat zırhı,
Kalınlığı yarım arşın,
Çarpışmaya girse mızrak geçmez,
O zırhı giyiniz,

No kinsman stands at your side.
Your batyr's might, your lion's might,
My grey-wolf aga, show them forth;
My people in such dire hardship —
Part them from it and save them!
Loose the slaughter grimly,
My aga touched by Hızır, tiger,
Heed Külçoro's word!
O elder brother, tiger!
My dear mother spoke a thousand kinds of word:
This pauper Kançoro,
That infidel whose house should burn,
Will turn foe, she said.
What my dear mother said has proven true.
From knower to knower I went,
I asked the sages:
Firing matchlocks, drawing bows,
Mustering regiments, attacking,
Making rain, drawing bows,
Shooting arrows worse than hail,
He will loose the battle on us, they say;
Crying «Yâ Allah!» and plunging in —
We were all of us sons of Kırgız —
There will be evil slaughter, they say,
With that Çoro at their head,
Blood rising to the horses' fetlock-shackles.
If we stand crying out to one another,
If, wretched souls, not sparing a hair,
We tear at one another and fight —
Lest the folk make mockery, saying
"Only your bloodthirsty name remained,"
Let me be your sacrifice, elder brother,
May God not strike us so!
The lark-eyed double-layered mail,
Half an ell in thickness,
That no lance pierces in the clash —
Put on that armor;

Sırtı yüksek, kaşı basık,	*High of back, low of brow,*
Kıra sürsen çökmez olan,	*That never founders driven up the steppe —*
Surkoyon'a bininiz.	*Mount Surkoyon.*
Kim kardeş, kim düşman?	*Who is brother, who is foe?*
Aman ağam, biliniz,	*Mercy, my aga, know them apart;*
Ok yağmurunu bol salınız,	*Loose the arrow-rain in plenty,*
Bahadırım, pusudaki düşmanı alınız!	*My batyr, take the foe that waits in ambush! His majestic aspect showing forth,*
Heybetli görünüşü belirip,	*Breaking souls and sparing not a hair,*
Kıl kadar komadan can kırıp,	*My lion aga whom Hızır has touched,*
Hızır değmiş aslan ağam,	*Loose the slaughter upon them;*
196270 Kırgın edip salınız,	*Undeceived by the word of kinship,*
Akraba deyip aldanmadan,	*Take Kançoro's head» –*
Kançoro'nun başını alınız» –	*So saying, in this manner, Külçoro —*
Deyip, böylece, Külçoro,	*Lion Çoro whom Şah-ı Merdan upholds,*
Şah-ı Merdan koldamış aslan Çoro,	*His quickness beyond all measure,*
Çevikliği ölçüsüz,	*That Külçoro, the man Çoro —*
O Külçoro, er Çoro,	*Drawing out the fur-coat, dressing him,*
Çıkarıp kürkü giydirip,	*On the grey wolf beyond all measure*
Ölçüye sığmaz bozkurda,	*He set Surkoyon to be ridden.*
Surkoyon'u bindirip.	*While the teeming black Cediger*
196280 Kalabalık kara Cediger,	*Came trampling forth,*
Basıp çıkıp gelirken,	*Threshing the dry ground bare*
Kuru yeri harman edip,	*While they came trampling forth,*
Basıp çıkıp gelirken,	*Their Lokman, their lions,*
Lokman'ını, aslanlarını,	*Their men so grim as these,*
Böylesi çetin erlerini,	*While they came trampling forth,*
Basıp çıkıp gelirken,	*Eagle Çoro, the cunning slave,*
Kartal Çoro, kurnaz kul,	*On the lord who had swooned from his senses*
Kendinden geçmiş töreye,	*Put the fur-coat no arrow pierces;*
Ok geçmez kürkü giydirip,	*Of the Sur horse no arrow overtakes*
196290 Ok yetişmez Sur atının,	*He drew the girth up tight,*
Kolanını sıkı çekip,	*He shortened the crupper-strap,*
Kuskununu kısaltıp,	*And prancing, prancing, on the grey wolf*
Oynata oynata bozkurda,	*He set Surkoyon to be ridden;*
Surkoyon'u bindirip,	*The brave lord gazing about bewildered,*
Yiğit tören şaşkın bakınıp,	*When set upon Surkoyon,*
Surkoyon'a bindirilse,	

Taya binmiş biri gibi,
Ayağı yerde sallanıp,
Yiğitliği işte böyle,
Boz doruk gibi heybetlenip,

Like one who has mounted a foal,
His feet dangling to the ground —
Such indeed was his valor,
Looming grand like a grey summit,

Boz kır gibi kabarıp,
Ölçüye sığmaz yazık aslan,
Pusatını kuşanıp,
Sur atı oynata oynata,
Düşmana çıkmaya davranıp,
Aslan gibi gerinip,
Atasından, dedesinden,
Şimdi ölüp gitse de,
Bileğine bak hele,
Endamı dağ gibi görünüp,
Varıp durdu yamaca,
Basa basa Cediger'in,
Teke tek çıkılan yerine.
Çifte geçidin yamacına,
Ordu kalkıp, el kaynaşıp,
Dövüşülecek yerine,
Üç-Koşoy ovasına,
Kötörmö boyuna,
Çifte geçidin yamacına,
Cediger'le Kırgız toplanıp,
Dövüşülecek yerine.
Tepeye çıkıvermişti,
Yiğidin hâli böyledir,
Salınan Sur atın,
Çekip başını çevirmişti,
Tepeye çıkıp kartallar,
Bellerini kuşanıp durmuştu,
Cediger basıp, ordu çıktı,
Yer bozulup depreşip,
Az değil, bol olup,
Sürüp çıktı Cediger,
Kum-Kıya vadisinde,
Kaynayıp çıkıp gelmekte,
Kaçılacak yolu Kançoro,

Swelling like the grey steppe,
The poor lion beyond all measure,
Girding on his war-gear,
Prancing, prancing the Sur horse,
Making ready to go out against the foe,
Stretching like a lion,
From his father, from his grandsire —
Though he should die and pass this day,
Look but once at his wrist,
His frame appearing like a mountain,
He went and halted on the slope,
Where, step by trampling step, the Cediger
Come out for single combat.
To the slope of the twin pass,
The army risen, the people seething,
To the place where battle would be joined,
To the plain of Üç-Koşoy,
Along the Kötörmö,
To the slope of the twin pass,
Cediger and Kırgız gathering,
To the place where battle would be joined.
He had ridden up onto the height —
Such is the state of the brave —
The swaying Sur horse,
He had pulled and turned its head;
The eagles, climbing to the height,
Had girded their loins and stood.
The Cediger pressed on, the army came out,
The earth breaking up and quaking,
Not few but plentiful,
The Cediger drove forth and out;
In the valley of Kum-Kıya
They come seething forth,
And the road of flight — Kançoro

Sürüp çıkıp gelmekte.
İleri gelenleri önünde,
Hepsinin yamanı,
Yiğitleri Kıyaz ardında,

Comes driving them forth upon it.
Their foremost men in front,
The fiercest of them all,
Their braves, with Kıyaz behind,

Dağ gibi doru ata binip,
Doru atının kuyruğunu,
Dokuza bölüp, sımsıkı düğümleyip,
Yurdunda büyümüş can olup,
Cediger'e han olup,
Soyu büyümüş can olup,
Cediger oğlu Kıyaz'ın,
Kazan gibi kara börkü var,
Ay-âlemin hepsini,
Kasıp kavuracak gücü var,
Ereni çok, halkı çok,
El önünde er Kıyaz,
Ay-âlemi kasıp kavuran,
Babanın körü, alpı var,
Bakınca bunca heybetli,
Gömgök olup kuşanıp,
Göz dikmiş meğer, halkı var,

Mounted on a bay horse like a mountain,
The tail of his bay horse
Parted in nine and knotted fast,
A soul grown great in his homeland,
Become khan over the Cediger,
A soul of a line grown great —
Kıyaz, son of the Cediger,
Has his black börk like a cauldron,
The whole of the moonlit world
He has the strength to scourge and scorch,
His warriors many, his people many,
Before the people, man Kıyaz,
Scourging the moonlit world,
Blind wretch of his father, has his alp;
To look upon, so full of dread,
Girded all in deepest blue,
He has a people whose eyes are fixed, it seems —

Kıyaz'ın hâli böyledir.
Kopçası tam dokuz,
Kopçasını yerleştirip,
Düğmesi tam dokuz,
Düğmesini ilikleyip,
Şimdi boran kopacak gibi,
Kahrı yüzüne yürüyüp,
Kırın taşı kızarıp yarılıp,
Gökten morarıp bulut bölünüp,
Bambaşka olup görünüp.
Ordu ardında Kançoro,
Düşmanlığı belirip,
Nicesini görmüş aslan şer,
Umursamadan dimdik durur,
Basıp gidecek sayısız orduyu,

Such is the state of Kıyaz.
His clasps full nine in number,
Setting his clasps in place,
His buttons full nine in number,
Fastening his buttons up,
Now as if the blizzard would break loose,
His wrath marching across his face,
The steppe-stones reddening and splitting,
The sky bruising purple, the clouds dividing, Appearing wholly transformed.
Behind the army, Kançoro,
His enmity showing forth;
The lion sher who has seen so much
Stands bolt upright, unheeding;
The countless army that would trample through —

Bu bozkurdun işi budur,
Tırnağına denk tutmadan,
Düşman kimsin diye düşünmeden,
Çevresine bakmadan,
Ya düşman basar diye,

Çizmesi kadar saymadan,
Yazık aslan bakıp durmuştu.
Kaşım-gözüm oynadı demedi,

such is this grey wolf's way —
Not deeming it worth his fingernail,
Not pausing to think "foe, who are you?",
Not looking about him,
Nor reckoning "what if the foe should charge?"
Counting them no more than his boot,
The poor lion had stood there gazing.
He never said "my brow, my eye has twitched,"

Gerilip kasılsa, Cediger'i,
Sinek kadar denk tutmadan,
Sur atla kurulup,
Boz doruklu dağ gibi kabarıp,
Ölçüye sığmaz aslan bozkurt,
Kılıç elde şıngırdayıp,
Aslan gibi atılıp,
Allah'ına yalvarıp,
Çınar misali görünüp,
Gerçekten tören kaplan,
Gerçek yaratılmış evliyan,
Sarı-ala başlı boz koyundan,

Should he stretch and flex, the Cediger
He'd deem no equal to a fly;
Planted firm on the Sur horse,
Swelling like a grey-peaked mountain,
The lion grey wolf beyond all measure,
Sword ringing in his hand,
Springing like a lion,
Imploring his Allah,
Appearing like a plane-tree —
Truly a lordly tiger,
A saint created true;
From the grey ewe with the yellow-piebald head

Sarı başlı koç doğar ya,
Düşmana görklü olsun diye,
Doğarken hunharı,
Tabanı üstüne dik doğurmuş.
Talihi üstün, kendi aslan,
Opol Dağı gibi kurulmuş er.
Sallandıra sallandıra Sur atını,
Kıbleye başını çevirmişti,
Zavallı tören durmuştu.
İki yana baksan,
Elin esenliğini dilesen,
Temrenli çelik, sırlı mızrak,
Yetkin aslanın mızrağı,
Hunhar aslanın tedbiri,
Yarın başında dağ gibi durmuştu.

A yellow-headed ram is born, they say —
That he might stand resplendent to the foe,
When the bloodthirsty one was born
She bore him upright on his soles.
His fortune supreme, himself a lion,
A man set firm like Mount Opol.
Swaying, swaying his Sur horse,
He had turned his head toward the kıble;
The poor lord had halted there.
Were you to look to either side,
Were you to wish the people well —
The steel-tipped, charmed lance,
The lance of the consummate lion,
The bloodthirsty lion's safeguard,
Stood like a mountain at the cliff-edge.

Tootoru ile silkinip,
«Düşman nerede?» diyerek er Kıyaz,

Er ölmüş gibi çekiştirip,
Tepeye çıkageldiğinde,
Nişanını gördü hunharın,
Koruyucusu tam dokuz,
Hazırlanmış koruyup durur,
Kırk mızraklı kırk kişi,
Karşısında toplu durur,
Fırsat kollayıp boz kaplan,
Düşünse böyle can olmaz,

Gönlü dağılıp bölünüp,
Her hâli o hunhârın
Ejderha gibi görünüp,
Bıyığının bir teli
Yağlı balta sapına benzeyip,
Cediger'in er Kıyaz'ı,
Burnunun büyüklüğü
Pala kılıcın kını kadar.
Ağzından çıkan soluk
Yangın gibi yanan alev misali, Kurban olayım yoldaş ay,
Bembeyaz dişin keskinliği
Buhara bıçağının ağzı gibi,
Kançoro'ya doğru kaçmıştı:
İki gözden yanan ateş
Çatırdayıp yanan alev gibi,
Karşısına insan varılmaz,
Tulparın ağzını çeviremeden
Heybetini görüp ürperip,

Peri çarpmış biri gibi
Yüzleşmekten ödü kopup,

Yiğit Kıyaz sendeleyip:
«Kımıldarsa insanları
Kırıp geçirir diyerek,

Shaking himself atop Tootoru,
Crying «Where is the foe?», the man Kıyaz,
Tugging along as if a man had died,
When he came up onto the height,
Beheld the bloodthirsty one's sign:
His guardians full nine in number
Stand ready, keeping guard,
Forty men with forty lances
Stand massed before his face,
The grey tiger watching for its moment —
Ponder it: there is no such soul,

His heart scattered and split apart,
Every aspect of that bloodthirsty one
Appearing like a dragon,
A single hair of his mustache
Like the haft of a greased axe,
Cediger's man, er Kıyaz,
The bigness of his nose
Broad as a broadsword's scabbard.
The breath that left his mouth
Like a flame that burns as wildfire, Let me be your offering, dear comrade,
The sharpness of his gleaming white teeth
Like the edge of a Bukhara blade,
He had fled toward Kançoro:
The fire blazing from his two eyes
Like a flame that crackles as it burns,
No man may go to face him,
Unable to turn his tulpar's mouth,
Shuddering at the sight of his dread majesty,
Like one struck down by a peri,
His courage bursting at the thought of facing him,
The brave Kıyaz staggered, saying:
«If he but stirs, his people
He will cut down and mow through,

İnsan gücünün yetmediği,
Arslan dişinin geçmediği,
Âlemin görüp yandığı,
Bütün halkın candan bezdiği.
Sır mızrağı sen alırsan
Çetinmiş, hem de şirmiş» – Kurban olayım can yoldaş
Deyip böylece yiğidin
Cediger'in er Kıyaz'ı
Onun asıl hâlini görünce
Gerçekten pek çok yandı
İçini baştan başa ateş sarıp,

Dayanamayıp Kıyaz'ın
Sinek kadar canı perişan oldu.
Öfkelenen hunhar şir
Baksan dağ gibi göründü,
Karşı durup mızrak saplayamadan

Yiğide cüret edip varamadan
Cediger'in Kıyaz'ı
Gönlü paramparça bölündü
Gök yalçın dağ gibi göründü,

Sıcağına sokulamadan,
Soğuğunda yatamadan,
Haykırıp mızrak saplayamadan,
Bir kez yüzleşip varamadan,
Yere girsin o Kıyaz,
Telaşlanıp soluyarak,
Aklı kaçıp şaşırmıştı
Akıl nasıl olur diye,
«Heybeti başka bozkurdu

Benim karşılayıp saplamam imkânsız,
Hem yiğitmiş, hem de şirmiş,
Belli bozkurt er de imiş,
İnsanı güçsüz kılıp

He whom human strength cannot master,
Whom the lion's tooth cannot pierce,
At whom the whole world looks and burns,
Of whom all the people despair to the soul.
If you take up the mystic lance,
He is grim, and a lion besides» – Let me be your offering, dear soul-comrade
Saying thus, of the brave one,
Cediger's man, er Kıyaz,
When he saw his true condition,
Truly he burned exceedingly,
Fire seizing his insides through and through,
Unable to endure it, Kıyaz's
Fly-small soul fell into ruin.
The enraged bloodthirsty lion
Looked, if you gazed, like a mountain,
Unable to stand against him and drive the lance,
Unable to dare approach the brave one,
Cediger's Kıyaz,
His heart was split into pieces,
He appeared like a sheer blue-grey mountain,

Unable to draw near his heat,
Unable to lie in his cold,
Unable to cry out and drive the lance,
Unable to face him even once,
May that Kıyaz sink into the earth,
Panicking and panting hard,
His wits had fled him, bewildered,
Wondering how reason could be,
«That grey wolf of dread unlike all others —
For me to meet and lance him is impossible,
He is a brave one, and a lion besides,
A manifest grey wolf of a man he proved,
Rendering man powerless,

Allah Teâlâ kudretiyle
Niçin kulum demiş ola?

Hem bahadırmış, hem de hanmış,
Şir gayreti varmış onda,
Geri çekilmeyen kara çelik
Yiğitliği bunca varmış.
Bildiğin gibi sen saplarsan,
Heybetini görüp yiğidin
Endamından canım çıktı,
Bileğim çıktı sapından,
Yüreğim çıktı zarından,
Eklemlerim gevşeyip gitti,
Bedenim baştan başa sızlayıp,
On iki uzuv, seksen kemik
Tümden zangır zangır titredi,
Yaklaşmam, saplamam,
Huyu başka hunhârın
Belasına kalmam ben.
Çekişmem, saplamam,
Engin sultan bozkurdun

By the power of Allah the Exalted —
Why should He have called him My servant?
He is a bahadır, and a khan besides,
The lion's zeal was in him,
The black steel that never retreats —
Such was the valor that he had.
If you drive the lance as you see fit,
Seeing the dread majesty of the brave one,
At his very stature my soul went out of me,
My wrist slipped out from its socket,
My heart slipped out of its sheath,
My joints went slack and loose,
My body aching through and through,
Twelve limbs and eighty bones
All trembled and shook outright,
I will not approach, I will not strike,
Of that bloodthirsty one of alien temper
I will not remain under his curse.
I will not contend, I will not strike,
Of the vast sultan grey wolf

Kahrına kalmam ben.
Teke tek çıkıp ölmem ben,
Geri dönüşsüz müşkül hâl
Arka yandan uğultu kopmuş.
Söz dinlemeden durup görmem, Bu ne ola ki böyle?
Çelikten mızrak ele alırsan, Bu işaret nasıl yorulur?
Kurban olayım can yoldaş
Gördüğün gibi sen saplarsan,
Çaresini bulursan hunhârın

Dediğine razı olayım,
Yedi-Özön dolusu Cediger
Heybetini gördüm, gücüm kesilip,

Hanlığını size vereyim,

I will not remain under his wrath.
I will not go out man to man and die,
A hard plight without return —
From the rear a great rumbling has risen.
I will not stand unheeding and watch,
What can this be, so strange?
If you take the steel lance in hand, How is this omen to be read?
Let me be your offering, dear soul-comrade,
If you strike as you have seen,
If you find the remedy for the bloodthirsty one,
I shall consent to what you say,
The Cediger who fill Yedi-Özön —
I saw his dread majesty, my strength was cut,
I shall give the khanship to you,

Halkıma haber salayım,
Hiç kımıldatmadan seni
Onca elin hepsine
Han kaldırıp alayım.
Dediğine razı olayım
Vebalin sevabın olur mu?
İki dizgin, bir yular
Şimdi size vereyim,
Sapla dediğin hunhârın
Felaket basmış o andı bozanın

Ön yanına bakarsam
Kaplanın görünüşü var,
Arkasını dönüverince
Yılan gibi alacalı hâli var,
Karşısına insan varır mı?
Yönelen sağ kalır mı?
Arkasında haykıran,
Altmış erin heybeti var,
Sakın, böylesi çıkmaz bir can Can kurtarmaz seli gör,
Hanlığını alırsan kendin al,

Er Semetey bozkurdu
Kurban olayım can yoldaş,
Bildiğin gibi kendin sapla!
Bakay başta, sayısız kişi
Karşısından düşman olup,
At sürüp yeniden saldırmış
Nice bahadır düşman olup,
Mızraklarını dikeltip,

Ay baltasını kaldırıp,
Köseği kuyruklu boz canavar
Yaptığını görüp şaştım kaldım,
Asırda olmaz böyle bir can.
Çehresini görüp şaştım kaldım,
İnsandan çıkmaz böyle bir can.
İki yanağın ortasında

I shall send word to my people,
Without your stirring in the least,
Over all those many lands
I shall raise you up as khan.
I shall consent to what you say —
Can there be sin in it, or merit?
Two reins and one halter
I shall give to you this moment,
The bloodthirsty one you bid me strike,
That oath-breaker whom calamity has crushed —
If I look upon his front,
He has the aspect of a tiger,
The moment he turns his back,
He has the mottled look of a serpent,
Can any man go to face him?
Does he who turns toward him stay alive?
Behind him, crying out,
There is the dread majesty of sixty men,
Beware, such a soul comes not again Behold the flood that spares no life,
If you would take his khanship, take it yourself,
The grey wolf, er Semetey —
Let me be your offering, dear soul-comrade,
Strike him yourself as you see fit!
Bakay at their head, men beyond count
Became his foes before his face,
Spurring their steeds they charged anew,
Many a bahadır became his foe,
Raising their lances upright,

Lifting the moon-axe high,
The grey monster with the poker tail —
Seeing what he did, I stood astounded,
In a century there comes no such soul.
Seeing his visage, I stood astounded,
From humankind comes no such soul.
Between his two cheeks

Şimdi boğazlayıverecek gibi,
Beş çorap edecek tüy bitmiş.
Kapı kanadı gibi bembeyaz diş
Halktan bambaşka diş
Işıldayıp çıkıvermiş,
Çatık yüzle bozkurt dikilmiş,

Dişini sıktığında bembeyaz diş

Buğday gibi olup kırılmış.
Atılışı kaplan gibi
Vurduğu sağ kalmaz gibi
Yalnız insan varamaz
Topluca çok asker girmezse,
Rastlayan sağ kalamaz,
Kahrını salıp bağırırsa,
Kıyamet koparacak gibi,
Titreyen kara yer
Kalınlığından tütecek gibi.

Dağ yıkılıp, taş yuvarlanıp,
Sel gibi görünüşü gürlüyor,
Semetey gibi eri gör!» –
Deyip, böylece, er Kıyaz
Telaşlanıp soluyarak,
Güç bela kaçıp varmıştı,
Halk içinde kör olası
Düpedüz dili tutulmuştu.
İşte o zaman Kançoro:
«Yeri kaplayan Cediger

As if he would cut throats this instant,
Hair enough for five stockings has sprouted.
Teeth gleaming white like a door's leaf,
Teeth wholly unlike the people's teeth
Have burst forth flashing,
The grey wolf stood planted with scowling face,
When he clenched them, the gleaming white teeth
Were ground down like wheat.
His lunge is like a tiger's,
Whomever he strikes seems not to survive,
No man alone can go against him
Unless many soldiers enter in a mass,
Whoever meets him cannot stay alive,
If he looses his wrath and roars,
As if he would bring on the Last Day,
The trembling black earth
Seems it would smoke from its very thickness.
Mountains collapsing, boulders rolling,
His aspect thunders like a flood,
Behold a man like Semetey!» –
Saying thus, er Kıyaz,
Panicking and panting hard,
Had barely fled and gotten away,
Amid the people, the wretch —
His tongue was fairly struck dumb.
Then it was that Kançoro spoke:
«The Cediger who cover the earth —

Halkmış diye inanırım,
Yere giresi er Kıyaz,
Şirmiş diye inanırım.
Bahadır senin gibi olur mu?
Senin gibi bir kaçağa
Bahadır diyen onar mı?
Er senin gibi olur mu?
Er diyen kişi onar mı?

A people indeed — that I believe,
Er Kıyaz, may you sink into the earth,
That he is a lion — that I believe.
Can there be a bahadır like you?
A runaway such as you —
Does he who calls you bahadır prosper?
Can there be a man like you?
Does he who calls you a man prosper?

Yamanınız da, hanınız da
Kırgına uğramış gibi
Kırılın hepiniz,
Kaynaşan Cediger
Yedi-Özön'de hanınızı
Güdüp durup eksik bağlayıp,
Kırmazsam tümünüzü topyekûn
Oynayıverse Cediger
Ölçüsüz laflar edersin
Er horlandı diye söylenirsin
Çarpışacak düşmanımız Semetey
Hunhârı niye översin?
Kendi hâlinize bırakşam akşama dek
İnatlaşıp boku yersiniz,
Görünüşü soğuk, zehri güçlü
Pehlivanmış dersiniz,
Ak sakallı ihtiyarın ölsün,
Kalmadan yurdum, hepiniz ölün!

Yamanınız, şiriniz,
Mızrak uzatıp haykırıp,
Değerli şire yetişin
Kıl kadar kalmadan tekiniz bile
Kırılıp gidin hepiniz,
Haykırıp mızrak saplayın,
Kıl kadar kalmadan tekiniz bile
Kırılıp kalın hepiniz» –
Deyip, böylece, Kançoro'nun
Yaban domuzu gibi gözleri parladı,
Aziz Çoro yiğidi
Kan içiciliği tuttu,
Kara çeneli ay baltayı

Hiddetlenip gözü dönüp,
Kavrayıp döndürdü,
Kalmadan kırılın diye,
Kalabalık yurdu Kançoro,
Çatır çatur dövüverdi,
Püsküllü çelik sır mızrağı

Your fierce ones and your khan alike,
As though struck down by slaughter,
Be broken, every one of you,
The swarming Cediger —
Your khan in Yedi-Özön,
Herding him about and binding him short,
If I do not cut you all down to the last —
Should the Cediger but make sport,
You utter words without measure,
You mutter that a man was scorned,
Semetey, the foe we are to fight —
Why do you praise the bloodthirsty one?
Left to yourselves until evening,
You would sulk and eat your own filth,
Cold of aspect, strong of venom —
A wrestler-champion, you would say,
May your white-bearded elder die,
Let none remain, my people — die, all of you!
Your fierce ones, your lions,
Thrusting out lances and crying aloud,
Get you at the precious lion,
Till not a hair's breadth of you is left,
Be broken and perish, all of you,
Cry out and drive in your lances,
Till not a hair's breadth of you is left,
Be broken and fall, all of you» –
Saying thus, Kançoro's
Eyes flared like a wild boar's,
The noble brave Çoro —
The blood-thirst seized him,
The black-jawed moon-axe

His eyes turning in fury,
He gripped and whirled about,
Saying, Be broken, let none remain,
The teeming people — Kançoro
Beat them with crash upon crash,
The tasseled steel mystic lance

Kuşanıp girdi Kançoro,
Güm güm vurup tokmaklayıp,
Sürüp girdi Kançoro.
İşin ilgincini başlattı
Kaynaşan Cediger'den
Hışmına dokunanı
Kırıp deviriverdi.
Kançoro kahrını saldığında.
Aklı başından gidip soluyarak,
Şaşırıp kalan çok oldu,
Ağam, kulluk ettik diye,
Aziz candan umut kesip,
Kaçıp giden çok oldu.
Sırttan sakınıp geçemeden
Siperlenen bundan çok.
Söz dinlerim diye yalvarıp,
Siperlenen bundan çok,
Mızraklıya haykırıp,
Kılıçlıya bağırıp,
Yamanları tokmaklayıp,
Kırışın diye savurup,
Genç yaşından alışmış kul
Demin dediğim sultan Semetey'den
Nice talim, örnek alıp,
İlk gününden alışmış kul,
Sabah akşam iki vakit
Cediger korkup yatmakta,
Tüfek atıp, yay çekip,
Cediger hep birden bastırdı.
Yolu Çoro başlattı
Bahtı yaver Cediger
Candan geçiverdi,
Ürküp çığrışıp bölündü

Kançoro girded on and entered,
Pounding and hammering, boom on boom,
Kançoro drove in among them.
He set a strange work going —
From the swarming Cediger,
Whoever touched his wrath
He broke and toppled down.
When Kançoro loosed his fury,
Wits fleeing them, gasping hard,
Many there were who stood stunned,
Saying, Ağa, we have served you well,
Despairing of their precious souls,
Many there were who fled away.
Unable to slip away over the ridge,
More still took cover from him.
Pleading, I will heed your word,
More still took cover from him,
Crying out at the lance-bearer,
Shouting at the sword-bearer,
Hammering down the fierce ones,
Flailing about, crying, Cut them down —
A servant schooled from his young years,
From sultan Semetey, of whom I spoke,
Taking many a lesson and example,
A servant schooled from his first day,
At the two hours of morning and evening
The Cediger lay in dread,
Firing muskets, drawing bows,
The Cediger pressed on all at once.
It was Çoro who opened the way —
The fortune-favored Cediger
Gave up their very souls,
Startled, shrieking, they split apart,

Tüfek uzatıp, yay çekip,
Göğüs göğüse Cediger
Savaşacak gibi göründü.
Eyer beli gibi sırtı
Dört bir yanı açıp yol salıp,

Leveling muskets, drawing bows,
The Cediger, breast to breast,
Looked as though they would give battle.
Their ridge like a saddle's back,
Opening all four sides, clearing a path,

Kalabalık kara Cediger
Hunhar şire el saldı.
Cediger çığrışıp ok atıp,
Tunç davul çalıp boru öttürüp,
Cediger'in içinde
Bahadır Kıyaz en ustası
Er Kançoro, koca bozkurt
Sayısız yamanların yamanı
Vuruşmaya hazır eri
Çevikliği ölçüsüz
Şakırdayan yiğidi.
Karşıdan topuz vuranı
Hana da, şire de el salıp,
Kaçmadan girip duranı.
Şaşmadan vuran nişancısı,
Yay çeken eri,
Demir topuz almış pehlivanı,
Deniz misali sultan bozkurdu
İnsanlar çepeçevre sardı,
Talihe doğmuş eri
Cediger bastırıp giderken,
Köküne dosdoğru ererken,
Er Külçoro yiğidi
Çevresine bakmadan,
Büsbütün tutuşup esirgemeden
Bozkurtluğu göz göre
Seçkin yiğitlerin ta kendisiymiş,
Kan içiciliği sıkıca tutup,
Şahbazının coştuğu demmiş.
Aşağı yukarı bakmadan,
Öleceğini Çoro saymadan,
Sımsıkı belini kuşanıp,
Yeri kaplayan Cediger'e
Tek başına dalıp el salıp,

The teeming black Cediger
Laid hands upon the bloodthirsty lion.
The Cediger shrieking, loosing arrows,
Beating bronze drums, sounding horns,
Within the Cediger host
Bahadır Kıyaz, their greatest master,
Er Kançoro, the mighty grey wolf,
Fiercest of fierce ones beyond count,
Their man ever ready for combat,
His quickness beyond all measure,
Their clashing brave one.
He who strikes with the mace head-on,
Laying hands on khan and lion alike,
He who enters and stands without fleeing.
Their marksman who strikes unerring,
Their man who draws the bow,
Their champion gripping the iron mace —
The sultan grey wolf, sea-like born,
The people ringed him round about,
The man born unto fortune —
As the Cediger came pressing on,
As they reached straight down to his root,
Er Külçoro, the brave one,
Without a glance around him,
Kindled utterly, sparing nothing,
His grey-wolf nature plain to see —
He proved the very pick of chosen braves,
Gripping his blood-thirst fast,
It was the hour his falcon-soul ran wild.
Without a glance below or above,
Çoro reckoning not that he would die,
Girding his waist bone-tight,
At the Cediger who cover the earth
He plunged alone and laid on hands,

Mızrak kırılıp uğultu kopup,
Haykırışı bol, gürültü olup,
Eşsiz bir savaş olmuştu.
Kahrını döküp bağırıp,

Lances shattering, a great rumbling rising,
Rich in war-cries, all become uproar,
A battle without equal came to pass.
Pouring out his fury, roaring,

Hunharlığı işte böyle.
«Manas!» diye nara atıp,
Yeri kaplayan Cediger'i
Usta pehlivan Külçoro
Aykol hanın üstünden
Sürüp çıkardı savurup.
Yurt çığrışıp er ölüp,
Nice erenler birlikte ölüp,
Bahadırdan ölüp, şir ölüp,
Baksan bunca er ölüp,
Heybetlenip haykırıp,
Bastırıp gelen Cediger'i
Becerikli doğmuş er bozkurt
Geri sürdü savurup,
Savaşın diye Kançoro'nun
Utanması yok, yüzü yok,
Aç kaplan gibi coşup,
Heybetlenip haykırıp,
Cediger'e söylenip,
Çocukluğu başından beri
Öne geçip durur Kançoro
Alt üst edip düşürüp,
Önünü kesip durur Kançoro
Kahrını salıp gürleyip,
Kuşatıp durur Kançoro.
Cediger'i kırıp geçirip,
Dövüp durur Kançoro.
Bahadırlığa başlamış
Kaçsak da dursak da öldük diye,
Kudurup giden Kançoro,
Kançoro'dan öldük – diye,
Hem ermiş, hem de şirmiş,
Can koymaz ki Kançoro.
Halk telaşlanmadan duraklayıp,
Kimi can kendinden geçip.

Biri birine kaçma deyip,
Derleyip çıkıp gitmekte.
Kahrolası Külçoro

Such indeed was his bloodthirstiness.
Bellowing the war-cry «Manas!»,
The Cediger who cover the earth —
The master champion Külçoro
From off khan Aykol
Drove them away, scattering them wide.
The camp shrieking, men dying,
Many stalwarts dying together,
Dying of bahadırs, dying of lions,
Look — so many men dying,
Rising in dread majesty, crying aloud,
The Cediger who came pressing on
The grey wolf man, born skillful,
Drove back and scattered wide,
Crying, Fight on! — Kançoro
Has no shame, has no face,
Raging like a starving tiger,
Rising in dread majesty, crying aloud,
Railing at the Cediger,
From the very start of his childhood —
Kançoro keeps pressing to the fore,
Overturning them and felling them,
Kançoro keeps cutting off their front,
Loosing his fury, thundering,
Kançoro keeps hemming them in.
Mowing through the Cediger,
Kançoro keeps beating them down.
He has set out upon bahadır's deeds —
Saying, Flee or stand, we are dead,
Kançoro gone rabid with rage,
Saying, By Kançoro we are dead —
He proved a man, and a lion besides,
Kançoro spares no soul at all.
The people halting without alarm,
Some souls swooning quite away.

Saying each to other, Do not flee,
They gather themselves and go forth.
The accursed Külçoro

Cediger halkını darmadağın edip,
Kırıp çıkıp gitmekte,
Kalabalık kara Cediger'in
Kaynayıp taştığı demmiş,
Laçın vurmuş karga sürüsü gibi
Er Külçoro şahbazın
Sürüp aldığı demmiş,
Her birini kümeleyip,
Tepeleyip aldığı demmiş,
Cediger'den kimi can
Aklından ayrılıp,
Şaşırıp kaldığı demmiş.
Ağacığım, kulluk ettik diye,
Önü kahırlı Çoro'dan
Kaçıp kaldığı demmiş,
Cediger çığrışıp, gürültü kopup,
Şaşırıp kaldığı demmiş,
Çaresini bulamayıp Cediger
Atının sağrısını dönüp,
Aykol'a karşı varamadan
Birer birer dağılıp,
Kaçıp kaldığı demmiş.
Yiğitmiş Külçoro
Kahrını döküp bağırıp,
Kalabalık kara Cediger'i
Önleyip çıktı savurup,
Dağ gibi bozkurt bahadıra
Yetişip geldi o Külçoro,
Şâh-ı Merdan'ın koruduğu şiriniz
Çevikliği ölçüsüz,
Belli bozkurt eriniz,
Er Semetey bahadıra
Şimdi yetişti Külçoro.
O zaman Çoro şunu söyler:
«Önüme katsam ak yolum,
Aziz ağam, sayısız ordum!

Throwing the Cediger folk into rout,
Goes forth cutting them down,
Of the teeming black Cediger
It was the hour they boiled and overflowed,
Like a flock of crows struck by the falcon,
Er Külçoro the falcon-soul —
It was the hour he drove them off,
Herding each of them into heaps,
It was the hour he trampled and took them,
Of the Cediger some souls,
Parted from their wits,
It was the hour they stood bewildered.
Saying, Dear ağa, we have served you well,
From Çoro of the wrathful front
It was the hour they fled away,
The Cediger shrieking, uproar rising,
It was the hour they stood bewildered,
Finding no remedy, the Cediger,
Turning their horses' croups about,
Unable to go against Aykol,
Scattering one by one,
It was the hour they fled away.
A brave one indeed was Külçoro —
Pouring out his fury, roaring,
The teeming black Cediger
He went out to bar and scatter wide,
To the mountain-like grey wolf bahadır
That Külçoro came and reached him,
Your lion whom Şâh-ı Merdan guards,
His quickness beyond all measure,
Your manifest grey wolf man —
To er Semetey the bahadır
Külçoro has now come up.
Then Çoro speaks these words:
«If I drove all before me, my white road,
My noble ağa, my host beyond count!

Kara heybetli dağım benim,
Dayanağım sağ dururken

My mountain of black dread majesty,
While my mainstay stands alive

Asırlarca kaygı çekmem!
Bereketli belimsin,
Belli Aykol şirimsin,
Ogoy'dan çıkma on dört atın
En azgınını seçip binerim,
Haykırışlı gürültü koparıp,
Her yerine doğru sürerim,
Gücüm biterse ölürüm.
Cediger'in er Kıyaz'ıyla
Teke tek vuruşup görürüm.
Akolpok kürkünü giyiniz,
Ağam bozkurt kaplan
Surkoyon'a bininiz,
Tulparın ağzını çeviriniz,
Akraba düşman olduktan sonra
Durup teslim olmak olur mu?
Savaş ede durunuz
Gök yalçın dağ gibi kabarıp,
Bu yerde durup kalırsan
Beyim, ayıp olur bu işiniz.
Kıvrılıp uzanan kara kırlarda

Bizim aşmadığımız dağ var mı?
Hunhar ağam, er sultan,
Çarpışmadan geçtiğimiz dağ var mı?

Karaltın sağ dururken
Akborçuk'u dileyip bineyim
Kalabalık kara Cediger'in
Her yanına saldırayım,
Suçlusunu tepeleyeyim
Suçu olmayan mazlumunu
Yerli yerine süreyim,
Tersliği tutup karşıma çıkarsa,

Kızı boş olası Kançoro'yu
Fırsatını bulup tepeleyeyim.
Diyarına kırgın salayım,
Dümdüz olup gidinceye dek

I shall not grieve for centuries on end!
You are my bounteous ridge,
You are my manifest lion Aykol,
Of the fourteen steeds sprung from Ogoy
I choose and mount the most furious,
Raising a clamor full of war-cries,
I ride straight at his every quarter,
If my strength gives out, I die.
With Cediger's er Kıyaz
I shall try the fight man to man.
Put on your Akolpok coat of mail,
My ağa, grey wolf and tiger,
Mount upon Surkoyon,
Turn your tulpar's mouth about,
Once kinsmen have become foes,
Can one stand still and surrender?
Keep waging the war,
Swelling like a sheer blue-grey mountain,
If you stay standing in this place,
My bey, this deed of yours will be a shame.
On the black steppes that twist and stretch away,
Is there a mountain we have not crossed?
My bloodthirsty ağa, sultan of men,
Is there a mountain we passed without a fight?
While your dark bulk stands alive,
Let me beg Akborçuk and mount him,
The teeming black Cediger —
Let me fall upon their every side,
Let me trample down the guilty,
Their guiltless and their wronged
Let me drive back each to his place,
If he takes a wrong turn and crosses my path,
Kançoro — may his daughter be cast off —
Let me find my chance and trample him.
Let me loose slaughter on his land,
Until it lies leveled flat,

Ağacığım, bir hesaplaşıp kalayım!

Dear ağa, let me settle one account!

Hanına doğru saldırayım
Aziz başım ölünceye dek,
Ağacığım, seni vermektense,
Boğuşup kalayım.
Ölmeyip sağ gezerken
Hangi murada ererim.
Düşmanlaştığım Er Kıyaz'la
Boğuşarak giderim.
Beyine sıkıntı salayım,
Hanının hakkından geleyim,
Kendi saldırdı Cediger
Bu yıl başka türlü kırgın salayım. Kapı kanadı gibi bembeyaz diş

Let me charge straight at his khan,
Until my precious head is dead,
Dear ağa, rather than give you up,
Let me grapple to the end.
While I walk alive, not dying,
What desire would I ever attain?
With Er Kıyaz, my sworn foe,
I shall go down grappling.
Let me bring torment upon his bey,
Let me settle with his khan,
The Cediger attacked of themselves,
This year let me loose slaughter of another kind. Teeth gleaming white like a door's leaf

Hükümlü geçinen şirlerini
Çaresi bol erlerini,
Yeniden kırıvereyim.
Sataştı Cediger
Kendi vebali kendine
Yokuş aşağı iner gibi gideyim,
Köküne dosdoğru ereyim,
Kütüğünü toptan kazıyayım,
Tüketip kavgasını bastırayım,
Aracılık eden hanlarını.
Bırakmadan kırıp canlarını,
Çekişirim deyip bunu söyleyip,
Kılı kıpırdamayan şir Çoro,
Er gayretli er Çoro,
Ağasının Akborçuk'u,
Altında tulpar bineği var,
Ay-âlemin tümünü
Yarıp geçecek gücü var.

Their lions who pass for lawgivers,
Their men of many remedies,
Let me cut them down anew.
The Cediger picked the quarrel,
Their own sin be upon their heads,
Let me go as one goes down a slope,
Let me reach straight down to their root,
Let me dig out their stump entire,
Let me spend and crush their quarrel,
Their khans who play the go-between —
Cutting down their souls without release,
I shall contend! — so saying this,
Lion Çoro, whose hair never stirs,
Er Çoro of manly zeal,
His ağa's own Akborçuk —
Beneath him he has a tulpar mount,
The whole of the moonlit world
He has the strength to cleave straight through.

Ok geçmez kürkü giyinip,
Fitilli tüfeği kuşanıp,
Parlayıp düşmana hazırlanıp,
Kınsız kılıç bağlanıp,

Donning the coat no arrow pierces,
Girding on the matchlock musket,
Flashing bright, made ready for the foe,
Binding on the scabbardless sword,

Her aygıtı kuşanıp,	*Girding on his every gear,*
Alacakmış gibi bilenip,	*Whetted as if to take his prize,*
O Külçoro atlanıp,	*That Külçoro mounted up,*
Şir olduğunu bildirip,	*Making known that he was a lion,*
Aykol şirin kendisine	*Upon the lion Aykol himself*
Surkoyon'u bindirip,	*Setting him astride Surkoyon,*
Soylu doğmuş aziz şir	*The noble-born precious lion —*
Şimdi savaşa girdi zavallı halk.	*Now the poor people entered the war.*
Bindiği atı Surkoyon	*The horse he rode, Surkoyon,*
Giydiği kürkü Akolpok	*The coat he wore, Akolpok,*
Akkelte'yi kuşanıp.	*Girding on Akkelte.*
Ak yalçın dağ gibi görünüp,	*Appearing like a sheer white mountain,*
Onu gören Cediger'in	*Of the Cediger who beheld him*
Aklı hayran, bölünüp,	*The wits stood awed and split apart,*
Eyersiz koşturan bu kör olası	*This wretch who gallops saddleless*
Ecel hortlağı gibi görünüp,	*Appearing like a revenant of death,*
İnsandan bambaşka dişle	*With teeth wholly unlike a man's*
Tüketircesine dişleyip yıkıp,	*Biting and tearing down as if to finish all,*
Hunhârın hâli işte böyle.	*Such is the state of the bloodthirsty one.*
Sımsıkı belini kuşanıp,	*Girding his waist bone-tight,*
Cediger'e el salıp,	*Laying hands upon the Cediger,*
Orta yerini Semetey	*Their very center Semetey*
Sürüp gelip itmişti,	*Had driven in and thrust apart,*
İki ucunu er Çoro	*Their two ends er Çoro*
Kemirircesine saldırmıştı.	*Had assailed as if to gnaw them through.*
Kalabalık kara Cediger	*The teeming black Cediger —*
Cediger'in en iyisi	*The best of all the Cediger,*
Mızrakçıların eri,	*The man of their lancers,*
Aklı tam, zehri güçlü,	*Whole of mind, strong of venom,*
Cediger'in er Kıyaz'ı	*Cediger's er Kıyaz,*
Ordu başlatan yiğidi,	*Their brave one who leads the host,*
Cediger'e baş oldu.	*Became head over the Cediger.*
Yeri kaplayan Cediger	*The Cediger who cover the earth,*
Kıl kadar kalmadan dosdoğru	*Till not a hair's breadth remained, outright*
Kırılıp gidiverdi,	*Were broken and swept away,*
Öfkelenip hazırlanıp,	*Enraged and making ready,*
Kalabalık kara Cediger	*The teeming black Cediger*
Kaçacakmış gibi üşüşüp,	*Swarming as though about to flee,*

Er Semetey bozkurdun
Sıcağına sokulamadan,
Soğuğunda yatamadan,
Karşıdan mızrak uzatamadan,
Savaşı sıkı tutamadan,

Of er Semetey the grey wolf
Unable to draw near his heat,
Unable to lie in his cold,
Unable to level a lance against him,
Unable to hold the battle fast,

Karmakarışık yurt çığrışıp,
Cediger'in önü dağılıp,
Yer gümbürdeyip durmuştu,
Altındaki Surkoyon'a
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağdan soldan mahmuzlayıp,
Şaşılası girdi savaşa
Kuşanınca sessiz dururdu
Sırtındaki silahın heybeti,

The camp in chaos, shrieking,
The Cediger's front scattering,
The earth had stood rumbling,
Upon Surkoyon beneath him
Laying the whip to right and left,
Spurring him from right and left,
Wondrous to see, he entered the war —
When girded on it would stand silent,
The dread majesty of the weapon on his back,

Çatışan düşmana uzatınca
Emanet canın dayanağı,
Canlı tüfek Akkelte
Ateş almayı bırakmış,
Karşıdan düşmana atınca
Hiç ateşlenmez olmuş.
Çin çakmağı, bağır taşını
Kazıyıp, kor koyup,
Fitiline ateş koyup,
Uzatsa da olmaz Akkelte
Ateş almadan kısır durması,
Ölüm vakti şimdi geldi diye,
Hunhârı Tanrı'nın çarpmasıydı.

When leveled at the clashing foe,
The mainstay of the soul held in trust,
The living musket Akkelte
Had ceased to take the spark,
When fired at the foe before him
It would not kindle at all.
The Chinese flint, the copper-stone
He scraped, laid on the ember,
Set fire to its fuse —
Level it though he might, Akkelte failed,
Its standing barren, taking no fire —
Saying, The hour of death has now come,
It was God's own striking of the bloodthirsty one.

Kahrını salıp yanıp,
Kederlenip şir bozkurt,
Aziz candan umut kesip,
Uzatınca duman, toz kaldıran,

Loosing his fury, burning,
The lion grey wolf sorrowing,
Despairing of his precious soul —
That which raised smoke and dust when leveled,

Güm deyince can alan,
Değince kara kan akıtan,
Gerçekten keskin Almabaş
Uzak düşmanı seçip durmaz

That took a life when it boomed,
That spilled black blood when it struck,
The truly keen Almabaş —
It picks off the far foe unfailing,

Canlı tüfek Akkelte,
Talihi kaçmış
Belini felaket basmış,
Ay karanlık geceymiş
Bahadır geçinen Aykol'un
Felaket kuşatıp yiğidi
Uğurunun kaçtığı demmiş.
Huzursuz oldu aziz şir
Ağzı çelik sır mızrak

The living musket Akkelte —
His fortune had fled,
Calamity had crushed his loins,
It was a moon-dark night —
Of Aykol who passes for bahadır,
Calamity besieging the brave one,
It was the hour his luck had fled.
Restless grew the precious lion,
The steel-mouthed mystic lance —

Akkelte'den umut kesip,
Çetin şir mızrak uzatmıştı,
Atasından, dedesinden
Arslanlığına bir bak,
Haykıran düşmandan çekinmezdi,
Hunharlığı işte böyle
Saldırdığı düşmandan dönmezdi,
Kıyaz'a mızrak uzatmıştı.
Sırta çıkıp varınca
Altındaki Surkoyon
Atı Tanrı çarpmıştı,
Yukarı çekse Surkoyon
Böğür yağı sarkıp hoplayıp,
Aşağı çekse Surkoyon
Karın etini toplamadan sallanıp,
Bilek kasları gevşeyip,
İncikleri bükülüp,
Bilmez oldu Surkoyon
Hunhar şiri taşımayı,
Aman, yürümez oldu Surkoyon.
Yürümez kalışının sebebi –
Çınkoco ile Toltoy ikisine
Gerçek kırgını saldığında,
Sallanan karaltıyı
Ganimet diye yakaladığında,
Zahmete girip kovalayıp,
Büyüklenen aziz şir
O Surkoyon tulparın
Kulağını kesip almış,

Despairing of Akkelte,
He had leveled the grim lion-lance,
From his father, from his grandsire —
Behold his lion-nature but once,
He never shrank from a shrieking foe,
Such indeed is his bloodthirstiness,
He never turned from a foe he charged,
He had leveled the lance at Kıyaz.
When he came up onto the ridge,
Surkoyon beneath him —
God had stricken his horse,
If he pulled Surkoyon upward,
His flank-fat sagged and jounced,
If he pulled Surkoyon downward,
His belly-flesh swung ungathered,
The sinews of his forelegs slackening,
His shanks buckling under,
Surkoyon knew no more
How to carry the bloodthirsty lion,
Alas, Surkoyon would walk no more.
The cause of his refusing to walk –
When upon Çınkoco and Toltoy, the two,
He loosed the true slaughter,
When the swaying dark shape
He seized, calling it his spoil,
Taking pains in the pursuit,
The high-vaunting precious lion
Of that tulpar Surkoyon
Had cut off the ear and taken it,

Düşünsenize, Ogoy'un
Oyuk damgasını vurmuş.
Kulağımı kesiverdi diye,
Hayvandan akıllı Surkoyon'un
Bozkurt geçinen yiğitten
Gönlü it gibi kırılmış.
O eski öcünü güdüp,
Kin içinde Surkoyon
Boğazlanası yürümez olmuş.
Asil doğmuş zavallı şir

Hiç oralı olmayıp aldırmadan,
Şimdi ölüp gideceğini
Tırnağına bile denk tutmadan,
Surkoyon'dan er bozkurt
Sıçrayıp iniverdi.
Yürümezsen dikbaşlığın böyle – deyip,

Acele etmeden arslan
Kulağı ile perçemini
Birlikte kavrayıvermişti.
Kımıldamadan aziz şir
Atam Manas'ın yolu – deyip,
O Surkoyon tulparı
Hırıldatıp boğazlamıştı.
Devirmeden, gülesice

Başını kesip almıştı.
At taşıyamaz dev olup,
Arbuurul'dan ayrılıp,
O yalçın dağ gibi aziz şir
Ne yapacağını hiç bulamadan
Ordu içinde yaya kalıp,
Heyula gibi bahadır durmuştu,
Hantal hantal basıp sakınıp,
Bahadırın Akkelte'sine dayanıp,
Ecel alçaktan yaklaştı diye,
Arslan-şir yanıp yakınıp.
Emanet candan umut kesip,

Only think — Ogoy's
Notch-brand he had burned on him.
Saying, He cut off my very ear,
Of Surkoyon, wiser than any beast,
Toward the brave who passes for grey wolf
The heart was broken like a dog's.
Nursing that old grudge of his,
Surkoyon, filled with rancor,
Would walk no more, fit for the knife.
The nobly-born, poor precious lion,

Paying it no heed, caring nothing,
That he would now go to his death
Not weighing it even a nail's worth,
From Surkoyon the grey wolf man
Sprang down in one leap.
Saying, If you will not walk, such is your stubbornness –
Unhurried, the arslan
His ear together with his forelock
Had seized in a single grip.
Unstirring, the precious lion,
Saying, The way of my father Manas –
That tulpar Surkoyon
He had cut, rattling, at the throat.
Without toppling him — may he be laughed at —
He had struck off his head and taken it.
Become a giant no horse can bear,
Parted from Arbuurul,
That precious lion like a sheer crag
Finding no course at all to take,
Left afoot amid the host,
The bahadır had stood like a looming hulk,
Treading heavy and wary, step on step,
Leaning on the bahadır's Akkelte,
Saying, Death has crept near from below,
The arslan-lion burning and lamenting.
Despairing of the soul held in trust,

Nice düşman ordu kurup saldırsa,

Ne yapacağını bulamadan
Aykol'un durdu boğuk boğuk söylenip.
Akıl gidip, gönül çöküp,
Her yiğitlik tümden kaçıp,
Vah, soluyan aziz şir
Aklından iyice şaşıp,
Yarık sırtta, yokuşta
196990 Aykol'un çaresiz yaya kalmıştı. Cediger
kalabalık, bu yalnız
Yağmur gibi yağdırıp, yay çekip,
Dolu gibi başka ok atıp,
Er Kançoro, koca Kıyaz
Erene müşkül salmıştı.
Kurt gibi kaynayıp Cediger

Though many a foe arrayed hosts and charged,
Finding no course to take,
Aykol stood muttering in a choked voice.
Wits departing, heart sinking,
Every valor fleeing altogether,
Alas, the panting precious lion,
Quite astray out of his mind,
On the cloven ridge, on the slope,
Aykol was left helpless afoot. The Cediger a multitude, this one alone
Raining down like rain, drawing bows,
Loosing other arrows like hail,
Er Kançoro and great Kıyaz
Had brought the stalwart to hard straits.
Seething like wolves, the Cediger

Deniz misali doğmuş bozkurdu
Şimdi çepeçevre sarmıştı,
Kuşatıp gelen kalabalık düşman
Kurusun, töre bahadır ya

197000 Bahadırın bahadırlığı bilinip,
Uykuya gözü dalıp,
Hiç oralı olmayıp aldırmadan,
Cediger bastırıp gider diye,

Tırnağına bile denk tutmadan,
Vah, arslan doğmuş kaplan
Zavallı Semetey'in durdu aldırmadan,
Buna yiğitlik ile şirliği
Rabb-i Teâlâ güç verip,
Ölçüsüz vermiş meğer.
197010 Öfkelenip saldırsa
Bastırıp gider demedi.
Asla ecelden kaygı yemedi,
Çığrışan Cediger'i
Bunu sinek kadar görmedi,
Kaşım gözüm demeden,

The grey wolf born like the sea
Had now ringed round on every side,
The teeming foe that came besieging —
May he wither, yet custom makes the bahadır —
The bahadır's valor being known,
His eyes sinking into sleep,
Paying it no heed, caring nothing,
That the Cediger would press on and prevail
Not weighing it even a nail's worth,
Alas, the arslan-born tiger,
Poor Semetey stood there unheeding,
To him such valor and lion-nature
The Lord Most High gave in strength —
Beyond measure He gave, it seems.
Should they charge in fury,
He said not, They will press on and prevail.
He never once felt dread of death,
The shrieking Cediger —
He saw them but as a fly,
Without a word of brow or eye,

Er Kıyaz ile Kançoro'yu
Serçe kadar görmeden,
Ak eyeri yastık edinip,
Koca keçeyi başlık edinip,
Bozkurt kıbleye baş verip,

Keskin çeliği yanına alıp,
Akolpok'u örtünüp,
Horoz gibi olan aziz şir
Horlamaya durmuştu.
Kımıldamadan aziz er
Almambet oğlu Külçoro,
Şâh-ı Merdan'ın koruduğu şir Çoro,
Tek başına vuruşup er Çoro
Cezayı çekip duruşup,
Cefayı görmüş zavallı şir
Yalnız gezer vuruşup,
Kalabalık içinde bahadırın

Er Kıyaz and Kançoro
Regarding not so much as sparrows,
Making the white saddle his pillow,
Making the great felt his headpiece,
The grey wolf laying his head toward the qibla,

Taking the keen steel to his side,
Drawing Akolpok over himself,
The precious lion, rooster-like,
Had settled down to snore.
Unstirring, the precious man —
Külçoro, son of Almambet,
Lion Çoro whom Şâh-ı Merdan guards,
Er Çoro fighting all alone,
Standing fast, enduring the penalty,
The poor lion who has seen affliction
Roams alone, ever fighting,
Amid the multitude, the bahadır's —

Bozkurdun öyle kalışına
Gönlü dağılıp bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Benzi ağarıp solup,
İki yanaktan akan yaş
Yazık, köprücükten aşağı boşanıp.
Sırrını söyler kudurası
Öfkelenip bölünüp,
İki gözden akan yaş
Köprücükten aşağı dökülüp,
Şâh-ı Merdan'ın koruduğu Külçoro
Semetey'e varmıştı.
«Gümüş gözlü, gün yüzlü
Gürleyen şir sultan
Gaza yönüne hazırlanan,
Gaipten akıl bulan,
Kurban olayım er beyim,
Söyledim, söyledim, olmadın!
Söyleyenin sözünü almadın,
Cediger kuşatıp, düşman olup,

At the grey wolf's being left so,
His heart scattered and split apart,
The tears of his eyes pouring down,
His face turning white and pale,
The tears streaming down both cheeks —
Alas, spilling down past the collarbone. He tells the secret, the rabid wretch
Splitting apart in fury,
The tears flowing from both eyes
Pouring down past the collarbone,
Külçoro whom Şâh-ı Merdan guards
Had come to Semetey.
«Silver-eyed, sun-faced,
Thundering lion sultan,
Made ready for the way of holy war,
Finding counsel from the unseen,
Let me be your offering, my brave bey,
I told you, I told you — you would not heed!
You took not the word of him who spoke,
The Cediger besieging, turned to foes,

Eyvah, ağam, er beyim
Canı kavurup, güç yetip,
Halk çalkalanıp dururken,
Kuşatıp düşman dolunca,

Kurusun, er dediğin
Kançoro düşman olunca
Aziz cana güç yetip,
Müşkül başa dolunca,
Özden çıkan Kançoro
Öz başına düşman olup,
Demedim miydi ben demin!
Eyvah ağam, kuru uğursuz
Özden çıkan ateş yaman.
Kendinden çıkan Kançoro
Sırrını bilen bu yaman,
Besleyip durdun Çoro'nu
Gösterdi mi gözüne
İnsandan başka şirretliği,
Söyledi mi türkünü?
Düşmana söyleyip sırrını,
Kararttı mı yüzünü?

Açtı mı düşmana sınırını?
Söyleyip durdum, olmadın,
Ağam beyim, onmadın,
Koltuk açıp Kıyaz'a
Vuruşup düşman oldu
Hani, ağam, aziz baş nereden
sağ kaldı!
Kavrulup iç alevimle
Kurudum gittim tarifsiz,
Hakkıyla sayışacak akraba yok,
Çarpışmaya binilecek küheylan yok,
Göz bebeği olacak Kançoro

Bunun gibi akraba yok,
Bugün var, yarın yok,
Bir gün yüzünü gösterse

Alas, my ağa, my brave bey,
Searing the soul, overmastering,
While the people surged and churned,
When the foe closed round and filled the land,
May he wither — he you called a man,
When Kançoro became a foe,
Overmastering the precious soul,
When trouble filled the head to the brim,
Kançoro, sprung from your own core,
Became a foe to his own head —
Did I not tell you just before!
Alas, my ağa, the barren jinx —
The fire sprung from one's own core is dire.
Kançoro, sprung from your own self,
This dire one who knows your secret,
You kept feeding this Çoro of yours —
Did he show before your eyes
A malice unlike anything human,
Did he sing you his song?
Telling your secret to the foe,
Did he blacken your face?

Did he open your border to the foe?
I kept telling you, you would not heed,
My ağa, my bey, you did not prosper,
Opening his arm to Kıyaz
He fought and became a foe —
Say then, my ağa, how did the precious head stay alive!
Scorched by my inward flame,
I dried up and wasted beyond telling,
No kinsman to settle accounts justly,
No thoroughbred to mount for the clash,
Kançoro, meant to be the apple of your eye —
There is no kinsman like this one,
Here today and gone tomorrow,
One day he shows his face,

Bir gün ardını gösteren
Böyleymiş demek bok dünya!
Keñ-Kol'da çınar bağın yok,
Kurulup yatacak çağın yok,
Talas'ta ağıl bahçen yok,
Gerinip yatacak çağın yok,
Kazar oldun çukurumu,
Serdirdin demir ağımı,
Gösterecek oldun görülmedik şeyi,
Sahiplendin Kırgız şehrini
Yiğitliğin var, aklın yok,
Bozdurdun müşkül düşünceyi.
Ettin başa horluğu,
Kuru cana saldın zorluğu,
Yaktın temiz canımı
Kendin bilip söz dinlemeden
Öldürecek oldun canımı.
Kançoro'nun haberini,
Dinleyedur kendin haberini
Kaplan Bakay ihtiyar söylemişti,
İşaretini anam dahi söylemişti.
Bir çocuk ne yapar diye,

One day he shows his back —
So this is how it is, this filth of a world!
You have no plane-tree grove in Keñ-Kol,
No season left to settle and lie at ease,
You have no fold or garden in Talas,
No season left to stretch and lie at ease,
You came to dig my pit for me,
You had my iron net spread out,
You would show me things never seen,
You claimed the city of the Kırgız,
You have valor, but no reason,
You let hard counsel be undone.
You brought scorn upon my head,
You loaded hardship on a barren soul,
You burned my innocent soul,
Knowing best yourself, heeding no word,
You all but killed my very soul.
The tidings of Kançoro —
Hear now tidings of your own self —
Tiger Bakay the elder had spoken them,
Even my mother spoke the sign of it.
Saying, What harm can a child do,

Boynuna muska takmışsın,
Ninniyle güzelce beslemişsin,
Sağrı yağını kesip yedirdin
Kalabalık Kırgız'a, Argın'a
Ne zaman oğlun dedirttin?
Tay kunan gibi tepişen,
Çekişip meme emişen,
Kançoro saldı fesadı
Doğan beyim, ayağa kalk,
Akraban etti tuhaf işi.
Öteden beri, ne zamandır
Bu Kançoro fesadın
Gizli kastı vardı sözünde,
Fesadı gezerdi gözünde,
Çaresini bulursan Aykol şir
Bu, bozmaya çalışırdı beni,

You hung an amulet at his neck,
You nursed him sweetly with lullabies,
You cut croup-fat and fed it to him —
Before the teeming Kırgız and Argın,
When did you have him called your son?
Kicking like colt and yearling at play,
Tussling and suckling at one breast,
Kançoro has loosed his treachery —
My falcon bey, rise to your feet,
Your kinsman has done a monstrous thing.
From long ago, this many a day,
This Kançoro's treachery —
There was hidden intent within his word,
Treachery roamed within his eye,
If you find the remedy, lion Aykol —
This one kept striving to corrupt me,

Sinsiliği gezerdi sözünde,
Şaşılığı gezerdi gözünde,
Gücü yetse kudurası
Çelmeye çalışırdı seni,
Bilemiyordu izini,
Bozamıyordu obanı,
Sözünü çiğneyip durdu
Huyu başka kudurası,
İşte bugün yok edecek oldu
gözünü, Ay kararıp bulutlansa

Bahadır, kıracak oldu seni
Kastını dikip düşman olup,
Kör edecek oldu gözünü.
Fırsatı geçse eline
Kılıcını ganimet etmek için,
Huyu böyleydi işte,
Diyarına kırgın salmak için,
Çaresi el verse Kançoro
Akkelte'yi ganimet almak için.
Dikkat etsen huyuna
Obana kırgın salmak için,
Besleme tayı kesip yedi mi?
Üzengi üzengiye gelince

Gördün mü, denk kardeş oldum dedi mi?
Ateş saldı Kançoro
Ok geçmez cevşenine,
Kızarsa kırgın salacak gibi

Kançoro köküne erişti.
Yağ ile beslediğin bu Çoro'n
Bildi mi saf hâlini
Dökecek oldu kanını,
Kızı boş olası, sapkın kul

Bulacak oldu zayıf yerini.
Cediger'i arkalayıp düşman edip,

Slyness roamed within his word,
Crookedness roamed within his eye,
Had his strength sufficed, the rabid wretch
Kept striving to trip you down,
He could not learn your track,
He could not break your camp,
He kept trampling on his word,
The rabid wretch of alien temper,
See, this very day he would destroy
your eye, Should the moon darken and cloud over,
Bahadır, he would break you down,
Setting his intent, become a foe,
He would put out your very eye.
Should the chance pass into his hand,
To make your sword his spoil,
Such was his temper, see,
To loose slaughter on your land,
Should the means avail Kançoro,
To take Akkelte as his spoil.
If you but marked his temper —
To loose slaughter on your camp,
Did he slaughter and eat the fosterling colt?
When stirrup came to stirrup,

Did you see — did he say, I have become your equal brother?
Kançoro has set fire
To your armor no arrow pierces,
As though he would loose slaughter if angered,
Kançoro has reached down to your root.
This Çoro of yours, whom you fed on fat —
Did he know your guileless state?
He would have spilled your blood,
May his daughter be cast off, the wayward slave —
He would have found your weakest place.
Backing the Cediger, making them foes,

Giderdi benim dermanımı,
İçim yanıp, bağrım köz,
Yavuz ağam, kendin yoksun,
Takat tükenip, güç gitti,
Kağan'ı bozan aziz can

Bedenimden kara kan gitti.
İçim bağrım köz oldu,
Bende zerre kadar nasip kalmadı.
Bel bağlayacak belim yok
Karşı durup kırgın etmeye,
Yiğidim, senin gibi şirim yok,
Kaz dolanmaz kayam yok,

Boğuşmaya gidince
Dayanağım, senin gibi dağım yok.

Gecen nasıl olurdu?
Ecel dileyip, gün biterse
Ağacığım, günün nasıl olurdu?
Söyle, kara çeneli ay baltayı
Kim yormadan sapına takar?
Söyle, kalabalık Kırgız'ı, az Argın'ı
Mazlumu üzmeden kim yönetir?

Söyle, alıç saplı ay baltayı
Burkmadan kim sapına takar?
Söyle, gündüzü kımız, gecesi kız
Söyle, dolu yurdun tümünü
Hani ağam, dağıtıp savurmadan kim

yönetir?

Benzi soluk kurnaz Burut
Yağmadan geçer mi sanırsın?
Mosmor kesilen iki haram
Yatıp kalırsan han ağam,
Seni saplamadan geçer mi sanırsın?

He would drain away my strength,
My inside burns, my breast is ember,
My valiant ağa, you yourself are gone,
Endurance spent, strength departed,
The precious soul that unmakes the Kağan —
Black blood has gone out of my body.
My inside, my breast turned to ember,
Not a grain of portion is left in me.
I have no loins to bind with hope
To stand against them and deal slaughter,
My brave one, I have no lion like you,
No crag of mine where the goose cannot circle,
When I go forth to grapple,
My mainstay — I have no mountain like you.
How would your night have passed?
If death is willed and the day runs out,
Dear ağa, how would your day have passed?
Say, the black-jawed moon-axe —
Who fits it to the haft without strain?
Say, the teeming Kırgız, the few Argın —
Who governs them without grieving the wronged?
Say, the hawthorn-hafted moon-axe —
Who fits it to the haft without wrenching?
Say — kumis by day, maidens by night —
Say, the whole of the brimming yurt —
Tell me, ağa, who governs it without scattering
it to the winds?

The pale-faced cunning Burut —
Do you think he will pass without plunder?
The two profane ones turned livid-purple —
If you lie stricken, khan ağa,
Do you think they will pass without lancing you?

Sırttan haykırıp rüzgâr
sertleşti,
Tutuşup ölesi Kançoro'ya
Gökten morarıp bulut karardı, Hunhar
deyip nasıl dururum?

Yel esip, çör çöp savruldu,
Yakınınız Kançoro'nun
Can koymaz hâli göründü,
İpekli saç bağı, geniş sağrı
Görünüşü güzel Kırgız yurdu,
Kırmızı gömlek, ince bel
Salınan yurdunun
Obası nasıl konardı?
Kuşatıp düşman ordu gelirse
Argın, Kırgız yurdunun
Obası nasıl konardı?
Çaresi nasıl olurdu?
Yabani kuş besledin, kuş ettin,
Başıboşu derleyip yurt ettin,

Han ağam, çaylağı derledin kuş

ettin,
Kalabalık Çinli çok yurdu
Derme çatma derleyip yurt ettin,
Hunhârım, gözün yumulursa,
Çaylak uçar yerine,
Senin derlemen dağılır aslına.
Yabani kuş uçar yerine,
Senin gözün gittikten sonra
Demin dediğim derlemen gider eline,
Eyvah, ağam, ayağa kalk
Er kişi düşmandan ölmez mi?
Felaket çarpıp, ordu giderse
Yakınından cefa görmez mi?

Parmak ısırıp, baş sallayıp,
Zavallı kuru can katlanmaz mı?

Crying from the ridge, the wind
turned harsh,
At Kançoro — may he catch fire and die —
The sky bruised purple, clouds went black,
How can I stand by, saying Bloodthirsty
one?
Wind blew, chaff and litter whirled,
Your near one Kançoro's
Merciless state stood revealed,
Silken hair-bands, broad croup,
The Kırgız yurt, fair to behold,
Crimson shirts and slender waists —
Of your swaying yurt,
How would its camp be pitched?
If the besieging foe host comes,
Of the Argın and Kırgız yurt,
How would its camp be pitched?
What would its remedy be?
You fed the wild bird and made it a bird,
You gathered the masterless and made a
yurt,
Khan ağa, you gathered the kite and made
it
a bird,
The teeming Chinese, many a folk,
You gathered piecemeal and made a yurt,
My bloodthirsty one, should your eye close,
The kite flies back to its place,
Your gathering scatters to its origins.
The wild bird flies back to its place,
Once your eye has gone away,
The gathering I spoke of passes to his hand,
Alas, my ağa, rise to your feet —
Does not a man die at the foe's hand?
If calamity strikes and the host departs,
Does he not suffer torment from his near
one?
Biting the finger, shaking the head,
Does not the poor barren soul endure?

Yağmur gibi yağdırıp, yay çekip,
Yine yakının Çoro'n gelmez mi?

Raining down like rain, drawing the bow,
Will not your near one, your Çoro, come again?

Bir tutam yer kalmadan yanıp,

Tuzağına düştün sen ağam!
Bugün kudurup ölesi Çoro'nun
Eline düştün şir ağam!
Tuğ kuyruğu bir tutam
Tulparın ağzını çeviririm,
Vah, şir ağam, gözün yiterse
Altın başı nereye saklarım?
Kahırlı doğmuş Kançoro
Kahırlı yurdunu sahiplenirse,
Hunhar şir, hangi Kaysak'a varıp yatarım!
Eyvah, yiğidim, ağam varken
Sırta konacak belim yok,
Sırdaşacak elim yok,
Kaz dolanmaz kayam yok,

Benim yaslanacak kara dağım yok,
Yiğidim, senden ayrılırsam,
Dertlenen hâliyle Çoro'nun
Beycin'e gidecek hâli yok.
Han ağam, diyecek sözüm var,
Kırıp bıraktığım yerim var,
Gözün varken han ağam,
Benim girecek mezarım var mı?
Benim gidecek gücüm var mı?
Vah, kurban olayım ağacığım,
Göz bebeği ettiğin Çoro'nun

Köreltip gözünü oyup git,
Kadirli kardeşim öldü diye,
Kurban edip önüne
Kurusun, beni boğazlayıp git.
Diri diri cehennem çektirme,

Burning till not a handsbreadth of ground is left,
You have fallen into his snare, my ağa!
Today into the rabid, death-worthy Çoro's
Hand you have fallen, lion ağa!
The banner-tail but a handsbreadth,
I turn the tulpar's mouth about,
Alas, lion ağa, if your eye is lost,
Where shall I hide the golden head?
If Kançoro, born of wrath,
Claims your grief-stricken yurt for his own,
Bloodthirsty lion, to what Kaysak shall I go and lie!
Alas, my brave one — while my ağa lived
I have no ridge to camp upon,
I have no land to share my secrets,
No crag of mine where the goose cannot circle,
I have no black mountain to lean upon,
My brave one, if I am parted from you,
Çoro, in his sorrowing state,
Has no strength left to go to Beycin.
Khan ağa, I have a word to say,
I have ground I broke and left behind,
While your eye still sees, khan ağa,
Is there a grave for me to enter?
Is there strength in me to go?
Alas, let me be your offering, dear ağa,
Çoro, whom you made the apple of your eye —
Blind his eye, gouge it out, and go,
Saying, My cherished brother is dead,
Making me the offering before you —
May he wither — cut my throat and go.
Do not make me suffer hell alive,

Han ağam, sen sağken canımı alıp git.

Vah, yiğit ah, gözün yumulursa,
Uğruna çekişilen Talas yeriniz,
Ne günlere düşerdi,

Talas'taki Kırgız eliniz!
Hele, bomboş kalan ak saray –
Hikâyesi bir hayli.
Nasıl bir can beslenip dev olur,
Hele kaplanın gözü yumulursa,
Kalan çilekeş bu halka
Nasıl kişi sahip olur?
Bastığın yerin hepsi çukur,
Han ağam, baktığın yerin
hepsi düşman. Ben hesaplaşıp göreyim.
Azizim, gözün yumulursa,
Yan tarafın Kakançın,
Ön tarafın Bakburçun,
Kara kurt gibi kaynayan halkı var,

Han ölünce yağmalamak,
Kalanları dövmek –
Bu Çin yurdunun töresi var,
Savaşa çıkıp çok Çinli
Yağmalayıp almak âdeti var,
Kımıldayıp Çin düşmanı gelse
Ak tulpar binip kim öne geçer,

Nara atıp düşmandan
Kahrı dolu bağırıp,
«Hunhar Manas!» diye nara atıp, Böyle
demlerde yardıma yeten

Hele, yitirmeden yurdu kim korur?
Er Sarı han ağam yok».
Kurban olayım han ağam,
Sinek kadar cana güç yetti,
Gerçekten Cediger tümüyle geldi,

Khan ağa, while you live, take my soul and go.
Alas, brave one, ah — should your eye close,
Your Talas land, fought over for your sake,
To what days would it have fallen,

Your Kırgız land in Talas!
Ah, the white palace left all empty –
Its tale is a long one.
What soul is nursed until it grows a giant,
Ah, should the tiger's eye but close,
This long-suffering people left behind —
What man shall be their master?
Every place you tread is a pit,
Khan ağa, every place you look upon
is all foes. Let me settle accounts and see.
My precious one, should your eye close,
At your flank is Kakançın,
Before your face is Bakburçun,
They have a people seething like black spiders,
To plunder when the khan is dead,
To beat those who remain –
Such is the custom of this land of Çin,
Going out to war, the many Chinese
Have their habit of plundering and taking,
If the Chinese foe should stir and come,
Who mounts the white tulpar and rides to the fore,
Bellowing the war-cry at the foe,
Shouting full of fury,
Bellowing the war-cry «Bloodthirsty Manas!», He who brings help in hours like these —
Ah, who guards the yurt from being lost?
Er Sarı, my khan ağa, is no more».
Let me be your offering, khan ağa,
The fly-small soul has been overmastered,
Truly the Cediger have come in full,

Ay kararıp gece oldu,
Ecelin yeteceği gün oldu,
Sözünü söyle de duyayım.
Aklı üstün şir idin,
Han ağam, sözünü dinleyeyim,
Genzi iyice tütüp,
Sözünü söyle de duyayım,
Kalabalık kara Cediger'e karşı
Ben halkına karşı çıkayım,
Öz gücüm bitip tükeninceye dek
Kıyaz ile Kançoro'yla
Boğuşa boğuşa haramın

The moon has darkened, night has fallen,
The day has come for death to reach you,
Speak your word, that I may hear it.
You were a lion supreme in mind,
Khan ağa, let me heed your word,
Your throat smoking thick with grief,
Speak your word, that I may hear it,
Against the teeming black Cediger
Let me go out against their people,
Until my own strength is spent and done,
With Kıyaz and with Kançoro
Grappling and grappling, of the profane pair

Birini yere gömeyim,
Arslanlarını vurayım
Hiç değilse itlerden
Birini yastık edinip yatayım.
Ağacığım, bey, senin için,
Tanrı ve ruhlar hakkı için,
Zavallı ağam, senin için,
Erlerini boğazlayayım,
Suçu olmayan aziz can
Doğrulukla söylesen türkünü,
Eyvah, ağam, söylesene
Söylesene güzel sırrını,
Beyzadenin ta kendisi
Sızlanacak hâl var mı?
Yiğidim ağam, el nerede?
Hanzadenin ta kendisi
Kederlenecek hâl var mı?
Allah, kara gün ağam, el nerede?

Let me bury one in the earth,
Let me strike down their arslans,
At the least, of those dogs
Let me make one my pillow and lie down.
Dear ağa, my bey, for your sake,
For the right of God and the spirits,
My poor ağa, for your sake,
Let me cut the throats of their men,
Precious soul that bears no guilt —
If you would speak your song in truth,
Alas, my ağa, speak then,
Speak then your fair secret,
The bey's own trueborn son —
Is there cause for him to whimper?
My brave ağa, where is the helping hand?
The khan's own trueborn son —
Is there cause for him to grieve?
Allah — ağa of my black day, where is the hand?

Girecek mezar da yok,
Kançoro bastırıp mızrak vursa,

There is no grave even to enter,
Should Kançoro press on and drive the lance,

Ayıracak el de yok,
Şirliğin tarifsiz,
Deyip, böylece, durmuştu

There is no hand even to part us,
Your lion-nature is beyond telling —
Saying thus, he had stood there,

Baş kaldırıp bağırıp,
Külçoro'yu çağırıp,
Hunhârın hunhar diye anılıp,

Şahin gibi aziz göz
Kırpmadan yaşla dolup,
Nicesine ordu kurup saldırsa da,

Aziz er yaşarıp durdu boğuk sesle:

«Kurban olayım Külçorom,
Hem er idin, hem şir idin
Erkenden mirasçı olur diye,
Dilediğim sendin.
Tanrı için, benim için,

Perişan Kırgız yurdu için
Tulparın dizginini koyuver,
Tuğun dibinde duruver,
Çetin kavgayı ediver,
Yiğidim, Cediger halkını kırıver,
İki dizgin, bir yular
Çocuklar, yine yedi gün savaş ediver.
Ilgınlı, Keñ-Kol, geniş Talas
Yer yarılıp sarsılsın,
Azı dişlerini gösterip,
At ölüsü dağ gibi yığılsın,
Bıyıklarını dikeltip,
Uçurum gibi ağzı açılıp,
Kara yere gömülüp,
Boğuşan canların hepsi ölsün.
Ey, kurban olayım Külçoro,
Kavgayı fena salıver!
Deminki Kıyaz'la Kançoro'nun
Arslan idin, şir idin
Hiç değilse ikisinin başını alıver!
Ağlanmaz yere kıyıp göm,

Lifting his head and crying out,
Calling to Külçoro,
The bloodthirsty one renowned as bloodthirsty,
The precious falcon-like eye
Filling with tears, unblinking,
Though hosts on hosts arrayed and charged him,
The precious man, eyes wet, spoke in a choked voice:
«Let me be your offering, my Külçoro,
You were a man, and a lion besides,
Saying, He will early be my heir,
It was you that I desired.
For God's sake and for mine,

For the ruined Kırgız yurt's sake,
Give the tulpar its rein,
Stand fast at the banner's foot,
Wage the grim fight through,
My brave one, the Cediger folk — cut them down,
Two reins and one halter —
Children, wage war seven days once more.
Tamarisk-grown Keñ-Kol, broad Talas —
Let the earth split open and shake,
Baring your back teeth,
Let dead horses heap up like mountains,
Bristling up your mustaches,
Mouths gaping open like chasms,
Buried in the black earth,
Let all the grappling souls die.
Ey, let me be your offering, Külçoro,
Loose the fight in all its fury!
Of Kıyaz and Kançoro, named but now —
You were an arslan, you were a lion —
At the least take the heads of those two!
Slay and bury them where none will weep,

Ey, kurban olayım Külçoro,
Göz bebeğimdin, belimdin,
Kadir Allah, Tanrı'dan
Dilediğim sendin.
Dün, Arbuurul'dan ayrılıp,
Bu yerde ağan durur kederlenip,
Hele, atamdan kalan Akkelte –
Eşsiz yoldaş, keskin nesne
Uzattığımda ateş almadı.
Olmaz oldu bu nesne
At taşımaz oldu ağanı,
Onu toprak bastı galiba,
Kara yer, yazık, ağanı,
Gerçek koynuna koymak için,
Davranıp durmakta.
Şu yanına yanarım –
Yaman Çorom, dinleyedur!
Han ağan ölürse ansızın
Geri dönülmez gerçek yurda

Ey, let me be your offering, Külçoro,
You were the apple of my eye, my loins,
From Almighty Allah, from God,
It was you that I desired.
Yesterday, parted from Arbuurul,
In this place your ağa stands sorrowing,
Ah, Akkelte, left me by my father –
Peerless comrade, keen-edged thing —
When I leveled it, it took no fire.
This thing has come to fail,
No horse will carry your ağa now,
The earth has claimed him, it would seem,
The black earth, alas, your ağa —
To lay him truly in her bosom
She keeps making ready.
For this my flank I burn –
My fierce Çoro, hear me out!
If your khan ağa dies of a sudden,
To the true yurt from which none return

Sefere çıkarsa kazara,
Alıç saplı ay baltayı
Burup bileyip sen sapına tak,
Dolu Kırgız'ı, az Argın'ı
Dağıtıp savurmadan sen yönet,

Usulünce yurt eyle,
Usulünce yer eyle,
Gönlünü bölme sakın,
Bozkurt ağam öldü diye,
Ardımdan, zavallı, ölme sakın!
Böyle dehşetli iş yapma sakın,
Tanrı'nın ettiği işe
Katlanmamaya çare yok,
Yengen Çürök'ün karnında
Üç aylık umulan çocuk var,
Erkek olmayıp kız olursa,
Çok malını derleyip koy,
Dağ koyunu vurup yiyiver,

If by mischance he sets out on that road,
The hawthorn-hafted moon-axe —
Twist it, whet it, fit it to the haft yourself,
The brimming Kırgız, the few Argın —
Govern them yourself, unscattered, unstrewn,
Make them a yurt in due order,
Make them a land in due order,
Beware, do not divide your heart,
Saying, My grey wolf ağa is dead,
Beware, poor soul, do not die after me!
Beware, do no such dreadful deed,
Against the work that God has wrought
There is no help but to endure,
In your yenge Çürök's womb
There is a child three months hoped for,
If it be no boy but a girl,
Gather up her many goods and set them by,
Strike down mountain sheep and eat,

Arslan gibi aziz şir
Evlatsız göçtü deyiver,
Yelesi kuyruğu hepten yok
Kulan gibi göçtü deyiver,
Basacak ayağı yok
Yılan gibi göçtü deyiver.
Kuyruğu yok, yelesi yok,
Güdük kaldı deyiver,
Boynuzu yok başında
Boynuzsuz kaldı deyiver.
Eğer erkek oğul olursa,
Toyunda doksan kurban kesiver,
Adını «Seytek» koyuver,
Karında kalıp doğan,

Benim oğlum gerçekse,
Âleme salar şanlı ün.

Ay-âlemi kasıp kavuran

Atamız Manas'ın kanadı

Say only, The precious arslan-like lion
Passed away without an heir,
Say only, Mane and tail all lacking,
He passed away like a kulan,
Say only, With no foot to tread upon,
He passed away like a serpent.
No tail on him, no mane,
Say only, He was left docked short,
No horns upon his head —
Say only, He was left hornless.
But if it be a boy-child born,
Slaughter ninety victims at his feast,
Set his name as «Seytek»,
He who stayed in the womb and was born —
If he is truly my son,
He will send glorious fame through the world.
He who scourged and scorched the moonlit world,
The wing of our father Manas —

Yetim kalıp yetişmek
Atamızın âdetidir.
Eşsiz kadın Ayçürök
Kaygı keder görmesin,
Hunhar beyim öldü diye,
Bıçağa düşüp ölmesin,
Kendini kendisi yarmasın!
İnatçı cariyelerin biriydi
Küsüp içlenip ölüvermesin,
Dul kalırsa göz kulak ol,
Yengeni, Çorom, kendin al!
Kötü bakarsan kötü nam,
Ay gibi kadın Ayçürök
Ay, kardeşim, sana emanet!
Boynuna muska takıver,
Erkek olursa kardeşini
Kanatlıya çarptırmadan,

To grow up left an orphan
Is the custom of our fathers.
The peerless woman Ayçürök —
Let her see no grief or sorrow,
Saying, My bloodthirsty bey is dead,
Let her not fall on the knife and die,
Let her not cleave herself by her own hand!
She was one of the stubborn handmaids —
Let her not sicken with grief and die,
If she is widowed, watch over her,
Take your yenge, my Çoro, yourself!
Tend her ill, and ill is your name,
The moon-like woman Ayçürök —
Ay, my brother, she is your trust!
Hang an amulet at his neck,
If it be a boy — your brother —
Let no winged thing strike him,

Kamçılıya vurdurmadan,
Gagalıya gagalatmadan,
Ayağı olana teptirmeden,
Güçlü kola sövdürmeden,
Aziz kardeşim, besleyiver!
Beslemezsen kötü nam,
Zavallı kadın, küçük çocuklar
Külçorom, sana emanet!
Görüverse gönlüm tok,
Bakıverse karnım tok,
Gözümde canlandırsam Urmeke'm –
Ak hatun anacığım.
Dolu yaş görmüş ihtiyar –
Çıyırdı anam evliya,
Kıyamet yurdunu görsün de,
Zayıf düşen cana hor olmadan,
Karnını yarsa da, ağı yese de,

Canına kıyıp büyük anam
Çıyırdı'ya ölsün de!
Beş-Arkar yıldızı batıncaya dek
Beş kez dönüp emziren,
Kazı yağını çiğneyip yediren.

Let no whip-bearer beat him,
Let no beaked thing peck him,
Let nothing footed trample him,
Let no strong arm revile him,
My precious brother, rear him well!
Rear him not, and ill is your name,
The poor woman, the little children —
My Külçoro, they are your trust!
If she but sees him, my heart is full,
If she but tends him, my belly is full,
If I call up Urmeke before my eyes –
My white lady, my dear mother.
The elder who has seen full years –
My mother Çıyırdı, a saint,
Let her see the yurt of the Last Day,
Not scorned in her soul grown weak,
Though she tear her belly, though she eat poison,
Let my grandmother take her own life
And die for Çıyırdı's sake!
Till the Beş-Arkar stars had set,
She who turned five times a night to suckle,
Who chewed kazı-fat and fed it to him.

Dar karnını genişletip,
Taş memesini boşaltan.
Bir müşküle düşmesin,
Ölüp kalırsa yazıktır,
Karnındaki umudu
Semetey'e soy olsun diye,
Dileği işte ondadır.
Gerçekten yanarsa yazıktır –
Ayçürök'e emanet!
Sağ kalıp er olursa,
Serpilip yiğit olur,
Er oğluyla denk olur,
Âlemde eşsiz yaman olur,
Adı ünlü düşmanı durulur,
Toy için eksiksiz mal kesin,

Widening her narrow womb,
Emptying her stone-hard breast.
May she fall into no hardship,
If she dies and is lost, it is a pity,
The hope within her womb —
May it be lineage to Semetey,
His wish rests upon that.
If truly she burns, it is a pity –
Entrusted to Ayçürök!
If it lives on and becomes a man,
He will flourish into a warrior,
Be equal to a hero's son,
Be fierce without peer in the world,
Renowned of name, his foes grown still,
Slaughter cattle unstinting for the feast,

Çocuk erkek olursa
Adını «Seytek» koyun!
Gönüldeki kederin
Hepsini bırakıverin,
Erkek olmayıp kız olursa
Bildiğiniz adı koyun,
Kendi bildiğinizce edin,
Söylenen söz budur, uyun buna,
Ağlamayacağı yere verin!
Eceli gelen ölmez mi?
Kalan, gününü görmez mi?
Dert çekip ağıt yakarak,
Müşkülün kahrını yutmasın,
Zavallı kadın Ayçürök
Hunhar böyle oldu diye,
Ay yüzünü yırtmasın.
Kederlenirse yazıktır,
Benim söylenen sözüm emanet,
Değerli kadın Ayçürök
Han gibi başını tuğ etsin,
Kadın başıyla er olsun.
Bahadırları yetiştirsin,
Kalan Kırgız'ı, az Argın'ı
Sığınak olup korusun,

Ünlü Talas'ı, Keñ-Kol'u
Usulünce yurt kılsın,

Ver, Argın, Kırgız, aziz halk
Bırakmadan bunu versin de,
Usulünce el kılsın.
Ayçürök'e selam de,
Beyinden gelen haber de!
Ayçürök'e söyle şu sözü –
Ecel yetip gün biterse,
Aziz tuttuğum Külçoro'm,
Söylenecek vakit işte bu.
Vadesi belirsiz bahtsıza
Bolca yığılmış hazine var.

If the child is born a boy,
Give him the name «Seytek»!
The sorrow in your hearts —
Let go of all of it,
If not a boy but a girl is born,
Give the name that you know best,
Do as you yourselves see fit,
This is the word spoken, heed it,
Give her where she shall not weep!
Does not he whose hour has come die?
Does not he who remains see his day?
Suffering grief and keening laments,
Let her not swallow hardship's anguish,
The poor woman Ayçürök,
Saying the bloodthirsty one came to this,
Let her not tear her moon-bright face.
If she grieves, it is a pity,
My spoken word is a trust,
Let the precious woman Ayçürök
Raise her head like a khan's banner,
A woman, yet let her be a man.
Let her rear up batyrs,
The remaining Kırgız, the few Argın —
Let her be a refuge and protect them,

Famed Talas and Keñ-Kol —
Let her make them a homeland in due order,
Give, Argın, Kırgız, dear people Let her give it without withholding,
Let her make them a people in due order.
Give greetings to Ayçürök,
Word come from her bey, say!
Speak this word to Ayçürök –
If fate arrives and days run out,
My Külçoro whom I held dear,
Now is the time it must be spoken.
For the luckless one whose term is unknown
There is treasure heaped in plenty.

Hazinenin ağzını açsın de,
Miskine, fakire, divaneye,
Yetime, dula, güçsüze,
Elinden tutulan gözsüze,
Buğra gibi inleyen sakata,
Güçsüz, düşkün çaresize,
O hazinede yığılı malı
Harcayıp saçsın de!
Dağdaki yılkı dokuz san,
Toburçak, küheylan karışık.
Söylenen söze uysun de,
Argın'a, saf Kırgız'a,
Sürgün görmüş çok halka,
Yaşlının, gencin hepsine,
Erkek, kadın her cana,
Yılkıyı dosdoğru bölsün de,
Hunhardan kalan mirasım diye,

Kalabalık ele dağıtıp,
Yine çok yılkıyı versin de,
Âlemi aşan düşüncem var,
O Talas'ın boyunda
Kaynaşan sığırım, devem, koyunum var,
Toplamı dokuz san olup,
Hanlığım halka nam olmuştur.
Her söylenene uysun de,
Yoksulların hepsini
Sevindirip coşturup,

Kalabalık ele duyurup,
Aziz Kırgız yurduna
Sakallısı, genci yaşlısı,
Kadirli hunharın eli diye,

Hafta boyu figanla dolaşsın,
Kadını, erkeği hepsi.
Geniş Talas'ı yurt edinen
Aziz canım sağken
Boğuşup düşman yenmemişti,

Let her open the treasury's mouth, say,
To the wretched, the poor, the crazed,
To orphan, widow, and the weak,
To the blind one led by the hand,
To the cripple groaning like a bull-camel,
To the strengthless, fallen, helpless,
The goods heaped in that treasury —
Let her spend and scatter them, say!
The herds on the mountain are nine san,
Toburçak and courser mingled.
Let her heed the spoken word, say,
To the Argın, the pure Kırgız,
To the many folk who suffered exile,
To old and young, to all of them,
To every soul, man and woman,
Let her divide the herds out justly,
Saying, my legacy left from the bloodthirsty one,
Sharing it out to the crowded people,
Let her give many herds again, say,
I have a thought surpassing the world,
Along the banks of that Talas
I have teeming cattle, camels, sheep,
Nine san in their sum together,
My khanship has become the people's fame.
Let her heed each word that is spoken,
All of the destitute —
Gladdening them and stirring joy,

Proclaiming to the crowded people,
To the dear Kırgız homeland,
The bearded ones, the young, the old,
Saying, it is the honored bloodthirsty one's land,
Let them roam a week in lamentation,
Women and men, all of them.
Who made broad Talas his homeland —
While my dear soul was alive
No foe could grapple and defeat him,

Kakançı kahrını salmamıştı,
Basıp düşman almamıştı,
Boyun eğdirip üstün gelmemişti,
Denk gelip düşman yenmemişti,
Atadan kalan mirası,
Üstün yurdum Kırgız'a
Bozkurt beyim gitti diye,
Dönülmez gerçek yurda.
Aziz kişi göçtü diye,
Kalabalık Kırgız feryat etsin,
Kara giyip, kan yutup,
Aziz yurdum yansın yakılsın!
Aklı eren yiğit yaşlısı,
Gözbebeği hunhar gitti diye,

Kalabalık halk kederlenip hepsi,
Cılgındı'ya, Keñ-Kol'a, Talas'a
Halk darmadağın konmasın,
Bahadır bozkurt Semetey
Var olduğu çağdaki gibi olmasın!
Kara-Buura'ya, Çatkal'a
Salınarak yurdum konsun de,
Geniş paçalı, yayvan göğüslü,
Yurda siper olacak elverişliden,
El besleyecek yiğitten,
Eli usta nişancıdan,
Bahadırlığı yerinde olandan,
Bozkurtluğu apaçık
Seçkin yiğitlerin ta kendisinden,
Halkı yönetip yurt gözeten

Güvenilir erin ta kendisinden,
Yurt bekçisi adamdan,
Eli koruyacak pehlivandan,
Bekçiyi sağlam koysun de,
Erenleri hizmete koşup,
Asker toplayıp dursun de,
Kırgız eli canını korusun de. Sırt
yanında Çin halkı

The Kakançı cast no anguish on him,
No foe pressed in and took him,
None bent his neck and overcame him,
No matched foe ever beat him,
The legacy left from the father,
To my supreme homeland Kırgız —
Saying, my grey-wolf bey is gone,
To the true homeland of no return.
Saying, the dear one has passed on,
Let the crowded Kırgız wail aloud,
Wearing black, swallowing blood,
Let my dear homeland burn with grief!
The wise old men of the warriors,
Saying, the eye's apple, the bloodthirsty one, is gone,
The crowded folk all sunk in sorrow,
On Cılgındı, Keñ-Kol, and Talas
Let the people not settle scattered wide,
The batyr, grey wolf Semetey —
Let it not be as in the age he lived!
On Kara-Buura and Çatkal
Let my people settle at their ease, say,
Wide of trouser-leg, broad of chest,
From the fit ones who will shield the land,
From warriors who will feed the people,
From marksmen deft of hand,
From those whose valor stands firm,
Whose grey-wolf nature is plain to see,
From the very pick of chosen warriors,
Who governs folk and guards the land —

From the very trusty man himself,
From the man who wards the homeland,
From the pehlivan who guards the people,
Let them post the sentries firm, say,
Setting the valiant ones to service,
Let them keep mustering troops, say,
Let the Kırgız people guard their lives, say.
At their back the folk of China

Boşuna göz kısan var,

Kızlarını ganimet etmesin.
Bu Kırgız'ın kalesini
Bozmaya yeltenen düşman var, Topunu birden göçürüp,
Kadirli hanın öldü diye,
Köküne dosdoğru ermesin,
O kalabalık düşman üstün gelmesin.

Düpedüz kırıp geçmesin,
Erenleri kırmasın,
Kastını kuran düşmanlar,
Uğuldayıp Kalmuk halkı gelip
Han yağması yapmasın,
Böyle oyunlar etmesin,
Bu yana karşı tetikte olsun!
Han ölünce hepsi ölüp,
Vadi boyunca konmasın,
Başına buyruk yatan aziz halk
Aydınlık canı ürküten,
Yangın sönmüş gibi olmasın!
Erenleriniz, hepiniz,
Sözüme kulak verin,
Üzmeden canları besleyin!
Düşman duyup öğrenmesin,
Karşıdan saldırıya kalkmasın!
Düşmanını kıl kadar görmeden
Beyinin söyleyecek sözü var.
Tuğ dibinde duran,
Han yağması koparmaya,
Yurdunu kırıp yağmalamaya,
Basıp girip boğazlamaya,
Nice düşmanın öcü var,
Sakın duymasın Çınmaçın,
Gerçekten kırgın salmasın,
Kara karınca gibi halkı var,
Sataşanı sağ koymayıp
Baş kesmek huyu var,

There are those who squint their eyes in vain,
Let them not take their daughters as spoils.
This fortress of the Kırgız —
There are foes who venture to break it,
Moving the whole of them at once,
Saying, your honored khan is dead,
Let them not reach down to the root,
Let that crowded foe not gain the upper hand.
Let them not cut clean through,
Let them not slay the valiant ones,
The foes who plot their malice,
The Kalmyk people coming in a roar —
Let them not make a khan's plunder,
Let them not play such games,
Let them keep watch against this side!
When the khan dies, all dying with him,
Let them not settle strung along the vale,
The dear folk lying masterless,
That which startles the bright soul —
Let it not be as a fire gone out!
Your valiant ones, all of you,
Give ear unto my word,
Nourish the souls without tormenting them!
Let the foe not hear and learn of it,
Let them not rise to attack head-on!
Without seeing his foe even a hair's breadth
Your bey has a word to speak.
Standing at the banner's foot,
To tear away a khan's plunder,
To break and pillage his homeland,
To storm in and cut throats —
Many a foe has his vengeance,
Let Çınmaçın by no means hear,
Let it not truly loose a slaughter,
It has folk like black ants,
Leaving no meddler alive,
It has the habit of taking heads,

Ordu sahibinin ta kendisiydi,
Düşmanın kara gözüydü.
Biri birini çekemeyip,
Çin basıp kaynaşarak,
Kökünüze ermesin,

He was the very lord of armies,
He was the black eye of the foe.
Envying one another,
China pressing in and swarming —
Let them not reach your root,

Topunu basıp o kahrolası
Topunu vurup geçmesin.
Nerini alıp mal edinip,
Nicelerinizi kırmasın,
Yaktığın ocağı söküp,
Zehirli pençesini salmasın,
Halkını yağmalayıp gitmesin.
Kalan halkın hepsini,
Genci ile yaşlısını,
Bu yana karşı tetikte ol de!
Atına vurduğu örtüsüyle,
Tapırtısından toz kopan,
Gürültüsünden can çıkan,
Tuğ dibinde duruşan,
Göz diken düşman yağı olursa,
Kırgına gelen dava olursa,
Kardeş olup vuruşan,
Durmadan Kırgız içinden
Beyi vurulmak oldu,
Kırgız'dan gitmek oldu,
Semetey adlı sahibi,
Altın bağlı çadırı,
Yurda kale bahadırı,
Kançoro, Kıyaz boğazladı diye,
Uğul uğul feryat edip,
Biri birinin sözünü dinlemeden,
Şaşkın şaşkın çığrışıp,
Böylesi obaya iyi gelmesin,

Let that accursed one not crush the whole,
Not strike the whole and pass on through.
Taking your ner-camels for its goods,
Let it not slay so many of you,
Tearing up the hearth you kindled,
Let it not sink its poisoned claws,
Let it not plunder your people and go.
All of the remaining folk,
Their young and their old alike —
Tell them: be on guard against this side!
With the covers laid upon their steeds,
Dust rising from their hoofbeat clatter,
Their din enough to drive out souls,
Those standing at the banner's foot,
If a covetous foe becomes your enemy,
If a quarrel comes bringing slaughter,
Those who are brothers yet strike each other,
Ceaselessly from within the Kırgız —
Their bey has come to be struck down,
Come to depart from the Kırgız,
The master named Semetey,
His tent with golden bindings,
The batyr, fortress of the homeland —
Saying, Kançoro and Kıyaz cut his throat,
Wailing in a roaring throng,
None heeding another's word,
Shrieking bewildered, all confused —
Let no such thing befall the camp,

Öyle işini düzeltsin,
Han ölünce hepsi ölüp,
Kalanlar böyle olmasın.
Birlik edip, bir yerde,

Let them set their affairs aright,
When the khan dies, all dying with him,
Let those remaining not be so.
Uniting, in one place,

Cılgındı'nın ovasına,
Geniş Talas'ın boyuna,
Üç-Koşoy'un yamacına,
Kan-Cayloo, Beş-Taş kıyısına,
Kalabalık halk toplu konsun de,
Gök demir gibi şakırdayıp,
Düşmana işte böyle olsun de,
Vuruşmaya gelen adama,
Boşuna göz kısana,
Bölmeye gelen düşmana,
Hepsi bir olup dursun de,
Aslan yürekliliği göstersin de,
Bölünmeden, ayrılmadan,
Atışı bolca salsın de,
Zavallı kadınları, küçük çocukları
İncitmeden bunları
Düşmandan böyle korusun de.
Kırgız bölünüp konmasın,
Kalabalık halka vasiyet söyle,
Gözbebeği bilip bağlandığı

Hunhar Semetey gibi olmasın,
Halk bölünüp konmasın,
Ayrı düşmenin yeri olmasın,
Söylenen söze berk dursun,
Ak çelik gibi sert olsun,
Han ölünce hepsi ölüp,
Sırt boyunca konmasın,
Nice söylediğim vasiyetim,

Külçoro'm, han yağması olmasın. Kara soylu küheylan,
Kaynaşırsa baş gider,
Kavga olursa mal gider,
Vuruşma olursa can gider,
Kalabalık ele selam söyle!
Aziz ele bir düşman var,
Karşısında tüfeklisi var,

On the plain of Cılgındı,
Along the broad Talas,
On the slope of Üç-Koşoy,
By the shores of Kan-Cayloo and Beş-Taş,
Let the crowded folk camp together, say,
Clanging like grey iron,
Let it be thus against the foe, say,
To the man who comes to fight,
To him who squints his eyes in vain,
To the foe who comes to divide,
Let them all stand as one, say,
Let them show lion-heartedness, say,
Undivided, unsundered,
Let them loose their volleys thick, say,
The poor women, the little children —
Without harming these,
Let them guard them so from the foe, say.
Let the Kırgız not settle divided,
Speak my testament to the crowded people,
The one they bound to as the eye's own apple
—
Let there be none like bloodthirsty Semetey,
Let the people not settle divided,
Let there be no place for falling apart,
Let them stand firm by the spoken word,
Let them be hard as white steel,
When the khan dies, all dying with him,
Let them not settle strung along the ridge,
The testament I have spoken at such length
—
My Külçoro, let there be no khan's plunder. The courser of black stock,
If there is turmoil, the head is lost,
If there is strife, the goods are lost,
If there is battle, the life is lost,
Give greetings to the crowded people!
The dear people have a foe,
Facing them stand riflemen,

Basıp alacak niceleri var,
Dolaydaki yerden toz kopar,
O değil, Hindistan'dan da çıkar,

Yerin hepsi uğultu olur,
Er Semetey öldü diye,
Kalabalık halka şamata olur,
Halk feryat edip uğuldar.
Oba bozulmadan dimdik dursun,
Düşman gelirse mızrak vursun,
Bahadır taslayan yağı gelirse
Karşı karşıya dursunlar.
Bahadırın sağmış gibi
Gümbür gümbür vuruşsunlar,
Yürekli olup kalsınlar.
Çok düşmanı yar gibi görüp
Sinip geri dönmesinler,
Argın'ı, Kırgız'ı, kalabalık halkı,
Basıp giren yığın düşman
Kamçıyla ölçüp pay etmesin,
Erenler, aslanlar ölmesin,
Hakkını kimseye vermesinler!
Bu Talas'ta Kırgız'a
Soğuk bağırlı düşman gelmesin.
Halkıma söylediğim bu sözüm,
Kurban olayım Külçoro!
Kalabalık ele derdimi söyle,
Dağda yılkım doksan san,
İçinde tulpar, küheylan var,
Kalabalık ele selam söyle!
Bırakmadan toplayıversin de,
Yığınla tulparın hepsini
Geçit sırasına koysun de,
Tulpar seçip binsin de,
Dört bir yanın hepsine
Göz kulak olacak yiğitçe dolaşsın de.
Kalanını da kana kana
Kalan elin hepsine,
Aziz canları beslesin de.

There are many it would storm and seize,
Dust rises from the lands around,
Not only that — it comes from Hindistan too,
The whole earth becomes a roar,
Saying, Er Semetey is dead,
There is uproar for the crowded people,
The folk wail and drone aloud.
Let the camp stand upright, unbroken,
If the foe comes, let them thrust the lance,
If a foe posing as batyr comes,
Let them stand face to face against him.
As if their batyr were alive,
Let them clash with thundering blows,
Let them remain stout of heart.
Seeing many foes as but a cliff,
Let them not cower and turn back,
The Argın, the Kırgız, the crowded folk —
The massed foe storming in,
Let it not mete them out with the whip,
Let the valiant ones, the lions, not die,
Let them yield their right to no one!
In this Talas, upon the Kırgız,
Let no cold-hearted foe descend.
This word of mine spoken to my people —
May I be your sacrifice, Külçoro!
Tell my grief to the crowded people,
On the mountain my herds are ninety san,
Among them are tulpar and courser,
Give greetings to the crowded people!
Let them gather them in, leaving none, say,
All of the massed tulpars —
Let them set them in order at the pass, say,
Let each choose a tulpar and mount, say,
Over all of the four quarters
Let them ride watchful like warriors, say.
And the rest, to their heart's fill,
To all of the remaining people —
Let them nourish the dear souls, say.

Han ölünce hepsi ölüp,
Halk feryat edip, figan koparıp,
O yiğitliği elden bırakmasın,
Çekemeyen düşman çoktu,
Alt edecek düşman yoktu,
Basıp halkı alıp gitmesin,
Halkın köküne ermesin,
Bu yana karşı tetikte olsun!
Ordaya yağma salmasın,
Halka müşkül etmesin.
Kalabalık halk duysun sözümü,
Han ağan gözünü yumarsa,
Kurban olayım Külçoro,
Bulagör iyi elini,
Besleyegör Kırgız elini,
Gözetegör sultan aslanını,
Argın ile Kırgız'a
Yurdun direği ben idim,
Yurdun kalesi sen idin,
Almambet'ten doğan,
Ünün nicelere yayılmış,
Bahadır, âleme saldın şanlı ünü.
Kederlenip gezecek olan
Lokman misali aslandın,
İşte böyle bozkurt erdin,
Han ölünce kederlenip,
Seni Tanrı çarpmasın,
Dimdik belin kırılmasın,
Dert içine dolmasın,
Kaygı insanı sarartır,
Dert insanı çökertir,
Derdi bırak, eli besle,
Kaygını bırak, yağıyı vur,
Kale olup eline,
Ata ol Kırgız yerine.
Sığınak olup başçı ol,
Bahadır Çoro'm, eline,
Vadiyi gözle, yerini kolaçan et,

When the khan dies, all dying with him,
The folk wailing, bursting into laments,
Let them not let that valor slip away,
Many were the envious foes,
There was no foe who could subdue him,
Let none storm in and carry off the people,
Let none reach the people's root,
Let them keep watch against this side!
Let none loose plunder on the orda,
Let none bring hardship on the people.
Let the crowded folk hear my word,
If your khan-brother closes his eyes,
May I be your sacrifice, Külçoro,
Find, I pray, the good people,
Nourish, I pray, the Kırgız people,
Watch over, I pray, your sultan lion,
For the Argın and the Kırgız
I was the pillar of the homeland,
You were the fortress of the homeland,
Born of Almambet,
Your fame has spread to multitudes,
Batyr, you cast glorious renown on the world. The one who will roam in sorrow —
You were a lion like Lokman,
You were such a grey-wolf man,
Grieving when the khan is dead,
May God not strike you down,
May your upright back not break,
May grief not fill your inward parts,
Sorrow turns a man yellow,
Grief bows a man down,
Leave grief, and feed the people,
Leave sorrow, and strike the foe,
Be a fortress to your people,
Be a father to the Kırgız land.
Be a refuge, be a chief,
My batyr Çoro, to your people,
Watch the vale, scout out your ground,

Akun'un kızı Çürök'ü,
Kardeşim, elinden gelirse kendin al,

İşini görmezsen yazıktır,
Argın, Kırgız, Ayçürök –
Bu üçü sana emanet,
Aman, Çoro, sözümü dinle,
Yiğit anam Kanıkey
Dilerse Kadir gecesiydi,
Han şehrinin bir tanesiydi,
Geniş gömleklilerin en temizi,
Kadınların padişahı,
Uzun saçlıların en yamanı,
Yiğit anam Kanıkey
Bahtsız, böylesi bir kuldu,
Nasibi yok anamın
Ensesinde saçı çöptü,
Sevincinden ağlayışı
Mızrak boyu çoktu.
Alın kemiği yatıktı.
Bahadırım babam göçeli
Görecek günü kısaydı,
Tepesinde saçı seyrekti,
Oğlunun gözü yumulursa,
Mızrak boyu çilesi vardı,
Benim gözüm yumulursa,
Namlı anam, o bahtsızda
Görecek gönül kalmazdı,
Benim gözüm göçünce
«Gül yavrum» diye çığrışıp,
«Bir tanem» diye hıçkırıp,
«Boz ala doğanımdı» diye,
«Boz atmacam, çolpanım» diye,

Bozlayıp sözünü etmesin,
Zavallı anam, deli kadın,
Çığlık çığlığa – Tanrı çarpmasın,

Akun's daughter Çürök —
Brother, if you can, take her yourself,

If you neglect her case, it is a pity,
Argın, Kırgız, Ayçürök –
These three are entrusted to you,
Mercy, Çoro, hear my word,
My valiant mother Kanıkey —
If she wished, she was the Night of Power,
She was the one jewel of the khan's city,
Purest of the wide-shirted ones,
The padishah of women,
Fiercest of the long-haired ones,
My valiant mother Kanıkey
Was a luckless slave, even such a one,
My mother without her share of fortune —
The hair at her nape was as straw,
Her weeping out of joy
Was more than a lance-length deep.
The bone of her brow lay low.
Since my batyr father passed away
Short were the days she had to see,
The hair on her crown was sparse,
If her son's eyes close in death,
A lance-length of torment was hers,
If my own eyes close in death,
My famed mother, that luckless one —
No heart to look on life would remain,
When my eyes have passed away,
Crying out «My rose, my child»,
Sobbing «My one and only»,
Saying «He was my grey-pied falcon»,
Saying «My grey hawk, my morning star»,
Let her not keen and speak of it,
My poor mother, woman crazed,
Screaming and screaming – may God not strike her,

Çimdik çimdik yüzünü yarmasın,

Altı yüz nere, bin taya
Satın alınmış ak hançeri –
Kabzası çelik, ucu keskin –
Feryat edip ele almasın,

Gerçek canına kıyıp ölüme,
Çığlıklarla ağlayıp anacığım,
Anacığım değil, Urmeke'm,
Alnımdaki ışığım,
Çilekeş anam, talihim,
Karında kalan kuru talihsiz,
Kendi kendini yaralamasın.
Gönlü gidip bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Boş yere ölüm olmasın,
Kendi kendini boğazlamasın,
Canına cefa etmesin,
Feryatla canına kıymasın,
Azgınlık etmesin,
Anam düşüncesini dağıtmasın,
Sığınak bilsin Külçoro'yu,
Zavallı küçük oğlunu,
Delilik etmeden çileli anam, Eyerlense binecek bineği,
Baksın oğlu Çoro'ya,
Feryat edip yüzünü yırtmasın,
Coşkun huylu bir kadındı,
Evliyanın biriydi,
Kazara zehir yutmasın,
El başçısı ben ölürsem,
El anası o ölürse,
Argın, Kırgız, aziz halk
Ay karanlık gecelerde
Obayı nasıl kurardı?
Akıllıdan ayrılıp,
Çaresi nasıl olurdu?
Akıldan şaşıp, us gidip,

Let her not gouge her face with pinch on pinch,
For six hundred ner, a thousand colts
The white dagger that was bought –
Steel of hilt and keen of point –
Let her not wail and take it in her hand,

Slaying her own true soul unto death,
Weeping with screams, my dear mother,
Not my mother — my Urmeke,
The light upon my brow,
My long-suffering mother, my fortune,
The dry luckless one, grief left within,
Let her not wound her own self.
Her heart giving way, breaking apart,
The tears spilling from her eyes,
Let there be no death in vain,
Let her not cut her own throat,
Let her not torment her soul,
Let her not wail and slay herself,
Let her not run to frenzy,
Let my mother not scatter her wits,
Let her know Külçoro as her refuge,
As her poor young son,
Without acts of madness, my long-suffering mother, A mount to ride when saddled,
Let her look to her son Çoro,
Let her not wail and tear her face,
She was a woman of surging temper,
She was one of the saints,
Let her not by mischance swallow poison,
If I, the people's chief, should die,
If she, the people's mother, dies,
The Argın, Kırgız, dear people —
In the moon-dark nights,
How would they pitch the camp?
Parted from the wise one,
What remedy would they have?
Wits astray and reason gone,

Kazaya uğrayıp ölmedi,
Şöyle böyle diyecek adam yok, Halk
feryat edip figan koparıp,
Ay karanlık gece olup,
Altı parmak tutam gün olup,
Eren Bakay han ölürse,
Halka zevali dokunmasın,
Elden önce bey ölüp,
Arka olan ana ölüp,
Kükreyen ağa ölüp,
Nice şahinler dahi ölüp,
Yangın sönmüş gibi olmasın,
Sinek kadar canını üzsün,
Kaynatırdım kanımı,

She did not meet mischance and die,
There is no one to say this or that, The folk
wailing, bursting into laments,
The night being moon-dark,
The day being a six-finger span,
If the valiant Bakay khan should die,
Let no ruin touch the people,
The bey dying before the people,
The mother who was their backing dying,
The roaring elder brother dying,
Even many falcons dying too,
Let it not be as a fire gone out,
Let her but grieve her fly-small soul,
I would have boiled my own blood,

Çığlıklarla anam ağlasın,
Delilik etmesin,
Dağıtmasın düşüncesini,
Gözüyle görüp ölsün de
Karnındaki yetim yavrusunu.
Aziz anam Kanıkey
Er gibiydi, bağrına taş bassın,

Let my mother weep with screams,
But let her not run mad,
Let her not scatter her wits,
Let her see with her own eyes, then die —
The orphan babe within the womb.
My dear mother Kanıkey
Was like a man — let her press stone to her
breast,

Tanrı'nın buyruğunu görüp,
Dertlenip ağlayıp anacığım
Sakın bozmasın aklını,
Anacığıma selam söyle!
Yaşı ilerlemiş Bakay ihtiyar,
Aziz ağam ölmedi,
Babam Manas'ın sırdaşı,
Öbür dünyalık yoldaşı,
Topluluk içinde çırası,
Dara düşünce söz bulan,
Karanlıkta göz bulan,
Mızrak saldı mı boylayan,
Ay karanlık gecelerde
Aslan gibi kol gezen,
Cefa görüp bunalmaz,
Bozkır tilkisinin izini kovalayıp,

Seeing the decree of God,
Grieving and weeping, my dear mother —
Let her by no means break her mind,
Give my greetings to my dear mother!
Bakay the elder, advanced in years,
My dear aba did not die,
My father Manas's confidant,
His companion for the world beyond,
The lamp amid the gathering,
Who finds the word in hardship,
Who finds the eye in darkness,
Who, when the lance was cast, ran it home,
In the moon-dark nights
Prowling like a lion,
He is not crushed by suffering,
Chasing the trail of the steppe fox,

Titremeden bozkurt yanılmaz,
Bozkurt ağam er Bakay,
Zavallı, atasını gömmedi,
Benden önce o ölseydi,
Çizmez miydim çizgiyi,

Başlatmaz mıydım şenliği,
Malın tümünü ortaya açıp,
Nice şehri dolaştırıp,
Asil Bakay öldü diye,

Unwavering, the grey wolf does not err,
My grey-wolf aba, Er Bakay,
Poor man — he did not bury his father,
Had he died before me,
Would I not have drawn the mourning line,
Would I not have begun the rites,
Laying all my wealth out open,
Sending word round many a city,
Saying noble Bakay is dead,

Malımı harcayıp,
Uykumdan geçerdim,
Ağam Bakay aslan için
Saçardım mülkümü.
Koparırdım kıyameti,
Tulpar yürüğü koşturup,
Yeri tutmuş hazinenin
Ağzını sonuna dek açtırıp,
Yetkin serveti, tümen malı
Yer yerlere saçtırıp,
Atları dörtnala koşturup,
Ay-âlem halkı dolaştırıp,

Halkı sevindirip iş görüp,
Çok yaşamış ihtiyarını
Toplamaz mıydım, aziz can,
Çok görmüş canların hepsini. Geline kete giydirip,
Kulak duymuş, göz görmüş,
Tulpar koşup, at yetişen
Yerlere haber verdirip,
Kulak duymuş, göz görmüş

Ele haber verdirip,
Kâfir ile Müslüman,
Kimseyi koymadan halkı getirtip,
Uzun kulaklı habercisini,
Halkın hepsini toplayıp,

Spending out my wealth,
I would have forgone my sleep,
For my aba Bakay the lion
I would have scattered my estate.
I would have raised the day of doom,
Racing the tulpar swift of foot,
The treasury that filled the earth —
Having its mouth flung open to the end,
The full riches, the tümen goods,
Having them strewn to every quarter,
Setting horses to gallop full stretch,
Bringing the folk of the moonlit world around,
Gladdening the people, doing the work,
For the old one who had lived so long,
Would I not have gathered, dear soul,
All of the souls who had seen much.
Clothing the bride in kete-cloth,
Where ear had heard and eye had seen,
Where tulpar runs and horse can reach —
Having word sent to those lands,
To people whose ear had heard, whose eye had seen,
Having word sent to the people,
Infidel and Muslim both,
Having the folk brought in, leaving no one,
Dispatching his long-eared messenger,
Gathering all of the people,

Büyük merasim edip onu,	*Making him a great funeral rite,*
Haberini halka şan edip,	*Making its news a glory to the folk,*
Bahadır ağam aslanıma,	*For my batyr aba, my lion —*
Atam Bakay öldü diye,	*Saying my ata Bakay is dead,*
Başında bekleyip durmadım.	*I did not stand watch at his head.*
Atam Bakay ihtiyara	*For my ata Bakay the aged*
Gerçek hizmeti etmedim.	*I did not render the true service.*
Eli ayaklandırıp, halkı toplayıp,	*Rousing the land, gathering the folk,*
197910 Sayısız halkı toplamadım,	*I did not gather the countless people,*
Atam Bakay ihtiyara	*For my ata Bakay the aged*
Elimle hizmet etmedim,	*I did not serve with my own hand,*
Çatal hörgüçlü ner kesip,	*Slaughtering the fork-humped ner,*
Kımızla yıkatıp,	*Having him washed with kumis,*
Sırmalı kumaşla sardırıp,	*Having him wrapped in gold-brocade cloth,*
Zemzemle yıkatıp,	*Having him washed with Zemzem water,*
Zerbaftla sardırıp,	*Having him wrapped in cloth-of-gold,*
Kutsallara beklettirip,	*Having the holy ones keep vigil,*
Ozanlara övdürüp,	*Having the bards sing his praise,*
197920 Erenlere beklettirip,	*Having the valiant keep the vigil,*
Söz ustalarına övdürüp,	*Having masters of the word sing praise,*
Aziz ağam ihtiyarı	*My dear aba, the aged one —*
Kendi elimle gömmedim.	*I did not bury him with my own hand.*
Kadirli Bakay'ın ölümünü,	*Honored Bakay's death,*
Kadir Allah'ın takdirini,	*Almighty Allah's decree —*
Gözümle görmedim.	*I did not see it with my eyes.*
Atamdan önce ben öldüm,	*Before my ata I have died,*
Atam Bakay öldü diye,	*Saying my ata Bakay is dead,*
Başında bekleyip durmadım.	*I did not stand watch at his head.*
197930 Ahaliyi seferber edip,	*Mustering the populace,*
Kendim hizmet etmedim.	*I did not serve him myself.*
Kete giyenin eteğini	*The hem of the kete-clad one —*
Geniş kılıp yere değdirip,	*Making it wide to sweep the ground,*
Kıza kızıl giydirip,	*Clothing the girl in crimson,*
Kımça giyenin eteğini	*The hem of the kımça-clad one —*
Verev kesip yere değdirip,	*Cutting it bias to sweep the ground,*
Çağırıcıyı koşturup,	*Setting the crier running,*
Kâfir ile Müslüman,	*Infidel and Muslim both,*
Kalmadan hep birden ayaklandırıp,	*Rousing one and all, none left behind,*

Hunhar ağam Bakay'a
Başında bekleyip durmadım,
Kendim hizmet etmedim.
Ağacığım Bakay ölmedi,
Ağam Bakay öldü diye,
Halkı ayaklandırıp, el toplayıp,
Elimle gömmedim,
Başında bekleyip durmadım,
Kazısı karış yağlı kısrak kesip,
Dünyalığı ortaya koyup,
Ölümünde hizmet etmedim.
Ağam aslanın başında
Kendim bekleyip durmadım,
Bin düşünceli o yüceye,

For my bloodthirsty aba Bakay
I did not stand watch at his head,
I did not serve him myself.
My dear aba Bakay did not die,
Saying my aba Bakay is dead,
Rousing the folk, gathering the people,
I did not bury him with my hand,
I did not stand watch at his head,
Slaughtering mares a span deep in fat,
Laying out worldly goods before all,
I did not serve him at his death.
At the head of my aba, my lion,
I did not stand watch myself,
For that lofty one of a thousand thoughts,

Hunhar Bakay ağama
Dağ gibi adak sunmadım,
Merasiminde durmadım.
Kâfir ile Müslüman,
Kimseyi bırakmadan halk toplayıp,
Paçadan kapışıp,
Han ağam Bakay'ın toyuna
Kendim hizmet etmedim,
Gönlüm çöküp varmadım,
İçimden hiç çıkmaz ukdem,
Dört tülüklü malımı
Harcayıp görmedim,
Hunhar Bakay'ın aşını
Elimle vermedim,
Bol serveti, yığın malı
Aşına harcamadım,
Eren Bakay ağamın
Hizmetinde durmadım.
Kulak duyar, göz görmeden,
Geçip gitmiş bir canmış,
Bozkurt Bakay'ın merasimini
Kökötöy'ün aşından
Daha üstün kılmadım,
Bakay kalıp, ben gittim,

For my bloodthirsty aba Bakay
I offered no offering great as a mountain,
I stood not at his funeral rite.
Infidel and Muslim both,
Gathering folk, leaving no one out,
Scrambling, snatching at hems,
At my khan-aba Bakay's feast
I did not serve with my own self,
I did not go, my heart cast down,
A knot that never leaves my breast:
My four kinds of herds and flocks —
I did not see them spent for him,
Bloodthirsty Bakay's funeral meal —
I did not give it with my hand,
Abundant wealth, the heaped-up goods —
I did not spend them on his feast,
Of my valiant aba Bakay
I did not stand in service.
Ere ear could hear or eye could see,
He proved a soul that passed away,
Grey-wolf Bakay's funeral rite —
Greater than Kökötöy's memorial feast
I did not make it,
Bakay remaining, I have gone,

Bakay han ölüp, ben kalıp,
Hepsinden müşkül iş olup,
Böyle miydi solup gitmek,
Büyük merasimini yapmadım,
Büyük atam bozkurt Bakay'ın,
Kalabalık canı coşturup,
Aş töresini yerine getirmedim.
Kulan gibi kulak yatırtıp,
Kimseyi koymadan halkı yasa yakıp,

Kasırga gibi yeri savurtup,
Germeye atı bağlatıp,
Gece gündüz sürdürüp,
Azılarını göstertip,
Alt dudağını sarkıtıp, Kara aşında bulunmadım,
Altı san kadar mal koyup,
Türlü türlü mal koyup,
Yeri kazan pehlivana
San kara sakar kısrak koyup, Yetmiş kısrak kestirip,
San dünyalığı bolca koyup,
İnsan aklının ermeyeceği diye,

Ayrıldık Bakay'dan,
Asil atamın toyu diye,

Yığın yaman er başı diye,
Han atam Bakay'ın aşı diye,
Pehlivanlar gösteri sunup,
Sırıkları eğilip bükülüp,
Bahadır erler mızraklaşıp,
Dünyalıktan büsbütün geçip,
Kadınlar çıkıp deve çözüp,
Eşi bulunmaz baş olup,
Han Bakay'a aş olup,
Aziz bozkurt Semetey,
Eli ayaklandırıp halkı toplayıp,
Kara dağ gibi salınıp,

Bakay khan dying, I remaining —
A matter harder than them all,
Was it thus, to fade and pass away,
I did not hold his great memorial,
For my great ata, grey-wolf Bakay,
Stirring up the crowded souls,
I did not fulfill the rites of the feast.
Making them prick ears like the kulan,
Casting all folk into mourning, sparing none,
Making the earth whirl like a storm,
Having horses tied to the crossbar,
Driving them on by night and day,
Making them bare their eye-teeth,
Making the lower lip hang slack, I was not at his black funeral meal,
Setting out goods to six san,
Setting out goods of every kind,
For the pehlivan who digs the earth,
Setting a san of black blazed mares,
Having seventy mares slaughtered,
Setting out san worldly goods in plenty,
Saying, beyond what human mind can grasp,
We have been parted from Bakay,
Saying, it is my noble ata's feast,

Saying, chief of a mass of fierce men,
Saying, it is my khan-ata Bakay's feast,
Pehlivans giving their displays,
The poles bending and twisting,
Batyr men clashing lances,
Forsaking worldly goods entire,
Women coming out to loose the camels,
Becoming a head without an equal,
Becoming the feast for Khan Bakay,
The dear grey wolf Semetey,
Rousing the land, gathering the folk,
Swaying like a black mountain,

Halkı yönetip koşuşturup,
Gerçek diye, Bakay atamın
Bu ıskatını görmedim,
Eli ayaklandırıp, mal saçıp,
Eren Bakay ağamın
Aşını kendim vermedim.
Hizmetinde durmadım,
Ağam Bakay öldü diye,
Kadına kara giydirip,
Kıza kızıl giydirip,
Eteğini verev kestirip,
Süsletip yere değdirip,
Aslan Bakay ağamın,
Çapayla yeri oydurup,

Arılayıp yıkayıp, aka sarıp,

İnce çiy hasırını ördürüp,
Pahası ağır kırmızıyı
Güçlükle özenle aldırıp,

Suptan kefen sardırıp,
Ben başında bulunmadım,
Atam Bakay ihtiyarı
Elimle toprağa koymadım,

Bir ukdem de işte budur.
Ardımda Bakay kaldıktan sonra,
Göz görmedi, ne yazık,
Bozkurt da idin, aslan da idin,
Kederlenip kim bilecek?
Külçoro, sana emanet.
Sağ olursan Külçoro,
Ağam Bakay han ölürse,
Halk gürleyip, sen gömersen,
Koyun bırakmadan kesegör,
Elinle Bakay'ı,
Halkı ayaklandırıp gömegör.
Ağamın söylediği söz – diye,

Governing the folk, bustling them on,
In truth, of my ata Bakay
I did not see this funeral alms,
Rousing the land, scattering goods,
Of my valiant aba Bakay
I did not give the funeral feast myself.
I did not stand in his service,
Saying my aba Bakay is dead,
Clothing the women in black,
Clothing the girls in crimson,
Having hems cut on the bias,
Adorning them to sweep the ground,
For my lion aba Bakay,
Having the earth hollowed with the mattock,
Purifying, washing, wrapping him in white,
Having his fine reed mat woven,
The crimson cloth heavy of price —
Having it brought with pains and care,

Having him shrouded in fine sup-cloth,
I was not present at his head,
My ata Bakay, the aged one —
I did not lay him in the earth with my hand,
This too is a knot within me.
Since Bakay remains behind me,
No eye has seen it — what a pity,
You were both grey wolf and lion, Who will know it, grieving?
Külçoro, he is entrusted to you.
If you stay alive, Külçoro,
If my aba Bakay khan dies,
If the folk roar and you bury him,
Slaughter sheep, I pray, sparing none,
With your own hand, Bakay —
Rouse the folk, I pray, and bury him.
«The word my aba spoke» – saying,

Han ölünce hepsi ölüp,
Ruhun sözünü tutagör,
Aslan Bakay ihtiyardan,
Çoro'm, gözünü ayırmayagör,
Aziz ağam söyledi – diye,
Söyleyip sağlamca ısmarlayıp,
Göz yumulup, can gidip,
Ayak dermanı kesilip güç gidip,
Küheylanım ağam öldü diye,
Bu sözümü sayagör,
Ben öldükten sonra, aziz can,
Erenim Bakay ölecektir,
Kaplan Bakay öldüğünde,
Gömüsüz kaldı naaşı diye,
Kopan ipini uladım,
Senden başka, aslan çorom,
Hangi insan onu gömecek?
Hunharlığını, aslanlığını
Kederlenip kim bilecek.
Aziz ağam söyledi diye,
Söyleyip sağlamca ısmarlayıp,
Göz yumulup can gidip,
Ayak dermanı kesilip güç gidip,
Küheylanım ağam öldü diye,
Bu sözümü sayagör.

When the khan dies, all dying with him,
Keep, I pray, the spirit's word,
From the lion Bakay, the aged one,
My Çoro, turn not your eye away, I pray,
«My dear aba said it» – saying,
Speaking, charging it firmly,
The eye closing, the soul departing,
The legs' strength failing, power gone,
Saying, my courser, my aba is dead,
Honor, I pray, this word of mine,
After I am dead, dear soul,
My valiant Bakay will die,
When the tiger Bakay dies,
Saying, his corpse was left unburied,
I have spliced the broken cord,
Besides you, my lion çoro,
What man is there to bury him?
His bloodthirstiness, his lionhood —
Who will know it, grieving.
«My dear aba said it» – saying,
Speaking, charging it firmly,
The eye closing, the soul departing,
The legs' strength failing, power gone,
Saying, my courser, my aba is dead,
Honor, I pray, this word of mine.

Ben öldükten sonra, aziz can,
Erenim Bakay ölecektir,
Kaplan Bakay öldüğünde,
Gömüsüz kaldı naaşı diye,
Senden başka, aslan çorom,
Hangi insan onu gömecek?
Hunharlığını, aslanlığını –
Gömmeden bırakırsan yazıktır.
Han babanın sırdaşı,
Öbür dünyalık yoldaşı,
Sakalının ağında,
Seferi yakın çağında,
Sefere göçerse ulu Bakay,

After I am dead, dear soul,
My valiant Bakay will die,
When the tiger Bakay dies,
Saying, his corpse was left unburied,
Besides you, my lion çoro,
What man is there to bury him?
His bloodthirstiness, his lionhood –
If you leave him unburied, it is a pity.
The khan your father's confidant,
His companion for the world beyond,
In the whiteness of his beard,
In the season his journey draws near,
If great Bakay departs on that journey,

Vadi suyunu çevirme,
Yangın sönmüş gibi etme!
«Han kuzum öldü» diye,
Kocamış Bakay ölecektir.
Çarpacak müşkül çarpmasın,
Bilmezlik edip Bakay er
Ak sakalını yolmasın,
Er Semetey öldü diye,
Bilge Bakay ihtiyara söyle,
Argın'a, Kırgız'a, hepsine söyle.
Kâse gibi gözlü Sarı Han –
Sarı Taz adını yitirtip,
Sarı Han adını taktırıp,
Saçılanını topladım.
El ağılını dam kıldım,
Argın'a sultan – han kıldım,
O Sarı Han ağanın,
Yapa yapa dam kurup,
Şanlı bir han kılıp,
Ak maralı kovup sığır kılıp,

Tutuştuğu yeri kasıp kavurup,
Gök maralı kovup sığır kılıp,
Göz koyduğu yeri kasıp kavurup,

Bu Sarı Han ağacığın,
Bunun yoldaşlığı hanca imiş, Düşmana yaman iş etmiş.
At toynağı değmemiş
Bel kalmış mı sağ esen,
Haykırıp mızrağı değmemiş
Elde sağlam kalan var mı?
Yukarı kalksa – desteğim,
Aşağı inse – dayanağım,
Sürüp çıksa – ak yolum,
Kamçıyla ölçüp bölmesin!
Heybeti sağlam san kolum,
Eren ağam Sarı Han,
Altın yanaklı ay balta,

Do not turn aside the valley's water,
Make it not as a fire gone out!
Saying «My khan, my lamb is dead»,
Aged Bakay will surely die.
Let no crushing hardship strike,
Let Er Bakay not in unknowing
Pluck out his white beard,
Saying Er Semetey is dead,
Tell the sage Bakay, the aged one,
Tell the Argın, the Kırgız, tell them all.
Sarı Han with eyes like bowls –
Making him shed the name Sarı Taz,
Fastening on him the name Sarı Han,
I gathered what was scattered of him.
I made the people's pen a roof,
I made him sultan-khan over the Argın,
That aba Sarı Han —
Building him a house wall by wall,
Making him a khan of glory,
Chasing the white maral, making it his herd,
Scorching and searing where he took hold,
Chasing the grey maral, making it his herd,
Scorching and searing where he set his eye,

This dear aba Sarı Han —
His fellowship proved khan-worthy, He wrought fierce deeds upon the foe.
Untouched by horse's hoof —
Has any ridge been left unscathed,
Untouched by his lance flung with a cry —
Is there any left whole among the people?
If he climbs upward – my support,
If he comes downward – my mainstay,
If he drives forth – my white road,
Let none mete him out with the whip!
My mighty arm of steadfast majesty,
My valiant aba Sarı Han,
Moon-axe with golden cheeks,

Sürüp gitsem büyük arkam.
Çölde sıcağı kesiveren,
Ulu ağaçlı zengin kavağım,
Susayana suyunu kandıran,
Mızrak uzatıp, balta vurup,
Er Sarı Han gereğim.
Aman, Çoro'm, sözümü dinle!
Atışı bolca salsın de,
Sarı Han'a mektup uçur,
Mektup uçurursan tez uçur!
Aslan eren Sarı Han
Telaşsız buraya gelsin de.
Ölmeden diri dururken,
Hunhar ağam Sarı Han
Arka oluversin de!
Yüreklenip dursunlar,
Çatır çatır vuruşsunlar,
Mızrak tutup saf bozup,
Namlı ağam Sarı Han
Benden önce oka uçsun!
Bahadır babam öldüğünde,
Namlı gözüm ağrırsa,
Çarpacak Tanrı çarpmasın,
«Buharalı'nın kel oğlanı» diye,
«Kömürcü kulun başı» diye,

Perişanlığını belli edip,
«Ordalıya karşı ordasız» diye,
«Temirkan'ın şehrinden
Sürünüp gelmiş ganimet» diye,
San malını savurup,
Ardımda kalırsa Sarı Han,
Han yağmasını görmesin!

Kançoro, Kıyaz kâfirler,
Kastını kurmuş bahadırlar,
Horlayıp vurmasınlar,
Sakalını koymadan yolmasınlar!
Yanıp yakılıp kor olup,

If I ride forth — my great backing.
Who cuts the desert heat —
My rich poplar of mighty boughs,
Who slakes the thirsty with his water,
Thrusting the lance, striking the axe —
Er Sarı Han, my needed one.
Mercy, my Çoro, hear my word!
Let them loose their volleys thick, say,
Speed a letter to Sarı Han,
If you speed a letter, speed it swift!
The lion, valiant Sarı Han —
Let him come here unhurried.
While I stand alive, undead,
My bloodthirsty aba Sarı Han —
Let him become my backing!
Let them stand emboldened,
Let them clash with crack on crack,
Gripping lances, breaking ranks,
My famed aba Sarı Han —
Let him fly to the arrow before me!
When my batyr father died,
If my famed eye should ache,
May God who strikes not strike,
Saying «The bald boy from Buhara»,
Saying «Chief of the charcoal-burner slaves»,
Making plain his wretchedness,
Saying «Hordeless against the horde-lord»,
Saying «From Temirkan's city
A spoil that crawled its way here»,
Scattering his san goods to the wind,
If Sarı Han remains behind me,
Let him not see the khan's plunder!

Kançoro and Kıyaz, the infidels,
Batyrs who have plotted malice —
Let them not scorn and strike him,
Let them not pluck his beard bare!
Burning, smouldering into embers,

Horluktan ağam ölmesin,
«Ganimetle gelmiş bir kul bu» diye,
O müşküle boyun eğmesin,
Malının mülkünün hepsini
İtlere tutup vermesin,
Karşı karşıya dursunlar,
Gümbür gümbür vuruşsunlar.
Haramilerden Ayköl'ünü
Ayırıp kurtarsın de!
Söylediği sözü işte böyle:
Benim büyük anacığım Çıyırdı –
Altın rahimli anacığım –
Ak baybiçe Nurmeke'm.
Oğuldan bir aslan doğurmuş,
Aslan olduğu bilinmiş.
Kızdan bir aslan doğurmuş,
Kızdan doğan Kardıgaç,
Erden doğan er Manas.
Halk toplanıp gömdüğünde,
San dünyalığı saçmıştır,
Benim yiğit anam Kanıkey,
Sinek kadar canını yakıp,
Bozkır yoluna bile bile
Anacığımı bindirip,
Nice yaşa varmış ihtiyardı,
Görüverse gönül tok,
Bakıp dursa karın tok,

Let my aba not die of scorn,
Saying «This is a slave come as spoils»,
Let him not bow his neck to that hardship,
All of his goods and all his wealth —
Let him not hand them to the dogs,
Let them stand face to face,
Let them clash with thundering blows.
His Ayköl from the brigands —
Let him part and rescue him, say!
The word he spoke was even thus:
My great dear mother Çıyırdı –
My mother of the golden womb –
My white baybiçe, my Nurmeke.
Of sons she bore a lion,
Known for the lion he was.
Of daughters she bore a lioness,
Of daughters born, Kardıgaç,
Of men born, Er Manas.
When the folk gathered and buried him,
She scattered san worldly goods,
My valiant mother Kanıkey,
Searing her fly-small soul,
On the steppe road, knowingly,
Setting my dear mother mounted,
She was an elder come to many years,
To look on her — the heart is full,
To gaze at her — the belly is full,

Kocamış anam Çıyırdı,
Ondan başka dayanağım yok.
Duası halka ayan –
Doğan babamın anası,
O Çıyırdı ihtiyar,
Horluk görmeden ölsün de!
Ay baybiçe evliya,
Kahrolası şu dünya:
Bugün görülen yarın yok,
Bir gün yüzünü gösterse,
Bir gün ardını gösteren –

My aged mother Çıyırdı —
Besides her I have no mainstay.
Her blessing plain to all the folk –
The mother of my own born father,
That aged Çıyırdı —
Let her die without seeing scorn!
The moon-baybiçe, the saint —
This accursed world:
Seen today, gone tomorrow,
One day it shows its face,
One day it shows its back –

İşte böyleymiş, dünya bir bok! Ölecek
olduğu çağında,
Ben kuşanmış dururken,
Yiğit anam ölmedi.
Anamı bu can gömmedi.
Çetin hizmeti etmedim,
Çıyırdı ölünce başında
Kendim durup gömmedim.
Yerini geniş oydurup,
O mezarının içine
Yakuttan çıra koydurup,
Kımızla yıkatıp,
Sırmalıyla sardırıp,
At başta, altı bin hayvanı
Kara aşına kestirip,
Ahaliye toy edip,
Iskatında durmadım,
Yiğit anam öldü diye,
Hizmetini kendim etmedim,
Zavallı ihtiyar anamın
Başında bekleyip durmadım.
Benim göçtüğümü görünce,
«Oğlunu yemiş uğursuz» diye,

İt ölümü olmasın,
Kederlenip kuru can kalmasın,
Yol üstünde sürütüp,
Azgın itlere yem olmasın!
«Yiğit oğlum öldü» diye,
Ölürken Çıyırdı,

İki yanağını birden yırtıp,
Aklını dermeden kan yutup,
Böyle cefa etmesin.
Yiğit anam Çıyırdı
Bu müşküle varmasın.
Kazı çiğneyip, yağ yediren,
«Kadirli oğlum öldü» der,
Dönüşü olmayan gerçek yurdu

So it proves — the world is dung! In the season she must die,
While I stood girded here,
My valiant mother did not die.
This soul did not bury my mother.
I did not do the stern service,
When Çıyırdı died, at her head
I did not stand myself and bury her.
Having her place hollowed wide,
Inside that grave of hers
Setting a lamp of ruby,
Having her washed with kumis,
Having her wrapped in gold brocade,
Six thousand beasts, a horse at their head,
Slaughtering for her black funeral meal,
Making a feast for the populace,
I did not stand at her funeral alms,
Saying my valiant mother is dead,
I did not do her service myself,
At the head of my poor aged mother
I did not stand and keep the watch.
When she sees that I have passed,
Saying «The ill-starred one who ate her son»,
Let hers not be a dog's death,
Let no dried-out soul remain in grief,
Dragged along upon the road,
Let her not be food for maddened dogs!
Saying «My valiant son is dead»,
When Çıyırdı lies dying,

Tearing both her cheeks at once,
Swallowing blood, wits ungathered,
Let her not do such torment.
My valiant mother Çıyırdı —
Let her not come to this hardship.
Who chewed kazı and fed me fat,
She says «My honored son is dead»,
The true homeland of no returning —

«Aziz oğlum gördü» der,
«Gün ölçüsü doldu» der,
«Vefalı oğlum gitti» der.
Artık horluk görmesin,
Yiğit anam Çıyırdı,
Mezar çilesini görsün de –
Dirilikten mezar yeğdir –
Toprağın çilesini görsün de!
Canını sefil etmesin,
Işıklı dünyada kalıp durmasın.
Gönlünü sefil etmesin,
Biçare anam öyle kalmasın!
Benim öz anacığım Kanıkey –
Düşüncesini ölüme çevirmeden,
Öz soyu değil mi,
Medet bilsin ardında kalan

yavrusunu!»
Adam, homurdanıp gürleyerek,
Mert vasiyetini söyleyene dek,
Çubak'ın oğlu Kançoro –
Vay, adı çıkmış o Çoro –
Karşıdan çıktı çok karaltı,
Allah, kahrolası Kançoro –
Tanrı şahittir, tuzu haram!
Yer bozulup asker kaynaşıp,
Yere sığmaz asker sürüp,
Askerin hepsini toplu sürüp,
Çatal tepenin sırtında,
Kaskatı duran beyine –
Attan, tulpardan ayrılmış,

Çaresiz dikilen beyine –
Yağmur gibi yay çekip,
«Nasıl başını aldık» diye,
Dolu gibi ok yağdırıp,
Kançoro becerikli baş olup,
Seçmiş meğer bozgunculuğu,
Etmiş meğer bu oyunu.

She says «My dear son has seen it»,
She says «The measure of his days is full»,
She says «My faithful son is gone».
Let her see scorn no more,
My valiant mother Çıyırdı,
Let her see the grave's ordeal instead –
Better the grave than living on –
Let her see the ordeal of the earth!
Let her not make her soul a wretch,
Let her not linger in the shining world.
Let her not make her heart a wretch,
Let my helpless mother not remain so!
My own dear mother Kanıkey –
Not turning her thoughts toward death,
Is it not her own blood-line,
Let her know as her help the one left behind
—
her cub!»
The man, growling and thundering,
Until he spoke his valiant testament,
Çubak's son Kançoro –
Alas, that Çoro of ill fame –
From over against came a great dark mass,
Allah — accursed Kançoro –
God is witness — his salt is haram!
The earth churning, troops swarming,
Driving troops the earth cannot hold,
Driving all the host in one mass,
On the ridge of the forked hill,
At his bey standing rigid –
Parted from horse and tulpar,

At his bey standing helpless –
Drawing bows like rain,
Saying «How we have taken his head»,
Raining arrows down like hail,
Kançoro, the deft one, at their head,
He had chosen treachery, it seems,
He had played this game, it seems.

Kalabalık kara Cediger,
Elebaşısı Kıyaz, Kançoro,
Sarı engebeli yayla düzünü
Dörtnala gelip tuttuğunda,
San tümenle kalabalık asker
Basıp gelip yetiştiğinde,

Ağır basıp sakınarak,
Kır atı düşüp aklına,
Bir avuç kalmış bozkurt aslan,
Akkelte'sine dayanıp,
Bozkurtluğu belli olup,
Eyer beli gibi tepede
Aldırmadan dimdik dikildi,
Cediger'in basıp geleceğini
Tırnak ucu kadar saymadan,
Yiğitlik ile kibri
Yaratan Rabbim var etmiş,
Ölçüsüz vermiş meğer.
Hanın karaltısını görüp Cediger:
«Topumuzla kaçsak ya!»
İçi büsbütün ateş – alev.
İyice kederlenip, figan koparıp,
Ne yardan yürüyüp aşabildi,
Kıyaz ile Kançoro'dan –
Ondan korkup kalabalık halk
Geri çekilip kaçamadı,
Ne mızrak uzatıp haykırıp
Aslan şeri bastırabildi.
Helâk olup yanarak,
Kalabalık halk figan içinde durur.
«Nice tuzunu tattırmıştın.
Emanet candan umut kesip,
Atamızdı, hunhara
Nasıl çatışma saldık» diye,
«Hey, kara Mançu, Çinli yok ortada,
Düşünün, kalabalık halk,

The crowded black Cediger,
Their ringleaders Kıyaz and Kançoro,
The rolling yellow upland plain —
When they came at a gallop and seized it,
With san tümen the crowded host —
When they came storming up and reached him,
Pressing hard yet wary,
His grey steed coming to his mind,
The grey-wolf lion left but a handful,
Leaning on his Akkelte,
His grey-wolf nature showing plain,
On the hilltop like a saddle-back
He stood bolt upright, unheeding,
That the Cediger would come storming —
Not counting it worth a nail's tip,
Valor and pride together —
My Lord Creator made them in him,
He gave them without measure, it seems.
Seeing the khan's dark shape, the Cediger:
«Let us flee, the whole of us!»
Their insides wholly fire and flame.
Deeply grieving, bursting into laments,
They could neither walk and cross the cliff,
From Kıyaz and from Kançoro –
Fearing them, the crowded folk
Could not draw back and flee,
Nor, thrusting lances with a cry,
Could they crush the lion şer.
Perishing and burning,
The crowded folk stand in lament.
«How often you gave us your salt to taste.
Cutting hope from the soul held in trust,
He was our father — at the bloodthirsty one
How did we loose this battle» – saying,
«Hey, no black Manchu, no Chinese here,
Think, O crowded people,

Arka bildiğimiz hunharın...»

Halk feryat edip, kıpırdaşıp,
Bileni bilmeyene,
Adamlar usulca söyleyip fısıldaşıp:
«Babası Manas, er bozkurt,
Kırgız ganimete gittiğinde
Altay'a varıp doğmuş.
On ikisine geldiğinde
Orda bozup, ganimet alıp,
Bu âleme salmış şanlı ünü.
Bu, Çin'e gitmiş Kırgız'ı
Alıp gelen aslandı.
Bu yolunu şaşırmış az ele
Ata olmuş kimseydi.
Hey, bozkurt işte, ne yapalım,
Aslanın soyu –
Bora gelse yeli karşılayan

Kuytu orman, sık çalıydı.
Nicelere kale olurdu,
Bahadırın gök aslan siperdi.
Adamlar: «Yol azığını saçsak ya,

Hey, aziz aslana sataşmasak ya!»
İşte şu duran Cediger'in
İlk atası Karagan'dır,
Er Karagan öldüğünde
Ganimet olup çok Kırgız
Her bir yere dağılmış.
O Karagan öldüğünde,
Düşman sıkıştırıp girdiğinde,
O zaman niceyi kırmıştı – ihtiyarını,
Varını kızıl talan etmişti.
Kızını ganimet almıştı.
Obanı bozup dağıtmıştı,
Büsbütün deşip bırakmıştı
Karnında çocuğu olan kadınını.

Of the bloodthirsty one we knew as our backing...»
The folk wailing, stirring restless,
Those who know to those who know not,
Men speaking softly, whispering round:
«His father Manas, the grey-wolf man —
When the Kırgız went off as spoils
He was born away in Altay.
When he came to his twelfth year,
Breaking ordas, taking spoils,
He cast glorious fame upon this world.
This is the lion who brought back
The Kırgız who had gone to China.
To this small folk astray upon its road
He was the one who became its father.
Hey, a grey wolf indeed — what can we do,
The lion's own offspring –
Meeting the gale-wind when the storm comes,
He was sheltered forest, thick brushwood.
To many he would be a fortress,
The batyr, the grey lion, was a shield.
The men: «Let us scatter our road-provisions,
Hey, let us not assail the dear lion!»
Of these Cediger standing here
The first forefather is Karagan,
When Er Karagan died,
Many Kırgız, become spoils,
Were scattered to every land.
When that Karagan died,
When the foe pressed in and entered,
How many it slew then – its elders,
It made red plunder of their all.
It took their daughters as spoils.
It broke and scattered the camp,
It left ripped wholly open
Its women with child in the womb.

Haberin var mı ki –
Nice gencini tüketmişti.
Başını ganimet etmişti.
Elini paramparça etmişti.
Çekip almıştı Ata-Too gibi
yerini. Kof ite söz dinleyip,

Böyle istemişti gencini.
Dört yana bölmüştü başını.
Birinizi sürüp Altay'a,
Birinizi sürüp Kañgay'a,
Yarımız gittik Eyren'e,
Çoğumuz düştük derine.
Nicemiz gittik Kazak'a,
Çoğumuz düştük azaba.
Bunun babası Manas aslan çıkıp,
Dün Talas'a gelip konduğunda,

Manas'ın Manas olduğunda,
Akolpok kürkünü giydiğinde,
Kurulup ata bindiğinde,
Akkula atının basmadığı
Yer kalmamıştı yeryüzünde.
Manas Han'ın vurup almadığı
El kalmamıştı sağlam,

Ceti-Suu gibi aziz yeri
Manas verip yurt kıldı.
Kâfirden ayırıp,
Ayköl Manas el kıldı.
Hey, Manas'ın oğlu bozkurda
Sürüp nasıl gireriz?
Önceden göçen bozkurdun
Tuzuna nasıl hıyanet ederiz?
Utancın var mı, Kırgız halkı,
Bunun oğluna nasıl gireriz?
Şimdi nicelere kale hunhara

Hangi yüzle saldırırız?

Have you any word of it –
How many of its young it spent.
It made spoils of their heads.
It tore the people all to pieces.
It wrested away, like Ata-Too,
their land. Heeding the word of a hollow dog,
Thus it wanted its young ones.
It parted their heads to the four quarters.
Driving one of you to Altay,
Driving one of you to Kañgay,
Half of us went to Eyren,
Most of us fell into the deep.
Many of us went to the Kazak,
Most of us fell into torment.
His father Manas rising a lion,
When he came yesterday and settled in Talas,
When Manas became Manas,
When he donned his Akolpok coat,
When he mounted, set in the saddle,
No land was left on the face of earth
Untrodden by his horse Akkula.
No people were left standing whole
That Manas Khan had not struck and taken,
The dear land like Ceti-Suu —
Manas gave it and made it homeland.
Parting it from the infidel,
Ayköl Manas made it a people.
Hey — at Manas's son, the grey wolf,
How shall we ride and charge?
The grey wolf who passed before —
How shall we betray his salt?
Have you no shame, Kırgız people,
How shall we charge at his son?
Now at the bloodthirsty one, fortress to many —
With what face shall we assault him?

Yaylanın belini aşalım,
Hunhara dokunup sataşmadan,

Ayrılıp, gel halk, kaçalım!
İşte, Corgo'nun belini aşalım,

Yaklaşmadan, gel halk, kaçalım!
Beş-Taş'ın belini aşalım,
Yüz tutmadan, gel halk, kaçalım.
Tuzu haram kula söz dinleyip

Karşısından nasıl gireriz,
Bozkurda nasıl saldırırız?»
Eyer beli gibi tepeyi
Aşmadan durdu Cediger,
Manas'ın oğlu bozkurda
Varamadan durdu Cediger.
Kançoro, Kıyaz bağırsa da,
«Basıp geç» diye çağırsa da,
Öbür dünyaya göçen Manas'ın

«Hatırını nasıl çiğneriz» diye,

Dokunmadan durdu Cediger.
Cediger dokunmadan dururken,
Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp yumana dek,
Cılgındı, Keñ-Kol ovasından,
Talas'ın döküldüğü boydan
Fışkıran müthiş toz çıkar,
Toza karışık haykırış.
Haykırışa kulak verse –
«Manas!» diye nara atılır,
Görse gönül irkilir,
Karaltısı dağ gibi görünür.
Yarlı suyun dibi gibi,
Yaman gücü bambaşka –
Can alıcının biri gibi,
Yatan it gibi kaşı var,

Let us cross the upland's saddle,
Without touching or assailing the bloodthirsty one,
Come, people, let us break away and flee!
There — let us cross the saddle of Corgo,

Come, people, let us flee before we near him!
Let us cross the saddle of Beş-Taş,
Come, people, let us flee before we face him.
Heeding the word of a slave whose salt is haram —
How shall we charge him from the front,
How shall we assault the grey wolf?»
The hill like a saddle-back —
The Cediger stopped, not crossing it,
At Manas's son, the grey wolf,
The Cediger stopped, not going in.
Though Kançoro and Kıyaz shouted,
Though they cried «Storm through them»,
Of Manas who passed to the world beyond —
Saying «How shall we trample his memory»,
The Cediger stood and did not touch.
While the Cediger stood untouching,
Before one could say this or that,
Before an eye could open and shut,
From the plain of Cılgındı and Keñ-Kol,
From the reach where Talas pours down,
A gushing, dreadful dust goes up,
Mixed with the dust, a battle-cry.
If one gives ear to the cry –
The war-shout «Manas!» is hurled,
To see him, the heart recoils,
His dark shape looms like a mountain.
Like the bottom of a cliff-walled stream,
His fierce strength is a thing apart –
Like one of the takers of souls,
He has brows like a couching dog,

Koca kazan gibi başı var,
İki omzunun üstüne
İkişer dev konacak gibi,
Rast geleni boğazlayacak gibi,
Narası «Manas» sözüdür,
Kâse gibi dolu gözü var.
Er gücü eksiksiz tam,
Eline geçse sağ koymaz,

İki kulu yutacak gibi.
Patlak gözü belerip,
Kalkanının kulağı bile
Yürek düşürür korkudan,
Savaşçı yağının ta kendisiymiş,
Haberin yoksa eğer –
Sarı Han'ın ta kendisiymiş,
«Kader yeterse ölürüm» diye,
«Er Semetey bahadıra
Arka olurum» diye,
Kara gözünü kan bürüyüp,
Kanlı yüzünü nur kaplayıp,
Sırttan bulut sökülüp,
Aç haykırış, kuru nara –
Sarı Han gelir görünüp,
Tuuçunak'ını şahlandırıp,
Önüne geleni kırıp geçirip,
İki yanağın tokmak etine
İki aslan doyacak gibi,
İki yandan on bin asker
Dalarsa boğazlayacak gibi.
Yar gibi heybetle yükselen,
Karaltısı dağ gibi ululaşan.
Burnuna bakarsan –
Pala kını gibi.
Dimdik kabarmış bıyığı –
Buhara'nın kamışı gibi,
Şakağı tomruk burgusu gibi,
İki gözünün çukuru
Irgatların kazdığı kuyu gibi.

He has a head like a great cauldron,
Upon his two shoulders
As if two devs could perch apiece,
As if he would throttle whoever he met,
His war-cry is the word «Manas»,
He has eyes brimming like bowls.
A man's strength complete, entire,
Whoever falls in his hand he spares not,

As if he would swallow two slaves whole.
His bulging eyes a-glare,
Even the ear of his shield
Drops hearts for very fear,
He was the very warrior-foe himself,
If you have no word of him –
He was Sarı Han himself,
Saying «If fate suffices, I die»,
Saying «To Er Semetey the batyr
I shall be a backing»,
Blood flooding his black eye,
Light mantling his bloodied face,
Clouds tearing loose from the ridge,
A hungry shout, a dry war-cry –
Sarı Han comes into view,
Rearing up his Tuuçunak,
Cutting down all before him,
On the mallet-flesh of his two cheeks
As if two lions could feed full,
If ten thousand troops from both sides
Plunged in, as if he would throttle them.
Rising in majesty like a cliff,
His dark shape vast as a mountain.
If you look upon his nose –
Like the scabbard of a broadsword.
His moustache bristling bolt upright –
Like the reeds of Buhara,
His temple like a log-borer,
The hollows of his two eyes
Like wells that laborers have dug.

İşte o zaman geldi Sarı Han,
Tuuçunak'ını şahlandırıp,
Önüne geleni kırıp geçirip,
Mızrak ustalarından Sarı Han,
Ustalığı dahi gerçek,
Çare bilir, en usta kılavuz,
Yamanlığı dahi var.
Yassı çeneli, yayvan dilli,
Hatipliği dahi var,

Then at that hour came Sarı Han,
Rearing up his Tuuçunak,
Cutting down all before him,
Of the masters of the lance, Sarı Han,
His mastery is real indeed,
He knows the remedy, the deftest guide,
He has his fierceness too.
Flat of jaw and broad of tongue,
He has the orator's gift too,

Yağının kurdu Sarı Han,
Önderliği dahi var,
Sarı Han girdi gürleyip,
«Düşmanlık edeni kırın» diye,

«Yağıya mızrak vurun» diye,
Kalabalık kara Cediger
Tam ortadan yarıldı dağılıp,
«Kançoro, Kıyaz – iki haram
Zorbalıkla sürüp götürüyor» diye,
Bu Sarı Han bahadıra
Derdini söyledi feryat edip:
«Ceti-Suu'yu yurtlanıp yattık,
Yetkin aslanın oğlu diye,
İki haram sürüp getirdi hor tutup,
Ceti-Suu'da Cediger'e,
Er Manas hunhar varken,
Özgürce yatılan yerdi.
Ceti-Suu'da Cediger,
Esip yel bile değmemiş,
Özgürce yatan eldik,
Kımız içip, kızla oynayıp,
Bagalak çekip, ordo atıp,
Satranç oynayıp, şenlik salıp,
Tay binip, kuş salıp,
Biz de keyfince coşan eldik.
Ceti-Özön'den toz çıktı,
Kançoro, Kıyaz han çıktı,
Kara basmış iki itin

The wolf of the foe, Sarı Han,
He has the leader's gift too,
Sarı Han charged in thundering,
Saying «Cut down those who deal in enmity»,
Saying «Drive lances at the foe»,
The crowded black Cediger
Split down the very middle, scattering,
«Kançoro and Kıyaz – two haram ones –
Drive us along by force» – saying,
To this batyr Sarı Han
They cried their grief with wailing:
«We lay homed on Ceti-Suu,
Saying, the consummate lion's son —
The two haram ones drove us here in scorn,
For the Cediger on Ceti-Suu,
While Er Manas the bloodthirsty lived,
It was a land of free repose.
The Cediger on Ceti-Suu —
Untouched even by the blowing wind,
We were a people lying free,
Drinking kumis, sporting with girls,
Playing bagalak, casting ordo,
Playing chess, making merry,
Riding colts, loosing hawks,
We too were a folk who reveled at will.
From Ceti-Özön dust arose,
Kançoro and Kıyaz came forth as khans,
Those two dogs ridden by darkness –

Sesinden can çıktı.
Ne kılıca taktığımız bağ var,
Kızıl püsküllü Çinliyle
Kırışacak yağımız yok.
Manas'ın oğlu bahadırda
Yarımlık akçe davamız yok,
Kalabalık kara Cediger
Baskına uğrayıp kalıp,
Cefa çekip duruyoruz,
Bizim hanımız ahmak olmuş,
Kalabalık kara Cediger

Their voices drove out our souls.
No knot have we tied upon the sword,
With the red-tasselled Chinese
We have no foe to fight.
With Manas's son, the batyr,
We have no suit worth half a coin,
The crowded black Cediger,
Fallen under this onslaught,
We stand here suffering torment,
Our khan has turned a fool,
The crowded black Cediger –

Ne çare kılarız?
Öbür dünyaya göçen bahadıra
Ok atan kişi onar mı?
Gözbebeği bilinen hunharla

Boğuşan bir daha olur mu?
Eteğinde mektubun var,
El dolaşıp çok görmüş
Sarı Han denen adın var,
Biz gidelim, yer bul,
Bahadır, bizi güdecek er bul, «Ansızın düşmanmış» diye,
Bahadır, «Cediger askeri» demeyiniz,
Az kalsın görecektim,
Öfken gelip kabarıp,
İşte suçsuz kurtçuğu yemeyiniz.
Yedi günün biri – ölüm,
Senin boğuşacağın Kançoro'dur,
Kendinize yakın kardeşiniz.
Kavgayı salacaksan sağlam sal,
Önce kardeşinize saldırınız,
Kalabalık kara Cediger'in
Haram mı helal mi olduğunu
Ondan sonra biliniz.
İşte şu Bagış'ın oğlu er Kıyaz –
«Taştan öfkem çıksın» diye,
Sonuçta kendi kardeşiniz,

What remedy can we make?
At the batyr passed to the world beyond —
Does the man who shoots arrows mend?
With the bloodthirsty one known as the eye's own apple —
Is there one who grapples twice?
In your hem there is a letter,
Wandered among peoples, seen much —
You have the name they call Sarı Han,
Let us go — find a place,
Batyr, find a man to herd us, Saying «A foe unlooked-for»,
Batyr, do not say «the Cediger host»,
I had almost seen it happen,
Your wrath rising and swelling,
Do not devour the guiltless wormling here.
One of the seven days is death,
The one you must grapple is Kançoro,
Your brother near akin to you.
If you would loose the fight, loose it firm,
First assault your brother-kin,
The crowded black Cediger —
Whether they be haram or halal,
Learn it after that.
There stands Bagış's son, Er Kıyaz –
Saying «Let my wrath out of the stone»,
In the end your own brother-kin,

Kendi kendine tutuşup,
Ölçünüzü biliniz.
Han isen öğüdü alınız,
Hanlığın yalan ise,
Öfken gelip kabarırsa,
Kalabalık kara Cediger'i
İşte, kırıp geçiriniz!»
Bunu duyunca Sarı Han,
Yüreği ezilip,
Eti tırnağı gerilip,
Söylediği sözü gecikip,
Kançoro ile er Kıyaz –
«İkisi düşmanmış» diye,
Bir yüzleşip çarpışmaya
İki gözü dört olup,
Sarı Han'ın aldığı Coykuma –
Kabzası dört, ağzı bin,

Catching fire of your own accord,
Know your own measure.
If you are a khan, take the counsel,
If your khanship is a lie,
If your wrath rises and swells,
The crowded black Cediger —
There — cut them down entire!»
Hearing this, Sarı Han,
His heart being crushed,
His flesh and nails drawn taut,
The word he spoke delayed,
Kançoro and Er Kıyaz –
Saying «The two of them are the foe»,
For one head-on clash of arms
His two eyes turning four,
The Coykuma Sarı Han took up –
Four of hilt and thousand of edge,

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BOZKURDUN SON YATAĞI

Sarı Han çoyun topuzu ve mızrağıyla ortalığı kasıp kavurur; Kıyaz'ı Tootoru'dan devirecekken Kançoro mızrağını belinden kesip kurtarır. Yaşlı yiğit, Kançoro'ya "kazana işeyen kötü oğul" diye lanetler yağdırıp Kıyaz'ı ikinci kez kaçırtınca, Kançoro Kıyaz'ı Car-Kıya'nın dar geçidinde pusuya yatırır; kendi eliyle doğrulttuğu Oçogor'un çelik oku Sarı Han'ın şakağına saplanır ve ak sakallı han şehit düşer. Külçoro ağıtlar yakıp Sarı Han'ı Tal-Mazar boyunda gizlice gömer, yılkıdan kendiliğinden gelen Bozayman aygırını da mezarı başında kurban eder. Ardından tek başına döndüğü savaşta Cediger'i kırıp geçirir; Kançoro ise kaçan orduyu ak boz kısrak kanına el bandırılan ölüm andıyla bağlayıp yeniden ileri sürer.

Kıyaz'ı mızrağıyla deviren Külçoro tam başını alacakken Kançoro araya girer; nişancılar Çoro'nun atı Akborçuk'u vurunca yetmiş yerinden yaralı yiğit yaya kalır ve gece Eçkilik dağlarına, Kapka-Taş'a çekilir. Semetey son vasiyetini tamamlar: Seytek on iki yaşına dek toza değdirilmeden büyütülecek, Kanıkey kendine kıymayacak, yasta Kumayık tazı ile Akşumkar da sahipsiz kalacaktır. Tan ağarırken Cediger, Ayrı-Beles geçidinde eyerini yastık edip kımıldamadan yatan bozkurdu on iki, sonra kırk iki kat kuşatır; Kıyaz onun ejderha heybetinden ürküp "han kaldıralım, Tootoru'yu sunalım" diye yalvarır ama Kançoro orduyu böğürerek yeniden saldırıya kaldırır. "Böyleymiş işte, dünya bok" diye kaderine yatan Semetey ölümü kılının ucuna denk saymazken,

Kançoro'nun kışkırttığı Kıyaz mızrağını doğrultup yaklaşır; bölüm, ölüm vuruşunun eşiğinde kesilir.

KÜNYE — KEY FACTS

- Sarı Han, Kıyaz'ı mızrakla devirme noktasına iki kez gelir; ilkinde Kançoro mızrağı belinden keserek, ikincisinde Kıyaz kaçarak kurtulur.
- Kançoro'nun Car-Kıya dar geçidinde kurdurduğu pusuda Oçogor tüfeğinin çelik oku Sarı Han'ın şakağına saplanır; Külçoro onu Tal-Mazar boyunda gömüp Bozayman aygırını mezarında kurban eder.
- Kançoro, kaçan Cediger'i ak boz kısrak kesip kanına el bandırma, un çiğneme ve kılıç ağzı yalama gibi ölüm antlarıyla bağlayarak savaşa geri sürer.
- Külçoro, Sırnayza mızrağıyla Kıyaz'ı Tootoru'dan yıkar ve kırk seçme nişancıyı tek başına kırar; ancak atı Akborçuk vurulunca yetmiş yerinden yaralı hâlde yaya kalıp Eçkilik'teki Kapka-Taş'a çekilir.
- Semetey'in son vasiyetinde Seytek'in on iki yaşına dek örselenmeden büyütülmesi, Ayçürök ile Kanıkey'in kendilerine kıymaması, yas tutacak Kumayık ile Akşumkar'ın kaderi yer alır.
- Final sahnesinde Cediger, kımıldamadan yatan Semetey'i kırk iki kat kuşatır; Kıyaz boyun eğmeyi önerse de Kançoro'nun kışkırtmasıyla mızrağını alıp bozkurda yaklaşır.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Savaşa mahsus çoyun topuz.	*A cast-iron mace made for war.*
Sallandığında kan çıkaran,	*Drawing blood when it is swung,*
Daha çekilmeden can alan,	*Taking life before it is drawn back,*
Çevik bilekte çoyun topuz	*The cast-iron mace on a nimble wrist,*
Görünüşü soğuk, kendisi zehir,	*Cold to look on, poison itself,*
198540 Heybetini görsen uzağa kaç!	*See its menace and flee afar!*
Kayışı burma burmalı,	*Its strap twisted coil on coil,*
Bölökbay ustanın yaptığı.	*Made by the master Bölökbay.*
Elindeki çoyun topuz	*The cast-iron mace in his hand —*
Kalabalık halk sana sataşıp,	*The crowded people picking at you,*
Boş yere belaya bulaşıp,	*Tangled in trouble for nothing,*
Az kalsın ölüp gidiyordum.	*I had all but died and gone.*
Suçsuz olana sataşıp,	*Picking on one without guilt,*
Sakat kalacakmışım meğer,	*It seems I was to be left a cripple,*
Nice söze bu güzelim baş	*For so many words this fine head of mine,*
198550 Çolak kalacakmışım meğer.	*It seems, was to be left maimed.*
Yorulmak bilmedi Sarı Han	*Sarı Han knew no weariness,*
Opol Dağı gibi kara taşı	*The black stone like Mount Opol*
Kavrayıverip çevirdi,	*He gripped and turned about,*
Çınlatarak o taşa	*Making it ring, upon that stone,*
Topuzuyla Sarı Han	*With his mace did Sarı Han*
Kaldırıp indiriverdi.	*Raise it high and bring it down.*
Topuzundan kor çıktı	*Embers flew from his mace,*
Çat diye yarılıp saçılarak,	*Splitting with a crack and scattering,*
Kara taştan ateş çıktı.	*Fire flew from the black stone.*
198560 Altından kaçıp can çıktı	*From beneath it life fled forth,*
Tootoru ile salınarak,	*Swaying along on Tootoru,*
Dağ gibi Kıyaz çıkageldi.	*Kıyaz came forth like a mountain.*
Er Kıyaz'ı görünce	*When he saw the batyr Kıyaz,*
İşte o zaman Sarı Han	*Right at that moment Sarı Han —*
Sapı çelik sırlı mızrağı,	*His painted lance with steel-bound haft,*
Ucu* çelik sırlı mızrağı,	*His painted lance with tip* of steel,*
Gürleterek uzatmıştı,	*He thrust it out with a thunder,*
Savaşta usta Sarı ağan	*Your Sarı aga, master in war,*
Tootoru'ya binmiş Kıyaz'a	*At Kıyaz mounted on Tootoru,*
198570 Sağ kürek kemiğinin yüzü diye,	*Saying: the face of the right shoulder-blade,*

Omurga kemiğinin kıyısı diye,
Tam şahdamarın hizası diye,
Kan davası güden Kıyaz'ın
Ölecek yeri işte bu diye,
Yetişip mızrak saplamıştı.
Sarı Han belayı başlattı,
Tootoru'dan tepetaklak olup,
Dağ gibi olan koca Kıyaz
Az kalsın fırlayıp düşecekti.
Eyerinden geriye kayıp,
Üzengiden ayağı çıkıp,
İki eteği sarkarak,
İki gözü fıldır fıldır
Gerilip yanıp yakılarak,
Cediger'in er Kıyaz'ı
Şimdi sinek kadar candan umut kesip,
Kahrolası, haram kul
Tootoru'dan yalpalayıp,
Kıyaz yıkılıp düşerken,
Cediger'in er Kıyaz'ının
Eceli iyice yetişirken,
Gençliği gidip er Kıyaz
Dünyası başına yıkılıp,
Öfkelenip bağırır.
Bunun güvendiği Kançoro,
Kudurmuşun hali işte böyle –
Hey yoldaşım, diye bağırır.
Çubak oğlu Kançoro
Altında bindiği –
Köböş Han'ın Köktelki'si
Köktelki'nin başını çevirmiş,
Kulu Tanrı çarpmış,
Tootoru'dan yığılıp,
Kıyaz yere düşecek diye,
Bunca işi eden Sarı kel
Her belayı uğursuz söze

Boş yere kökünü kurutacak diye,
Başını kesip sarkıtıp,

Saying: the edge of the spine-bone,
Saying: right in line with the jugular,
Of Kıyaz who pursues the blood-feud,
Saying: here is the spot where he dies,
He closed and drove the lance home.
Sarı Han set calamity loose,
Pitching headlong from Tootoru,
Great Kıyaz, big as a mountain,
Very nearly was hurled to the ground.
Slipping back from his saddle,
His foot come free of the stirrup,
His two coat-skirts dangling,
His two eyes spinning wildly,
Straining, burning, lamenting,
The batyr Kıyaz of the Cediger,
Now despairing of his fly-small life, The accursed, unclean slave —
Lurching upon Tootoru,
As Kıyaz toppled and fell,
For the batyr Kıyaz of the Cediger,
As his appointed hour drew nigh,
His youth departing, batyr Kıyaz,
His world collapsing on his head,
Cries out in his fury.
The one he trusted was Kançoro,
Such is the state of one gone mad –
Hey, my comrade! he cries.
Kançoro, son of Çubak,
The mount he rode beneath him –
Köböş Han's own Köktelki,
He turned Köktelki's head about,
The slave whom God has stricken,
Saying: crumpling from Tootoru,
Kıyaz will fall to the earth,
The bald Sarı who wrought all this,
Saying: with every woe, at an ill-omened word,
He will dry up our root for nothing,
Cut off his head and hang it down,

Ölüm edip gidecek – diye,
Keskin çeliği ele alıp,

Kudurmuş kul yetişmiş
Sarı Han'ın mızrağını
Tam belinden, onmayası
Kesip koparıp geçmiş.
İşte o zaman Sarı Han
Kançoro düşmanmış diye,
Ağanın gönlü daralmıştı,
Aşağı yukarı bakmadan,
Haykırışı taş yarıp,
Ölümden canını esirgemeden,
Kırgını kızıştırıp başlattı,
Kahrolası kurnaz canı
Kıl ucuna bağlayıp bıraktı.
Çevresine bakmadan,
Tam er imiş Sarı Han
Hiç canını esirgemeden
Törenin hepsini unutup,
Kazana işeyen kötü oğul!
Bu Semetey er sultan –
Peşine takıp yiğit eden,
Er oğluyla denk eden.
Küçükten büyüten,
Değersiz canını onduran,
Çekilince keskin, su verilmiş kılıcı
Bileğine astırdı,
Argın ile Kırgız'ı
Kımıldatmadan buyruğuna baktırdı,
Karşı gelen düşmanın
Üstünden yürüttü,
Toyunda doksan mal kestirdi,
Halkın atası olsun diye,
Tutuştuğu düşmanını kırsın diye,
Bahadırlık göstersin diye,
Kırgız'ı koruyup gözetsin diye,
Hanlığa layık görüp özellikle,

And deal out death and go – saying,
Taking the keen steel in hand,

The maddened slave came up apace,
The lance of Sarı Han,
Right at its middle, may he never thrive,
He cut clean through and passed on.
Right at that moment Sarı Han —
Seeing Kançoro was a foe,
The aga's heart grew straitened,
Looking neither down nor up,
His war-cry splitting stone,
Not sparing his life from death,
He kindled and began the slaughter,
The accursed one his cunning life
Tied to a hair's tip and let hang.
Without a glance around him,
A true batyr was Sarı Han,
Never sparing his own life,
Forgetting all the ancient law:
Wicked son who pisses in the cauldron!
This Semetey, sultan of batyrs –
Who took you with him, made you brave,
Made you the equal of a batyr's son.
Who raised you from a child,
Who mended your worthless life,
The tempered sword, keen when drawn,
He had them hang upon your wrist,
The Argın and the Kırgız both
He made attend your word unstirring,
Over the foe who stood against you
He made you march right over,
Slaughtered ninety beasts at your feast,
That you might be father to the people,
That you might break the foe you grappled,
That you might show a hero's deeds,
That you might guard and keep the Kırgız,
Deeming you worthy of the khanship above all,

Kançoro adını koydurdu.
Sarsılmaz, düşmanın bozamayacağı

Demir çitten kale yaptı,
Ay-âleme duyulan
Kançoro, seni bey yaptı.
Sağrı eti ile kazının
En iyisini kesip yedirdi,
Öz kardeş gibi olayım diye,
Anasının memesini
Haram oğul, sana emzirtti.
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü,
Kalabalık halkın hepsine
Ne zaman kötü söz dedirtti?
Belini sağlam bağlattı
Altı-Şaar, Margalan
Ucu Kokon, Semerkan
Bunların hepsini perişan edip,
Baban Çubak'ın kanını güttürdü. Seni yok edip atmadan,

«Bitmez Çubak'ın kanı» – diye,
Ahali çığrışıp, zar zar ağlayıp,
Çoğu Uygur, Margalan
Gören halkın hepsi ağlayıp,
Kıskanır olmuşsun sen,
Kançoro, seni el üstünde tuttu
Babandan üstün Semetey
Kançoro'm, seni besleyip büyüttü.
Bugün var olan yarın yok
Vay, balam Kançoro,
Aklın kıt, için bok,
Öz ağabeyine ok atan
Âlemde senin gibi ahmak yok.
Gürleyen ananın
Gümüşü kömür gibi oldu,
Coşup kabarmışsın Kançoro
Yananı bilmeden semirirsin,
Manas'ın oğlu bozkurdun

He had them give you the name Kançoro.
Unshakable, that no foe could break,

He built a fortress of iron paling,
Heard of through the moonlit world,
Kançoro, he made you a bey.
Of the croup-flesh and the kazı
He cut the choicest and fed you,
Saying: let me be as your own brother,
His own mother's breast
He had suckle you, unclean son.
All your ear heard, all your eye saw —
Before all the crowded people
When did he let ill word be said of you?
He had your belt girded firm,
Altı-Şaar and Margalan,
At the far end Kokon, Semerkan,
Laying all of these to waste,
He let you pursue your father Çubak's blood. Before wiping you out and casting you off,
«Çubak's blood-debt has no end» – saying,
The people crying out, weeping bitterly,
Most of them Uygur, Margalan,
All the folk who saw it weeping,
You have grown envious, you —
Kançoro, he bore you on his hands,
Semetey, greater than your father,
My Kançoro, he fed and raised you.
Here today and gone tomorrow,
Alas, my child Kançoro,
Your wit is scant, your insides filth,
One who shoots at his own elder brother —
No fool like you in all the world.
Your thundering mother's
Silver has turned to coal,
You have swelled and surged, Kançoro,
You fatten, blind to who is burning,
The grey wolf, son of Manas —

Altını kömür gibi oldu,
Başına bela, kavga saldın
Kahrolası Kançoro,
Aldığını bilmeden semirirse.
Kanıkey'in söylediği sözdü,
Ah, zavallı kadın evliya

His gold has turned to coal,
You loosed strife and woe upon his head,
Accursed Kançoro,
If he fattens, blind to what he took.
It was the word Kanıkey had spoken,
Ah, the poor woman, a saint —

Sonunda o tükenesice
Akraba olmaz demişti.
İş bozulup kavga çıktı,
198690 Er yürekli delişmen Kanıkey
Zavallının sözü doğru çıktı!
Kanıkey'in sözünü dinleyip,
Dün, Kara-Buura'da, Çatkal'da,
Kırgız rahatça yatarken,
Sen çaresiz çağındayken
Kuşüzümü gibi gözünü
Oyup atmadım da ne oldum,

Yakalayıp kılıçtan geçirip,

Boğazlamadım da ne oldum!
198700 Bu işi vaktinde bitirmeden
Kahrolası kudurmuş
Bunamışız, hanımız da,
Kocamış Bakay, hepimiz.
Balam, kardeş olduğun halde
Sonunda sen bizlere
Düşman olmuşsun meğer,
İşin tuhafını gördüm, Semetey'i
Yok edeyim demişsin,
Zorlaya zorlaya köküne,
198710 Ereyim demişsin.
Sen yurdunu bırakıp, kudurmuş,
Cediger'in eline
Gideyim demişsin.
Sen Ceti-Özön'e varıp yatamazsın,
Öz yakınına ok atıp,
Mayan haram olduktan sonra,

In the end that wretch, may he perish,
Will never be kin, she had said.
The matter soured, strife broke out,
Brave-hearted, wild Kanıkey —
The poor soul's word has come true!
Had I heeded Kanıkey's word,
Yesterday, at Kara-Buura, at Çatkal,
While the Kırgız lay at ease,
While you were in your helpless days,
Your eyes like little currants —
Why did I not gouge them out and cast them away,
Why did I not seize you, put you to the sword,
Why did I not cut your throat!
Not finishing this work in time,
Accursed, rabid one,
We had grown senile, our khan too,
Aged Bakay, all of us.
My child, though you were a brother,
In the end, to all of us,
It seems you had become a foe,
I have seen a strange thing: Semetey
You said you would destroy,
Forcing on and on, to his root
You said you would reach.
You said, leaving your homeland, rabid one,
To the land of the Cediger
You said you would go.
You cannot go and rest in Ceti-Özön,
Having shot at your own kin,
Once your wage of it is unclean,

Cediger'e varıp sığamazsın!
Sen kırlara boylu boyunca konamazsın,

Azdırıcı, haram olduktan sonra
Ezelden beri onmazsın sen!»
Deyip, böylece, Sarı Han
Gözü kararıp kaynadı,
Çivi gibi bembeyaz dişini

Darı gibi ufalayıp çiğnedi.
Ham yüreği ateş, alev,
Dayanamayıp Sarı Han
Kaşları çatık, kabararak,
Gayreti dolup diken diken,
Gür gür edip coşarak,
Boz arslan gibi görünüp,
Görsen, hali işte böyle.
Kızıl puslu tuğ alıp,
Keskin ağızlı, püsküllü mızrak alıp,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Yamanlığı işte şöyle –
Yaradan'a yalvarıp:
«Canı çıkası Cediger,
Tuuçunak'a bineyim,
Akrabamdır diye esirgemeden
Bu iti dört bir yana süreyim! Doğrulup
Sarı Han
Atışmayı bolca edeyim,
Üstünüm bozkurt beyimi
Ecelden, beladan, azaptan
Kurtarıp alayım!»
Bıyığını yolup fırlatıp,
Sakalını yolup savurup,
Ağarmış sakal seyrelip,
Ezelden canını esirgemeden
Ah, iki gözden akan yaş
Çene aşağı dökülüp,
Tuuçunak'ını şahlandırıp,
Sarı Han geldi savaşa

You cannot go shelter with the Cediger!
You cannot camp at full length on the steppes,
Corrupter, once you are unclean,
From all eternity you shall not thrive!»
Saying thus, so Sarı Han,
His eyes went dark, his blood boiled,
His teeth white as nails

He ground and gnashed like millet.
His raw heart fire and flame,
Unable to bear it, Sarı Han,
Brows knitted, swelling with rage,
His zeal brimming, bristling up,
Roaring and surging over,
Looming like a grey lion,
See him — such was his state.
Taking the red-hazed banner,
Taking the keen-edged, tasselled lance,
Girding the scabbardless sword,
His fierceness, look, was such –
Beseeching the Creator:
«Cediger, may their life be torn out,
Let me mount Tuuçunak,
Sparing none for kinship's sake,
Let me drive this cur to the four winds!
Straightening up, Sarı Han —
Let me trade blows in plenty,
My peerless grey-wolf bey
From death, from woe, from torment
Let me pluck out and save!»
Tearing his moustache, flinging it,
Plucking his beard, scattering it,
The whitened beard grown thin,
From of old never sparing his life,
Ah, the tears that flowed from both eyes
Poured on down past his chin,
Rearing up his Tuuçunak,
Sarı Han came to the battle,

Karşısına çıkanı kırıp,
Sırtların hepsi haykırış,
Kaynaşan sayısız orduyu
Yaman imiş Sarı Han
Savurup geri sürdü.
Hiç bırakmadan ürkütüp,
Uçurum yara sürüp varmıştı,
Dağın yittiği çıkıntıdan
Tootoru ile heyula gibi,
Kıyaz kul çıkıvermişti,

Breaking all who came against him,
All the ridges one great outcry,
The seething, numberless host —
Fierce indeed was Sarı Han —
He scattered them and drove them back.
Giving no respite, terrifying them,
He drove them to the cliff-edge chasm,
From the spur where the mountain fades,
Like a monstrous shape on Tootoru,
The slave Kıyaz came suddenly forth,

«Bu kalabalık halkta ne suç var,
Kara niyetli fesatçı*
Bunun hanı ahmak değil mi!
Bagış'ın oğlu Kıyaz'ın
Baltalayıp başını alayım,
Bende eski takatim var ise,
Bu kudurup ölmüş ahmağa,
Adamakıllı savaş açayım.
Ceti-Özön'den dönüp
Gelemez hale getireyim,
Kavgaya tutuşup kötüyü
Ya da bir daha gelmez edeyim!
Çatal beli, kıraç yokuşu
Aşamaz hale getireyim,
Ordu ayaklandırıp Talas'a
Basamaz hale getireyim!»
Tuuçunak'ın başını çevirmişti,
Güçlü, sağlam sırlı mızrağı,
Er Kıyaz'a doğru
Gürleyip mızrak uzatmıştı,
İşte o zaman er Kıyaz
Sarı Han'ı görünce
Bileğinden derman gidip,
Yüreği yerinden oynayıp,
Böğrü küt küt atıp,
Dayanamayıp er Kıyaz
Sinek kadar canı titreyip,
Takati tükenip, gücü gidip,

«What guilt is in this crowded people?
The black-hearted schemer —*
Is not their khan a fool!
Of Kıyaz, the son of Bagış,
Let me axe off the head and take it,
If my old strength is in me still,
On this fool gone rabid to his death
Let me open war in earnest.
Let me make him such that he cannot
Come back again from Ceti-Özön,
Grappling in combat with the wretch,
Or make him never come again!
The forked pass, the barren slope —
Let me make him unable to cross,
Let me make him unable to march
An army raised against Talas!»
He turned Tuuçunak's head about,
His strong, sound painted lance
Straight at the batyr Kıyaz
He thrust with a roll of thunder,
Right at that moment batyr Kıyaz,
When he beheld Sarı Han,
The strength went from his wrist,
His heart leapt from its place,
His flank pounding thud on thud,
Unable to endure, batyr Kıyaz,
His fly-small life all atremble,
His strength spent, his power gone,

Eyer beli gibi tepeyi
Aşıp çıktı er Kıyaz,
Sarı ağana yakalanmadan
Kaçıp çıktı er Kıyaz,
Aziz candan umut kesip,
Benzi attı er Kıyaz'ın,
O Kançoro bahadıra
Diri vardı er Kıyaz.
Kançoro'ya vardığında
Bolca atışma etmişti,

The hill like a saddle's ridge
Batyr Kıyaz crossed and came out,
Uncaught by your Sarı aga,
Batyr Kıyaz fled away,
Despairing of his precious life,
The color drained from Kıyaz's face,
To that hero Kançoro
Batyr Kıyaz came alive.
By the time he reached Kançoro
He had traded blows aplenty,

Kalabalık kara Cediger
Dört bir yandan basıp girip
Hanı Kıyaz bahadırını
Çekip kurtarmıştı.
Öfkelenip Sarı Han
Gaipten akıl bulunup.
Aklı gidip, er Kıyaz
Kançoro'ya yalvarıp:
«Hem yoldaş, hem dost,
Çare bitti, akıl kat!
Ay karanlık gece oldu,
Üstelik bela günü oldu,
Takat tükendi, güç gitti,
Akıl kaçtı böylece,
Ben Kıyaz olalı,
Kıyaz adını alalı,
Ecel erişip ölmemiştim.
Zavallı Kıyaz can dostun
Halktan böylesini görmemişti,
Başka türlü çetin bir er gördüm,
Üstünlüğünü kimseye vermeyen,
İnsandan başka sözü var,
Çanak gibi gözü var,
Serçe gibi koparıp bu başı
Pehlivan da imiş, arslan da imiş,
Ciddiye alsa Sarı Han
Kul olandan üstün er de imiş,
Kesesine koyar gibi,

The crowded black Cediger,
Pressing in from all four sides,
Their khan, the hero Kıyaz,
They dragged away and saved.
Sarı Han raging on —
Counsel came from the unseen.
His wits gone, batyr Kıyaz
Pleaded with Kançoro:
«Comrade and friend in one,
All remedy is spent — lend counsel!
The moon is dark, night has fallen,
And a day of calamity besides,
Endurance spent, strength departed,
And so my wits have fled,
Since I have been Kıyaz,
Since I took the name Kıyaz,
Death had never reached me yet.
Your poor soul-friend Kıyaz
Had never seen his like among men,
I saw a batyr hard past all kind,
Who yields his mastery to none,
His speech unlike a man's,
His eyes like bowls,
Tearing this head off like a sparrow's —
A wrestler he is, and a lion too, Should
Sarı Han take it in earnest,
A batyr above any slave besides,
As if dropping it into his pouch,

Altında küheylan atı var
Cediger değil, cümle âlemi
Sömürecek gücü var,
Sarı Han'ın yanında
Altı vadiyi kökünden yutan
Bırakmayalım bahadırı diye,
Kolay görünür kara Maar.
Sarı Han'ı görünce
Tüm bedenim ürperir,
Tutuşup yanan kömür ocağı
«Doo»su gibi gürler,
Tutuşmaya insan varamaz,
Karşılaşan sağ kalamaz,
Topyekûn kalkan Cediger
Bassa da gücü yetmez,

Beneath him a thoroughbred steed,
Not just the Cediger — the whole world
He has the strength to devour,
Beside Sarı Han —
One who swallows six valleys root and all —
Saying: let us not let the hero go,
Black Maar seems an easy thing.
When I behold Sarı Han
All my body shudders,
Like a coal-pit burning ablaze,
He roars like its very «Doo»,
No man dares close to grapple him,
Who meets him does not stay alive,
The Cediger risen all as one,
Though they press, their strength won't serve,

Şu heybetli keline
Tutuşan sağ gidemez.
Pehlivan da imiş, arslan da imiş,
Âleme değer er de imiş,
Cediger'in gücü yetmez,
İnsanı güçsüz kılıp
Allahu Teâlâ, kudret sahibi
Neden "kulum" dedi ki!
Kurban olayım han yoldaş,
Sarı Han'ın karşısına varmam,
Uğursuzluk basmış domuzla
Çarpışırsam sağ kalmam,
Kudurmuşun karşısına varmam,
Yüzleşirsem sağ kalmam,
Yaratılmış her insandan
Üstün imiş ağırlığı,
Tutuşan sağ kalır mı?
Karşı çıkan kul yenebilir mi?
Yüzleşen ölmeden döner mi?
Azgın domuz gibi bir kel imiş
Onunla güreşecek kişi az imiş,
Âlem yıkan pehlivan gibi.
Karşısına insan varamaz,

That awesome bald one there —
Who grapples him leaves not alive.
A wrestler he is, and a lion too,
A batyr worth the world besides,
The Cediger's strength will not serve,
Making man so powerless,
God Most High, Lord of might —
Why did He call him "My servant"!
Let me be your offering, khan-comrade,
I will not go to face Sarı Han,
With that boar sunk deep in ill-omen
If I clash, I stay not alive,
I will not go to face the rabid one,
If I face him, I stay not alive,
Above every man created
His weight, it seems, is greater,
Does one who grapples him survive?
Can a slave who opposes him win?
Does one who faces him return undying?
A bald one like a raging boar,
Few the men who would wrestle him,
Like a wrestler who wrecks the world.
No man can go against him,

Kimse ona eza veremez,
Nicelerinden yiğit üstün
Halka haber salalım,
Sarı Han'ın önüne
Boyun eğip yatalım.
Kişiden başka sözü var,
İnsandan başka gözü var,
Bunu boyun eğdirerek
Getiren o Semetey,
Bahadırınız nasıl bir can?
Sarı Han coşup çıkarsa,
Bahadır, gitti bizim güç.

No one can do him hurt,
A brave man greater than so many —
Let us send word to the people,
Before Sarı Han
Let us bow our necks and lie down.
His speech unlike a person's,
His eyes unlike a man's,
The one who bent this man to his will
And brought him — that Semetey:
What kind of soul is your hero?
If Sarı Han surges forth,
Hero, our strength is gone.

Çatışmadan, dalaşmadan
Dönüşelim, kulak ver,
Kalabalık halkı kırdırmadan
Sağ esen duralım.
Canım yoldaş, kulak ver,
Ceti-Özön'e sağ dönelim
Sarı Han ağamın önüne
Tootoru'yu sunalım.
Denkleşip barışalım,
Yerli yerimize sağ gidelim».
Deyip, böylece, er Kıyaz
Sarı Han'dan pek ürküp,
Çubak oğlu Çoro'ya
Böylece söz söylemişti,
Kançoro'nun önüne
Kıyaz sözünü koymuştu.
Bezine iğne batmış gibi,
Bunu duyunca köpürüp,
Fırlayıp kalktı Kançoro:
«Kahrolası Sarı Han
Kömür söndüren bir keldi.
Ululuğu, hanlığı
Benden aşağı, azdı,
Sarı Han'dan korkacağına
Ne hale düşer Cediger?
Tüyün kalmadan kırılıp,

Without clash, without brawl,
Let us turn back — give ear,
Before the crowded folk are slaughtered
Let us stand safe and sound.
Dear comrade, give ear,
Let us return alive to Ceti-Özön,
Before my aga Sarı Han
Let us offer up Tootoru.
Let us settle terms and make peace,
Let us go home alive, each to his place».
Saying thus, so batyr Kıyaz,
Sore affrighted of Sarı Han,
To the Çoro, son of Çubak,
Thus he spoke his word,
Before Kançoro
Kıyaz had laid his word.
As if a needle pierced his cloth,
Hearing this he foamed with rage,
Kançoro sprang to his feet:
«That accursed Sarı Han
Was a bald coal-quenching drudge.
In greatness and in khanship
He was beneath me, and less,
Rather than fear Sarı Han —
What will become of the Cediger?
Cut down till not a hair remains,

Ölürsen nice olur Cediger
Ceti-Özön senin yerindir,
Yurdumdur deyip durduğun.
Yerin dibine giresi sen Kıyaz,
Ben seni er sanıp duruyordum.
Mızrakçılıkta Sarı kel
'Yanıldık, kulun oldum' diye,
198910 Vurduğu dahi gerçek,
Hunhara geri gideyim,
Bak da gör, Cediger,
Senin köküne böyle ererim.
Bu Sarı Han yok olmaz,
Atını ganimet edip bindirip,
Manas'ın oğlu bozkurda
Armağan edip varırım,
Şöyle böyle barışıp,

Ben barışıp alırım.
198920 Cediger, senin çarene
Ondan sonra bakarım,
Destek oldum, olmuyorsun,
Cediger domuzu, onmazsın,
Gayret versem olmuyorsun,
Hiç onmazsın, Cediger.
Sarı Han yamanmış diye,
Oduncu kelden korkarsın.
Nişancıydın da, erdin de
Nişancılığını göster
198930 Var hıncınla, er Kıyaz
Yalnız yolun yassı taşı,
O yassı taşa gizlen
Yassı taşa gizlenirsen,
İnsanın bilmediği sözü var,
Söylese nice lafı var,
İki gözünün ortasında
Çanak kadar kızıl beni var
Kızıl bene nişan alıp at,
Kahrolasıyı vurup devir!
198940 Böyle vurup devirmezsen,

If you die, what then, Cediger?
Ceti-Özön is your land,
The one you kept calling your homeland.
May you sink into the earth, Kıyaz,
And I kept thinking you a batyr. At lance-
craft the bald Sarı —
Saying 'We erred, I am your slave',
That he strikes home is true as well,
Let me go back to the bloodthirsty one,
Watch and see, Cediger,
Thus will I reach your very root.
This Sarı Han will not be undone,
Taking his horse as spoil to ride,
To the grey wolf, son of Manas,
I will go bearing it as gift,
Making peace this way or that,

I will make my peace and gain it.
Cediger, to your remedy
I will look after that,
I gave you support — you will not do,
Boar of a Cediger, you will not thrive,
Though I lend you zeal, you will not do,
You will never thrive, Cediger.
Saying Sarı Han is fearsome,
You fear a bald woodcutter.
You were a marksman, a batyr too —
Show your marksmanship then,
With all your spite, batyr Kıyaz.
The flat stone by the lonely road —
Hide behind that flat stone,
If you hide behind the flat stone —
He has words unknown to man,
Were he to speak, such talk he has,
Right between his two eyes
He has a red mole big as a bowl,
Take aim at the red mole and shoot,
Strike the accursed one down!
If you do not fell him so —

Mızrak saplansa geçmeyen,
Oçogor atsa delmeyen,
Baran kurşunu batmayan,
Yiğitliği dahi gerçek.
Çınmaçın'da, Hakan'da, Beycin'de
Dolaştığı dahi gerçek.
Yanasıca, üstünlüğünü
Kimseye vermediği de gerçek.
Tuğ dibinde, tutuşası,
198950 Durduğu dahi gerçek.
Sarı Han yok olmadıkça,
Cediger'in işi onmaz.
Bu Sarı Han bahadırın
Çaresi tükenmez kâfirin

No lance-thrust passes through him,
No oçogor shot can pierce him,
No baran bullet sinks in him,
His valor too is real.
In Çınmaçın, in Hakan, in Beycin
That he roamed is real as well.
May he burn — his mastery
He yields to none: that too is real.
At the banner's foot, may he catch fire,
That he stood is real as well.
Until Sarı Han is undone,
The Cediger's cause will not thrive.
This hero Sarı Han,
The infidel whose remedies never fail,

Her türlü hüneri vardı,
Argın'ın güçlü hanıydı,
Erendi, arslandı,
Çarpışan düşmana girdiğinde
Tuğ tutan kişiydi.
198960 Haberini duyan dalgalanır,
Çarpışmadan bakıp durmazdı,
Rahat yere yatmazdı,
Ateşe atsan yanmazdı,
Suya atsan batmazdı,
Bahadırlığı bambaşka
Dayanak olduğu gerçekti,
Belin bağı Sarı Han'ın
Er olduğu gerçekti.
Aklı uzaklara erer
198970 Üstün doğmuş bir bilge
Her bir düşmana sataşsa,
Teke tek çıkar yarıştan,
Belin bağı Sarı Han'ın
Tuuçunak küheylan atı var,
Ay-âlemi Sarı Han'ın
Perişan edecek gücü var,
Gözünün uzaktan gördüğü
Nice düşman bıkıp usanmış,

Had every kind of skill,
He was the mighty khan of the Argın,
A saint he was, a lion,
When he drove into the clashing foe
He was the man who held the banner.
Who hears his tidings sways like waves,
He never stood watching apart from battle,
He never lay in an easy place,
Cast in fire, he would not burn,
Cast in water, he would not sink,
His heroism a thing apart,
That he was a bulwark was true,
The belt that binds the loins, Sarı Han —
That he was a batyr was true.
His mind reaches to far places,
A sage born above all others,
Should he fall on any foe,
He comes from the contest man to man,
The belt that binds the loins, Sarı Han —
He has Tuuçunak, a thoroughbred steed,
Sarı Han has strength enough
To lay the moonlit world to waste,
What his eye spies from afar —
Many a foe has wearied and tired,

Gökte yıldızdan iz süren
Yaman Semetey'in yoldaşı,
Kahrolası er Kıyaz
İşte gösterdiğim yere at, Hiç görmüş değildim,
Kova gibi tek bene at,
Çevresine bakma,
Adamsan, arslansan,
Bahadır Kıyaz isen sen,
O benim gösterdiğim yere at,
Sırrını bildiğim Sarı Han
Sarı Han'ın ölmesi,
O Sarı Han'ın ölmesi,
Bize Tanrı'nın verdiğidir,
O Sarı Han ölmezse,
Ölesiye direnir kalırlar,
Körpe kuray kartlaşana dek,

Tracking trails by the stars in the sky,
Comrade of fearsome Semetey,
Accursed batyr Kıyaz,
Shoot at the spot I showed you, I had never once seen —
Shoot at the single mole big as a pail,
Do not look around it,
If you are a man, a lion,
If you are the hero Kıyaz,
Shoot at that spot I showed you,
Sarı Han whose secret I know —
The dying of Sarı Han,
The dying of that Sarı Han,
Is what God has granted us,
If that Sarı Han does not die,
They will stand fast to the death,
Till the tender kuray grows old,

Mıyzam otunun külü uçana dek,
Kudurmuş kul vuruşur.
Üstüne varıp insan yenememiş,
Üstünlüğünü kimseye vermeyen,
Sarı Han'ın hali işte böyle».
Coştukça söylenip,
Kançoro durdu gürleyip,
Kıyaz durdu sessizce.
Aklı başından gidip Kıyaz'ın
Bütün bedeni zangırdayıp.
Öfkeyle çırpınır,
Ne yapacağını bilemeden
Adam, Kançoro'ya yalvarır:
«Kurban olayım Kançoro
Padişahlı şehir, yer işte,

Başımı alırsan ben işte,
Kaleli koca yer işte,
Bahadır, kan dökeceksen biz işte!
Dolu gibi vuracaksan, baş işte,

Till the ash of the mıyzam grass has flown,
The maddened slave will fight on.
No man who came at him has beaten him,
Yielding his mastery to no one —
Such is the state of Sarı Han».
Speaking on as he surged hotter,
Kançoro stood there thundering,
Kıyaz stood in silence.
Kıyaz's wits went from his head,
All his body shuddering.
He thrashes about in fury,
Not knowing what to do,
The man pleads with Kançoro:
«Let me be your offering, Kançoro,
Here is a city with its padishah, here is land,
If you would take my head, here am I,
Here is the great walled place,
Hero, if you would spill blood, here are we!
If you would strike like hail, here is my head,

Söyledim, sözümü dinleyin
Bildiğin gibi kavga edip,
Atacaksan, kendin bul,
Çaresini kendin bul,
Aklını kendin kullan.
Ceti-Özön'ü yurt edinen

Cediger halkı hep birlikteydi,
Böyle çetin belaya karşı
Oçogoru alıp pusuya yatın,
Kendi bildiğin gibi at.
Sır bilmeze iş buyurursan,
Bahane olur bu işiniz,
Sırttan imiş bu dediğin,

Çaresine kendin bak»,
Deyip, böylece, er Kıyaz
Dizi yerde bükülüp,
Tootoru'nun üstünden
Fırlayıp inip koşarak,

Ak yılkıdan boz olup,
Gökten yıldız kımıldayıp,
Öbür dünyalık dost olup,
Koyunumuz bir ağılda ortak,
Bulunanı birlikte derleyen,
Yaşıt yoldaş olalım mı,
Yolunu kendin seç,
Çaresini uydurup bul,
Ceti-Özön bize yurttu,
Cediger bize eldi,
Bahadır, iki dizgin, bir yular vardı yaklaşıp.
Bir yolunu bulup ele al,
Ceti-Suu'daki Cediger'e
Bahadır, kendin sahip olup kal, Ön yanı büyük düzlük,
Vebali sevabı olur mu?
Baş olup öne geç,

I have spoken — heed my word,
Fight the fight as you see fit,
If you would shoot, find it yourself,
Find the remedy yourself,
Use your own wits yourself.
The Cediger folk who made Ceti-Özön home
Were all together as one,
Against so hard a calamity
Take the oçogor and lie in ambush,
Shoot as you yourself know best.
If you set the task on one who keeps no secret,
This work of yours becomes a pretext,
From the back, it seems, is this thing you ask —
See to its remedy yourself»,
Saying thus, so batyr Kıyaz,
His knee bent to the ground,
From the back of Tootoru
Leaping down and running,

Grey among the white horse-herd,
A star stirring in the sky,
Becoming friends for the world beyond,
Our sheep sharing a single fold,
Gathering together all we have,
Shall we be comrades of one age?
Choose the way yourself,
Devise and find the remedy,
Ceti-Özön was homeland to us,
The Cediger were our people,
Hero, two reins and one halter — Sarı Han came drawing near.
Find a way and take them in hand,
Over the Cediger of Ceti-Suu,
Hero, stay and be master yourself, Before it a great flat plain,
Can there be sin or merit in it?
Be the head, step to the fore,

Bu Sarı Han pehlivandan
Pehlivansan, arslansan
Hesabını bir yolunu bulup gör».
Deyip, öyle dedikten sonra,
Söylediği sözü uygun görüp,
Kabul eden Çoro bahadırın
Oçogorunu kuşanıp,
Silah pusatını hazırlayıp,
İşte o zaman Kançoro
Mızrakçılar içinde Çoro'nun
Ustalığı vardı,
Usta nişancı Çoro'nun
Sağlamlığı vardı,
Çare bulucu Çoro'nun
Becerisi vardı,
Göz ermeyen Talas'ın
Belini tutup beklemişti,
Sarı Han'ın geleceği yokuşta
Yerini tutup beklemişti.
İşte o zaman Sarı Han
"Şöyle böyle" deyinceye dek,
Gözü açıp yumuncaya dek,
Öfkeden yerine sığamadan,

With this wrestler Sarı Han,
If you are a wrestler, a lion,
Find a way and settle the account».
Saying so, when he had spoken,
Deeming the spoken word was fitting,
The hero Çoro, accepting it,
Girded on his oçogor,
Made ready arms and gear,
Right at that moment Kançoro —
Among all lancers, this Çoro
Had mastery of the craft,
Çoro the master marksman
Had a sure and steady hand,
Çoro the finder of remedies
Had skill at his command,
Of Talas beyond the eye's reach
He held the pass and waited,
On the slope where Sarı Han would come
He held his post and waited.
Right at that moment Sarı Han —
Before one could say "this and that",
Before an eye could blink shut and open,
Unable for rage to contain himself,

Kaygıdan han ağan
Semetey'i bulamadan,
İşte o zaman Sarı Han
Yiğidin gönlü daralmış
Neyle yüzleştiğini bilmeden
Bele çıktı Sarı Han,
Pusuda bekleyen Kançoro,
O yere çıktı Sarı Han,
O Kançoro bahadıra,
Haramzade kâfire,
Eyer belini aşarken
Engebeli ak yokuş,
Öte yamaca vardığında,
Cañırık'ın Car-Kıya'sı,
Tek atlık ince yol,

Your khan aga, from sorrow,
Not having found Semetey,
Right at that moment Sarı Han —
The brave man's heart grew straitened,
Not knowing what he faced,
Sarı Han climbed to the pass,
Kançoro waiting in ambush,
To that place Sarı Han climbed,
To that hero Kançoro,
To the base-born infidel,
While crossing the saddle-ridge pass,
The rugged white slope,
When he reached the farther hillside —
The Car-Kıya of Cañırık,
A thin track one horse wide,

İnce yollu dar geçitte,
Çadır gibi kara taşa
Yaslanıp geçilen boğazda,
O Kançoro bahadırın,
Haramzade kâfirin
Nişancılıkta katıksızı,
Karşı aldığını yok eden
Bereneli tetiği,
Karşı girdi Sarı ağam,
Halkın kalesi Sarı ağam,
Karşısındaki er Kıyaz diye
Kıyaz ile tutuştu.
Kançoro'nun çelik oku,
Sarı Han'ın şakağına
Ecel oku olup yapıştı.
Patiska gibi ak sakalı
Göğsüne yayılıp,
Kudretli hanı Sarı ağam
Tepede başı yarılıp,
Kanı fışkırıp akıp,
Han Sarı Han ağanın
Canı gitti çırpınıp,

In the narrow thin-tracked defile,
At the black rock like a tent,
In the gorge one passes leaning close,
Of that hero Kançoro,
Of the base-born infidel,
The purest hand at marksmanship,
Destroying whatever it took as mark,
His berene-gun's trigger —
My Sarı aga went in against it,
My Sarı aga, fortress of the people,
Thinking batyr Kıyaz stood before him,
He grappled with Kıyaz.
Kançoro's bolt of steel
Into Sarı Han's temple
Struck fast, an arrow of death.
His white beard like calico
Spread out across his chest,
My Sarı aga, the mighty khan,
His head split open on the height,
His blood spurting, streaming,
The khan, aga Sarı Han —
His life went out convulsing,

Sarı Han'ın ölüşü,
Geri dönülmez yer altını
Zavallı kişinin görüşü.
Kürkünü, talanını alana dek,
O Sarı Han bahadıra
Ölüm yetişip çökene dek,
Almambet oğlu Külçoro,
Göğse sığmaz nice tasa:
Aslan ağam – diye ağlayıp,
Bozkurt ağam ölme diye,
Gözünün yaşı on dere.
Ay, Sarı Han, ağacığım
Kırlarda kaldın, ne yazık,
Kara gün, ağam, alıp yat!
Vadide kaldın, ne yazık,
Eyvah, gün ağam, alıp yat!

The dying of Sarı Han —
The land below from which none return:
Such is the poor man's seeing of it.
Till they took his fur coat and his plunder,
Upon that hero Sarı Han
Till death overtook him and settled,
Külçoro, son of Almambet,
Grief past the chest's containing:
My lion aga – so he wept,
Saying: my grey-wolf aga, do not die,
The tears of his eyes ten streams.
Ay, Sarı Han, my dear aga,
You were left on the steppes, alas,
A black day, my aga — take it and lie!
You were left in the valley, alas,
Alas, my sun-aga, take it and lie!

Cazayılı savurup,
Zavallı ağam öldü diye,
Bu Kançoro kâfirden
Bundan hakaret gördü diye,
Feryat üstüne feryat edip,
Başını kendi eliyle dövüp,
İnleyip çok ağlayıp,
Aslan ağam diye ağlayıp,
Kaburga kemiği sökülüp,
Ham yüreği alevlenip,
Sinek kadar canı bölünüp,
Talihliydi, arslandı da
Sarı Han, Bakay iki ağam
Talas'a dikilmiş tuğdu,
Tuğ dibinden yıkılan
Bugün Sarı Han ağam serildi, Sararıp yüzü solmuş,
Buluşacağına kavuşamadan,
Salınıp yürüyen han ağam,
Nasibin böyle mi kesildi?
Kavuşacağına kavuşamadan,
Uğurlu doğmuş han ağam
Yolun böyle mi kapandı?
Ceti-Too'nun kavşağında
Boz enginler gibi han ağam

Swinging the cazayıl about,
Saying: my poor aga is dead,
Saying: from this infidel Kançoro
He suffered this outrage,
Wail upon wail he raised,
Beating his head with his own hand,
Groaning and weeping long,
Weeping: my lion aga,
His rib-bones wrenching loose,
His raw heart bursting into flame,
His fly-small life split in two,
Fortunate he was, a lion too,
Sarı Han and Bakay, my two agas,
Were banners planted on Talas,
Fallen from the banner's foot,
Today my aga Sarı Han lies stretched, His face grown sallow, faded,
Never joining whom he was to meet,
My khan aga of the swaying stride,
Was your portion severed so?
Never reaching whom he was to reach,
My khan aga, born under a lucky star,
Was your road closed off so?
At the meeting-place of Ceti-Too,
My khan aga like the grey expanses —

Yeri kucaklayıp mı yattı?
Düşmanın aşamadığı beldi,
Yerinden oynamaz erdi,
Erkek aşıp, kadın doğurup,

Ağacığım, senin gibi er bozkurt
Dünyaya bir daha hiç gelmez».
Sağ böğrüne dayanıp,
Sol böğrüne dayanıp,
Benim sultanım ağam – diye ağlayıp,
Dünya karardı, bulutlanıp,
Külçoro'nun başına
Kararmış dünya bir çöküp,

Has he lain embracing the earth?
He was the pass no foe could cross,
A batyr not to be moved from his place,
Though men cross over and women give birth,
My dear aga, a grey-wolf batyr like you
Will never come to the world again».
Leaning on his right flank,
Leaning on his left flank,
Weeping: my sultan, my aga –
The world went dark, clouding over,
Upon Külçoro's head
The darkened world came crashing down,

Öfkelense zavallı er
Çehresi düşüp bölünüp,
Yedi günün biri ölüm
Kahrolası yalan dünya
Kaşları düşüp bölünüp,
Ay, Sarı Han ağacığım,
Ak sakalı patiska gibi,
İri kemiği fıstık gibi,
Ulu idi de, arslan idi de,
Ağacığım savaş için doğmuş erdi de.
Çarpışmada ölürsem, Külçoro
Oğlum gömer derdi hep.
Yılkıdan küheylan Tuuçunak –

Tuuçunak atı kurban edeyim.
Han Sarı Han ağamı
Kendi elimle gömeyim
Kan gittikçe güç gidip,
Adı anılan Kırgız-Kazak'ın
Ağacığı ölmüş, olan olmuş.

Gömülmeden kalırsa Sarı ağam
Dolgun iki kızıl yanağını
Gök akbaba gagalayıp oyar diye,
Değerli ağam Sarı Han
Hayvan pisliği olur diye,
Karnından gagalayıp çırpınarak,

Kel akbaba kâfir uçar diye,
İri kemiklerini ufalayıp,
Bozkurdu kurt parçalar diye,
Kanını irinini koklayıp sızlanıp,
Tilkiler, kâfirler, pisler diye,
Yırtıcıya haber verip
Gaklayıp kuzgun uçar – diye,
Çevikliği ölçüsüz
Yiğit doğmuş Külçoro:
«Zavallı ağam Sarı Han
Sararıp yüzü soldu – diye,

When the poor batyr's fury rose,
His face fell and broke apart,
One day in seven is death,
Accursed lying world,
His brows fell and broke apart,
Ay, Sarı Han, my dear aga,
His white beard like calico,
His big bones like pistachio-shells,
Great he was, and a lion he was,
My dear aga was a batyr born for war.
"If I die in battle, Külçoro
My son will bury me," he always said.
From the herd the thoroughbred Tuuçunak –

Let me offer the horse Tuuçunak in sacrifice.
My aga, the khan Sarı Han,
Let me bury with my own hand,
As blood flowed out, strength ebbed,
Of the famed Kırgız and Kazak
The dear aga is dead — what is done is done.
If my Sarı aga lies unburied,
His two full crimson cheeks —
Lest the grey vulture peck and gouge them,
Lest my precious aga Sarı Han
Become carrion filth for beasts,
Pecking, flapping at his belly,

Lest the bald vulture, infidel, fly up,
Lest, crumbling his great bones,
The wolf tear the grey wolf apart,
Sniffing his blood and gore, whining,
The foxes, infidels, filthy things,
Lest, bearing word to beasts of prey,
The raven fly off cawing – saying,
His nimbleness beyond measure,
Külçoro, born a brave man:
«My poor aga Sarı Han,
His face grew sallow and faded – saying,

Sağrı eti kesip, bal veren
Akrabadan ölüm geldi – diye,
Kazana işeyesi haram

Kâfirden ölüm geldi – diye,
Yeşermeden kurusun, ilahi
Sefilden ölüm geldi – diye,
Irak değil, öz akraba
Yakından ölüm geldi» – diye,

Deyip, böylece, Külçoro
Belinden tutup katladı,
Ganimet gitmişti Tuuçunak
Bir başka hayvana yükledi.
Dönüp ağlayıp alamadan
Almambet oğlu Külçoro
Ne yapacağını bilemeden
Hıçkırıp ağlayıp ölemeden
Öz canına kıyamadan
Zavallı akraba burada yok,
Kaçıp girecek orman yok,
Arka çıkacak Nogay yok,
Böyle çetin dert benzeri yok,
Hızırlı Kırgız burada yok,
Sarsıla sarsıla yürüyüp acınıp

Altın yanaklı aybalta,
Aybaltaya dayanıp,
Ne yapacağını bilemeden
Şaşkın öfkeyle durmuştu,
O an vadiden sis belirip, Dönenip sarmıştı,

Dağ dağın başına
Yığılıp bulut kaplanıp,
Dört yandan rüzgâr, yel olup,
Ot silkinip kıpırdayıp,
Yamaçların hepsine dolu yağıp,
Gökten altı dere dolu

Who cut croup-flesh and gave honey —
From kin his death has come – saying,
The unclean one, may he piss in the cauldron —
From the infidel death has come – saying,
May he wither before he greens, O God —
From the wretch death has come – saying,
Not from afar — his own kin,
From close at hand death has come» – saying,
Saying thus, so Külçoro
Took him by the waist and folded him,
Tuuçunak had gone as spoil,
He loaded him on another beast.
Turning, weeping, unable to take him,
Külçoro, son of Almambet,
Not knowing what to do,
Sobbing, weeping, unable to die,
Unable to take his own life,
No poor kinsman is here,
No forest to flee into,
No Nogay to stand behind him,
No grief so hard has any like,
The Kırgız blessed by Hızır are not here,
Walking with shudder after shudder, grieving,
The gold-cheeked moon-axe —
Leaning on the moon-axe,
Not knowing what to do,
He stood in bewildered fury,
That instant mist rose from the valley,
Circling round, it wrapped him,

Mountain upon mountain's head
The clouds heaped up and covered,
From four sides wind and gale arose,
The grass shook and stirred,
Hail fell on all the hillsides,
From the sky six valleys' worth of hail —

sağanak.
Atadan yalnız Külçoro
Gün bozulup, yer göçüp,
İnleyerek Çoro durmuştu.
Argın, Kırgız eli yok
Yiğitlenen arslan Çoro
Çaresini bulamadan durmuştu,
Adam, kuzey yanına baksa –
Yılkı içinde Bozayman
Hayvanken akıllı bir can,
İç çekip, içini toplayıp,
Yılkıdan kaçıp ayrılıp,
Yılkı içinden o canlı
Dörtnala yetişti hayvancağız.
Külçoro'ya görünüp,
Kuyruğu yelesi ayrılıp,
Oynaklayıp kulak yatırıp,
Yeri döverek savurup,
Kulan gibi boynunu kıvırıp,
Kişneyip yeri eşeleyip,
Yeri döve döve vurup,

Kuyruğu yelesi dökülüp,
Kutlu karaltının
Kambar-Ata olduğu
Gerçekten gözüne görünüp.
Bozayman'ı görünce
Gönlü gidip bölünüp,
Kişneyen Bozayman
Atası Manas gibi görünüp.
Homurdanıp kişneyip,
Yere başını eğmişti,
Değerli Sarı Han'ını

Aygır böyle dururken,
Bilemeyiz, gerçek mi ki,
Çoğu yalan, çoğu gerçek
Görüp gelen bir can yok.
Masal ettik eğlenceye,

a downpour.
Külçoro, alone of his father's line,
The day undone, the earth caved in,
Groaning, the Çoro stood.
No Argın, no Kırgız people here,
The lion Çoro, summoning his courage,
Stood finding no remedy,
When the man looked to his north side –
Bozayman among the horse-herd,
A beast, and yet a knowing soul,
Sighing, gathering itself within,
Fleeing, parting from the herd,
Out of the herd that living soul,
The dear beast came up at a gallop.
Showing itself to Külçoro,
Its tail and mane parting,
Prancing, laying back its ears,
Pounding the earth and flinging it,
Curving its neck like a kulan,
Neighing and pawing the ground,
Striking, beating the earth again and again,
Its tail and mane streaming down,
That the blessed looming shape
Was Kambar-Ata himself
Appeared truly before his eyes.
When he saw Bozayman
His heart went out and broke,
Bozayman neighing there
Seemed like his father Manas.
Snorting and neighing,
It bowed its head to the ground,
For its precious Sarı Han —

While the stallion stood so —
We cannot know if it is true,
Much of it lies, much of it truth,
No soul has gone, seen and returned.
We made it a tale for delight,

Yitip gitmiş arslanların
Yaptıklarını anlatmaya,
Yarısı yalan, yarısı gerçek,
Yanından gelen bir can yok
Bunu Yaradan kendisi bilmezse.
İşte o zaman Bozayman
Kuyruğu yelesi ayrılıp,
Söyleyeyim dese dili yok
Homurdanıp hayvancağız
Gözünün yaşı dökülüp,
Geniş Talas'a konulduğunda
Vadiye mal dolduğunda
Bilgesi Sarı Han
Yılkı yayıp coşmuştu,
Beş yaşına giren Aymanboz
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere ışık değdiğinde
Gaipten rast gelmişti.
Beş yaşına girdiği çağda
Sarı Han'ın eline geçmişti,
Başına ipek bağlamıştı,
Aygır katıp hazırlamıştı.
Aygırdan gebe kısrağın doğurduğu

Bozayman'ın kendisinden
Kara bayır soylu kazanat,
Kalbur ciğerli, tunç bilek
Çarpışmada binilecek at doğmuş.
Kuyruğu kucak dolusu, yelesi var,
Ölçsen böyle bir hayvan,
Boz aygırı görünce
Kayın ağladı, söğüt ağladı,
Bakan canların hepsi ağladı,
Yer sarsılıp, ot ağladı,
O zavallı Külçoro çok ağladı. Asırda
çıkmaz senin gibi mal,

O Sarı Han ağasını,
Atadan üstün büyüğünü

To tell the deeds of lions
Long vanished and gone,
Half of it lies, half of it truth,
No soul has come back from their side,
Unless the Creator Himself knows it.
Right at that moment Bozayman,
Its tail and mane parting,
Would speak, but has no tongue,
The dear beast snorting on,
The tears spilling from its eyes,
When they settled broad Talas,
When the valley filled with herds,
Sarı Han their sage
Had ranged the horse-herds, exulting,
Aymanboz entering its fifth year,
When dawn whitened and broke,
When light first touched the earth,
Had come to him from the unseen.
In the season it turned five
It had passed into Sarı Han's hands,
He had bound silk upon its head,
Had put it to stud and made it ready.
What the mare in foal to that stallion bore
—
From Bozayman's own line
A kazanat of pure kara-bayır stock,
Sieve-lunged, bronze-wristed,
A horse born to be ridden in battle.
Its tail an armful, and such a mane,
Measure it — such a beast it was,
When they saw the grey stallion
The birch wept, the willow wept,
All the souls who watched it wept,
The earth shook, the grass wept,
That poor Külçoro wept long and sore. In
an age none comes like you, good beast,

That aga of his, Sarı Han,
His elder, greater than a father,

Vuruşa vuruşa öldüğünü,
Kudurmuştan gördüğünü,
Belinden tutup katladı,
«Yaman arslan ağam, ölme» – diye,
İşte Bozayman'a yükledi.
Kaynağın kara gözüne,
Kuru çınarın dibine,
Tört-Kül'ün aşağı yanına,
Bey hanların diktiği bağa,
Cılgındı'nın yamacına,
Keñ-Kol'un beri ucuna,
Keñ-Şor'un aşağı çukuruna,
Tal-Mazar'ın boyuna,
Ocak çukuru gibi bir yeri
Kemirircesine kazıp oymuştu,
Göstermeden yüzünü gizleyip,
Sarı Han'ı gömmüştü.
Hasretini söylemeden kalmadı
Bozayman'ı sürdü,
Anırırcasına kişneyip,
Söz dinlemedi boz aygır,
Dövse de yürümez, dikilip,

Olmadı, direndi boz aygır,
Küheylan boynunu çeviremeden
Durup kaldı boz aygır,
Kulan gibi boynunu kuzeye
Çevirdi boz aygır,
Sürse de yürümez, böğürüp,

Durup kaldı boz aygır.
Öyleyse, eskiden kalma söylenti
gerçek ise
Hayvancığım boz aygır,
Ağam Sarı Han'ı karşılamaya var,
Yoldaş olup hayvancağız
Ağamla birlikte git,
Diri kalıp şu kıl pazarda

How he died fighting blow on blow,
What he suffered from the rabid one —
He took him by the waist and folded him,
«My fierce lion aga, do not die» – saying,
So he loaded him on Bozayman.
To the spring's black eye,
To the dry plane-tree's foot,
To the lower side of Tört-Kül,
To the garden the bey-khans planted,
To the hillside of Cılgındı,
To the near end of Keñ-Kol,
To the lower hollow of Keñ-Şor,
Along the length of Tal-Mazar,
A place like a hearth-pit
He dug and hollowed as if gnawing it out,
Hiding his face, showing it to none,
He buried Sarı Han.
He left no longing unspoken,
He drove Bozayman on,
Neighing as if braying aloud,
The grey stallion would not obey,
Though beaten it would not walk, but balked,
No use — the grey stallion resisted,
Unable to turn the thoroughbred's neck,
The grey stallion stood stock-still,
Its neck, like a kulan, to the north
The grey stallion turned,
Though driven it would not walk, but bellowed,
The grey stallion stood stock-still.
Then, if the tale from olden days is true —
My dear beast, grey stallion,
Go forth to meet my aga Sarı Han,
Dear beast, be his companion,
Go together with my aga,
Rather than linger alive in this hair-strung bazaar —

Pehlivan doğmuş Külçoro
Kulağı ile perçemini
Birlikte kavramıştı,
Hırıldatıp aygırı
Olduğu yerde kesivermişti. Zurna kulak sağır edip
Vay, güçlü doğmuş pehlivan arslan
Davul sesi gümbürdeyip,
O an başını kesip devirmişti,

O bahadır yere yaklaşıp,
Sarı Han'ı gömene dek,
Boz aygırı kesene dek,
Bunu böylece bırakın.
Cazayıl atıp, yay çekip,
Canı çıkası Kançoro'dan
İşte ondan haber başlatın.
Cediger'i toplayıp ordu sürüp,
Yer eğilircesine bol sürüp,
Ordunun önü haykırış,
Kopan gürültüye baksa –
Kançoro diye ün salıp,
Sağlamları toplayıp, ordu sürüp,
Az değil, bol sürüp,
Ordunun hepsini birlikte sürüp.
Cazayıl atıp, yay çekip,
Hep birden saldırmışlar
O yokuştaki sultanı
Çember içine almaya,
Ölesiye savaş açmaya,
İçten içe öcünü almaya,
Yaslı günü yaşatmaya,
Er Semetey bozkurdu
Kurban etmeye.
Kalabalık kara Cediger
Yamacı baştan başa haykırış,
Kadir Allah, kudret sahibi
Kalmadan hepsi at sürmüş

Külçoro, born a wrestler,
Its ear and its forelock
He gripped together in one hand,
Making the stallion rasp its breath,
He cut it down where it stood. The zurna deafening the ear,
Ah, the mighty-born wrestler lion — The drumbeat booming out,
That instant he cut off its head and felled it,
That hero drawing near the place,
Until he buried Sarı Han,
Until he slaughtered the grey stallion,
Leave this matter here awhile.
Firing cazayıls, drawing bows,
From Kançoro, may his life be torn out,
From him now take up the tale.
Gathering the Cediger, driving the host,
Driving so many the earth seemed to bow,
The van of the host one great outcry,
Look at the din that broke loose –
Spreading the name Kançoro abroad,
Gathering the sound men, driving the host,
Driving not few but many,
Driving the whole host as one.
Firing cazayıls, drawing bows,
All together they attacked,
To ring the sultan on that slope
Within an iron circle,
To open war unto the death,
To take their vengeance from within,
To make him live the day of mourning,
To make of the grey wolf, batyr Semetey,
A sacrifice.
The crowded black Cediger,
The hillside end to end one outcry,
Almighty God, Lord of power —
All rode forth, none staying behind,

Yer kaynamış Cediger'le
«Kıyaz!» diye savaş narası atıp.
Ordu kımıldayıp, el çığrışıp
Ünlüleri ön safında
Yiğitleri kıyısında

Yakala, ez, geç – diye,

O ahmak Kançoro arkada.
Ordu çığrışıp gürültü kopup,
Savaş davulunu güm güm vurup,
Ordu naralarla varmıştı.
Almambet'in Külçoro'su
Basan orduyu görünce
Kaburga kemiği sökülüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Gönlü fena bölünüp,
Sıkıca beli kuşanıp,
Dayanamayıp zavallının
Ham içini ateş sarıp,
Mızrak tutup hazırlanıp,
Kınsız kılıç kuşanıp:
Kılıcı can esirgemez,
Gönlü gidip bölünüp,
Kör belalı ecel işi
Bozkurt doğmuş çoronun
Gözüne yakın görünüp,
Şimdi gümüş gözlü, gün yüzlü
Gürleyen ağanı,
Sığınak olan karaltıyı,
Padişah sultan ağanı,
Kalabalık kara Cediger
Basıp vururken seyirci kalıp
Hangi murada ereyim.
Ulu dağ gibi ağama
Ondan önce ben ölüp,
Kurban olup gideyim.
Vuruşa vuruşa dönüp,
Sığınağı sayısız ordu kadar kıymetli.

The earth seethed with the Cediger,
Raising the war-cry «Kıyaz!»
The host astir, the people clamoring,
Their famed men in the front rank,
Their braves upon the flank,

Seize him, crush him, drive through –
saying,
That fool Kançoro at the rear.
The host clamoring, tumult breaking loose,
Beating the war-drum boom on boom,
The host came on with battle-cries.
Almambet's own Külçoro,
Seeing the host press in,
His rib-bones wrenching loose,
The tears spilling from his eyes,
His heart most sorely broken,
Girding his waist up tight,
Unable to endure, the poor man —
Fire wrapping his raw insides,
Taking his lance, making ready,
Girding the scabbardless sword:
His sword spares no life,
His heart going out and breaking,
The work of blind, baneful death
To the çoro born a grey wolf
Seemed near before his eyes,
Now the silver-eyed, sun-faced,
Your thundering aga,
The looming shape that was his refuge,
Your padishah, your sultan aga —
While the crowded black Cediger
Press in and strike, shall I stand watching?
What desire would I attain?
For my aga like a mighty mountain
Let me die before he does,
Let me go as a sacrifice.
Turning, fighting blow on blow —
A refuge precious as a countless host.

Karaltımdan ayrılıp,
Hangi murada ereyim.
Sağrı doğrayıp, yele veren,
Karnım acıksa yağ veren,

Düşmana karşı bileyip yetiştiren,
Öbür dünyaya giden Almambet
Babamdan üstün koruyan,
Altı yaşıma geldiğimde
Boynuma muska taktıran,
Eşsiz bozkurt olsun diye
Nazlandırıp baktıran,
Peşine takıp yiğit eden,
Er oğluyla denk eden,
Çın'ı, Hakan'ı, Beycin'i
Gerçekten esirgemeden akın ettiren,
Kara bozkurt arslanımdan
Ayrılıp nasıl kalırım?
Zavallı bozkurt erimden
Heybetli hunhar ağamdan
Boş boş nasıl geçip giderim?
Cediger on binlerce, ben yalnızım
Yedi ay durmadan vuruşup,
Kırışarak giderim.
Küme küme giren Cediger'e
Karşı durup mızrak uzatayım,
Doksan gün durmadan vuruşup,
Cehennemî kahır salayım.
Yiğit ağam arslanımı
Çekip kurtarayım,
Güçlüsünü sürüp boğazlayayım,

Bulunmaz bozkurda
Önünde kurban olayım!
Deyip, böylece, Külçoro:
«Güçlülerini süreyim,
Kahrolası Cediger
Düşmanı esirgeyen yaralanır.
Atını esirgeyen kırda kalır,

Parted from my looming guardian,
What desire would I attain?
Who carved croup-flesh, gave the mane-fat,
Who gave me fat when I hungered,

Who whetted and raised me against the foe,
Almambet gone to the other world —
Who guarded me better than my father,
When I came to my sixth year
Who had an amulet hung at my neck,
That I might be a peerless grey wolf
Who had me tended with fond care,
Who took me with him, made me brave,
Made me the equal of a batyr's son,
On Çın, on Hakan, on Beycin
Who truly loosed me raiding unsparing —
From my black grey-wolf lion
How shall I be parted and remain?
From my poor grey-wolf batyr,
From my awesome, bloodthirsty aga,
How shall I pass idly by?
The Cediger in tens of thousands, I alone,
Fighting seven months without pause,
I will go trading slaughter for slaughter.
At the Cediger swarming in by troops
Let me stand fast and thrust my lance,
Fighting ninety days without pause,
Let me loose infernal wrath.
My brave aga, my lion,
Let me drag free and save,
Let me drive off their strongest and slaughter him,

For the grey wolf past all finding
Let me fall a sacrifice before him!
Saying thus, so Külçoro:
«Let me drive off their strong ones,
The accursed Cediger —
Who spares the foe is wounded.
Who spares his horse is left on the steppe,

Suçsuzunu kırıp,
Kırgın edip salayım.
Yamanlık taslayan Cediger'i
Ceti-Özön'e doğru süreyim,
'Cake'ciğim, kulunum' dedirtip,

Azabını iyice çektirip,

Cutting down even their guiltless,
Let me loose a slaughter on them.
The Cediger who plotted evil
Let me drive toward Ceti-Özön,
Making them cry 'Dear Cake, I am your slave',
Making them drink their torment deep,

Ölenden geri kalanına
'Ağacığım, kulunum' dedirtip,

Kırgını kızıştırıp salayım,
Kıyaz ile Kançoro'dan
Birinin başını alayım.
Ağacığımın önünde
Kurban edip keseyim.
Ağamın izi dururken
Bir savaş açayım,
Kanını su gibi akıtıp,
Gidecek öcümü alayım.
Gözü sağ dururken
Bozkurt ağam beyime
Kurban olup kalayım.
'Zavallı Çorom' dedirtip,
Atışmayı bolca edeyim».
Deyip, böylece, Külçoro
Bileği kalın, taş yürek,
Fil yapılı gözü pek,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Kaplan doğmuş arslan Çoro
Dönüp boran kesilecek gibi,
Rast gelen canı boğazlayacak gibi,
Kahrı yüzüne vurup,
Arslan gibi atılıp,
Heybeti güçlü bozkurda
Önünden akıl bulunup,
Öfkelenip gürleyip,
Heybetine can duramaz
İnsanların hepsi ürperip,

To those left behind by the dead
Making them cry 'Dear aga, I am your slave',
Let me kindle and loose the slaughter,
Of Kıyaz and Kançoro
Let me take the head of one.
Before my dear aga
Let me cut him down in sacrifice.
While my aga's trace remains,
Let me open such a war,
Spilling their blood like water,
Let me take the vengeance owed.
While these eyes still stand whole,
For my grey-wolf aga, my bey,
Let me remain a sacrifice.
Making them say 'My poor Çoro',
Let me trade blows in plenty».
Saying thus, so Külçoro,
Thick of wrist, heart of stone,
Built like an elephant, fearless-eyed,
Girding the scabbardless sword,
The lion Çoro, born a tiger,
As if to turn into a blizzard,
As if to slaughter any soul he met,
His wrath rising in his face,
Springing like a lion,
To the grey wolf strong in majesty
Counsel came before him,
Raging and thundering,
No soul can stand his majesty,
All the people shuddering,

Kahırlanıp gürleyip,
Gayretine can duramaz
Görenlerin hepsi ürperip.
Görsen, Çoro'n işte böyle
Çevik salınan arslan Çoro,
Çevikliği ölçüsüz
Şakırdayan er Çoro.
İki yanına bakınıp,
Görsen bozkurt Çoro'nuz

Storming with wrath and thundering,
No soul can stand his zeal,
All who saw him shuddering.
See him — such is your Çoro,
The lion Çoro of nimble stride,
His nimbleness beyond measure,
The batyr Çoro all a-clatter.
Glancing to either side,
See him — your grey-wolf Çoro,

Dudağını burnunu yalanıp,
Hem pehlivan, hem arslan
Şahin gibi çevik er
Ay-âlemi perişan eden,
Karşısına aldığını feryat ettiren,
Haykırıp kılıcı ele alsa
Sataşıp geleni
Kara kana boyayan.
Âlemde en güçlü imiş diye,
Sınayıcı sınayıp yormuş,
Haykırıp kılıç sallasa,
Âdemoğlu kulların
Çoğu kırılıp eksilmiş,
Ününü duyup titreyip,
Şu Beycin'in halkı bile ürkmüş.
Mızrağıyla fırlatıp,
Yönelip mızrak uzattığında
Kulların hepsi yere serilmiş,
Kulak duymuş, göz görmüş
Çoro gibi güçlüsü olmamış.
Külçoro'nun halini sorarsan
Saksavulun kızıl koruydu,
Cezanın çelik okuydu,
Hem pehlivan, hem arslan
Doğmuş insanoğlundan
Denk çıkmaz böyle er.
Ok geçirmez kuşanıp,
Çatal belin yokuşundan
Ağası arslana yaklaştırmadan,

Licking his lips and his nose,
A wrestler and a lion both,
A batyr falcon-nimble,
Who lays the moonlit world to waste,
Who makes whom he confronts cry out,
When with a shout he takes up the sword,
Whoever comes at him in strife
He dyes in black blood.
Saying: he is the strongest in the world,
The testers tested and judged him so,
When with a shout he swings the sword,
Of the slaves, the sons of Adam,
Many were cut down and lessened,
Trembling at the sound of his fame,
Even the folk of Beycin took fright.
Hurling with his lance,
When he aimed and thrust the lance,
All the slaves were laid on the earth,
Ear has heard and eye has seen —
None so strong as this Çoro.
If you ask how Külçoro stood:
He was the red ember of the saksaul,
He was the steel arrow of retribution,
A wrestler and a lion both,
Among all sons of man yet born
No batyr comes forth his equal.
Girding on his arrow-proof mail,
From the slope of the forked pass,
Letting none near his lion aga,

Yeri kaplayan Cediger'i
Saldırıp geri püskürttü.
Eğildiğinde er mızraklayıp.
Eşsiz pehlivan yaman kul
Yirmişer otuzardan bir saplayıp,
Yetiştiği yeri mızraklayıp,
Önderleriniz nerede deyip?
Sataşanı mızraklayıp,
Hunharlarınız nerede deyip?
Yetkin Manas varken
Yetkinler armağan alsın – diye,

The Cediger who covered the earth
He charged and hurled them back.
Lancing a batyr whenever he stooped.
The peerless wrestler, formidable slave,
Skewering twenty, thirty at a stroke,
Lancing wherever he reached,
Crying: where are your leaders?
Lancing whoever set on him,
Crying: where are your bloodthirsty ones?
While Manas the consummate lived,
Let the consummate take gifts – saying,

Armağan verilen yedi tuğu
Yedi yere dikip,
En yetkini işte böyle
Yetiştiklerini yere serip,
Asillerin verdiği altı tuğu
Altı yere dikip,
Sürüp kırıp yere serip.
Sapı çelik, ucu keskin
Sivri yapılmış sırlı mızrağı
Saldırışıp uzatışıp,
Ölçüp yere vuruşup,
Çarpışıp durup,
Mızrak uzatıp savurup,
Cediger'in yiğidine
«Cake, kulunum!» – dedirtip,
Topyekûn Cediger'i
Sürüp çıkıp gidiyor,
Yamanlık taslayanları
Devirip temizleyerek geliyor,
Tutuşanını bırakmadan
Devirip temizleyerek geliyor,
Topyekûn Cediger'i
Devirip temizleyerek geliyor.
Asil doğmuş Çoro'nun
Arslanlığı görünüp,
Mızraklar yere dökülüp,
Azı dişleri sırıtıp,

The seven banners given in gift
He planted in seven places,
The most consummate — even so,
Laying low all they reached,
The six banners the nobles gave
He planted in six places,
Driving, breaking, laying them low.
Steel-hafted, keen of tip,
The painted lance wrought to a point,
Charging and thrusting each at each,
Measuring and striking to the ground,
Clashing on and on,
Thrusting the lance and swinging it,
Making the braves of the Cediger
Cry «Cake, I am your slave!» –
The Cediger one and all
He goes driving out before him,
Those who plotted evil
He comes felling and sweeping clean,
Letting none who grappled him go,
He comes felling and sweeping clean,
The Cediger one and all
He comes felling and sweeping clean.
Of the nobly-born Çoro
The lion-nature showed itself,
Lances spilling to the ground,
Molars bared in death-grins,

At ölüsü görünüp,
Bıyıkları sarkıp,
Erenlerin kanı dökülüp,
Cazayılı da, buyruğu da
Görüp yatan bundan çok,
Ürküp kaçıp telaşlanan,
Ölüp giden bundan çok.
Çığrışıp kulak sağır edip,
Şaşırıp kalan bundan çok,
Çatal beli, yokuşu
Ne yapacağını bilemeden

Dead horses coming into view,
Moustaches drooping down,
The blood of batyrs spilling,
Cazayıl and command alike —
More than this lay looking on,
Those who panicked, bolted, fled,
More than this died and were gone.
Clamoring, deafening the ear,
More than this stood dumbfounded,
The forked pass and its slope —
Not knowing what to do

Aşıp gidenler bundan çok,
Mızrağını yere düşürüp,
Eğilip yerden alamadan
Kaçıp gidenler bundan çok.
Kuskunu kopup paralanıp,
Nice yürük tulparın,
Eyeri kayıp boynuna,
Nice yaman yiğit de
Artık öldük biz deyip,
Kaçıp duran bundan çok,
Şaşkınlıktan birbirini
Çiğneyip geçen bundan çok,
Nice yürük tulpar at
Eyeri kayıp böğrüne
Huysuzlanıp duran bundan çok,
Ah, canım kıymetli kardeşim
Falanca yerde öldü deyip,
Artık nerden görürüz deyip,
Ağlayıp gezen bundan çok,
Yalınayak, başı kabak,
Öleyim der, ölemez,
Aklını yorup düşünüp,
Issız kırda garip canını
Rastgele yerlere gizleyip,
Kaçıp giden bundan çok,
Külçoro kırgın kıldığında
Gece gündüz durak yok,

Many more who crossed and fled,
Dropping their lances to the ground,
Unable to stoop and pick them up,
Many more who ran away.
Cruppers snapped and torn to shreds,
Of many a swift tulpar steed
The saddle slipped onto its neck,
And many a fearsome warrior too,
Saying, "Now we are dead men,"
Many more who kept on fleeing,
In their panic, one another
Many more who trampled past,
Many a swift tulpar horse,
Its saddle slipped onto its flank,
Many more that bucked and fretted,
"Ah, my dear and precious brother
Died in such-and-such a place," they said,
"Where shall we ever see him now?"
Many more who roamed and wept,
Barefoot and bareheaded,
Wishing to die, yet unable to die,
Wearying their minds with thought,
Their forlorn souls on the desolate steppe
Hiding in whatever place they found,
Many more who fled away,
When Külçoro wrought the slaughter,
No rest by night or day,

Boğaz boğaza dövüşürken
Sarı derde düşen halk da çok,
Savrulan kul da pek çok,
Ne yapacağını bilemeden
Çaresi bitip şaşan çok,
Tatlı candan umut kesip,
Artık öldük diye yanıp;
Kırgını Çoro başlatmış.
Bütün kara Cediger
Canından ceza görüp
Hepsi candan geçivermiş.
Kötü savaşı, kavgayı

While fighting throat to throat
Many folk fell into yellow woe,
Many a slave was scattered too,
Not knowing what to do,
Many dazed, their remedies spent,
Giving up hope of their sweet lives,
Burning with "Now we are dead";
It was Çoro who began the slaughter.
All the black Cediger,
Punished in their very lives,
All gave up their lives at once.
The evil war, the strife —

Yalnız Çoro başlatmış,
Topyekûn Cediger
Sığınacak yer bulamaz,
Çarpışmanın hâli böyle,
Girip kaçacak yer bulamaz,
Cediger fena şaşırmış.
Bahadırı Kıyaz, Kançoro
Hep birden çığlık koparıp,
Halkı çiğneyerek kaçmıştır.
Kabaran Cediger
İkisini çiğneyip kaçmıştır,
Cediger'i görüp Kançoro,
Ensesinde saçı diken diken,
Hepsini kıracakmış gibi
Yalpalanıp tüyleri kabarıp,
Kahrını salıp bağırıp,
Kaçıp bozulan çok orduyu
Savurup geri çevirdi,
Homurdanıp hışımlanıp,
Cediger'e söylenip:
"Atanın körü, Cediger,
Savaşırım diye gelip,
Kaçarak boku yediniz,
İkişer ikişer danışıp,
Şimdi söyleyin, ne dediniz?
Söylenen sözü unutup,

Çoro alone had begun it,
The Cediger, one and all,
Can find no place of refuge,
Such is the state of the battle,
Can find no place to hide and flee,
The Cediger were sorely dazed.
Their batyrs Kıyaz and Kançoro,
All at once let out a cry,
And fled trampling their own folk.
The swelling Cediger
Fled trampling the two of them,
Seeing the Cediger, Kançoro,
The hair on his nape bristling,
As if he would cut them all down,
Swaying, his hackles rising,
Loosing his wrath, he shouted,
The great host, broken and fleeing,
He whirled and turned them back,
Growling and raging,
He railed at the Cediger:
"Blind spawn of your fathers, Cediger,
You came here saying you would fight,
And fleeing, you ate filth,
Conferring two by two,
Now tell me, what did you say?
Forgetting the word that was spoken,

Atanın körü, Cediger,
Kâfir olmuşsun meğer,
Çoro'dan korkup soluyarak,
Atanın körü, Cediger,
Kâfir olmuşsun meğer.
Külçoro yalnız, siz binsiniz,
Erkek değilmişsin Cediger,
Kadın olmuşsun meğer,
Kalabalık kara Cediger,
Halk değilsin, kâfirsin,
Ceti-Özön'de yatarken kabaran,
Teke teke çıkacakmış gibi kurulan,
Telaşla çırpınırsın Cediger,

Blind spawn of your fathers, Cediger,
You have turned infidel, it seems,
Panting with fear of Çoro,
Blind spawn of your fathers, Cediger,
You have turned infidel, it seems.
Külçoro is alone, you are a thousand,
You are no man, Cediger,
You have become a woman, it seems,
Teeming black Cediger,
You are no people, you are infidels,
Swelling while you lay at Ceti-Özön,
Posturing as if to fight man to man,
You flail about in panic, Cediger,

Er dediğin senin gibi olur mu?
Sana er diyen kişi onar mı?
Ceti-Özön gibi yerini
Yurt sanarak varmıştım,
Ah, yere giresi Cediger,
Seni halk sanıp varmıştım. Hepiniz birden girin,
Gönlüm kırılırsa Cediger,
Talas'a göçmek kolaydır bana,
Her gün içimi yaktın.
İçimi dağlayan Cediger,
Böbürlenip öten Cediger,
Çocuğunu görünce böylesin,
Bahadırını görsen ne yaparsın?
Çorosunu görünce böylesin,
Büyüğünü görsen ne yaparsın?
Kalabalık kara Cediger,
Kara suda geçecek kayık yok,
Kançoro'n bakıp dururken
Size karşı duracak kimse yok. Geniş kırın düzüne,
Kırgını coşkuyla salıverin,
Kıl kadar bırakmadan varlığını
Tümüyle yağmalayıp alın,
Upuzun kara Cediger,

Can one like you be called a man?
Can he who calls you a man prosper?
To your land like Ceti-Özön
I came, thinking it a homeland,
Ah, Cediger, may you sink into the earth,
I came thinking you a people. Charge in all together,
If my heart is broken, Cediger,
It is easy for me to move to Talas,
Every day you burned my heart.
Cediger who sears my inward parts,
Cediger who crows and brags,
You are thus at the sight of his child,
What would you do to see his batyr?
You are thus at the sight of his çoro,
What would you do to see his elder?
Teeming black Cediger,
No boat to cross the black water,
While your Kançoro stands watching,
None can stand against you. Onto the broad steppe's plain,
Loose the slaughter with fervor,
Leaving not a hair of his goods,
Plunder and take it all,
Long-stretched black Cediger,

Savaşıp bir görün,
Semetey'in sayısız malını
Tam kamçıyla ölçüp bölüşün.
Aşına afet salın,
Caymadan vurup geçin,
Atsız kalan hunharı
Çepeçevre kuşatıp varın,
Atasıyla dedesinin
Uğursuz alâmetine bak şunun,
Atta pehlivan, savaşta yok,
Ayrı Beles geçidinde
Şaşkın bakıp duran hunhara
Mızrakçıların ustaları,
Haykırıp mızrak salın,
Yamanınız, yaşlınız,
Kırgına uğramış gibi

Fight and see for once,
Semetey's countless herds
Measure out by the whip and share.
Bring ruin upon his food,
Strike through without flinching,
The bloodthirsty one left horseless —
Go and encircle him all around,
Of his father and his grandsire
Look at his ill-starred omen,
A champion on horseback, absent in battle,
At the pass of Ayrı Beles,
At the bloodthirsty one staring dazed,
You masters of the lance,
Cry out and hurl your lances,
Your fierce ones and your old,
As though struck by slaughter

Kırılıp gidin hepiniz,
Pehlivanınız, arslanınız,
Manas'ın oğlu hunhara
Hepiniz saldırıp girin,
Mızrak saplayıp, balta vurup,
Kalabalık kara Cediger,
Bu sözümü tutarsın,
Kaynaşan kötü halk,
Kırgına uğrar kalırsın,
Bu sözümü tutmazsan
Ceti-Özön boyuna,
Cerge-Tal'ın düzüne
Ordunun tuğunu dikerim,
Kıpırdanacak olursan Cediger,
Bırakmadan hepsini süründürürüm.
Opol Dağı'nın düzüne,
Önü Andican, Taraşa,
Ordu asker getirtirim,
Bırakmadan kırdırıp halkına
Bir kırgın saldırırım.
Yiğit doğan Külçoro'yu
Belime kuşak kılarım,

Perish, all of you,
Your champions and your lions,
At the bloodthirsty son of Manas
Charge in, all of you,
Thrusting lances, striking axes,
Teeming black Cediger,
You will heed this word of mine,
Swarming wretched folk,
Or you will be struck by slaughter,
If you do not heed this word of mine,
Along the Ceti-Özön,
On the plain of Cerge-Tal
I will plant the army's standard,
If you dare to stir, Cediger,
I will grind you all down, sparing none.
To the plain of Mount Opol,
Fronting Andican and Taraşa,
I will bring up hosts of soldiers,
Have your people cut down, sparing none,
And loose a slaughter upon you.
Külçoro, born a hero,
I will make a sash for my waist,

Sıvanıp yatarak, Cediger,
Kökünü büsbütün kuruturum,
Çukurunu düz ederim,
Oynama sakın Cediger,
Başbuğunu bağlayıp almazsam,
Hepinizi kırıp geçmezsem,
Kançoro olmadan öleyim,
Doğmamış olup batayım!
Doğranıp giden Cediger,
Tutuşup ölen kötü halk,
Hadi kaç da göreyim!
Argın'dan sürüp asker alıp,
Kırgız'ın ordusunu bol alıp,
Darmadağın Cediger,
Sarı izine ot koyup,

Girding myself for it, Cediger,
I will dry up your root entirely,
I will level your hollow flat,
Do not dare to trifle, Cediger,
If I do not bind and take your chieftain,
If I do not cut you all down,
May I die and be Kançoro no more,
May I sink as one never born!
Cediger hacked to pieces,
Wretched folk who burn and die,
Go on, flee, and let me see!
Levying soldiers from the Argın,
Taking Kırgız hosts in plenty,
Cediger scattered to the winds,
Laying fire upon your yellow trail,

Sararta süründüre kırmazsam,
Yaratılmamış olup öleyim!
Yaltaklanan Cediger,
Biriniz kalmadan kaçın hele!
Kaçışınızı göreyim!"
Kahırlanıp bağırıp,
Kalabalık kara Cediger'i
Savurup geri sürdü,
Şanlı doğan Kançoro'nun
Yaban domuzu gibi gözü kaynadı,
Kapı kanadı gibi ak dişini
Çatır çatır çiğnedi.
Halk çığrışıp, feryat kopup,
Kahrı Çoro başlattı.
Sinek gibi canından Cediger
Düpedüz, hepten geçiverdi, Debelenen hunharın
Yetkinmiş Kançoro,
Cediger'i savurdu,
Yiyip yutacakmış gibi
Er Kıyaz'ına bağırıp,
Dağ dorusunu coşturup,
Dağ gibi Kıyaz gelmişti,

If I do not wither, grind, and break you,
May I die as one never created!
Fawning Cediger,
Flee then, every last one of you!
Let me see your flight!"
Raging, he shouted,
The teeming black Cediger
He whirled and drove them back,
Of glorious-born Kançoro
The eyes seethed like a wild boar's,
His white teeth, like a door's leaf,
He gnashed with a crackling sound.
The folk screamed, wails broke out,
It was Çoro who began the fury.
Their lives like flies, the Cediger
Gave them up wholly and outright, Of the struggling bloodthirsty one
Kançoro proved masterful,
He whirled the Cediger about,
As if to eat and swallow him,
He shouted at his brave Kıyaz,
Rousing his mountain-bay steed,
Kıyaz came on like a mountain,

Coşup duran Kançoro'nun
Dopdolu öfkesini görmüştü:
"Atanın körü Cediger,
Bahadır Kıyaz der dururdum,
Düşman görününce kaçıveren
Kadın Kıyaz imişsin.
Senin savaşacağın Semetey,
Kendi malına kabarıp,
Saçmaya durmuşsun meğer,
Kabaran Cediger,
Ölçsem pek büyük ayıptır,
Sen kaçmaya durmuşsun meğer,
Saldırıp girip savaş aç,
Bozukmuş görülen düş,
Çarpışılan yerden halk kaçmış, Keñ-
Kol'u vurup göçünü al!
Dünyada var mı böyle iş,
Yaman geçinen yaşlınız,
Kırgına uğramış gibi

Of Kançoro in full fury
He saw the brimming wrath:
"Blind spawn of your fathers, Cediger,
I kept saying, 'Batyr Kıyaz,'
Who bolts the moment a foe appears —
A woman Kıyaz you turned out to be.
Semetey, whom you were to fight —
Puffed up over your own herds,
You stood ready to squander them, it seems,
Swelling Cediger,
Should I take measure, it is a great shame,
You stood ready to flee, it seems,
Charge in and open battle,
The dream we saw proved ill,
The folk fled the field of battle, Strike Keñ-
Kol and seize his camp!
Is there such a thing in this world,
Your elders who live so fiercely,
As though struck by slaughter

Kırılıp gidin hepiniz,
Manas'ın oğlu hunharın
Ders okumuş bilgisi
Şimdi tutup bindirmiş mi?
Buurul at onun kanadı,
Bağrı kara, sırtı gök,
Yanıp yakılası o hunhar
Kakan'ı kuşatıp dönmüştü,
Emanet ekmeğin muradı,
O, Buurul'undan ayrılmış.
Göğsünü kan basıp ulaşan

Buurul'undan ayrılıp,
Hunharının gücü gitmiş,
Akkelte'ye dayanıp,
Yaya kalmış hâli idi,
Bu yıl haram ölecek çağı idi.
O hunharı alıp taşıyacak,
Yaradan'ın hayvanı yılkıda

Perish, all of you,
Of Manas's son, the bloodthirsty one,
His book-learned knowledge —
Has it mounted him a horse just now?
The steed Buurul was his wing,
Its breast black, its back grey-blue,
That bloodthirsty one, may he burn,
Had circled Kakan round and returned,
The hope of bread held in trust —
He has been parted from his Buurul.
The one that ran till blood surged at its breast,
Parted from that Buurul of his,
Your bloodthirsty one's strength is gone,
Leaning upon Akkelte,
He stood there left on foot,
This year was his season to die accursed.
To bear that bloodthirsty one away,
Among the Creator's beasts, in the herds,

Nasıl bir tulpar vardı ki?
Kendini bilmez o hunhar,
Bu yıl ölecek çağı idi,
Ölecek olmasının sebebi:
Felaketin kırkı çarptığı dem,
Buurul'u elinden yitip,
Bereketini saçmıştı,
Onu koruyan kırk çilten
Yanından uzağa kaçmıştı,
Ayrı Beles yokuşunda
Bir başına yaya kalmıştı,
Bela, kaza, gaile işi
Bahadırı çepeçevre sarmıştı.
Atanın körü, Cediger,
Semetey'den öcünü al,
Kurumlanan er Kıyaz,
Gitmeden durup öcünü al,
Talas'ı bozup göçünü al,

Atanın körü Cediger,
Yorulmadan vurup öcünü al.
Bu yıl karadut gibi kara gözü
Oyacağın sıra senin,
Kanlı buğulu yağlı ete
Doyacağın sıra senin,
Bu yıl hunharın oğlu bozkurdu

Yamaçtan al göçünü,
Boğazlayacağın sıra senin.
Dikilip duran hunharı
Sırtüstü devirip öldürüp,
Sermez misin Cediger?
Atası Manas'tan kalan çok malı
Dediğimi belle iyice,
Ganimet edip bölüşüp,
Almaz mısın Cediger?
Dünyanın geniş olduğunu
Görmez misin Cediger?
Sayısız hazine, tümen mülkü

What tulpar was there that could?
That bloodthirsty one, heedless of himself,
This year was his season to die,
The reason he is bound to die:
The hour the forty woes struck him,
He lost his Buurul from his hand
And scattered away his blessing,
The forty çilten who guarded him
Had fled far from his side,
On the slope of Ayrı Beles
He was left afoot, all alone,
Trouble, mishap, and toil
Had wrapped the batyr all around.
Blind spawn of your fathers, Cediger,
Take your vengeance on Semetey,
Swaggering brave Kıyaz,
Stand, take your vengeance before he goes,
Break Talas and seize his camp,

Blind spawn of your fathers, Cediger,
Strike untiring, take your vengeance.
This year his eyes, black as mulberries,
It is your turn to gouge them out,
On fat meat steaming with blood
It is your turn to feast your fill,
This year the grey wolf, the bloodthirsty one's son —
Seize his camp from the hillside,
It is your turn to cut his throat.
The bloodthirsty one standing there —
Topple him on his back and slay him,
Will you not lay him low, Cediger?
The great herds left by his father Manas — Mark well what I have said,
Taking them as booty, sharing them out,
Will you not take them, Cediger?
That the world is wide,
Will you not see it, Cediger?
Countless treasure, ten thousand holdings,

Bölmez misin Cediger?
İnsanın görmediği büyük temaşayı
Görmez misin Cediger?
Aşkın gaza, büyük kavga
Salmaz mısın Cediger?
Ya ay gibi kadın Çürök'ten
Alacağın kalmış değil mi,
Ganimet edip onu da
Almaz mısın Cediger?
Hunharın işini bitirip
Gitmez misin Cediger?
Kırlarda yılkı ala baş,
Argımak, küheylan karışık,
Argımağını ayırıp,
Gitmez misin Cediger?
Yerinden kopup kaçtın Cediger,
Çokluğun kaynaşıp yurt olup,
Kaynadın kalabalık yurt olup,
Şu Kara-Buura'yı, Beş-Taş'ı
Aşıvermişsin meğer,
Yamyassı olup kötü halk,
Sen kaçıp gitmişsin meğer.

Will you not divide them, Cediger?
The great spectacle no man has seen,
Will you not behold it, Cediger?
Surpassing raid and mighty battle,
Will you not loose them, Cediger?
And from Çürök, the moon-like woman,
Is there not still your due to claim?
Taking her too as booty,
Will you not take her, Cediger?
Finishing off the bloodthirsty one,
Will you not go, Cediger?
On the steppes the herds are motley-headed,
Argımak and courser mingled,
Cutting out your argımak,
Will you not go, Cediger?
You tore from your place and fled, Cediger,
Your multitude swarmed into a nation,
You seethed into a teeming nation,
Over Kara-Buura and Beş-Taş
You have gone and crossed, it seems,
Flattened low, you wretched folk,
You have run away, it seems.

Atası cömert Manas'tan
Alıp kaldığı elinde
Kızıl kuyruklu malı var,
Kalabalık kara Cediger,
Homurdanmadan sözümü tut,
Değerli söz söyledim, belle!
Ey, kırgına uğrayası Cediger,
Zaman zaman, ara sıra
Kaynaşıp kaçıverirsin,
Alsana öcünü artık!
Ay Cediger, sözümü tut!
Çaresini bulup verecek
İşte Kançoro hanın gözü var,
Kaçıp giden Cediger,
Külçoro kovunca kaynaşıp,
Hadi söyleyin, ne dediniz?

From his generous father Manas
There remains in his hand
Red-tailed wealth he holds,
Teeming black Cediger,
Heed my word without grumbling,
I have spoken a precious word — mark it!
O Cediger, ripe for slaughter,
From time to time, now and then,
You swarm and bolt away,
Take your vengeance now at last!
O Cediger, heed my word!
One to find and give the remedy —
Here is the eye of Kançoro khan,
Fleeing Cediger,
Swarming when Külçoro gave chase,
Come, tell me, what did you say?

Sırasını bulup mızrağını
Usulüyle uzattırdın,
Çoro'dan kaçıp kötü halk,
Şimdi belimi kırdın,
Kalabalık kara Cediger,
Dövünsem de dinlemez sözümü,
Halk olmazsan yerin dibine gir,
Garip ettin beni kendimi,
Ceti-Özön boyundan
Azgınlaşıp halkça çok geldin,
Ya Manas'ın oğlu bahadırı

Basıp geçerim diye geldin,
Kalabalık kara Cediger,
Nice pehlivan, dev geldin,
Ey, saçmalayan yoksul,
Kaçacağını bilmeden niye geldin?"

Tepeye indi bağırıp,
Gürledi Kançoro,
Kayısının dalını yatırıp:
"Hayvan huylu Cediger,
Vuruşacağın Semetey,

Finding your moment, your lance
You had them thrust with proper skill,
Fleeing from Çoro, wretched folk,
Now you have broken my back,
Teeming black Cediger,
Though I beat my breast, you heed me not,
If you are no people, sink into the earth,
You have made me a stranger to myself,
From along the Ceti-Özön
You came raging, many as a people,
Or came saying, "The son of Manas, the batyr —
I shall trample over him,"
Teeming black Cediger,
You came, many a champion and giant,
O drivelling beggar,
Why did you come, not knowing you would flee?"
He came down the hill shouting,
Kançoro thundered,
Bending low the apricot bough:
"Beast-natured Cediger,
Semetey, whom you would fight —

Daha ne dediniz?
Ceti-Özön'de dururken
Tutup boğazlayıveririm diye,
Kabarıp söze başlarsın,
Külçoro'yu gördüğünde
Hayli müşkül gördük diye,
Kırgına uğrayıp öldük diye,
Mızraklarını atarsın.
Telaşla soluk soluğa,
Atanın körü, Cediger,
Örneği böyle başlatırsın,
Ceti-Özön'de dururken
Yetişip kanını alırım diye,

Sıkıca altı ay çarpışıp,

What more did you say?
While you sat at Ceti-Özön,
Saying, 'I will seize him and cut his throat,'
You swell and begin your speeches,
When you catch sight of Külçoro,
Saying, 'We have seen great hardship,'
Saying, 'We are slaughtered, we are dead,'
You throw your lances down.
In panic, gasping for breath,
Blind spawn of your fathers, Cediger,
Such is the example you set,
While you sat at Ceti-Özön,
Saying, 'I will overtake him and take his blood,'
Saying, 'I will fight hard for six months,

Boğaz boğaza gelirim diye,
Kabarırsın, telaşlanırsın,
Külçoro'yu gördüğünde
Doğan çarpmış karga gibi
Bakan gözden bile kaçarsın.
Ceti-Özön'de dururken
Azgınlaşır dursun,
Yüzleşme vakti gelince
Ne yapacağını bilemez,
Akıl yorup şaşarsın,
Şimdi kırıldık biz diye,
Hangi yüzle kaçarsın,
Söyledim sözümü, şimdi bil.
Eşek huylu er Kıyaz,
Er olmazsan yerin dibine gir!
Atanın körü, Cediger,
Söylediğim budur, belle,
Saf yurdum, sözümü tut.
Azık için gelen nice kısraktan

Akboz kısrak tutup keselim,

Güç veren ete, kazıya
Dualaşıp doyalım.
Bölünüp kaçıp duracağına,
Atanın körü Cediger,
Kurt gibi gömgök olalım,

Birliği koyup bir yere,
Atanın körü Cediger,
Tüfek atıp, yay çekip,
Yönelip düşmana çıkalım,
Uğursuz hunharın
Keñ-Kol'dan tuğunu yıkalım,
Gel, kötü halk, savaşıp,
Hunharı toprağa tıkalım.
Bu Kançoro, Kıyaz iki han,
Bunların işini yoluna koyup,
Öte atası cömert han,

I will come to grips throat to throat,'
You swell up, you bustle about,
When you catch sight of Külçoro,
Like a crow struck by a falcon
You flee even from the watching eye.
While you sit at Ceti-Özön,
You rage on and on,
When the hour comes to face him,
Knowing not what to do,
You weary your wits and stand dazed,
Saying now, 'We are broken,'
With what face do you flee?
I have spoken my word — now know it.
Donkey-natured brave Kıyaz,
If you are no man, sink into the earth!
Blind spawn of your fathers, Cediger,
This is what I say — mark it,
My simple people, heed my word.
From the many mares brought for provisions
Let us catch and slaughter a white-grey mare,
On strengthening meat and kazı
Let us share our prayers and eat our fill.
Rather than scatter and keep fleeing,
Blind spawn of your fathers, Cediger,
Let us turn grey-blue like the wolf,

Setting our unity in one place,
Blind spawn of your fathers, Cediger,
Firing muskets, drawing bows,
Let us turn and go out against the foe,
Of the ill-starred bloodthirsty one
Let us topple the standard from Keñ-Kol,
Come, wretched folk, let us fight
And stuff the bloodthirsty one into the earth.
These two khans, Kançoro and Kıyaz —
Setting their affairs in order,
Yonder his father, the generous khan —

Bu cömert hanı yok edip,
İki dizgin, bir yular,
Kendimiz ele alalım,
Orda sahibi han olup,
Ölçüsüz aziz can olup,
Fikir salıp, yurdu yönetip,
İşi kendimiz alalım.
İşte o zaman Kançoro
Kahırlanıp köpürüp,
O Kançoro yiğide
Gaipten akıl bulunup,
Yüzünü ekşitip bağırıp,
Kalabalık kara Cediger'i
Kalmadan gel diye çağırıp,
Azık için alınan bunca kısraktan
Akboz kısrağı kesişip,

Halk içinden boğazlayıp,
Kaçan can böyle olsun diye,
Kanına elini banışıp,

Çubuk kırkıp, güç kılıp,

Gerçek ahitle iş kılıp,
Bağa gelmeyen halk olsa,
Horlayıp işini düzeltip,
Horlamanın hâli böyledir.
Hırçınlaşıp Kançoro,
Kaçmak böyle olsun diye,
Kaçmayan böyle dursun diye,
Ak buğday ununu çiğneşip,

Destroying that generous khan,
Two reins and one halter
Let us take into our own hands,
Becoming khan and master of the horde,
Becoming souls dear beyond measure,
Casting counsel, ruling the nation,
Let us take the charge ourselves.
Then it was that Kançoro,
Raging and foaming,
To that hero Kançoro
Counsel came from the unseen,
Souring his face, he shouted,
The teeming black Cediger
He summoned, saying, "Come, every one,"
From the many mares taken for provisions
Together they slaughtered the white-grey mare,
Cutting its throat amid the people,
Saying, "So be it with the soul that flees,"
Together they dipped their hands in its blood,
Shearing the wand, making a pledge of power,
Sealing the deed with a true covenant,
Should any folk not come to the bond,
Scorning them, setting their case aright —
Such is the way of that scorning.
Kançoro, turning fierce,
Saying, "So be it with him who flees,"
Saying, "So stand he who flees not,"
Together they chewed white wheaten flour,

Ölümüne ant içip,
Kılıcın ağzını yalaşıp,
Kahırlanıp bağırıp,
Kimseyi bırakmadan halkı çağırıp,
Kalabalık kara Cediger'e
Ahit bırakıp şöyle dedi:
"Bundan böyle kötü halk,

Swearing an oath unto death,
Together they licked the sword's edge,
Raging, he shouted,
Summoning the folk, leaving out none,
To the teeming black Cediger
He laid down the covenant and said:
"From this day forth, wretched folk,

Talas'tan geri dönmeyen,
Kaçanınız gününü gördü,
Taş yürekli erin gel,
Kahırlanıp dikilirsem,
Ecelden önce öldünüz,
Aksakallı yaşlın gel,
Ellibaşı, binbaşı,
Ortada kalma yüzbaşı!

Kalmadan yurdum, hepiniz gelin,
Sinek gibi cana güç gelirse
Aklını şaşırmadan gel!
Durup dinlenmeden Cediger,
Tepinip, çığlık koparmadan,
Ölümde geri dönmeyen,
Doksan boy kavga etmeden,
Coşup yurdum, hepiniz gelin!
Atışmayı bol salanın gel,
Aklı geniş ustan gel,
Hileye usta yamanın gel, Ak kuğu olup süzülüp,
Balta çalan arslanın gel,
Boğa boyunlu, buğra butlu,
Çekişeni kurutan,
İri kıyım erleriniz,
Telaş etmeden Cediger,
Şimdi buraya gelin!
Bileği kalın arslanın gel,
Bir söz derim Cediger,
Biriniz kalmadan, çoğunuz gelin.
Bu sözümü görün,
Geniş göğüslü, taş yürekli,
Kurumlanan Cediger,
Geniş gönüllü erin gel,
Bininiz kalıp, biriniz gelin.
Tuğ dibinde duranın gel,
Doğrudan kavgaya, çatışmaya
Durmadan mızrak uzatanın gel!
Şunu bunu deyinceye dek,

He who turns not back from Talas —
Whoever fled has seen his day,
Come, your stone-hearted brave,
If I rise up in my wrath,
You died before your appointed hour,
Come, your white-bearded elder,
Captain of fifty, captain of a thousand,
Captain of a hundred, do not linger between!
My people, come all, leaving none, If the fly-like soul is pressed too hard,
Come without losing your wits!
Without pause or rest, Cediger,
Without stamping, without shrieking,
He who turns not back in death,
Without the ninety clans quarrelling,
Surge up, my people, come all!
Come, you who deal shots in plenty,
Come, your master of ample mind,
Come, your rogue well-versed in cunning,
Gliding like a white swan,
Come, your lion who swings the axe,
Bull-necked, camel-thighed,
Who withers all contenders,
Your men of massive frame,
Without alarm, Cediger,
Come here now!
Come, your thick-wristed lion,
I say one word, Cediger,
Come, your many, down to the last man.
See this word of mine,
Broad-chested, stone-hearted,
Swaggering Cediger,
Come, your great-hearted brave,
Though a thousand stay, come, your one.
Come, he who stands at the standard's foot,
Straight into strife and combat
Come, he who thrusts the lance unceasing!
Before this and that is said,

Göz açıp kapayınca.

In the blink of an eye.

Haykırışı taş yarıp,
Savurup baş yarıp,
Ecelli yere vuranın gel!
Sözleşilen yerden dönmeyen,
Ecelden geri dönmeyen,
Geniş göğüslü arslanın gel,
Aç haykırış, feryat kopsa,

His war-cry splitting stone,
Whirling, splitting heads,
Come, he who strikes at death's own ground!
He who turns not from the appointed place,
He who turns not back from death,
Come, your broad-chested lion,
Should hungry war-cries and wails break out,

Can dayanmaz uğultu olsa,
Göğü yaran çığlık olsa,
Tulparın ağzını çevirenin gel,
Kargaşalı büyük müşkülde,
Ecelden geri dönmeyen,
Ölüm deyince sevinip,
Düşmana pehlivan kurdun gel,
Ay gibi güzel kadını,
Göğe savrulan kâfiri
Ganimet edip alanın gel,
Halkın köküne yetenin gel,
Tüfek atıp, yay çekip,
Boğaz boğaza dalanın gel,
Aç haykırış, uğultulu nara,
Ala bayrak, tunç mızrak,
Yetkin, becerikli erin gel,
Kırgın olup taransa da,
Manas'ın oğlu haylaz,
Semetey hunhar yok olmaz.
Semetey, Bakay yok olmadan,
Senin işin asla düzelmez.
Semetey şimdi düzelirse,
Bele kuşak Külçoro,
Sıvanıp saldırır Semetey.
Belini sıkı bağlayan,

Should there be a roar no soul can bear,
Should there be a scream that rends the sky,
Come, he who turns the tulpar's mouth,
In the great tumultuous strait,
He who turns not back from death,
Rejoicing at the word of death,
Come, your wolf, champion against the foe,
The woman fair as the moon,
The infidel flung to the sky,
Come, he who takes them as his booty,
Come, he who reaches the people's root,
Firing muskets, drawing bows,
Come, he who plunges in throat to throat,
Hungry war-cries, roaring bellows,
Motley banner, bronze lance,
Come, your master, your able man,
Though he be combed through by slaughter,
The scapegrace son of Manas,
Semetey the bloodthirsty will not perish.
Until Semetey and Bakay perish,
Your affairs will never mend.
If Semetey now recovers,
Külçoro, the sash at his waist —
Semetey will gird himself and charge.
He who binds his waist up tight,

Bek Sarı han, kurnaz kelin,
Bozkurt kendisi savaşırsa,
Kan bedelini sıkı güden.

Bek Sarı khan, the cunning bride,
If the grey wolf himself gives battle,
He who exacts the blood-price to the full.

Sabanını döndürtmez,
Çırpınıp duran Cediger,
Yere giresi kötü halk,
Öfkesine kapılırsa Semetey,
Ceti-Özön'de durdurmaz,
Atanın körü, Cediger,
Dizip kırar yaşlını,
Şamatalı Külçoro,
Kalabalık kara Cediger,
Feryada boğar hepinizi,
İki öküzünü bağlatmaz,
Soluklanırsa hunhar Semetey,
Ekin mekin ektirmez.
Serbestçe rahat kondurup,
Topyekûn kırar halkını,
Kan-Cayloo'nu yaylatmaz, Çekip alır paralayıp,
Kuyruğu kuzuya yedirip,
Yaz sağımını sağdırmaz,

Göbeğinin kesildiği yerini.
Canını rahat bırakmaz,
Kıymetli Kıyaz hanın gel,
Yaz uykunu kandırmaz,
Kaçıp ürkmeden Cediger,
Kötü, müşkül iş eder,
İster savaş, ister kaç,
İki söz dedim, belle,
Bu Manas'ın oğlu musibet,
Akılsız doğan Cediger,
Rahat rahat gezdirmez,
Kalabalık kara Cediger,
Çarpışıp yok etmezsem, Çift elle kendinin verdiğini.
Tuğ dibinde durmazsam,
Hepiniz boku yediniz,
Sessiz yatanı rahat bırakmayıp,
Kançoro'sunun geldiğini.
Hep birden öfkesine dokundunuz,

He will not let your plough be turned,
Cediger flailing about,
Wretched folk, may you sink into the earth,
If Semetey is seized by his wrath,
He will not let you bide at Ceti-Özön,
Blind spawn of your fathers, Cediger,
He will line up and break your elders,
Clamorous Külçoro,
Teeming black Cediger,
Will drown you all in wailing,
He will not let your two oxen be yoked,
If Semetey the bloodthirsty draws breath,
He will let no crops be sown.
Settling you at ease, unhindered —
He will cut down your people wholesale,
He will not let Kan-Cayloo be your summer pasture, He will tear it away, rending,
Feeding the fat tail to the lamb,
He will not let your summer milking be milked,
The place where his navel-cord was cut.
He will give your soul no peace,
Come, your precious Kıyaz khan,
He will not let you sleep your summer sleep,
Without bolting in fright, Cediger,
He works evil, grievous deeds,
Fight if you will, or flee if you will,
I have said two words — mark them,
This son of Manas is a calamity,
Cediger, born witless,
He will not let you roam at ease,
Teeming black Cediger,
If I do not battle and destroy him, What he gave with both his hands.
If I do not stand at the standard's foot,
You have all eaten filth,
Giving the quiet sleeper no rest,
That his Kançoro had come.
All together you touched his wrath,

Ölmeyip sağ kalıp Semetey,
Kahırlanıp dikilirse,
Kalmadan hep birden ölürsün,
Ölünce görülmez cehennemi
Diri diri görürsün,
Sakallınız, yaşlınız,
Denk geleceğine denk gelmeden,
Baş edilmez düşmana sataşıp,
Şaşkın mı öleceksin,
Kırıldınız hepiniz!
Taşıyacak tulpar bulunursa,
Saçılıp mı öleceksin,

If Semetey lives and does not die,
If he rises up in fury,
You will die all together, sparing none,
The hell unseen till death
You will see with living eyes,
Your bearded and your old,
Before your match has met his match,
Provoking a foe none can master,
Will you die bewildered,
You are broken, all of you!
If a tulpar is found to bear him,
Will you die scattered wide,

Bahadırın bahadır olduğunu
O Cediger kötü halk,
İşte o zaman bilirsin.
Hangi mezara girersin?
Ata binerse o hunhar,
Hayvan gibi büker belini,
Hep birden yelini çıkarır.

That the batyr is a batyr,
O Cediger, wretched folk,
Then and only then you will know.
Into what grave will you crawl?
If that bloodthirsty one mounts a horse,
He will bend your backs like beasts,
He will drive the wind out of you all at once.

Bırakmadan döker kanını,
Ganimet eder canını,
Perişan eder hepinizi.
Can besleyen Ceti-Özön,
Sayıklamadan hepiniz gelin!
Mızmızlanmadan sözümü tutun!
Bilsen ya Cediger,
Vermiş de değil mi?
Yüz yüze düşmanlaşıp,
Bu Kançoro var iken
Ceti-Özön'de bölünme yok,
Kançoro yere girmedikçe,
Cediger, sana ölüm yok.
Kançoro'nun hâlini bilemeden,
Nice söz desem dinlemeden,
Biriniz birinizi çekemeden,
Ay, zavallı yurt Cediger,
Kendi malına kabarıp,

He will spill your blood, sparing none,
He will make booty of your souls,
He will lay you all to ruin.
Life-nourishing Ceti-Özön,
Come all, without raving!
Heed my word without whining!
If only you knew, Cediger,
Has he not given it indeed?
Turning foes face to face,
While this Kançoro lives,
There is no division at Ceti-Özön,
Until Kançoro goes into the earth,
Cediger, there is no death for you.
Not knowing Kançoro's state,
Heedless of the many words I say,
Each of you begrudging the other,
Ay, poor nation Cediger,
Puffed up over your own herds,

Körpe enik gibi sızlanıp,
Haram mı öleceksin,
Kara karga gibi çığrışıp,
Çürök değil, baş belasını,
Kötü mü öleceksin.
Kalabalık kara Cediger,
Doğru sözde dur bakalım,
Ölüm andını içiver,
Çarpışmayı sert salalım,
Ayrı Beles yokuşuna
Boğuşmayı fazlasıyla salalım,
Kıpırdama sakın Cediger.
Kahrolası hunharın
Kılıçlayıp başını alalım,
Şunu bunu dedirtmeden,
Azı dişliye lâyık olalım.
Bu dünyadan yok edip,
Bozkurdun başını alalım.
Tümünü silip süpürüp,
İşini bitiriverelim.
Bagış'ın oğlu Kıyaz'a
Altın tacı giydirip,
Altın tahta oturtup,
Ceti-Özön, Talas Kırgız'ını
Er Kıyaz'ı baş olup,
Yalnız ona buyurtup,
Sözümü tutarsan Kıyaz'ı
Yamaca dikilmiş ev ederim, Çubak oğlu Kançoro,
Cümle âlem yurdunun hepsine
Bu Kıyaz'ı han kılarım.
Semetey'in gözünü yok edip,
Sakallısı yaşlısına,
Cihanın halkını toplamazsam,
Pehlivanlık taslayan erene,
Manas'ın oğlu hunharın
Ağabeyinin öcü var,
Yaktığı ateşini söndürüp,

Whimpering like a tender pup,
Will you die accursed,
Screeching like black crows,
Not Çürök but a plague upon your head —
Will you die wretchedly?
Teeming black Cediger,
Stand by your true word, then,
Drink down the oath of death,
Let us loose the battle hard,
Upon the slope of Ayrı Beles
Let us loose the grappling in full measure,
Do not stir an inch, Cediger.
Of the accursed bloodthirsty one
Let us take the head with the sword,
Before this and that is said,
Let us prove worthy of the tusked one.
Wiping him from this world,
Let us take the grey wolf's head.
Sweeping all of it away,
Let us finish his affair.
On Kıyaz, son of Bagış,
Let us set the golden crown,
Seat him on the golden throne,
Over the Kırgız of Ceti-Özön and Talas
Let brave Kıyaz be the head,
Let him alone give command,
If you heed my word, Kıyaz
I will make a house raised on the hillside,
Kançoro, son of Çubak,
Over all the nations of the whole world
I will make this Kıyaz khan.
Destroying the eye of Semetey,
To its bearded and its old,
If I do not gather the world's people, To the eren who plays the champion,
Of Manas's son, the bloodthirsty one,
There is his elder brother's vengeance,
Quenching the fire that he kindled,

Ganimet edip Argın'ını
Topyekûn göçürüp,
Yığdığı malı, bunca davarı
Sözü sağlamca pekiştirip,
Talan edip saçmazsam.
Kançoro han dedirtip,
Yerine kendim geçmezsem.
Böylece horluk edip,

Making booty of his Argın,
Driving off the whole of them,
The wealth he heaped, so many herds —
Binding my word up firm and fast,
If I do not plunder and scatter them.
If I do not have them say 'Kançoro khan'
And take his place myself.
Thus dealing out contempt,

Hoca, molla toplamazsam.
Salınan kadın Çürök'ü,
Alımlı güzel kadını,
Kıvır kıvır süzülen kâfiri,
Kadınken halkı bozan

Kara niyetli kâfiri,
Kerametli yamanı,
Dolu dolu yurdun hepsine
Kargaşa salan eskiyi,
Nazlı buğulu kadını,
Kıvrılıp salınan kâfiri,
Kıyaz'a nikâh kıymazsam,
Kahrolası hunharın
Nicesini ganimet etmezsem,
Kırıp, saplayıp paralayıp,
Coşkuyla kırıp durmazsam.
Sınır boyundakini yıkıp,
Ağır ganimet etmezsem,
Diri gezmez olayım ben,
Doğmamış olup batayım.
Hırçınlaşıp bağırıp,
Kalabalık kara Cediger'i
Kalmadan gel diye çağırıp,
O güruhu Tanrı çarpmıştı,
Kalabalık yurdun hepsine,
Namlı Kıyaz yiğide
İğneli söz vurup durmuştu,
Kasılıp duran kudurmuş,
Cediger'i azarlayıp,

If I do not gather khodjas and mullahs.
The swaying woman Çürök,
The comely, beautiful woman,
The infidel gliding with curling grace,
Who, though a woman, corrupted the people,
The black-hearted infidel,
The wonder-working evil one,
Upon the whole brimming nation
The old one who cast confusion,
The coy, misted woman,
The infidel who sways and curves,
If I do not wed her to Kıyaz,
Of the accursed bloodthirsty one
If I do not make booty of his many,
Breaking, stabbing, rending,
If I do not keep cutting down in fury.
Toppling those along the border,
If I do not take heavy booty,
May I walk alive no more,
May I sink as one never born.
Turning fierce, he shouted,
The teeming black Cediger
He summoned, saying, "Come, every one,"
God had struck that horde,
Upon the whole teeming nation,
At the famed hero Kıyaz
He kept striking with needling words,
The rabid one standing rigid,
Rebuking the Cediger,

Geri dönüp gitmesin diye
Kalabalık halkı pekiştirip:
"Dediğim budur, bilin,

Ay Cediger, yürüyün,
Doğru sözümü belle,
Oy Cediger, sözümü tut.
Cediger, söz tutmazsan,
Ayrı Beles aç yokuşunu
Aşsak nice olur Cediger?
Mızrak fırlatıp çığrışıp,
Hadi kaçsak nice olur Cediger?
At geçmezin Kök-Moynok'undan

Geçsek nice olur Cediger?
İt gibi başıboş, çığrışıp,
Gitsek nice olur Cediger?
Kimsenin görmediği büyük müşkülü
Görsek nice olur Cediger?
Yoksa çığrışıp birer birer kaçıp.
Kalabalık halkın hepsine
Ölsek nice olur Cediger?
Belayı bunca görmeden,
Horluk görüp ölmeden,
Mızraklaşıp saf bozup,
Ecel gelirse okla uçup,
Ölenden sağ kalanınız
Bir iyilik, çok ganimet
Görsen nice olur Cediger?"
Bunu duyunca er Kıyaz,
"Baabedin!" diye bağırıp,
Hepiniz kalmadan gelin diye,
Cediger'ini çağırıp,
Talihe doğmuş Kançoro,
Hanın söylediği söz diye,
Kançoro değil, Cediger,
İstersen bil ki bunu,
Kadir gecesi kendi geldi diye.

Lest they turn and go back,
He bound the teeming people fast:
"This is what I say — know it,

O Cediger, march on,
Mark my true word,
Oy Cediger, heed my word.
Cediger, if you heed not the word,
The hungry slope of Ayrı Beles —
What if we crossed it, Cediger?
Hurling lances, screeching —
What if we fled, then, Cediger?
Through Kök-Moynok where no horse passes —
What if we crossed it, Cediger?
Stray as dogs, screeching —
What if we went, Cediger?
The great hardship no man has seen —
What if we saw it, Cediger?
Or else, screeching, fleeing one by one,
Before the whole teeming people —
What if we died, Cediger?
Rather than see so much woe,
Rather than die in contempt,
Trading lances, breaking ranks,
Flying on an arrow if death should come,
Those of you left living of the dead —
One good thing and booty in plenty —
What if you saw them, Cediger?"
Hearing this, brave Kıyaz
Cried out "Baabedin!",
Saying, "Come all, let none remain,"
Summoning his Cediger,
Kançoro, born to fortune —
Saying, this is the word the khan has spoken,
Not Kançoro but Cediger,
Know this if you will,
Saying, the Night of Power itself has come.

Bugün doksan bin canı olsa da, Siz
kendiniz bilip yapın,
Serilip şaşkın öldü diye,
Cediger'in halkında
Yetkin Kıyaz hanı var,
Yetkinlerin hepsi var,
Yetkini Kıyaz kabarıp,
Cediger'e söylenip,

Though today he had ninety thousand
souls, Do it as you yourselves see fit,
Saying, he died sprawled and dazed,
Among the Cediger's people
There is their masterful Kıyaz khan,
There are all the masterful ones,
Their master Kıyaz, swelling,
Railing at the Cediger,

Yetkin yetkin söze başlayıp,
Usulca söyleyip, sağlam koyup:
"Ondansa Cediger,
Yoldaş sözü gerçekse,
Yalanı yoksa, sağlamsa,
Semetey ölüp iş bittiyse,
Unutulmayacak iş ise,
Kalabalık kara Cediger,
Akılsız sözden vazgeçelim,
Halk töresini başlatalım.
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Halka haber salalım,
Altın tacımı giydirip,
Bu Kançoro bahadırı
Ata edinip alalım,
Kançoro bize talihine,
İçli dışlı sırdaşı,
Bilinmeyeni bildiren,
Bilerek yola sokan,
Sezilmeyeni sezdirip,
Kopmuş olanı ulayıp,
Hor olan canı sevindirip,
Bu Kançoro sırdaşı
Kimler arayıp bulurdu ki?
Kurban olduğum yoldaşı,
İki dizgin, bir yuları
Kıydık, ele alınız,
Kalabalık kara Cediger,
Vebali, sevabı olur mu,
Yükümünü kendiniz alınız,

Beginning his speech with masterful skill,
Speaking softly, setting it firm:
"Rather than that, Cediger,
If the comrade's word is true,
If it holds no lie, if it is sound,
If Semetey is dead and the deed is done,
If it is a deed not to be forgotten,
Teeming black Cediger,
Let us leave off witless talk,
Let us begin the people's custom.
What ear has heard and eye has seen —
Let us send word to the people,
Setting my golden crown upon him,
This batyr Kançoro
Let us take and make our father,
Kançoro came to us by fortune,
A confidant through and through,
Who makes known the unknown,
Who knowingly sets us on the road,
Who makes us sense the unsensed,
Who joins what has been severed,
Who gladdens the despised soul —
This confidant Kançoro,
Who could ever seek and find his like?
The comrade for whom I would be offered,
Two reins and one halter —
We have consented; take them in hand,
Teeming black Cediger,
Whether sin or merit come of it,
Take the burden on yourselves,

Sert kargaşalı çarpışmayı,
Ak sakallı yaşlısını,
Yiğidi, ağayı, körpe oğlanları,
Alınız yurdun hepsini,
Kahırlanıp dikilirsen,
Sert kırgın salınız,
Söz tutmayıp kaçarsa Cediger,

Tekini diri bırakmadan,
Kıymetli doğan Kançoro,
Kırgın edip salınız.
Dönüp bakacak bir can yok,
Kılıç alıp, balta alıp,
Arka olacak halk işte,
Kahırlanıp dikilirsen,
Kan dökersen biz işte,
Yürürsen geniş yol işte,
Sürersen tümen ordu işte,
Bu sözümü sen sına,
Tuğ dibinde duracak,
Düşmanınla vuruşacak
Akraban Kıyaz, biz işte.
Bargek'i ormanlık yer işte,
Başımı alırsan ben işte,
Çarpışmayı sert başlatın,
Altmış kadın, dul yenge,
Köyünü karartıp bırakın.
Er Semetey bahadırın
Mızrak dövüşünden olsun seferi,
Ölümden olsun sırası,
Kurban olayım can yoldaş,
Semetey'in hâlini bilmedim,
Her şeyi tam, denkmiş.
Çaresini kendin bulmazsan,
Semetey'den Külçoro
Kat kat daha yiğitmiş.
Işıldayan kızıl kormuş,
Canı çıkası uğursuz,
Cehennemde* öylesi yokmuş,

The harsh, tumultuous battle,
Its white-bearded elders,
The braves, the lords, the tender boys,
Take the whole of the nation,
If you rise up in wrath,
Loose a harsh slaughter,
If Cediger heeds not the word and flees,

Leaving not one of them alive,
Precious-born Kançoro,
Loose the slaughter on them.
There is not a soul to turn and look back,
Taking sword, taking axe,
Here is the folk to be your backing,
If you rise up in wrath,
If you shed blood, here we are,
If you march, here is the wide road,
If you drive, here is the host of ten thousand,
Put this word of mine to the test,
He who will stand at the standard's foot,
Who will battle with your foe —
Your kinsman Kıyaz — here we are.
Here is Bargek, the wooded place,
If you take my head, here am I,
Begin the battle hard,
Sixty women, widowed sisters-in-law —
Leave his village darkened.
Of brave Semetey the batyr
Let his campaign be of lance-combat,
Let his turn be of death,
May I be offered, dear comrade,
I did not know Semetey's state,
All he has proved whole and matched.
If you do not find the remedy yourself,
Than Semetey, Külçoro
Proved braver many times over.
He proved a glowing crimson ember,
The ill-starred one, may his soul depart,
In hell there is none like him,*

Yetkin doğmuş arslanmış,
Adını çoro koydurup,
Vay be, ejderha gibi ermiş, Kara saatli musibetin
Pusudan o Çoro,
Ak maralı kovup şaşkına çevirdi,
Bir avuç Cediger'i
Sürüp sürüp perişan etti.
Gök maralı kovup şaşkına çevirdi,

He proved a lion born masterful,
Though he had himself named çoro,
Ah me, he proved a dragon of a man, Of the black-houred calamity
From ambush that Çoro
Chased the white maral and left it dazed,
The handful of Cediger
He drove and drove and laid to ruin.
He chased the grey maral and left it dazed,

Ceti-Özön'de Cediger'i
Yeri ezen zorluğa boğdu.
Sürüp sürüp perişan etti.
Tölöbay ile Kadırbay,
Cediger'in iyisi,
Akıl bulucu ereni,
Hileye usta yiğidi,
Tuğ dibinde duracak olanı,
Kalabalık yurdun sevip istediği
Kara sakar seçkini.
Yiğit diye anılan,
Elin yuları bu dahi,
Yükselten iyisi,
Yürek yakan bahşısı,
Mızrak uzatan ustası,
Cediger yurdunun becerlisi,
Kavurup geçen Çoro'dan
İki denk han öldü,
Erenlerin hepsi öldü,
Yiğit öldü, arslan öldü,
Çare bulucu bilgeler
Külçoro'dan çok öldü.
Külçoro adını duyunca,
Gazayı çok yurt başlattı,
Malı ile canından,
Geçim güttüğü aşından,
Nazla büyüttüğü başından,
Aklı başından çıkıp Cediger,
Hepten vazgeçiverdi.

At Ceti-Özön the Cediger
He drowned in earth-crushing hardship.
He drove and drove and laid to ruin.
Tölöbay and Kadırbay,
The best of the Cediger,
Their eren who found counsel,
Their brave well-versed in cunning,
The one to stand at the standard's foot,
Beloved and desired of the teeming nation,
Their black-blazed chosen one.
The one renowned as hero,
This one too, the people's halter,
Their best who lifts men up,
Their bahşı who sears the heart,
Their master who thrusts the lance,
The able man of the Cediger nation —
By Çoro who scorched his way through,
Two well-matched khans have died,
The erens have died, all of them,
The hero died, the lion died,
The remedy-finding sages
Died in numbers at Külçoro's hand.
On hearing Külçoro's name,
Many a nation began the holy war,
From their herds and from their lives,
From the food that fed their living,
From the heads they raised with tender care,
Their wits gone out of them, the Cediger
Renounced it all entirely.

O Külçoro bahadırdan:
Kımıldayınca toz çıkar,
Çarpışsa kan çıkar,
Boğuşmaya girse kan çıkar,
Boğuşmasından can çıkar.
Külçoro işte denince,
Sığınacak yer bulamaz,
Kalabalık kara Cediger,
Girecek mezar bulamaz.

Of that batyr Külçoro:
When he stirs, dust rises,
When he battles, blood flows,
When he grapples, blood flows,
From his grappling the soul departs.
At the very word 'Külçoro,'
They can find no place of refuge,
The teeming black Cediger
Can find no grave to enter.

Ayrı Beles yokuşunu
Aşıverir zavallı yurt,
Kara bahtlı musibetin
Kahrına dayanamayıp,
Kaçıverir zavallı yurt,
Bahadır Külçoro'nun hâlini ben gördüm, El söyler ya, töre uçar ya,
Bahadır, kürklü içlik, ak kalpak,
Külçoro domuz ölmez ya,
Geniş göğüslü, kabarık döşlü,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem arslan,
İnsandan çıkmaz böyle er.
Bileği kalın, taş yürekli,
Kendine has endamlı haylaz,
El yöneten, yurt güden
Heybeti var imiş,
Ay-âlemi perişan eden,
İnsandan üstün pehlivan canmış.
Kancalı sırlı mızrağı,
Karaltıyı delik deşik edip,
Savaşacak düşmana bilemiş,
Bunca millet saldırsa,
Korkup koltuk açmamış.

The slope of Ayrı Beles
The poor nation scrambles over,
Of the black-fated calamity
Unable to bear the fury,
The poor nation bolts away,
I have seen the state of batyr Külçoro, The people talk, and custom flies,
A batyr — fur-lined tunic, white kalpak,
Külçoro, the swine, will not die,
Broad-chested, swelling-breasted,
Tall of stature, wide of shoulder,
Champion and lion both,
No such man comes forth from mankind.
Thick-wristed, stone-hearted,
A scapegrace of a bearing all his own,
Ruling the people, tending the nation —
Such majesty he proved to have,
One to lay the moonlit world to ruin,
A champion soul above mankind.
His hooked and burnished lance,
Riddling every dark shape through,
He has whetted for the foe he will fight,
Though so many peoples charged him,
He never flinched nor raised his arm in fear.

Cediger değil, tüm Kıtay'ı,
Yetkin gaza koptuğunda,
Tavşan gibi yere saplamış,
Çarpışınca çok düşmandan,

Not the Cediger — all of Kıtay,
When the masterful raid broke loose,
He pinned to the earth like hares,
Battling with many a foe,

Domuzun korkup koltuk açmamış.
The swine never flinched nor raised his arm in fear.

Geri dönmez gerçek hâli
Külçoro'nun üstünde
Savaş kürkü seksen dört,
Savurduğu yanı kızıl alev,
İnsandan başka arslanmış,
Cediger değil, âlemi
Perişan edecek şeymiş.
Canım bir yoldaşım, ay,
Külçoro'su ölmez ya,
Külçoro diri dururken,
Semetey'i vermez ya.
Sıkıca girip vuruşsak,
Ay tükenip, gün geçip,

His true nature is never to turn back,
Upon Külçoro's frame
Are eighty-four coats of war,
The side he swings is crimson flame,
A lion apart from mankind he proved,
Not the Cediger — the world itself
He proved a thing to lay to ruin.
My dear, my one comrade, ay,
His Külçoro will not die,
While Külçoro stands alive,
He will not give up Semetey.
If we closed in and fought him hard,
The moon running out, the days passing,

Aradan bunca gece geçip,
Böylece savaş etsek,
Baharda çıkan yaprağın
Yeşerip otu olgunlaşır ya,
Sap kuruyup, toz kalkıp,
Manas'tan kalan sayısız malı,
Çorosu diri durdukça,
Cediger, bize vermez ya.
Ağan Toltoy, Çınkoco,
Onların söylediği sözdü,
Ay-âlemden Çorosunu
Üstün tutmuştu hani,
Coşan kara Cediger'in
Tepinip durduğu yeri var,
Tepinerek kırılıp,
O cehennemlik Çoro'dan
Ürküp kaldığı demi var,

So many nights going by between,
If we made war in such a way,
The leaf that comes forth in spring
Greens, and its grass grows ripe,
The stalk dries out, the dust lifts,
The countless herds left from Manas,
So long as his Çoro stands alive,
Cediger, he will not give them to us.
Your elder brothers Toltoy and Çınkoco —
It was the word those two had spoken,
Above the moonlit world his Çoro
They held supreme, remember,
The surging black Cediger
Have their place where they stood stamping,
Stamping until they broke,
Before that hell-bound Çoro
They have their hour of standing terror-struck,

Halkın çığrışıp kaçtığı,
Vay be, Çoro arslanı,
Pehlivan öldü, arslan öldü,
Karşısına dikilen er öldü.
Eğildiğinde er sapladı,

When the people screeched and fled,
Ah me, that lion Çoro —
The champion died, the lion died,
The man who stood against him died.
When he leaned down, he speared a man,

İnsandan çıkmaz böyle can.
Tam elliyi sıra sıra sapladı.
Görür müyüm diye oturuyorum?
Yüz yüze gelsem Çoro'dan,
Beyim, duysan sırrımı,
Ölür müyüm diye oturuyorum?"
Deyip, böylece, er Kıyaz,
Ah, Külçoro yamandır diye,
Sakalı dökülüp tel tel,
Göğsü hırıldayıp,
Bedeni korkup titreyip,
Yüreği çarpıp, gücü gidip,
Kıyaz böyle durmuştu,
Çubak'ın oğlu Kançoro,

No such soul comes forth from mankind.
Full fifty he speared, row upon row.
Do I sit here wondering, shall I see him?
Should I come face to face with Çoro,
My lord, if you but heard my secret —
Do I sit here wondering, shall I die?"
So saying, thus, brave Kıyaz,
Saying, "Ah, Külçoro is a terror,"
His beard shedding strand by strand,
His chest wheezing,
His body quaking with fear,
His heart pounding, his strength failing,
So Kıyaz stood there,
Kançoro, son of Çubak,

Kara niyetli o Çoro,
Çoro'yu Tanrı çarpmıştı:
"Cılgınduu, Keñ-Kol, geniş Talas,
Kançoro'nun sözü budur.
Kapat Kıyaz ağzını.
Ceti-Özön kadar yer miymiş,
Yerin dibine gir sen Kıyaz,
Külçoro benden yiğit miymiş?
Engebeli kuytuları
Yarım yürünen yoldu,
Öyle Çoro toyunu
Alıp götüren koldu.
Atanın körü, er Kıyaz,
Er dediğin senin gibi olur mu?
Kuldan korktun kudurmuş,
Sana er diyen kişi onar mı?
Kök atası Çılaba,
Tükenesicenin hâlini sorma!
Soyu haram çorodan
Düpedüz korkup durman.
Atası Kıtay Almambet,
Dağınık düzensiz Kıtay'dan,
Atanın körü, Kıyaz kul,
O kadar niye korkarsın?

That black-hearted Çoro —
God had struck that Çoro:
"Cılgınduu, Keñ-Kol, broad Talas, This is
Kançoro's word.
Shut your mouth, Kıyaz.
Is it a land the like of Ceti-Özön?
Sink into the earth, you Kıyaz,
Is Külçoro braver than I?
The rugged hollow byways
Were a road but half-travelled,
Such was the arm that seized
And carried off Çoro's feast.
Blind spawn of your fathers, brave Kıyaz,
Can one like you be called a man?
You feared a slave, you rabid one,
Can he who calls you a man prosper?
His root-father Çılaba —
Ask not the state of that doomed wretch!
Before a çoro of unhallowed stock
You stand in outright terror.
His father, Almambet of Kıtay —
Of scattered, disordered Kıtay,
Blind spawn of your fathers, slave Kıyaz,
Why do you fear him so?

Atası hayvan Çoro'nun,
Dostum, ondan korkan onar mı?
Savaşa girecek yamanı,
Atası Kıtay Almambet,
Çelikten mızrak bağlayıp,
Er öldürüp, toz salıp,
Kakançı ile düşmanlaşıp,
Öz atasını öldürüp,
Dayandığı arslan hunhar,
Zorbalığı yüce dağ olmuş,
Kurumlanan er Kalça
Koñurbay ile düşman olmuş.
Kakan'dan kaçıp atası,
Sığınacak yer arayıp,
Konu komşu er arayıp,
Kıtay, Kırgız, cihan yurdu,
Nicesine salmış velvele.

Of Çoro whose father was a beast,
My friend, can he who fears him prosper?
His fierce one who would enter battle,
His father, Almambet of Kıtay,
Binding on a lance of steel,
Slaying men and raising dust,
Turning foe to the Kakançı,
Slaying his own father,
The lion bloodthirsty one he leaned on,
His tyranny became a towering mountain,
The swaggering brave Kalça
Became a foe to Koñurbay.
His father, fleeing from Kakan,
Seeking a place of refuge,
Seeking neighborly men around,
Kıtay, Kırgız, the nations of the world —
On many he loosed his uproar.

Yolda azıp gelen atası,
Almambet'ten doğmuş,
Beslenme Çoro, kul beden,
Hepsine kırgın saldı diye,
Övüp durursun Kıyaz, sen bunu.
Kalabalık kara Cediger,
Söyleyecek sözüm var,
Almambet oğlu Çoro'nun
Çaresini bulacak ben varım,
Atsız kalan beyi
Çepeçevre kuşatıp varın,
Mahmuzlayıp savaş salın,
Sıra sıra bakmadan,
Kıl kadar canı esirgemeden,
Kahrolası hunharın
Kırgınını koparıverin!"
Deyip, böylece, Kançoro,
Yetkin sözden söyledi,
Yerin dibine girsin, ant çarpmış,
Cediger'i coşturdu.
Bahadırlarını biledi,

His father, who came astray on the road,
Born of Almambet,
A fosterling Çoro, a slave's body —
Saying he loosed slaughter on them all,
You keep praising him, Kıyaz.
Teeming black Cediger,
I have a word to speak,
For Çoro, son of Almambet,
Here am I to find the remedy,
The bey left horseless —
Go and encircle him all around,
Spur on and loose the battle,
Without looking row by row,
Without sparing life by a hair,
Of the accursed bloodthirsty one
Tear loose the slaughter!"
So saying, thus, Kançoro
Spoke from masterful speech,
May he sink into the earth, oath-struck,
He roused the Cediger.
He whetted their batyrs,

Bütün kavgasını dile döktü,
Sarıklı hocası,
Mızrak alınca şaşmayanı,
Sayısız koldan kaçmayanı,

Kaçırtan ereni,
Kara gönüllü yiğidi,
Kançoro hanın önüne
Akın akın gelip durmuştu,
Savaş için yapılmış davul,
Davulun sesi gümleyip,
Tunç borunun sesi takırdayıp,
Boru, zurna çaldırıp,
Gergedana barut yükletip,
Gelip yetişip durmuştu.
Gayretli eri Kançoro,
Kara heybetli dağın dengi gibi,

Söz süren Kıyaz'ı,
Ala heybetli dağın beli gibi,

Kaynayıp çıktı Cediger,
Dört yanın rüzgârı, yeli gibi,
Boz tepeye yönelip,
Boza bineni bir ayırıp,
Mızrağını verip eline,
Kırların kesilecek yoluna
Onu ayırıp koymuş,
Mızrakçıdan ustasını,
Aybalta çalan becerlisini,
Kara tüfek çat edince,
Kaçmayı bilmez yılmazını.
Topluca sayısız kol saldırsa,
Ürkmeden duran kurdunu.
Sekize bölüp, ordu sürüp,
Savaşçısını bol sürüp,
Kalın ciğerli gümbürdek,
Mızrak uzatır güm güm edip,

He poured all his quarrel into words,
Their turbaned khodja,
The one unshaken when he takes the lance,
The one who flees not from countless columns,
The eren who puts others to flight,
The black-hearted brave —
Before Kançoro khan
They came streaming and stood,
The drum made for war,
The drum's voice booming,
The bronze horn's voice rattling,
Having horn and zurna sounded,
Loading powder on the rhinoceros,
They came up and stood ready.
His zealous man Kançoro,
Like the match of a black-loomed mountain,

Kıyaz, who presses his word,
Like the ridge of a motley-loomed mountain,
The Cediger boiled forth,
Like the wind and gale of all four sides,
Turning toward the grey hilltop,
Singling out the rider of the grey,
Giving the lance into his hand,
To the road where the steppes are cut off
He set him apart and posted him,
His master among the lancers,
His able man who swings the moon-axe,
When the black musket cracks,
His unflinching one who knows not flight.
Though countless columns charge in mass,
His wolf who stands unstartled.
Splitting into eight, driving the host,
Driving his warriors in plenty,
The thick-lunged thunderer
Thrusts the lance with booming blows,

Eceli düşmandan sakınmasın,
Let him not guard his fated hour from the foe,

Boğuşmadan geri dönmesin,
Sürüp çıkıp Kançoro,
Şimdi yurdun çaresini bitirdi. Ayçürök erkek doğmuşçasına,
Geniş Talas'ın boyunda
Ordusu akın akın geliyor,
Cılgınduu'nun yamacında
Topluca akıp geliyor.
Cañırık'ın Car-Kıya'sı,
Tek malın geçidine,
Bastırıp girdi hunhara,
Cediger'in hâlini sorma.
Kum-Kıya'nın kıyı yolundan
Kaynaşıp çıkıp geliyor,
Karınca gibi kaynayıp Cediger,
Kaynayıp çıkıp geliyor.
Üç-Koşoy'un eteğinden,
Çoğu çıkıp geliyor,
Kötörmö'ye yönelip,
Görsen böyle Cediger,
Çoğu çıkıp geliyor.

Let him not turn back from the grapple,
Driving forth, Kançoro
Has now spent the nation's last resort. As though Ayçürök had been born a man,
Along the length of broad Talas
His host comes streaming on,
On the hillside of Cılgınduu
It comes flowing in a mass.
Cañırık's Car-Kıya,
To the pass of the lone herd,
It pressed in upon the bloodthirsty one,
Ask not the state of the Cediger.
By the shore road of Kum-Kıya
They come swarming forth,
Seething like ants, the Cediger,
They come seething forth.
From the skirts of Üç-Koşoy
Their multitude comes forth,
Turning toward Kötörmö,
If you could see them, such Cediger,
Their multitude comes forth.

Semetey duran yiğidin,
Ayrı Beles aç yokuşu,
Önü düz, bozkır düzlüğü,
Gümbür gümbür basıp yürüyüp,
Cömert arslanın işte böyle,
Demin Akkelte'ye dayanıp,
Ok geçmeyen Akolpok,
Akolpok'a bürünüp,
Cazayıl'ı kuşanıp,
Atsız kalıp yanıp,
Emanet candan umut kesip,
Döne döne basıp ağır ağır,
Kederlenip er bozkurt,
Kıymetli candan umut kesip,
Nicesini vurup, ordu kurup,

Of the hero where Semetey stands,
The hungry slope of Ayrı Beles,
Level before it, the flat of the steppe,
Striding with thundering tread,
Such, behold, is the generous lion,
Just now leaning on Akkelte,
Akolpok, which no arrow pierces —
Wrapping himself in Akolpok,
Girding on the Cazayıl,
Left horseless, burning,
Giving up hope of the soul held in trust,
Pacing slow, turning round and round,
Grieving, the brave grey wolf,
Giving up hope of his precious life,
Striking down many, marshalling hosts,

Sultan olup yurt yönetip,
Atasından dedesine,
Arslanlığına bak hele.
Buurul'u anıp yanıp,
Ölüm deyince düpedüz,
Sırıtıp gülüp sevinip.
Karaltısını görüp hunharın,
Er Kançoro, ulu Kıyaz,
Âleme bedel ordu sürüp.
O ordusunun hepsini
Çevrede topluca sürüp,
Yağmur edip, yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Cömert arslana doğru,
Usta nişancı Kançoro,
Geniş ağızlı sırlı oku,
Onunla yüz kez atıp,
Onun oku yetişene dek,
Omuzdaki boz kelteyi,
Bununla yüz kez atıp,
Yer yarılırcasına bağırıp,
"Bagış!" diye nara atıp,

Being sultan, ruling the nation,
From his father to his grandsire —
Behold now his lionheartedness.
Recalling Buurul, burning,
At the very word of death
Grinning, laughing, rejoicing.
Seeing the bloodthirsty one's dark shape,
Brave Kançoro, great Kıyaz,
Driving a host worth all the world.
The whole of that host of his,
Driving them massed around,
Making rain, drawing bows,
Shooting arrows thick as hail,
Toward the generous lion,
Kançoro the master marksman,
The wide-mouthed burnished arrow —
Shooting a hundred times with it,
Until its arrows were spent,
The grey carbine at his shoulder —
Shooting a hundred times with that,
Shouting as if to split the earth,
Roaring the war-cry "Bagış!",

Cediger diye çığlık koparıp,
İyice sarıp almış.
Şunu bunu deyinceye dek,
Asil arslanın önüne,
Göz açıp kapayınca,
Külçoro gelivermiş.
Saldıran düşmanı görünce,
Göğsündeki bunca kaygı,
Bozkurt doğan Çoro'nun
Gözünün yaşı on dere.
Benzi ağarıp solup,
İki gözden akan yaş,
Köprücükten aşağı dökülüp,
Amcasına Külçoro'n,
Erenler koruyan arslan Çoro'n,
Çevikliği ölçüsüz,

Screaming out "Cediger!",
They wrapped him tightly round.
Before this and that could be said,
Before the noble lion,
In the blink of an eye,
Külçoro came at once.
Seeing the charging foe,
All the sorrow in his breast —
Of Çoro, born a grey wolf,
The tears of his eyes were ten streams.
His face turning pale and wan,
The tears that flowed from his two eyes
Poured down past his collarbone,
To his uncle came your Külçoro,
Your lion Çoro, guardian of erens,
His swiftness beyond measure,

Şakırdayan er Çoro'n,
Saldıran ordunun önünde,
Kaynaşıp sayısız kol yetişirken,

Yaman geçinen hunharı
Çepeçevre saracakken,
Ordunun önünde Külçoro,
Ağlayıp durdu kederlenip.
Nasıl dursun can dayanıp,
Göz bebeği ettiği kaplan,
Hunharından ayrılıp,
Yetkin Çoro'n yanıp,
Cediger ordusunu görünce,
İyice candan umut kesip,
Kahırlanıp kuşanıp,
Varıp yetişti Külçoro,
Amcasına yalvarıp,
Sığınak ettiği kaplan:
"Bahadır aban er bozkurt,
Söyledim söyledim, olmadın,

Aslında sözümü tutmadın,
Yiğitliğin bol, aklın yok,
Delişmen* beyim, ne yaparsın?
Üstün doğan kaplan,

Azabı fena mı çektin?
Akkelte'ne dayanıp,
Takatin tükenip, gücün gidip,
Azabı böyle mi çektin?
Yürük Buurul'dan ayrılıp,
Bozkurt, inleyip vasiyet mi ettin?

El yönetip, yurt besleyip,
Nicesini yapıp gördün mü?
Canına yakın Kançoro,
Kardeşinden horluk mu gördün?
Kançoro oldu düşmanın,
Bahadır, içinde kaldı tasan,

Your clattering brave Çoro,
Before the charging host,
While countless columns swarmed and closed,
The fierce-living bloodthirsty one
Just as they were to wrap him round,
Before the host, Külçoro
Stood weeping, stricken with grief.
How could the soul endure and stand —
The tiger he had made the apple of his eye,
Parted from his bloodthirsty one,
Your masterful Çoro burning,
Seeing the Cediger host,
Giving up hope of life for good,
Girding himself in wrath,
Külçoro came and reached him,
Pleading with his uncle,
The tiger he had made his refuge:
"Batyr, my aba, brave grey wolf,
I told you and told you — you would not have it,
In truth you did not heed my word,
Your valor is abundant, your sense is none,
My reckless bey, what will you do?*
Tiger born supreme,

Have you suffered the torment sorely?
Leaning on your Akkelte,
Your endurance spent, your strength gone —
Is it thus you suffered the torment?
Parted from swift Buurul,
Grey wolf, did you groan and speak your testament?
Ruling the people, nourishing the nation,
Have you done and seen so much?
Kançoro, near to your soul —
Did you meet contempt from your brother?
Kançoro has become your foe,
Batyr, your sorrow stayed within,

Bu Kançoro olmasaydı,
Sallamaz mıydım börkümü,
Çınmaçın'ı bozan kıymetli can,
Göstermez miydim hünerimi.
Bilemez miydim mızrağımı,
Sürmez miydim haramı,
Kırmaz mıydım paralayıp,
Şu kahrolası Cediger'i,
Bu suretteki kötüyü.
Vay, abam kaplan,
Vadiden yanan yangın kötü,

Senden kaçıp kurtulan
Bu Kançoro it, kötü,
Vay aba, sözümü dinle,
Akraban oldu düşmanın,
İçinde kalsın tasan,
Teyze oğlun Ümötöy,
Ümötöy'ü kesip büktün,
Teyzem dua etsin diye,
Buurul ata yükledin,
Yürük Buurul'dan ayrıldın,
Bit kadarken birleşip,
Parmak kadarken baş koşan,
Kene kadarken karşılaşıp,
Bit kadarken birleştiğin
Buurul attan ayrıldın.
Darlığı çetin görmüşsünüz,

Elinden Buurul gittikten sonra
O andan beri ölmüş gibisiniz,

Ay kararıp buluta büründü,

Gecem nice olurdu benim?
Takat tükendi, güç gitti
Günün nice olurdu senin?
Senin gözün yumulursa
Argın ile Kırgız'ın

Were it not for this Kançoro,
Would I not wave my börk on high,
Precious soul who broke Çınmaçın,
Would I not display my prowess?
Would I not whet my lance,
Would I not drive the unhallowed one,
Would I not break and rend them —
This accursed Cediger,
This evil in such a guise?
Alas, my aba, tiger,
The fire that burns up from the valley is evil,
The one who fled and escaped you,
This dog Kançoro, is evil,
Alas, aba, hear my word,
Your kinsman has become your foe,
Let your sorrow stay within,
Your aunt's son Ümötöy —
You cut down Ümötöy and bent him,
So that my aunt might give her blessing,
You loaded him on the horse Buurul,
You are parted from swift Buurul,
Joined when you were small as a louse,
Yoked together when small as a finger,
Met when you were small as a tick,
The one you joined when small as a louse —
You are parted from the horse Buurul.
Hard straits you two have seen,

After Buurul went from your hands
Since that moment you have been as one dead,
The moon darkened and wrapped itself in cloud,
What would become of my night?
Strength is spent, power gone
What would become of your day?
If your eyes should close
Of the Argın and the Kırgız

Obası nice konardı?
Asil Bakay, anacığım
Çaresi nice olurdu?
Vasiyetini düşün, sözünü söyle
Karagul'un sakalını
Benim gidecek yerim nerede?
Vah ağam, er sultan
Benim girecek mezarım nerede?
Vasiyetini söyle, sözünü söyle, Âlemi kırıp geçiren
Tay-kunan gibi tepişen,
Yarışarak meme emişen,
Talihim ağam, sözünü söyle,

Kardeşim diye, Kançoro
Yeri kaynatan Cediger
Yedi gün yattım içini yarıp,

Takatim tükenip, gücüm gidip,
Bedenimden kara kan akıp,
Ölmeden çıktım han ağam,
Yetmiş yerden yara yiyip.
Altı gün durmadan içinde dolaşıp,
Dermanım bitti, han ağa,
Altmış yerden yara yiyip.
Kanım kaldı bir kaşık,
Etim kaldı mosmor, ezik.

Göğsümden derman gitti,
Nice yerimden can gitti
Takat tükendi, güç gitti»,
Deyip böyle söyledikten sonra,
O zaman beyim şunu söyler:
Hıtay elinden ölmeyen aziz can
Kırgız elinden ölecekmişim,
Düşmandan ölmeyen aziz can
Ninniyle büyüttüğüm Külçorom,
Kardeş elinden ölecekmişim.

How would their camps pitch their yurts?
Noble Bakay, my dear mother
What remedy would there be?
Think of your testament, speak your word
Karagul's beard
Where is the place I am to go?
Alas my elder brother, hero sultan
Where is the grave I am to enter?
Speak your testament, speak your word, He who mowed down all the world
Kicking like colt and yearling,
Racing to suckle at the breast,
My fortune, my elder brother, speak your word,
Calling him my brother, Kançoro
The Cediger who make the earth boil
Seven days I lay carving through their midst,
My strength spent, my power gone,
Black blood flowing from my body,
I came out undying, my khan brother,
Wounded in seventy places.
Six days without pause I roamed within,
My vigor is finished, khan brother,
Wounded in sixty places.
Of my blood a spoonful remains,
My flesh remains bruised black and crushed.
The vigor has gone from my chest,
From how many places has life gone
Strength is spent, power gone»,
After he had spoken thus,
Then my bey says this:
The dear life that died not at Hıtay hands
It seems I am to die at Kırgız hands,
The dear life that died not by the foe
My Külçoro whom I raised with lullabies,
It seems I am to die at a brother's hands.

Dün, beli sıkı kuşandığımda
Beycin'deki Kalça'dan
Babamın kan bedelini güttüğümde,
Dokuz bin imiş yılkıcısı
Yılkıcısını kırdığımda,
Katal'ın oğlu Karagul –
O Karagul bahadırın
Sakalını yolup kırktığımda.
Altı bin Hıtay, sayısız Kalday
Karman çorman kırıp dururken
O zaman ölmedim de ne oldum?!
Kökünden büsbütün yolduğumda,
Nicesine sürsem Taybuurul
Atım yetişip dururken,
Sözüm geçip dururken
Orada ölmedim de ne oldum?
Haram soydan* ölecekmişim,
Doğru hiçbir şey bilmeyen
Alçaktan ölecekmişim!
Ey Külçoro, kardeşim,
Tootoru ile Surkoyon
İkisine de binsem taşıyamadı

Dermanımın gittiğidir,
Ecelimin yettiğidir,
Su tükenip, gün bitip,
Ecelin yeteceği günüm müdür?
Gerçek ecelin yakın yattığının,
Bugün gördüm Külçoro
Gerçek toprağın bastığını.
Zamanında Semetey
Âlemi bozan dev oldum,
Sonunda ben kendim
At taşımaz yaya oldum.
Vasiyet sözü söylerim, dinle,
Tanrı için, benim için

Yedi gün durmadan savaş ver!
Bütün halkta suç yok,

Yesterday, when I girded my waist tight
From the Kalça in Beycin
When I pursued my father's blood-price,
Nine thousand were his herdsmen
When I cut down his herdsmen,
Katal's son Karagul –
When of that batyr Karagul
I plucked and sheared the beard.
Six thousand Hıtay, countless Kalday
While I cut them down pell-mell
How did I not die then?!
When I plucked it out root and all,
However many I rode down, Taybuurul
While my steed kept overtaking,
While my word held sway
How did I not die there?
It seems I am to die by tainted stock,*
By one who knows nothing true
I am to die by a base wretch!
O Külçoro, my brother,
Tootoru and Surkoyon
Though I mounted both, they could not carry me
It is that my vigor has departed,
It is that my appointed hour has come,
The water spent, the day done,
Is this the day my hour arrives?
That the true appointed hour lies near,
Today I saw, Külçoro
That the true earth presses down.
In his time Semetey
I became the giant who shattered the world,
In the end I myself
Became a walker no horse can bear.
I speak my testament, listen,
For God's sake, for my sake

Give battle seven days without pause!
In all the people there is no guilt,

Başbuğlarını tepeleyiver,
Yurdu yıkıp, eli bozan

Kançoro kulu yakalayıver!
Yakalamazsan yüz karası,

Ölmeyip sağ kalırsan
Anacığım, Bakay, Ayçürök
Bu üçü sana emanet!*
Benim gözüm yumulursa,
Keñ-Özön yaylan yol olur.
Kürkünü yağmalayıp, mal edip,
Salınıp yürüyen Külçorom,
Senin koskoca başın hor olur. Er
Kıyaz'a kul edip,
Karaltısı ulu olan ölürmüş
Heybetli hanı öldüğünde
Kalan dünyalık, tümen mal

Düşmanlık besleyip kıvranıp,
Düşman basıp bölüştüğünde
Sıkıntı çeker zavallı can,
Bunalıp kuru can görürmüş
Ecel yetip gün bitmeden,
İnsan bende nasıl ölürmüş?
Ey Külçoro, yiğidim,
İnsandan üstün erenim,
Önü apaçık, ak yolum,
Ardı yüce, sayısız kolum,
Benim gözüm göçtüğünde
Sinsi düşman Kançoro
Dilediğince davranırdı,
Bakay ile Külçoro'ya
Bildiğini yapardı,
Öldürmeden, yitirmeden
Külçorom, seni sağ kor muydu.
Gücenme sakın Külçorom,
Kadri bilinen ölse, halk ölür,

Just crush their chieftains,
Who wrecked the homeland, ruined the people
Seize that slave Kançoro!
If you seize him not, it is shame on your face,
If you do not die but stay alive
My dear mother, Bakay, Ayçürök
*These three are entrusted to you!**
If my eyes should close,
Your Keñ-Özön pasture becomes a road.
Plundering your fur coat, making it spoil,
My Külçoro who walks with a swagger,
Your mighty head will be scorned. Making you Er Kıyaz's slave,
He whose household is great, they say, dies
When the majestic khan has died
The worldly goods left behind, ten thousand head
Nursing enmity, writhing,
When the foe strikes and divides them
The poor soul suffers hardship,
Oppressed, they say, the bare soul sees woe
Before the hour arrives and the day is done,
How does a man die in bondage?
O Külçoro, my brave one,
My saint who stands above mankind,
My white road, open clear ahead,
My countless host, lofty behind,
When my eyes have passed away
The stealthy foe Kançoro
Would do just as he pleased,
To Bakay and to Külçoro
He would do what he knows,
Without killing, without destroying
My Külçoro, would he leave you alive?
Do not take offense, my Külçoro,
If the one whose worth is known dies, the people die,

Baş ölse, hepsi ölür,
Kasılıp gezen tuz haramı
Bey ölmüş gibi böbürlenir,
Kırgız'a başçı kesilip

Tuz haramı domuz kasılır,
Benim gözüm göçtüğünde
Hazineyi kırıp yağmalar,
Yurdu karanlığa salar,
Halkı darmadağın edip,
Bütün kunduz derisini
Paçalarına tutturup,
Sonra döner söylenirmiş,
Yılma sakın Külçorom,
Cezanı eline verirmiş.

Seni dövüp tokatlayıp,
Koyun gibi horluk edermiş
Kederli yavrucuğum
Bu öcünü senden alırmış.
Eren kişi darlanmaz
Elde şanlı eren er

Kul olmaktan ar duymaz.
Kıyaz ganimet etti – diye,
Böldürme sakın kanını,
Kıyma kıymetli canına,
Kardeşim, arlı oğuldun
Dökme sakın kanını.
Kul oldum – diye arlanıp,
Ağlayıp hırpalama tenini
Bir yol bulup dayanıp, el olup,

Er oğluyla denk olup,
Dinleyiver, Çorom, sözümü.
Buluver Talas yerini
Keñ-Kol'dan al göçünü,
Kasılıp gezen küstahtan
Alıver itten öcünü!

If the head dies, all die,
The salt-betrayer strutting about
Swaggers as though the bey had died,
Setting himself up as chief over the Kırgız

The salt-betrayer swine will strut,
When my eyes have passed away
He will smash and plunder the treasury,
He will cast the homeland into darkness,
Scattering the people asunder,
All the beaver pelts
Fastening them to his trouser-legs,
Then he turns and rails, they say,
Do not flinch, my Külçoro,
He would deal your punishment into your hand.

Beating and slapping you,
He would abuse you like a sheep
My sorrowful little one
He would take this vengeance out on you.
A saintly man does not despair
A man glorious among the people, a saintly man

Feels no shame at being a slave.
Saying – Kıyaz took me as booty,
Never let your blood be spilled,
Do not slay your precious life,
My brother, you were a son of honor
Never shed your blood.
Feeling shame, saying – I became a slave,
Do not weep and batter your flesh
Finding a way, enduring, joining the people,

Becoming equal with the son of a man,
Listen, my Çoro, to my word.
Find the land of Talas
Take your migration from Keñ-Kol,
From the insolent one who struts about
Take from that dog your revenge!

Buluver Keñ-Kol yerini
Ninniyle beslenip büyüyen Çoro'dan
Bir yolunu bulup alıver öcünü!
Tulpar atın iyisi
Tuz yükleseler yağır olmaz,
Yiğidin iyisi

Find the land of Keñ-Kol
My Çoro, nursed and raised with lullabies,
Find some way and take your revenge!
The best of tulpar steeds
Gets no saddle-sore though loaded with salt,
The best of brave men

Kulluktan gönlü incinmez,
Kadının yamanı
Ateşe yaksalar kül olmaz,
Ganimete gitse cariye olmaz,

Meme emmiş öz kardeşi

Ganimete gitmek yüz karası
Ayçürök'ün karnında
Üç aylık bir evlat kalmıştı, Bu dediği doğru imiş,
Eğer erkek oğul olursa,
Külçoro ile Ayçürök,
Siz ikinize emanet!
Erkek olmayıp kız olursa,
Bütün varımı toplayıver,
Ağlamayacağı yere veriver.
Eğer erkek oğul olursa,
Toyuna sürüyle mal kesin,
Adını Seytek koyun,
Boynuna muska takın,
On ikisine gelene dek
Kirli gömlek giydirmeden,
Koşturup toza değdirmeden,
Kinini iyice bileyiver!
Kanatlıya çarptırmadan,
Kamçılıya vurdurmadan,
Bozulmuş aş yedirmeden,
Gören canların hepsine
Onmaz yetim dedirtmeden,
Pek güzelce bakın,
On ikisine geldiğinde

His heart is not wounded by servitude,
The worst of women
Burns not to ash though cast in fire,
Though taken as booty she becomes no concubine,
One's own brother who sucked the same breast
To go as booty is a shame on the face
In Ayçürök's womb
A child of three months remained, What he said proved true,
If it should be a boy,
Külçoro and Ayçürök,
To you two he is entrusted!
If it be not a boy but a girl,
Gather up all I possess,
Give her to a place where she will not weep.
If it should be a boy,
Slaughter herds of stock for his feast,
Name him Seytek,
Hang an amulet at his neck,
Until he reaches his twelfth year
Never dressing him in a soiled shirt,
Never letting him run and touch the dust,
Whet his hatred keenly!
Never letting the winged one strike him,
Never letting the whip-bearer beat him,
Never feeding him spoiled food,
By all souls who see him
Never letting him be called hopeless orphan,
Care for him most beautifully,
When he reaches his twelfth year

Sonra Talas'ı bulun,
Bu gözüm sana emanet
Meşayihler* birleşip,
Hayır duayla vücut bulduğunda
Katagan'ın hanı Koşoy
Lokman Koşoy ağanız
Evliya* Koşoy kaplan
Söylemiş imiş atamız,
Altına binecek atı olmadan
Küheylan yüzünden ölürmüş diye,
Boy ölçüşecek hasmı olmadan
Manas'ın oğlu bu bozkurt

Then find Talas,
This eye of mine is entrusted to you
When the sheikhs joined together,*
When by blessed prayer he took bodily form
Katagan's khan Koşoy
Your elder brother Lokman Koşoy
Saint Koşoy the tiger*
Our forefather had spoken, it is said,
With no steed to mount beneath him
He would die because of a courser, he said,
With no rival to measure himself against
This gray wolf, son of Manas

Kardeş elinden ölürmüş diye,
Giyim azabını çok çekip,
Kaba bezden ölürmüş diye,
Bu kendi elinden ölürmüş diye.
Atam Koşoy bahadırın
Ne kara sarp dağı değil,
Kañgay'dan basıp ok atan
Ne kara Kalmak düşmanı değil,
Vay atanın körü, Külçoro,
Dul, yetim, miskine
Yetkinim Çorom, göz kulak ol,
Bu dediğimi bilesin.
Şimdi, küheylan çorom, sözümü tut
Kaldırılmaz yükü taşır nar idin

Would die at a brother's hand, he said,
Suffering much the torment of clothing,
Would die of coarse cloth, he said,
Would die at his own hand, he said.
Of my forefather Koşoy the batyr
It is not the black craggy mountain,
Pressing from Kañgay, loosing arrows
Nor is it the black Kalmak foe,
Alas, wretched fate, Külçoro,
Over widow, orphan, and the destitute
My accomplished one, my Çoro, keep watch,
Know this that I have said.
Now, my courser Çoro, hold to my word
You were the nar-camel bearing loads none could lift

Bütün âlemi kasıp kavuran
Şir diye anılan can idin.
Gayret et kâfire karşı
Han Kançoro bahadırdan
Öç almazsan yüz karası.
Beli bükülmüş yaşlı, yoksul halk,
Anacığım, ihtiyar Bakay
Külçorom, sana emanet!
Şu perizat Ayçürök
Bahtsıza selam söyle,
Kara saçını yaymasın,

Scourging and searing the whole world
You were the soul they called a lion.
Strive against the infidel
If from Khan Kançoro the batyr
You take no vengeance, shame on your face.
The bent-backed old, the destitute folk,
My dear mother, aged Bakay
My Külçoro, entrusted to you!
That peri-born Ayçürök
Give my greeting to the luckless one,
Let her not loosen her black hair,

Kanatıp yüzünü yırtmasın
Kadınlık zaafına düşmesin!
Karnındaki yavrucağa
Zor verip zarar salmasın!
Yele gibi olan güzelim saçı
Göğsüne ölçüp örmesin,

Koca beyim öldü diye
Ayçürök gönlünü bölmesin,
Güzelim anam Kanıkey
Gayreti güçlü can idi,
Ecelinden önce yüreği yarılıp.

Kara bahtlı anam ölmesin.
Zavallı delişmen anamın
Alın kemiği yatıktı,
Ezelden beri her zaman
Gün görmesi kıttı.
Ensesi çöp gibi inceydi,
Sevincinden ağlayışı
Gökten yerden çoktu.
Yavrucuğum, botom öldü – diye,

Sakın kaygılanmasın.
Atamdan kalan Kumayık
El üstünde tutulan Aktaygan
Yas tutar inleyerek,
Göğü yeri sızlatıp,
Ulur durur çınlatarak.
Kumayık sesini duyduğunda
Gayreti tam han ağlar,
Kadir bilen şir ağlar,
Bildiğin kara yer ağlar,
Kayın ağlar, söğüt ağlar,
Canlı cansız hepsi ağlar,
Boynundaki çelik tasmayı
Tasmayı dişleyip sızlanarak,
Kutba yönelip uluyarak,
Böğrünü paralayıp fırlatıp,

Let her not tear her face till it bleeds
Let her not fall into womanly weakness!
To the little one in her womb
Let her not strain and bring it harm!
Her beautiful hair like a mane
Let her not measure and braid it to her breast,
Saying, my husband bey has died
Let Ayçürök not divide her heart,
My beautiful mother Kanıkey
Was a soul of mighty resolve,
Her heart bursting before her hour.

Let my black-fated mother not die.
My poor wild-hearted mother's
Brow-bone lay low and flat,
From the beginning, at every time
Scant were the days of joy she saw.
Her nape was thin as a straw,
Beyond her joy, her weeping
Was more than sky and earth.
Saying – my little one, my camel-calf has died,
Let her never fall to grieving.
Kumayık, left me from my father
Aktaygan, held in honor by all
Will mourn with moaning,
Making sky and earth ache,
Will keep howling, ringing out.
When Kumayık's voice is heard
The khan of full resolve weeps,
The lion who knows worth weeps,
The black earth you know weeps,
The birch weeps, the willow weeps,
All things living and lifeless weep,
The steel collar at his neck
Gnawing that collar, whimpering,
Turning toward the qibla, howling,
Tearing his flank and flinging,

Gözünün yaşını savurup,
İçine gömer Aktaygan,
Yalvarsan da dinmeyen gözyaşını
Döküverir Aktaygan,
İğne batırılmış gibi,
Kahrolur durur Aktaygan,
Beni yoklayıp inleyerek,
Ulur durur Aktaygan.
Aktaygan öyle dururken,
Hayvan böyle dururken,
İnsanoğlu, benim canım nice olur
–diye, Kuğu görse çölden uçurmaz,

Gönlünü bölme sakın,
Kutlum idin, mirasım idin,
Zavallı Çorom, ölme sakın!

Scattering the tears of his eyes,
Aktaygan buries it within,
Tears that cease not though you beg
Aktaygan pours them forth,
As though pierced by a needle,
Aktaygan keeps grieving in anguish,
Searching for me, moaning,
Aktaygan keeps on howling.
While Aktaygan stands so,
While a beast stands thus,
Son of man, what will become of my soul –
saying, Seeing a swan, he lets it not fly from the steppe,
Never divide your heart,
You were my blessed one, my heritage,
My poor Çoro, never die!

Altı bin nara, bin taya

Satın alınan Aktinte'yi
Kınından sıyırıvermeyesin,
Kumayık'la bir tutunup,
Böğrüne saplamayasın,
Kıymetli kardeşim Külçoro
Kendini kendin yaralamayasın,

Öyle cefa etmeyesin.
Yarık beller, aç sırtlar
Aşıp gider Kumayık
Baksan göze ilişmeden,
Nerede olduğu bilinmeden,
Yeryüzünden yitip
Kaçıp gider Kumayık,
Özen boyunca konduk – diye,
Kıranlardan ayrılıp,
Ocağımız sönmüş gibi olduk – diye,

Aman Çorom, ağlama!
Anlattıkça iş çetin,

For six thousand nar-camels, a thousand colts
Aktinte, that was bought and paid,
May you not draw from its sheath,
Counting yourself one with Kumayık,
May you not plunge it into your flank,
My precious brother Külçoro
May you not wound yourself by your own hand,
May you not work such torment.
Cloven passes and hungry ridges
Kumayık will cross and go
Though you look, catching no eye,
None knowing where he is,
Vanishing from the face of the earth
Kumayık will flee and go,
Saying – we camped along the river,
Parted from the uplands,
Saying – we became as though our hearth had gone out,
Mercy, my Çoro, do not weep!
The more it is told, the harder the matter,

Bir değerli varlık daha gider,
Serkeşliği dizginlenmiş
Yiğit atam bozkurttan
Armağan kalıp bulunan,
Güzelim atam Manas'tan
Armağan olarak gelip kavuşan
Çaylağı eğitip kuş eden,
Tanrı Teala'nın yarattığı
Bir bana denk getirdiği,
Sırtı kara, bağrı gök,
Gözü kara, bacağı gök çelik,
Pençesi demir, tırnağı tunç
Başıboş gezdiği çağlar oldu,
Kanadını toplayıp süzülmeden,
Kazı görse uçurtmaz.
Kuyruğunu toplayıp süzülmeden,
Yaşıtım Akşumkar*
Bağlayıp koysan durmaz,
Keregeyi kirletmez.

One more precious being will go,
His waywardness bridled,
From my brave father the gray wolf
Left and found as a gift,
From my beautiful father Manas
Come and joined to us as a gift,
Training the kite into a hunting bird,
Created by God Almighty,
Brought as a match for me alone,
Its back black, its breast gray-blue,
Its eye black, its leg blue steel,
Its talon iron, its claw bronze
There were seasons it roamed at large,
Without folding its wings to glide,
Seeing a goose, it lets it not fly.
Without gathering its tail to glide,
Akşumkar, my agemate*
Tie it down, it will not stay,
It fouls not the kerege lattice.

Benim gözüm göçtüğünde
Dönenip çığlık atarak,
Sesini kesmeden öterek,
Göğüs tüyünü didikleyip,
Deliye dönüp çırpınıp uçuşarak,
Omzunu yere vurur,
Kanadını yere çarpar.
Söylemek istese dili yok
Hayvandan akıllı Akşumkar
Yağmurluk tüyü ayrılıp,
Yem gagalamadan çığlık atıp,
Gözünün yaşı dökülüp.
Aşağı yukarı uçuşup,
İpek bağını didikleyip,
Yas tutar Akşumkar.
Akşumkar'ı gördüğünde
Gönlün gider bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,

When my eyes have passed away
Circling round, shrieking,
Crying without ceasing its voice,
Plucking at its breast-feathers,
Turned frantic, thrashing, fluttering about,
It beats its shoulder on the ground,
It strikes its wing on the ground.
Should it wish to speak, it has no tongue
Akşumkar, wiser than any beast
Its weather-feathers falling loose,
Shrieking, pecking at no food,
The tears of its eyes pouring down.
Fluttering up and down,
Plucking at its silken jess,
Akşumkar keeps its mourning.
When you see Akşumkar
Your heart will go, divided,
The tears of your eyes pouring down,

Gönlü buz kesip, içi sızlayıp,
Your heart turning to ice, your inside aching,

Kaburgaların sızlar bükülüp,
Your ribs will ache and bend,
Kanlı kara dert olup,
Becoming a bloody black grief,
Yüreğin sızlayıp saplanıp,
Your heart aching, pierced through,
Kan çekilip benzin bozulup,
The blood draining, your face gone pale,
Karnın kaynayıp, için yanıp,
Your belly seething, your inside burning,
Kahrolup yanıp durursun.
You will stand grieving, burning.
Akşumkar'ı gördüğünde
When you see Akşumkar
Ölmeden önce ölürsün,
You will die before your dying,
Öyle bir dehşet görürsün.
Such a terror you will see.
Bir insana rastlamadan,
Meeting no human being,
Yazık olur Akşumkar,
Akşumkar will come to ruin,
Bir insana görünmeden
Showing itself to no human being
Kayıp olur Akşumkar,
Akşumkar will be lost,
Altın bağını paralayıp,
Rending its golden jess,
Didip gider Akşumkar,
Akşumkar will tear loose and go,
Kaybolup süzülerek,
Gliding away into loss,
Kaçıp gider Akşumkar,
Akşumkar will flee and go,
Yoğun kargaşa, büyük bela
Dense turmoil, great calamity
Başlatıp gider Akşumkar
Akşumkar will set loose and go
Altın tüneğine bir bakar
It gives one look at its golden perch

Bırakıp gider Akşumkar».
Akşumkar will leave it and go».
Deyip, böylece, Semetey
Saying thus, so, Semetey
Söyleyip ağzını yumana dek,
Till he had spoken and closed his mouth,
Şöyle böyle diyene dek,
Till he had said this and that,
Gayreti tam, ustası,
Full of resolve, the master,
Kan dökücü yamanı,
The blood-shedding evil one,
Kıyaz ile Kançoro
Kıyaz and Kançoro
Yeri kaynatırcasına ordu sürüp,
Driving an army as though to make the earth boil,

Tümen tümen bol sürüp,
Driving them abundant, ten thousand on ten thousand,

Çatal gibi geçidi
The pass shaped like a fork
Aşıp çıkıp gelmekte.
They are crossing over, coming on.
Bunun ön tarafı Car-Kıya
Before it lies Car-Kıya
Basıp çıkıp gelmekte,
Pressing on, coming up,
Tek atlık keçi yolundan
By the goat-track fit for one horse

Sıra sıra çıkıp gelmekte,	*Coming up in file on file,*
İşte kurt gibi kaynayan Cediger	*Behold the Cediger seething like wolves*
İnsan çığrışıp çıkıp gelmekte.	*Men clamoring, coming on.*
Kılıçlıları, şirleri	*Their swordsmen, their lions*
Kırgına usta erleri,	*Their men masterly in slaughter,*
201010 Cazayıl tutan, yay çeken	*Bearing the cazayıl gun, drawing the bow*
Azrail gibi bahadırı,	*Their batyr like Azrail,*
Ölümden kaçmaz namlısı,	*Their famed one who flees not from death,*
Mızrakçının ustası,	*The master of lancers,*
Can alıcı türlü ereni,	*Their saintly men of every soul-taking kind,*
Can komaz yiğidi,	*Their brave who spares no life,*
Ünlüleri ön safta,	*Their renowned in the front rank,*
Yiğidi Kıyaz kenarda,	*Their brave Kıyaz at the flank,*
Uğurluları ön safta,	*Their fortunate in the front rank,*
Bunun kaplanı Kıyaz kenarda,	*Their tiger Kıyaz at the flank,*
201020 Seçkinleri ön safta,	*Their chosen in the front rank,*
Akıl bulan ustası,	*Their master who finds counsel,*
Atışmada yaman namlısı,	*Their famed one fierce in the exchange of fire,*
Arslan Çoro'nun kendisi var,	*The lion Çoro himself is there,*
Ordu yayıp, el sürüp,	*Spreading the army, driving the people,*
Kargaşa ile kavgayı	*Turmoil and battle*
Dileyip çıkıp gelmekte.	*Desiring, they are coming on.*
Yeri kaynatan Cediger	*The Cediger who make the earth boil*
Yetişip basıver diye,	*Saying, overtake and strike,*
Köküne hep birlikte varın diye,	*Saying, go all together at his root,*
201030 Coşturup çıkıp gelmekte.	*Whipping them to frenzy, coming on.*
Erenlerini, şirlerini	*His saintly men, his lions*
Hunhar Kançoro ne eylesin	*What would bloodthirsty Kançoro not do*
Kışkırtıp çıkıp gelmekte.	*Inciting them, coming on.*
O sırada Külçoro	*At that moment Külçoro*
Kançoro basıp yetişirken,	*As Kançoro pressed and overtook,*
Hiçbiri geri kalmadan Cediger,	*The Cediger, not one left behind,*
Çevirip geçerken,	*As they wheeled about and passed,*
Eren Kıyaz'ın kartlarını	*The veterans of saintly Kıyaz*
Geri sürdü Külçoro	*Külçoro drove back again*
201040 Cediger'in hepsini.	*All of the Cediger.*
Eren nereden sakınsın	*How should a saintly man take heed*

Cediger tümen, bu yalnız
Pehlivanlığıyla Çoro'nun
Eyer beli gibi yokuşta
El çığrışıp, gürültü kopup,
Bel sırtına dayandı.
Karşılıklı duruşup,
Mızrak uzatıp, balta vurup,
Şakır şakır vuruşup,
Erenlik taslayan han ölüp,
Çeviklerinin hepsi ölüp,
Abıke'nin Akborçuk'una
Sağlı sollu kamçı vurup,
Külçoro gezer bağırıp,
«Manas!» diye uran çağırıp.
Bölüp geçip gitmekte,
Allak bullak edip,
Cediger'in kalabalık kolunu
Geri sürdü savurup,
Erenlik taslayan han ölüp,
Şanlı mızrakçıların çoğu ölüp, Yalnız orduyu yarıp,
Ölenden geri kalanı
Beş-Taş başı Bek-Cayloo'ya
Gizlenip yaslanıp,
Belalı müşkül imiş diye,
Cediger gezer yanıp yakılıp,
Ay Külçoro bahadır diye,
Bütün âlemi parçalayıp,
Kum gibi un ufak eden kâfir diye,
Allak bullak edip,
Ulema'nın* söylediği söz idi

The Cediger a tümen strong, he alone
By the wrestler's might of Çoro
On the slope like a saddle-bow
The people clamoring, uproar breaking out,
He set his back against the ridge of the pass.
Standing face to face,
Thrusting lances, striking axes,
Clashing with ringing blows,
The khan who feigned sainthood dying,
All their nimble ones dying,
On Abıke's Akborçuk
Laying the whip to right and left,
Külçoro rides about shouting,
Crying the war-cry «Manas!».
He is cleaving through and passing,
Throwing all into confusion,
The Cediger's crowded column
He drove back, scattering,
The khan who feigned sainthood dying,
Most of the famed lancers dying, Alone cleaving the army,
Those left behind by the dead
To Bek-Cayloo at the head of Beş-Taş
Hiding, taking shelter,
Saying, this is a calamitous trouble,
The Cediger go about lamenting,
Saying, ah Külçoro the batyr,
Rending the whole world apart,
Saying, the infidel who grinds all fine as sand, Throwing all into confusion,
It was the word the ulema had spoken*

Bütün âlemi Külçoro
Un ufak eder derlerdi.
Bu, Kırgız'a doğmuş
Sağlam dikilen kale imiş,
Bununla savaşmak
Bu, Tanrı'nın çarptığı iş imiş,
Çaresini bulamayıp Cediger

That Külçoro the whole world
Would grind to powder, they used to say.
This one, born to the Kırgız
Was a fortress firmly raised,
To war against him
Was a deed struck down by God,
Finding no remedy, the Cediger

Şaşakaldı Çoro'ya,
Yiğitliğiyle Çoro'nun
Öne geçip gitmekte,
Semetey'den sayısız orduyu
Dağıtıp savmakta,
Öne geçip gitmekte.
İki yanına bakınıp,
Dudağını burnunu yalayıp,
Öfkelenip fırlatıp,
Karşısına geleni
Baldırından tutup fırlatıp,
Uzakta ise Cediger
Mızrak uzatıp dürterek,
Önüne yakın kalanı
Aybaltayla dövüp,
Yüzer kırkar toplatıp,
Önüne çıkan
Ölüp gitmekte.
Yaman çarpışma olmuştu
Çok vuruşup duruşup,
Cefayı Çoro başlatmış
Yine kıymetli kuru canı
Kıla bağlayıp bırakmış,
Ölürse ölsün gönlü diye
Bozgunu Çoro başlatmış,
Haykırışı bolca salmış,
Sığır kılınca Cediger
Birbirine karışmış.

Stood astounded at Çoro,
By the valor of Çoro
He is passing to the fore,
The countless host away from Semetey
He is scattering and repelling,
He is passing to the fore.
Glancing to both his sides,
Licking his lip and his nose,
Raging, hurling,
Whoever came before him
Seizing by the calf and hurling,
If the Cediger were far
Reaching with the lance, prodding,
Those left near before him
Beating with the moon-axe,
Piling them by hundreds and forties,
Whoever came out before him
Is dying away.
A fierce clash had come to pass
Long trading blows, standing fast,
Çoro had set the torment loose
Again his precious bare life
He had left bound by a hair,
Saying in his heart, if I die, let me die
Çoro had set the rout loose,
He had loosed abundant war-cries,
Herded like cattle, the Cediger
Were tangled one with another.

Yağma savaşı, büyük kırgın
Nice kargaşa, akan kan
Kıl bıyığını sarkıtıp,
Ölüp yatan nice can.
Yer bozulup, dağ göçüp,
Yaman kargaşa, toz duman,
Çarpışmayı Çoro salmıştı
Tootoru üstünde kasılıp,
Yoldan Kıyaz'ı çıkıvermişti. Kırk Kalça
ile bilenmiş,

War of plunder, great slaughter
What turmoil, what flowing blood
Their wiry mustaches drooping,
How many souls lying dead.
The earth churned, the mountain caving,
Fierce turmoil, dust and haze,
Çoro had loosed the onslaught
Braced proud upon Tootoru,
He had knocked Kıyaz from the road.
Whetted against the forty Kalça,

Cediger'in Kıyaz'ına
Almambet'in kıranı
İki gözü kızarıp,
İçi yanıp, kor olup,
Bir saldırmadan Kıyaz'a
Nasıl dursun bekleyip?
«Can – deyip Tanrı esirgerse
Cediger'in ereni
Er Kıyaz'a yetişsem – diye,
Tam saplayıp bu kulu
Un ufak edip geçsem – diye,

Kılıçla başını alsam – diye,

Endamlı Sırnayza,
İçinden çıkan kara kanı

Kımız gibi yutuversem – diye,
Tohum gibi kanını saçsam – diye,
Dirseğin hizası diye,
Olup biten çarpışmayı
Su serpmiş gibi bastırsam – diye,

Tam ciğerinin kendisi diye,
Kıyaz'ı Tanrı vere gör!» –
Deyip, böylece, Külçoro
Kemerin beriki yüzü – diye,
Ciğerle bağrın kıyısı – diye,
Ölçüsünün hizası – diye,
Böğürüp duran kudurmuş,
Ölçülü yerin işte bu – diye,
Uzatıldığında kızaran,
Düşmana doğrultup uzatıldığında
Yolu açık olan Sırnayza
Kırk kulaç dek uzayan,
Vurduğunda derman kesen,
Ucu ilişse kan akıtan,

Ucu çelik, kurt dili,

At the Cediger's Kıyaz
The slayer sprung from Almambet
Both his eyes reddening,
His inside burning, turned to embers,
Without one charge at Kıyaz
How should he stand and wait?
«If God spares, saying – it is a life,
The saintly man of the Cediger
Might I reach Er Kıyaz – saying,
Might I skewer this slave clean through
And grind him to powder in passing – saying,
Might I take his head with the sword – saying,
The shapely Sırnayza,
The black blood that comes from within him
Might I gulp down like kumis – saying,
Might I scatter his blood like seed – saying,
Saying, level with the elbow,
The clash that has come to pass
Might I quell as though sprinkling water – saying,
Saying, the very liver itself,
God grant me Kıyaz, see to it!» –
Saying thus, so, Külçoro
The near side of the belt – saying,
The edge of liver and breast – saying,
Level with its measure – saying,
The rabid one who keeps bellowing,
Saying, here is the measured spot,
That reddens when thrust out,
When aimed and thrust out at the foe
Sırnayza whose road is open
Stretching forty fathoms long,
Cutting strength when it strikes,
Drawing blood if its tip but grazes,

Its tip steel, a wolf's tongue,

Sapladığı can sağ kalmayan,
Çizip geçtiği adamı
Sonunda sağ varmayan,
Kura kura ulanıp yapılmış,
İnsanın gözyaşı ile
suvarılmış,
Aylarca yıllarca Bölökbay
Düşmana layık biçmiş.
Türlü türlü zehir ile
Yivine sindirilmiş,
Onunla çarpışan can
Daha bol telef olmuş.
Görsen mızrak işte böyle
Bozkurdunun Sırnayza'sı
Püskülü kucak dolusu kabaran,
Şöyle bir dürtüp geçse kan yayan,
Tam değip geçtiği yer
Düpedüz ocak çukuru gibi açılan.
Gelip yetişti Kıyaz'a.
Dosdoğru duran adamın
Ötesine kaysa Sırnayza
Kavganın tam gözü diye,
Öte dünyaya göçen arslanlar
Ata-baba, destek ol – diye,

Gerçek desteğin gerçekse,
Destekleyeceksen bu yolda – diye,

Şay'ın koruduğu şir Çoro
Yetişip mızrak salmıştı,
Dirseğin gerisine
Tam saplayamadan şir Çoron
Sıyırtarak saplamıştı.
Ok geçmez ak zırhı
Burarak delip saplamıştı,
İç etine dek kara tonu

Deşerek saplamıştı.
Asıl mızrak değmeden

No soul it pierces staying alive,
The man it scores in passing
Not arriving alive at the end,
Made joined section on section,
With the tears of men
tempered,
For months and years Bölökbay
Shaped it worthy of the foe.
With poisons of every kind
Steeped into its groove,
The soul that clashed with it
Perished all the more abundantly.
See it — such a lance it is
The gray wolf's own Sırnayza
Its tassel swelling an armful full,
Spreading blood if it but prods in passing,
The place it strikes full in passing
Opening plain as a hearth-pit.
He came and reached Kıyaz.
Past the man who stands bolt upright
Should Sırnayza slide beyond,
Saying, the very eye of the battle,
Lions who passed to the other world
Fathers and forefathers, give support –
saying,
If your true support be true,
If you will support, then on this road –
saying,
Lion Çoro whom Şay protects
Overtook and loosed the lance,
Behind the elbow
Unable to pierce it full, your lion Çoro
Had thrust it grazing past.
The white armor no arrow pierces
He had thrust it, twisting, boring through,
The black coat down to the inner flesh

He had thrust it, ripping open.
Before the lance itself had touched

Sırnayza'nın savruluşundan,
Yanından geçen uğultusundan
Bayılıp, içi yanıp,
Aklı giden Kıyaz'ın
Gözü kayıp fildır fildır,
Kendinden geçip sarkarak,
Duraksamayan er Çoro
Coşup mızrak salmıştı.
Tam saplayamadan güzelim er
Iska geçirip saplamıştı.
Tootoru'dan tepetaklak,
Kıyaz düşüvermişti.
Elindeki kırıcı kılıcını
Kından sıyırana dek
Kılıçla başını alana dek
Laçin gibi süzülüp,
Durmaksızın yetişene dek,
Dağ gibi olan Kıyaz'ın
Yetişip başını kesene dek
Usta pehlivan Kançoro
Aradan çıkıverdi.
Yüz yüze duruşup,
Mızrak yetişmeden arslanlar
Tüfekleşip vuruşup,
Usta, çetin nişancısı
Yandan çıkageldi.
O Kançoro bağırdı:
«Abıke'nin Aktelki'si
Aktelki'yi vurup bağlayın,
Bindiği atı vurup devirin.
Bindiğini yok etmezseniz
Sabanınızı sürdürmez,
Kara Deccal Külçoro
Kimseyi yeryüzünde komaz.
Çeliğinizi köreltir,
Varlığınızı yok eder,
Hile ile almazsanız,

Aşkın belayı, büyük kargaşayı

From Sırnayza's whirling sweep,
From its droning rush past his side
Swooning, his inside burning,
Kıyaz, whose wits had gone,
His eyes rolling, spinning round,
Fainting, sagging down,
The hero Çoro who never falters
Surging, had loosed the lance.
Unable to pierce it full, the beautiful hero
Had thrust and sent it amiss.
Headlong from Tootoru,
Kıyaz had tumbled down.
The smashing sword in his hand
Till he had drawn it from the sheath
Till he took the head with the sword
Gliding like a lanner falcon,
Till he arrived without pause,
Of Kıyaz who was like a mountain
Till he reached and cut off his head
The master wrestler Kançoro
Sprang out from between.
Standing face to face,
Before lance could reach, the lions
Trading musket-fire, striking,
The master, his grim marksman
Came out from the flank.
That Kançoro shouted:
«Abıke's Aktelki –
Shoot and bind Aktelki,
Shoot down the horse he rides.
If you destroy not his mount
He will not let your plow be driven,
The black Deccal Külçoro
Will leave no one on the face of the earth.
He will blunt your steel,
He will wipe out your being,
If you take him not by guile,

Calamity beyond measure, great turmoil

Başına sarmazsanız,
Kanadından kırılıp,
Bindiğinden ayrılıp,
Kıyameti koparmazsanız,
Ondan sonra Çoro'sunu
Yaya düşürüp almazsanız,

Külçoro atlı dururken
Çoro ile boy ölçüşmeye
İnsanın gücü yeter mi?!
Kudurup ölesi Çoro'dan
Karşılaşan sağ gider mi?!
Düşmana karşı önde giden,
Yaklaşan canı ateşe veren,
Bölük bölük geleni sağ komayan,
Kara saatli Çoro'nun
Atta pehlivan, yayan hiç
Atını vurup düşürün,
Hep birden basıp Cediger
Kuduz değmiş Çoro'yu
Çepeçevre kuşatıverin!
İşte böyle, halkım» – diye,
Nişancıları hep birden girdi.
Göze atıcı ustası,
Görüneni çok vurup,
Eli alışmış yamanı
Pazı kemiğinin dibine,
Kaburga kemiğinin kıyısına,
Tam yüreğin başına,
Nişan tutup avcı geçmişti.
Dumandan önce Akborçuk'un
Canı çıkıvermişti.
Şay'ın koruduğu Külçoro
Kederlenip kaygılanıp,
Gazaya bindiği Aktelki,
Aktelki'den ayrılıp,
Kanadı kırılıp büküldü,
Aziz candan umut kesti.
Aybaltayla kapışıp,

If you wind not about his head,
Broken from his wing,
Parted from his mount,
If you raise not the day of doom,
And after that his Çoro
If you bring him not down afoot and take him,
While Külçoro stands horsed
To measure himself against Çoro
Has any man the strength?!
From Çoro, may he die rabid,
Does he who meets him go away alive?!
Going foremost against the foe,
Setting fire to any soul that nears,
Leaving none alive who come troop on troop,
Of Çoro of the black hour
On horse a champion, afoot a nothing
Shoot his horse and bring it down,
Pressing all at once, Cediger,
Çoro touched with the rabies
Encircle him round about!
Just so, my people» – saying,
His marksmen entered all at once.
The master who shoots at the eye,
Striking much whatever shows itself,
The evil one whose hand is practiced
At the base of the upper-arm bone,
At the edge of the rib bone,
At the very crown of the heart,
Taking aim, the hunter had let fly.
Before the smoke, Akborçuk's
Life had fled away.
Külçoro whom Şay protects
Sorrowing, grieving,
Aktelki he mounted for the fray,
Parted from Aktelki,
His wing was broken and bent,
He cut off hope of his dear life.
Grappling with the moon-axe,

Akborçuk'tan ayrılıp,
Külçoro yaya dövüşüp,
Sinek kadar candan umut kesip,
İyice yanıp yakılıp çoron,
Kızıl kana bulayıp,
Atıp duran nişancıya
Ağır cefa, büyük kargaşa
Salıp duran nişancıya,
Doğrulttuğunu sağ komayan,
Alıp duran nişancıya
Yetkin yüğrük Külçoro
Okdan önce yetişmişti,
Yetişip başını kesmişti.
Allak bullak edip,
Kıyameti salmıştı,
Seçme kırk nişancıyı
Kıl kadar komadan, yalnız başına
Kırıp geçirivermişti.
Kırgın edip hepsinin
Kılıçla başını almıştı,
Nişancılarını kırana dek,
Kırgın edip durana dek
Kendinden geçmiş Kıyaz'a
Er Kançoro yetişmiş,
Yetiştiği yerde Kıyaz'a
Ok geçmez tonu giydirip
Ok yetişmeyen Tootoru'ya
Tootoru'ya bindirip,
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Ölecek canını diriltip,
Bagış'ın oğlu Kıyaz'ı
O Kançoro bahadırın
Sağ alıp geçmişti.
Yanından Külçoro
Yay gibi uçup süzülerek,
Yaya koşsa kıran kul
Atmaca gibi seğirtip,
Kançoro'ya yetişmişti.

Parted from Akborçuk,
Külçoro fighting on foot,
Cutting off hope of his fly-small life,
Your çoro burning, lamenting sore,
Smearing all with scarlet blood,
At the marksman who kept shooting
Heavy torment, great turmoil
At the marksman who kept loosing them,
Leaving nothing alive he leveled at,
At the marksman who kept taking lives
The accomplished swift Külçoro
Had arrived before the arrow,
Arriving, had cut off his head.
Throwing all into confusion,
He had loosed the day of doom,
The forty chosen marksmen
Sparing not a hair, all alone
He had cut down clean through.
Making slaughter, of them all
He had taken the heads with the sword,
Till he had cut down their marksmen,
Till he stood done with slaughtering
To the swooned-away Kıyaz
The hero Kançoro had come,
Where he reached him, on Kıyaz
Putting the coat no arrow pierces
On Tootoru whom no arrow overtakes
Mounting him on Tootoru,
Kindling his quenched fire,
Reviving his dying life,
Kıyaz, son of Bagış,
That Kançoro the batyr
Had borne him off alive.
Past his side Külçoro
Flying, gliding like an arrow from the bow,
The destroyer slave who, running afoot,
Darting like a sparrowhawk,
Had overtaken Kançoro.

Kançoro'ya yetiştiğinde

Pek çevik, namlı kul,
Yiğitliği ölçüsüz
Külçoro denen usta kul:
«Ant çarpasıcam, ant çarpsın,

Ak yılkının tozu çarpsın,
Atam Manas dahi çarpsın!
Anam Kanıkey'in sütü çarpsın,
Ağam Semetey'in gücü çarpsın!

Kulun-tay gibi tepiştik,
Yarışıp meme emiştik,
Keşfe birlikte çıktık,
Erginleşip er olup,
Er oğluyla denk olup,
Hıtay'dan yılkı aldık.
Ey ant çarpmış Kançoro
Nerede gönül koyduk birbirimize?

Arkam olan ağam sendin,
Önündeki kardeşin bendim.
Rast gelen düşmanı yenerdim,
Semetey ile Kançoro
İki ağamın önünde
Kurban olurum derdim.
Bulduğun yurdun Cediger
Boynuma taktın bağı,
Düşman olup ok atıp,
Düşmanlığı aşırı ettin.
Yaktın da pişirdin
Yanıp ölesi Kançoro
Kavurdun da kor ettin
Yanıp kül olası Kançoro.
Kara-Kıya burnundan
Süzülen pus yok,
Öteden beri rahat vermeyen
Benim han ağamda akıl yok,

When he overtook Kançoro

The most nimble, famed slave,
His valor beyond measure
The master slave called Külçoro:
«May the oath smite me, may the oath smite,
May the dust of the white herds smite,
May my father Manas himself smite!
May my mother Kanıkey's milk smite,
May my elder brother Semetey's might smite!
We kicked at each other like foal and colt,
Racing, we suckled at the breast,
We rode out on forays together,
Coming of age, becoming men,
Becoming equal with sons of men,
We took horse-herds from the Hıtay.
O oath-smitten Kançoro
Where did we ever hold grudge against each other?
You were the elder brother at my back,
I was the younger brother before you.
I would defeat whatever foe we met,
Semetey and Kançoro
Before my two elder brothers
I would say, let me be the sacrifice.
Of the Cediger homeland you found
You hung the tether on my neck,
Becoming a foe, loosing arrows,
You carried enmity past all bounds.
You burned and you seared
Kançoro, may you burn and die
You scorched and turned all to embers
Kançoro, may you burn and turn to ash.
From the point of Kara-Kıya
No drifting mist glides down,
Giving no peace from of old
My khan brother had no sense,

Bütün âlemde tuzu haram
Kançoro, senin gibi kâfir yok!
Senin gibi haram soyluyu
Koltuk açan alçağı
Şimdi kardeş desem onar mıyım?

Sana kardeş diyen can
Bir daha olur mu hiç?
Ilgınlı Keñ-Kol boyu çarpsın,

Geniş Talas'ın ovası çarpsın!
Almambet, Çubak adı çarpsın,

Boynuna bindirip,
Varlığı besleyen dua çarpsın!
Argın, Kırgız yurdu çarpsın,

Büyük anam Çıyırdı'nın sütü çarpsın!
Çetinleri, yaşlısı
Dün Cılgınduu'nun ovasında,
Üç-Koşoy'un boyunda,
İçimiz sıkıldığında ikimiz,
Coşup karaca vurduğumuzda,
Gündüzü rakı, gecesi kız
Gürleyip oynayıp yatarken,
Sağrı etini kesip yedirdi
Ak kalpaklı Kırgız oğlundan
Ağam beyim Semetey
Ne zaman çoro dedirtti» –

Deyip, böylece, Külçoro
Öfkelenip dikilip,
Ağzından alev fışkırıp,
Kanlı yüzünü kan bürüyüp,
Kara gözü sertleşip,
Öfkesi gelip gözü parlayıp,
Üstün yaratılmış Çoro'nun
Kan içiciliği pek tutup,
Çevikliği ölçüsüz,

In all the world, betrayer of salt
Kançoro, there is no infidel like you!
One of tainted stock like you
A base wretch currying favor
If I now call you brother, shall I prosper?

A soul that calls you brother
Could there ever be again?
May the tamarisk-grown vale of Keñ-Kol smite,
May the wide plain of Talas smite!
May the names Almambet and Çubak smite,
Mounted upon your neck,
May the prayer that fed your being smite!
May the homeland of Argın and Kırgız smite,
May my great mother Çıyırdı's milk smite!
The hardy ones, the aged
Yesterday on the plain of Cılgınduu,
Along the vale of Üç-Koşoy,
When our hearts grew weary, we two,
When in high spirits we shot roe deer,
By day the raki, by night the girls
While we lay roaring in revelry,
He cut the croup-flesh and fed you
Among the sons of the white-kalpak Kırgız
My elder brother, my bey Semetey
When did he ever let you be called mere çoro» –
Saying thus, so, Külçoro
Raging, rearing up,
Flame spurting from his mouth,
Blood veiling his bloodied face,
His black eyes hardening,
His wrath rising, his eyes blazing,
Of Çoro created surpassing
His blood-drinking fury seizing hard,
His nimbleness beyond measure,

Şay'ın koruduğu Külçoro
Kınsız kılıç kuşanıp,
Düşman kurdu Külçoro
Coşup koşup yetişmişti,
Ata binip Kançoro
Davranıp kaçana dek
Kahrı sert başlattı,
Yakası altın, yeni tunç,
Güzelim anan Kanıkey'in yaptığı
ok geçmez Altmış yerden yara yiyip.
Ok geçmezin eteğini

Külçoro whom Şay protects
Girding the sheathless sword,
Külçoro, wolf to the foe,
Surging, running, had overtaken,
Before Kançoro could mount his horse
And bestir himself to flee
He loosed his harsh fury,
Its collar gold, its sleeve bronze,
Made by your beautiful mother Kanıkey
the arrow-proof Wounded in sixty places.
The skirt of the arrow-proof coat

Oyarak biçip salmıştı.
Altındaki bindiği
Köböş hanın Köktelki'si
Köktelki'nin bir sağrısını
Kopararak biçmişti.
Kalabalık kara Cediger
Basın, düşman işte bu diye,
Kançoro ses salmıştı,
Basıp girdi Çoro'ya
Bütün Cediger'in hepsi.
Yaylıları yay çekip,
Tüfekçileri ok atıp,
Karıncadan sık kaynaşıp,
Kalabalık kara Cediger
Kuşatıverdi dalgalanıp:
Kançoro, Kıyaz hanları
Hiçbiri kalmadan gümbürdeyip,
Topyekûn hepsi
Cazayıl atıp, yay çekip,
Fena savaş olmuştu.
O sırada Külçoro
Altında tulpar atı yok,
Gazaya binecek küheylan yok,
Güvenip dayanacak kardeş yok,
Zavallılığı tarifsiz,
Ayırıp kurtaracak
Kıran ağası burada yok,

He had gouged, cut away, and loosed.
The mount beneath him
Khan Köböş's Köktelki –
One haunch of Köktelki
He had sheared, tearing it away.
The teeming black Cediger
Saying, strike, here is the foe,
Kançoro had raised his voice,
They pressed in upon Çoro
All of the Cediger entire.
Their bowmen drawing bows,
Their musketeers loosing shot,
Swarming thicker than ants,
The teeming black Cediger
Encircled him, surging in waves:
Their khans Kançoro and Kıyaz
Not one staying back, thundering,
All of them in full
Firing the cazayıl, drawing the bow,
An evil battle had come to pass.
At that moment Külçoro
No tulpar steed beneath him,
No courser to mount for the fray,
No brother to trust and lean upon,
His wretchedness past telling,
To part the press and save him
His destroyer elder brother is not here,

Takat tükenip, güç gidip,
Kuvvet kuruyup, soluk yorulup,
Gücü gevşeyip dermansızlaşıp,
Ayak atamayıp kan yitirip,
Yedi gün durmadan içinde dolaşıp,

Koşup seğirtip yaya yürüyüp,
Yetmiş yerden yara yiyip,
Altı gün durmadan dolaşıp
Dermansız düşmüş Külçoro
Güç yorulup, soluk kuruyup,

Strength spent, power gone,
Force dried up, breath wearied,
His might slackening, vigor failing,
Unable to step, losing blood,
Seven days without pause roaming in their midst,
Running, darting, walking afoot,
Wounded in seventy places,
Six days roaming without pause
Külçoro fallen strengthless
His power wearied, his breath dried up,

Gayret kaçıp, karnı acıkıp,
Beli gidip iki büklüm olup,
Gözü kırpılmadan faltaşı açılıp,
Baldırı ağrıyıp sökülüp,
Un ufak olup taban eti
Taşa değip parçalanıp,
Darlık düşüp kuru cana
Âlemin şiri Külçoro
Kupkuru çöpe dönmüş görünüp,
Soluğu kuruyup, gücü yorulup,
Kapıştığı Cediger
Kuru ölüm gözüne görünüp.
Geniş dünya dar olup,
Kazı yemez er çoron
Kara ciğere muhtaç olup,
Kaygı saplanıp içi bölünüp
Kahrolası kuru ölüm
Yoldaş olacakmış gibi görünüp,

Dünya bir karış dar olup,
Külçoron kaldı hor olup.
Kançoro durdu bağırıp:
«Kalabalık kara Cediger
Basın» – diye çağırıp.
Ağızdan kara kan gidip,
Düşmanlığını kuşanmış han olup,
Erenin nereden sakınsın

His resolve fleeing, his belly hungering,
His waist giving way, bent double,
His unblinking eyes starting wide,
His calves aching, ripping loose,
The soles of his feet ground to powder
Torn to pieces on the stones,
Straits falling upon his bare life
Külçoro, lion of the world
Seeming turned to a dried-up straw,
His breath dried up, his power wearied,
The Cediger he grappled with —
Bare death appearing before his eyes.
The wide world grown narrow,
Your hero çoro who spurned the kazı-meat
Now in need of black liver,
Grief piercing, his heart divided
Accursed bare death
Seeming as though it would be his companion,
The world grown narrow as a span,
Your Külçoro was left in scorn.
Kançoro stood shouting:
«Teeming black Cediger
Strike» – so crying.
Black blood going from his mouth,
Become a khan girded in his enmity,
How should your saintly one take heed

İşte kımız içmez er Çoron
Behold, your hero Çoro who drinks no kumis

Cediger sıkıştırıp canı yanıp,
The Cediger pressing hard, his soul burning,

Bulanık suya muhtaç olup.
Now in need of muddy water.
Rakı içmez şir Çoron
Your lion Çoro who drinks no raki
Ekşi su bulamayıp hor olup,
Finding no sour water, brought to scorn,
Gerçekten pek zor gelip,
Truly it weighed most hard,
Bastırıp girip ok atan
Pressing in and loosing arrows
Kançoro'da bela var,
In Kançoro there is calamity,
201450 Külçoro'nun bedeninde
In Külçoro's body
Ok değmiş yara var.
There is an arrow-struck wound.
Kaçıp girecek orman yok,
No forest to flee into,
Burada güvenilecek kardeş yok,
No brother here to trust,
Düşünüp durduğum çağda,
In the hour I stood pondering,
Yamacı yüce beli yok,
No pass with lofty slopes,
Su yutturup göz açtıracak
To make him swallow water and open his eyes

Sultan ağası, şiri yok.
No sultan elder brother, no lion of his.
Alçaktan sıkıştırıp girdiğinde
When the base one pressed in hard

Böyleymiş işte, dünya bok,
So it is then — the world is dung,
Öz dermanı yettiğince
As far as his own strength availed
201460 Yapıp durur Külçoro
Külçoro keeps at his work
Önüne geleni
Whoever came before him
Kılıç ile doğrayıp,
Hewing down with the sword,
Kırıp durur Külçoro
Külçoro keeps cutting down
Erenlerini, hanlarını
Their saintly men, their khans
Tek başına can yaklaştırmadan,
All alone, letting no soul draw near,
Kırıp durur yamanlarını
He keeps cutting down their evil ones
Dönüp kıvranamaz olup şir Çoro
Lion Çoro grown unable to turn and writhe,

Bol azap görüp er Çoro,
Hero Çoro seeing torment in plenty,
Dizinin bağı çözülüp duraksayıp,
The strings of his knees loosening, faltering,
201470 Eçkilik'in Kara-Zoo'su,
Eçkilik's Kara-Zoo,
Uçsuz bucaksız ulu dağ,
The boundless mighty mountain,
Mazarluu'ya dayanıp,
Leaning against Mazarluu,
Alacakaranlık çöküp, gün batarken,
Twilight falling, as the sun set,
Kalabalık halk susup, sessiz yatarken,
As the teeming folk fell silent, lying still,

Sendeleyerek yürüyüp duraksayıp,
Kuşandığı boz kise
Alake hanın Sırbarañ'ı
Yiğit, Sırbarañ'a dayanıp.
İçi tutuşup güç gidip,
Yürüyüp kaçıp tökezleyerek,
Kapka-Taş'ta durdu,
Aziz cana zor gelip,
Sinek kadar canının kendine
İşte o zaman Külçoro
Geçmiş günleri andı:
«Dün Oogan'ı bozup ordu salıp,

Dün Ombu'yu bozup ganimet alıp,
Koskoca ele ordu salıp,
Bütün âlemi kasıp kavurup,
Toy edip durduğum çağda,
O zaman ölmedim de ne oldum.
Düşman elinden değil aziz can

Göz göre göre ölecekmişim,
Yabancıdan değil aziz can
Kendimden ölecekmişim,
Gazaya binecek küheylan yok
Kırda kalacakmışım,
Aziz canı gizleyip,
Or içinde kalacakmışım,
Avare kaçıp kırlarda
Elde tutsak kalacakmışım,

Onulmaz bir azap,
Kavgada kalacakmışım.
Haykırışı baş yaran
Gürültüde kalacakmışım.
Binip kaçacak küheylan yok,
Birlik olacak kardeş yok,
Vay atanın körü, kuru dünya.
Böyle azap olur mu?
Azabı çekip Külçoro

Walking staggering, faltering,
The gray-sheathed one he girded on
Khan Alake's Sırbarañ –
The brave one leaning on Sırbarañ.
His inside catching fire, power going,
Walking, fleeing, stumbling,
He halted at Kapka-Taş,
It weighing hard on his dear life,
For his fly-small life's own sake
It was then that Külçoro
Remembered the days gone by:
«Yesterday shattering Oogan, loosing an army,
Yesterday shattering Ombu, taking booty,
Loosing an army on a whole vast people,
Scourging and searing the whole world,
In the season I held feast on feast,
How did I not die then — what came of it.
Not at the foe's hand, this dear life

I am to die, it seems, before all eyes,
Not by a stranger, this dear life
I am to die, it seems, of my own,
No courser to mount for the fray
I am to be left, it seems, on the steppe,
Hiding my dear life,
I am to be left, it seems, in a ditch,
Fleeing vagrant in the wilds
I am to be left, it seems, a captive in their hands,
A torment past all healing,
I am to be left, it seems, in the fray.
With war-cries that split the head
I am to be left, it seems, in the uproar.
No courser to mount and flee,
No brother to stand as one with,
Alas, wretched fate, the barren world.
Can there be such torment?
Suffering the torment, Külçoro

Horluk görüp ölemeyip,
Öz canına kendi kıyamayıp,
Eçkilik'in dağına
Güçbela varıp dayanıp,
Eren bozkurt yatmıştı.
Hayret, ay karanlığa büründü, Basıp geçse varsın – diye,

Gecesi nice olur diye?
Ayköl ağam Semetey
Çatal belin sırtında
Bir başına dikilip yaya kalmıştı.
Günü nice olur diye?
O zaman bozkurt Semetey
Kımıldayıp acele etmeden,
Çatal belin sırtından
Aceleyle aşıp gitmeden,
Dimdik yürüyüp aldırmadan,
Ölüm ile Cediger'i
Bu ikisini bozkurdun
Tırnağına denk tutmadan,
Ne bir çare düşünüp aldırmadan
Aşağıdaki Kıyaz, Kançoro

Seeing scorn, unable to die,
Unable himself to slay his own life,
To the mountain of Eçkilik
Reaching with great pains, leaning there,
The saintly gray wolf had lain down.
Marvel — the moon wrapped itself in darkness, Saying – let him trample past if he will,
Saying, what will become of his night?
Ayköl, my elder brother Semetey
On the ridge of the forked pass
Had been left standing afoot all alone.
Saying, what will become of his day?
Then the gray wolf Semetey
Not stirring, not making haste,
From the ridge of the forked pass
Not crossing over in haste,
Walking bolt upright, unheeding,
Death and the Cediger –
These two, the gray wolf
Not weighing them worth his claw,
Pondering no remedy, unheeding
Kıyaz and Kançoro below –

Bu ikisini bozkurdun
Hiç mi hiç tırnağına denk tutmadan,
Erlik ile şirliği
Yaradan'ın güç verip,
Vermiş imiş ölçüsüz.
Bunun aldırmayışının sebebi:
Bunun kök atası Tügöl han
Kökünden Hızır dokunmuş,
Bunun baş ataları hep han
Başından Hızır dokunmuş.
Gaza ettiği yere
Bir bozkurt kımıldandığında
Ağıl kadar kızıl söğüt bitmiş,
Babasından atası
Bunun üstünlüğüne baksana,

These two, the gray wolf
Weighing them not at all worth his claw,
Manhood and lionhood
The Creator giving strength,
Had granted him beyond measure.
The cause of his unheeding was this:
His root forefather Tügöl khan –
From his root Hızır had touched him,
His chief forefathers all khans –
From his head Hızır had touched him.
In the place where he waged war
When the gray wolf once bestirred himself
Red willow grew there broad as a sheepfold,
From father back to forefather
Look you upon his supremacy,

Her yanı kusursuz denkti
İçine bakıp otursan
Yeryüzünden genişti,
Heybetli, kimseye ezinç salmayan
Bozkurtluğu apaçık
Buna ukuruk çevirecek kalmamış».

İşte öyle Semetey
Bahadırlığı bambaşka
Gönlü isterse basıp geçer – diye.
Atsız kalıp ayköl şir
Kaygılanıp güzelim er
Ayrı-beles geçidinde
At geçmez alçak yerde
Ak kaltağı yastık edip,
Kıbleye baş koyup,
Büyük terliği altına serip,

Akolpok'u örtünüp,
Yumulan gözü açılmadan
Uzattığı ayağı çekilmeden,
Kımıldanmaya bozkurt tenezzül etmeden,
Ah, kımıldamayan güzelim şir
Ah, boylu boyunca uzanan zavallı er
Yine bahadır bozkurdun

Yattığı yer o yerdir.
Bahadırın öyle yatarken
Gece nişanı yitip,
Terazi yıldızı battığında
Tan yeri ağarıp titreyip,
Tan apak söktüğünde,
Tan sökülüp dururken,
Tan atarken buz gibi yeli vurduğunda,
Kaçıp dolaşan bundan çok.

Vadinin yeli ürperip,
Gökten yıldız tek tek dökülüp,

Every side of him was flawless, even
If you sat gazing into him
He was wider than the face of the earth,
Majestic, laying oppression on no one
His gray-wolfhood plain to see
None was left to swing the ukuruk-pole at him».
Just so Semetey
His valor of another order
Saying – if his heart wills, he tramples past.
Left horseless, the ayköl lion
Grieving, the beautiful hero
At the pass of Ayrı-beles
In the low place no horse can cross
Making his white saddle a pillow,
Laying his head toward the qibla,
Spreading the great saddle-felt beneath him,
Covering himself with the Akolpok,
His closed eyes not opening
His outstretched legs not drawing in,
The gray wolf not deigning to stir,

Ah, the beautiful lion who stirs not
Ah, the poor hero stretched out full length
Again, of the batyr gray wolf

That place is where he lay.
While the batyr lay thus
The night's token fading,
When the Scales star had set
The dawn-place whitening, trembling,
When dawn broke bone-white,
While the dawn kept breaking,
When dawn's ice-cold wind struck as day broke, More than these were those who roamed in flight.
The valley's wind shivering,
Stars spilling one by one from the sky,

Dağların yeli uğuldayıp,
Gökten yıldız tek tek dökülüp,
Kıbleye doğru akışıp,
Yere ışık değmişti,
Yer görünüp durmuştu,
Tanrım, böylesini gösterme,
İnsan, baksa göze ilişmeden,

Onun hangisi olduğu bilinmeden.
Dalgalanıp çıktı bir karaltı
Orman desen halk imiş,
Dolup taşarak Cediger
Toprak yağıp, toz uçup,
Basıp gelmiş çağı imiş,
Düşmanlığını kuşanıp gaza edip
Deminki Kançoro hanın kendisi imiş,
Semetey'i gördüğünde
Yeri kaynatan Cediger
Basıp gelmiş çağı imiş,
Çetinlerini Kançoro
Bileyip sürüp almış,
Bahadırlarını düpedüz
Coşturup sürüp almış,

Ok atanı ok atıp,
Yay çekeni yay çekip,
Kalabalık kara Cediger
Çevirivermişti,
Hep birden kuşatıp Cediger
Çepeçevre sarıp geçmişti,
Ölçüsüz basıp Cediger
On iki kat kuşatıp geçmişti,

Bırakmayacakmış gibi ok atıp,
Basıp giren Cediger
Aziz candan umut kesip,
Geri çekilip bakınıp,
Telaşla dolaşan bundan çok,

The mountains' wind moaning,
Stars spilling one by one from the sky,
Streaming toward the qibla,
Light had touched the earth,
The earth had come into view,
My God, show no man such a sight,
Man — though you looked, none caught the eye,
None knowing which of them was which.
A dark mass came out surging in waves
You would call it forest — it was folk,
Overbrimming, the Cediger
Earth raining down, dust flying,
It was the hour they came pressing on,
Girded in enmity, waging war
It was that same Khan Kançoro of before,
When he saw Semetey
The Cediger who make the earth boil –
It was the hour they came pressing on,
Their hardy ones Kançoro
Had whetted and driven forward,
Their batyrs outright
He had whipped to frenzy and driven forward,
The archers loosing arrows,
The bowmen drawing bows,
The teeming black Cediger
Had wheeled around him,
Encircling all at once, the Cediger
Had wrapped him round about,
Pressing beyond measure, the Cediger
Had ringed him twelve ranks deep,

Loosing arrows as though never to let go,
The Cediger pressing in,
Cutting off hope of dear life,
Drawing back, glancing about,
More than these were those roaming in panic,

Aziz candan umut kesip
Hunharına şaşakalıp,
Kımıldamadan sersemleyip,
Gününü şaşıran bundan çok,

Söz sorulsa kıpırdamadan
Düpedüz dili tutulan bundan çok.
Kımıldarsa yer bizi diye,
Saklanıp dolaşan bundan çok,

Çetin müşkül oldu – diye,
Düpedüz kaçıp dolaşan bundan çok,

Çarpışmaya nasıl girdik – diye,
Hana nasıl dokunduk – diye,
Kaygılanıp dolaşan bundan çok.

Bırak bahadırı, gittik biz – diye,
Geri çekilip bakınıp,
Dönüp dolaşan bundan çok.

Burada gayretli adam kalmadı
Kalabalık kara Cediger
Bir adım ileri basamadan
Zehir içmiş gibi durdu.
Saldırıp hücum edin – diye,
Çevirip kuşatın – diye,
Kançoro kahrı başlattı
Bütün halk şimdi öldük – diye,
Aşkın belayı, cehennemi
Kançoro'dan gördük – diye,
El çığrıştı, gürültü koptu.
Değerli candan umut kesip,
Ne yapacağını bilemeyip
Halk çığrışıp yanıp yakılıp.
Gerçekten sıkıntı gördüğünde
Sinek kadar candan umut kesip,

Yaklaşmadan ürküp kaçıp,

Cutting off hope of dear life
Astounded at the bloodthirsty one,
Dazed without stirring,
More than these were those who lost their day,
If a word was asked, not stirring,
More than these, outright tongue-tied.
Saying, if he stirs he will devour us,
More than these were those roaming in hiding,
Saying – a grim trouble has come,
More than these, roaming in outright flight,
Saying – how did we enter this battle,
Saying – how did we lay hands on the khan,
More than these were those roaming in grief.
Saying – leave the batyr, we are done for,
Drawing back, glancing about,
More than these were those turning and roaming.
No man of resolve remained here
The teeming black Cediger
Unable to step one pace forward
Stood as though they had drunk poison.
Saying – attack, assault him,
Saying – wheel round and encircle,
Kançoro began his fury
All the folk saying – now we are dead,
Calamity beyond measure, very hell
Saying – we have seen it from Kançoro,
The people clamored, uproar broke out.
Cutting off hope of precious life,
Not knowing what to do
The folk clamoring, lamenting.
When truly they saw distress
Cutting off hope of their fly-small lives,

Shying and fleeing before they neared,

Yine geri çekilişip,
Görülmedik kırgına uğradık diye,
Çığrışıp vasiyet edişip,
Bütün âlemi kasıp kavuran

Ah, bozkurt şir idi.
Kakançlı Hıtay'ın kahrından,
Han Esenkan'ın zehrinden,
Çılaba, Dıñşa, Ulan'dan
Azat edip ayköl şir
Bunlardan ayırıp kurtaran
Yamaçtaki bel idi,
Yurdun çobanı şir idi,
Hızırlı şire sataşıp,
Şimdi büsbütün kırıldık ya.
Halk çığrışıp, gürültü kopup,
Geri çekiliverip,
Kaçacakmış gibi fısıldaşıp,
Şaşkın telaşa kapılıp,
Kimileri yanıp yakılıp,
Kimisi düpedüz
Öldük – deyip, candan umut kesip:

«Ata olmuş arslana
Mızrağı nasıl saldık – diye,
Heybeti güçlü Ayköl'e
Hangi yüzle vardık – diye,
Hızırlı şire sataşıp,
Nasıl sağ kaldık ki diye,
Kımıldanıp kalkarsa aman şir
Fena mı ölürüz acep,
Suçsuz şire sataşıp,
Biz haram mı ölürüz acep».
Dünden, acep haberi var mıdır

Dün Ceti-Özön'ü yurt tutup rahat

yatmayıp Cediger'in alnına
Sert kırgın salayım – diye,

Again drawing back together,
Saying, we have met a slaughter never seen,
Clamoring, speaking each his testament,
He who scourged and seared the whole world –
Ah, he was the gray wolf lion.
From the wrath of the Kakançlı Hıtay,
From Khan Esenkan's venom,
From Çılaba, Dıñşa, and Ulan
The ayköl lion setting them free
He who parted and saved them from these
Was the pass upon the mountainside,
He was the lion, shepherd of the homeland,
Having assailed the Hızır-favored lion,
Now we are cut down utterly.
The folk clamoring, uproar breaking out,
Falling back at once,
Whispering as though about to flee,
Seized by bewildered panic,
Some of them lamenting,
Some of them outright
Saying – we are dead, cutting off hope of life:
«At the lion who stands a forefather
Saying – how did we loose the lance,
At Ayköl of mighty majesty
Saying – with what face did we go,
Having assailed the Hızır-favored lion,
Saying, how is it we stayed alive,
Mercy — if the lion stirs and rises
Shall we die an evil death, we wonder,
Having assailed the guiltless lion,
Shall we die accursed, we wonder».
Since yesterday — does he know of it, we wonder
Yesterday making Ceti-Özön his home, at ease
not lying Upon the Cediger's brow
Saying – let me loose harsh slaughter,

Kendi hâlinde yatan aygölün
Karısını çekip alayım – diye,
Cediger'i toplayıp sataşıp,

Azaba onlar dolanıp,
Çarpışıp ölmüşlerdi,
Güce baş vururum deyip varıp,
Kendi cezasını görmüşlerdi,
Ceti-Özön'de yatarken,
Ordu kurup, asker derleyip,
Er Semetey işte o yere çıkagelmişti.

Ceti-Özön'ü yurt edinen
Cediger'in şanı buydu.
Aynı avulda gezip, birlikte büyüyen

Öz akrabası imiş meğer.
Bitse bari, Çınkoco kulun kavgası.

Ordunun önü durulup,
Koca çadır gibi mızraklar
Soluk aldırmadan doğranıp,
Cediger durdu sinip,
Yere giresi Kançoro
Böğürerek bağırıp,
Kalabalık kara Cediger'i
Geri sürdü savurup,
Mızraklın hemen yetişsin – diye,
Kara niyetli hunharı
Çepeçevre kuşatıverin – diye,
Gümbürdeyerek coştu,
Kükreyen Kançoro
Cediger'e söylendi:
«Ceti-Özön geniş yerini
Yurt imiş diye gelmiştim,
Yere giresi Cediger,
Seni el imiş diye gelmiştim,
Gir Cediger, gir – diye,
Böğürtüsü taş yardı,

From the ayköl lying at his own peace
Saying – let me drag away his wife,
Gathering the Cediger, assailing,

Entangled in torment they were,
Clashing they had died,
Going forth, saying, I shall resort to force,
They had met their own punishment,
While lying at Ceti-Özön,
Raising an army, gathering soldiers,
Er Semetey had come forth to that very place.
Making Ceti-Özön their homeland —
Such was the glory of the Cediger.
Roaming the same avul, growing up together,
His own kinsmen they proved to be.
Would it were ended, the quarrel of that slave Çınkoco.
The front of the army settling,
Lances huge as a great tent
Hacking without pause for breath,
The Cediger stood cowering,
Kançoro, may the earth take him,
Bellowing and shouting,
The teeming black Cediger
He drove back, scattering them,
Let your lancers come at once – saying,
The black-hearted bloodthirsty one
Surround him on every side – saying,
Thundering, he raged,
Roaring Kançoro
Spoke thus to the Cediger:
«The broad land of Ceti-Özön —
I came, thinking it a homeland,
Cediger, may the earth take you,
I came, thinking you a people,
Charge, Cediger, charge – saying,
His bellow split the stone,

Çubak'ın oğlu Kançoro,
Bunun çığlığı baş yardı.
Ezerek girdi Kançoro,
Vardığı yeri tokmaklayıp,
Sürerek girdi Kançoro.
O Kançoro bahadırın,

Kançoro, son of Çubak —
His scream split the skull.
Crushing, Kançoro charged in,
Pounding wherever he came,
Driving on, Kançoro charged in.
Of that batyr Kançoro,

Öfkeden kudurmuş zalimin
Ateşine dayanamayıp,
Küheylanın ağzını çeviremeyip,
Kudurmuşun sesine
Zavallı can dayanıp duramayıp,
Semetey'e hazırlanıp,
Ne olursa olsun öldük – diye,
İşte horluk ölümünü, ah,
Kançoro'dan gördük – diye,
Kendi bildiğini, o yanasıca,
Yapıverecek çağıdır – diye,
Kahra gelirse Cediger'i
Kırıp geçirecek çağıdır – diye,
Cediger'in er Kıyaz'ı
Cenk pusatını kuşanıp,
Hazır edip kılıç bağlanıp,
Kıyaz'ın hâli şöyleydi:
Altındaki Tootoru,
Tootoru'sunu şahlandırıp,
Sahipsiz kalmış Toru atı
Eri ölmüşçesine silkindirip,
Öfkelenip ayrılıp,
Ala yalçın dağ gibi görünüp,
Tutuşasıcanın hâli böyleydi.
Ağzı keskin, sapı altın,
Sapına altın kaplatılmış,
Ağzına zehir sürdürülmüş,
Nice hünerli, nice usta
Yapımında beğenisin almış.
Ağzına zehir çaldırılmış,
Boğumlu kargı Sırnayza'yı
Düzeltip ele almıştı,

Of that tyrant maddened with rage,
Unable to withstand his fire,
Unable to turn their steeds' mouths,
Against the madman's voice
The poor soul unable to stand firm,
Making ready against Semetey,
Come what may, we are dead – saying,
Behold, a death of humiliation, ah,
We have met it from Kançoro – saying,
That accursed one, whatever he pleases,
Now is his hour to do it – saying,
If wrath takes him, the Cediger
Now is his hour to slaughter – saying,
Er Kıyaz of the Cediger
Girded on his gear of war,
Made ready, bound on his sword,
Such was Kıyaz's state:
Beneath him Tootoru,
Rearing up his Tootoru,
The Toru horse left masterless,
Shuddering as if its man had died,
Parting in fury,
Looming like a sheer dappled mountain —
Such was the state of that one fit to burn.
Its edge keen, its haft of gold,
Its haft plated over with gold,
Its edge smeared with poison,
Many a craftsman, many a master
Had won praise in its making.
Its edge tempered with poison —
The jointed pike Sırnayza
He set straight and took in hand,

Ev gibi kocaman gürzü –
Hâlini görsen uzak kaç –
Çıplak bileğe geçirmişti,
O elinde parıldayıp,
Bozkurda karşı varışı şöyleydi:
Ordudan Kıyaz ayrılıp,
Kasıla kasıla, o kudurmuş,
Ala yalçın dağ gibi görünüp,

İn gibi ağzı açılıp,
Avurdundan çıkan ak köpük
İki omzuna saçılıp,
Mızrak, kılıç kuşanıp,
Haykırışın ardından,
Kançoro hanın derdinden,
Karşılaşacağı Semetey'in
Yüzüne doğru varmıştı,
Haykırıp mızrak salamayıp,
Semetey'i gördüğünde
Keskin çeliği savurup çalamayıp,
Bileğinden derman gidip,
Yüreğinden fer gidip,
Eğe kemiği zonklayıp,
Alt bağırsağı sarsılıp,
Kızarmak şöyle dursun, sararıp,
Canı çıkıp büzülüp,
İki yana bakınsa,
Semetey'e baksa,
Kara benekli kaplan
Böğründe hamleye davranır.
Küt kuyruklu bozkurt arslan,
Yelesi saçak saçak dökülüp,
Şimdi parçalayıverecek gibi.
Bu, gözüne görünüp,
Bunu görüp er Kıyaz,
Apar topar yanıp yakılıp,
Emanet candan umut kesip,
Gerçekten kahrolup,
Dayanamayıp koca er,

A mace huge as a house –
See its state and flee afar –
He had slipped onto his bare wrist,
Gleaming there in his hand,
Thus was his advance against the grey wolf:
Kıyaz parted from the host,
Swaggering, strutting, that madman,
Looming like a sheer dappled mountain,

His mouth gaping like a lair,
White foam spilling from his cheeks,
Scattering over both his shoulders,
Girded with lance and sword,
Hard upon the war-cry,
For the sake of Kançoro khan,
Toward the face of Semetey,
Whom he must meet, he went,
He could not cry out and cast his lance,
When he beheld Semetey
He could not swing and strike the keen steel,
The strength fled from his wrist,
The light fled from his heart,
His rib-bones throbbing,
His lower bowels quaking,
Far from flushing red, he paled,
His soul fainting, he shrank,
Glancing to either side,
When he looked on Semetey —
A black-spotted tiger
Crouched at his flank to spring.
The stub-tailed grey-wolf lion,
His mane falling in tassels,
As if he would rend him now.
This vision filled his eye,
Seeing this, er Kıyaz,
In headlong panic burning, wailing,
Despairing of his borrowed soul,
Truly stricken with grief,
Unable to endure, the great man,

Sinek kadar candan umut kesip,
Apar topar bağırıp,
Cediger halkını çağırıp,
Yetişip gelip durmuştu.
Dizi yere bükülüp,
Kançoro hanın önüne
Attan inip koşarak,
Söz alıp Kıyaz durmuştu:

Despairing of his fly-small life,
Shouting in headlong haste,
Calling the Cediger folk,
He hastened up and halted.
His knees bending to the ground,
Before Kançoro khan,
Dismounting, running up,
Kıyaz took up the word and stood:

«Kök atası köklü hakandır,
O yok ediciye ilişip nideriz,
Harap olmadan sözümü tut,
Velveleyle kalkalım.
Ey Cediger, gidelim.
Semetey'i ben gördüm,
Kımıldayışı kaplan gibi,
Kahırlanıp bağırsa,
Duyan can sağ kalmaz gibi. Öfkenizi dizginleyin – diye,
Burnu koskoca dağ burnu gibi,
Çekişeni yutacak gibi,

Ağzını açsa bozkurdun,
Ağzından çıkan yel
Ocaktan çıkan alev gibi, Hunhar arslana sunalım,
Bıyığının bir teli
Yağlanmış balta sapı gibi,
Bırak yurdum, dönelim,
Alt dudağı sarkıp,
Kat kat yığılmış tepe gibi,
Semetey ere verelim,
Su verilmiş kızıl demir gibi,
Kavgaya dalaşa girmeden
Çimdikleyeni yutacak gibi.

Alt yanına bir bakın:
Ağzını açıp ıslık çalıp,
Yutuverecek gibi hazır durup,

«His root-father is a deep-rooted khagan,
Why meddle with that destroyer,
Heed my word before we are ruined,
Let us rise with clamor and go.
O Cediger, let us depart.
I have seen Semetey,
His movement is a tiger's,
Should he shout in wrath,
No soul that hears would stay alive. Rein in your fury – saying,
His nose is like a mighty mountain spur,
As if he would swallow all who strive with him,
When the grey wolf opens his mouth,
The wind that issues from his mouth
Is like flame from the hearth, Let us offer them to the bloodthirsty lion,
A single hair of his mustache
Is like a greased axe-haft,
Leave off, my people, let us turn back,
His lower lip hangs down,
Like a hill heaped fold on fold,
Let us give them to Semetey the man,
Like red iron tempered in water,
Before we plunge into strife and brawl,
He would swallow whoever so much as pinches him.
Look once at his lower side:
Opening its mouth, hissing,
Standing ready as if to swallow,

Birliği kurup, bir yere
Duruyormuş kara mar,
Boynuzu var, kendisi benekli,
Ağzını açıp ıslık çalıp,
Önünde durur ejderha.
Ard yanından bakayım desem,
Mızrak uzatıp haykıran
Altmış erin heybeti var.
Ay-âlem topyekûn bassa da
Ön yanı işte böyle,
Ejderhanın görünüşü var,
O aziz ere sataşanı
Ata olup bağrına basacak gibi,
Nasıl sağ kalsın diri can.
Öfkelenip silkinse,
İnsanın ilişeceği er değil,
Tutuşulacak yiğit değil,
Kişinin dokunacağı er değil,
Kul başa çıkacak şey değil,
Dediğim budur, bil bunu».
Kalabalık yurdun hepsine,
Kançoro'ya söz açtı:

Massed together, in one place
There lies coiled a black serpent,
It bears horns, its body speckled,
Opening its mouth, hissing,
Before him stands a dragon.
Should I look at his rear,
Thrusting lances, crying out —
There is the majesty of sixty men.
Though the whole moonlit world bore down,
Such indeed is his front,
He has the aspect of a dragon,
Whoever assails that blessed man
It would clasp to its breast like a father —
How should a living soul survive?
Should he shake himself in wrath,
He is no man for men to meddle with,
No warrior to grapple with,
No man for a mortal to touch,
No thing a slave can master,
This is my word, know it well».
To all the teeming people,
To Kançoro he opened his speech:

«Ey yoldaşım, sözümü tut,
Kalabalık kara Cediger,
Toburçak soylu küheylanları
Hepten derleyiverelim.
Boynumuza bağ geçirip,
Yavrunuz biziz – diye yalvarıp,
Bir kaşık kanımızı bağışla – diye,
Bahadıra cevap verelim.
Süslü saç bağlı, geniş sağrılı,
Gerilip salınan kadını, güzel kızı,

Kavgaya dalaşa girmeden,
İki dizgin, bir yular,
Ceti-Özön yurdunu ona görelim,
Hızır dokunmuş er imiş.
Kıymetli, görülmedik yiğit imiş,

«O my comrade, heed my word,
Teeming black Cediger,
The steeds of toburçak blood —
Let us gather every one.
Slipping halters round our necks,
We are your children – so imploring,
Spare our one spoonful of blood – saying,
Let us give the batyr answer.
With braided hair-bands, broad of haunch,
The swaying, stately women, the fair maidens,
Before we plunge into strife and brawl,
Two reins and one halter,
Let us grant him the land of Ceti-Özön,
He is a man touched by Hızır.
A precious warrior, never seen before,

Han kaldırılacak biri imiş.
Bütün Kırgız el birlik olup,
Arka edinecek er imiş.
Hangi yandan düşman çıksa,
Geçide yiğidi dikip,
Öncü kılınacak er imiş.
Ayköl bey gibi ocak tüttürüp,
Bu yurdu kımıldatmadan,
Sarsılmadan kara yer,
Kalınından tütecek gibi.
Kırgız şöyle dursun, çağlara,
Halkına, hanına,
Ata yerine kurulup,

One fit to be raised as khan.
All the Kırgız people united —
He is a man to take as their support.
From whatever side a foe appears,
Posting his brave at the pass,
He is a man to be made vanguard.
Keeping the hearth smoking like Ayköl bey,
Without stirring this people,
The black earth unshaken,
As if smoke would rise from its deep places.
Not the Kırgız alone — for the ages,
For his people and his khan,
Enthroned in his father's place,

Ala-Dağ gibi gövdelenip,
Karaltısı yüce, heybetle durup,
Hunhar sahip olacak gibi.

Massive as the Ala-Dağ,
His silhouette lofty, standing in majesty,
As if the bloodthirsty one would take us in his keeping.

Aman dostum, sözümü tut!
Yeri ölçüp kon – diye,
Bize de bey ol – diye,
Halka haber salalım,
Kavgaya dalaşa girmeden,
Şu aziz sultanı
Han kaldırıp alalım!
Ejderhalı hunharla
Tutuşan sağ kalır mı?
Hızır dokunmuş hunhara
Karşı gelen onar mı?
Kurban olayım yoldaş, ah,
Söylenen sözü tutunuz!
İnek tüyü kadar sayısız Cediger'in
Vebaline kalmadan,
İşi yoluna koyunuz!
Denen söze uymazsan,
Söylenen sözü tutmazsan,
Gösterilen yola basmazsan,
Mızrağı kendiniz alınız.
Sırrını bilen beyine

Mercy, my friend, heed my word!
Measure the land and settle – saying,
Be bey over us as well – saying,
Let us send word to the people,
Before we plunge into strife and brawl,
That blessed sultan —
Let us raise him up as our khan!
With the dragon-guarded bloodthirsty one
Can he who grapples stay alive?
Against the Hızır-touched bloodthirsty one
Can he who stands against him prosper?
Let me be your sacrifice, comrade, ah,
Heed the word that has been spoken!
Of the Cediger, countless as hairs on a cow,
Before their blood is on our heads,
Set the matter on its course!
If you follow not what is said,
If you heed not the word that is spoken,
If you tread not the path that is shown,
Then take up the lance yourselves.
Against the bey who knows your secret

Kendiniz mızrak salınız.
Kurban olayım can yoldaş,
Ağanızı kendiniz sançınız!
Ağanız bambaşka bir er imiş,
Kuldan başka, zehri güçlü
Yaratılmış biri imiş,
İki yanağının ateşiyle
Bozkurt börü doyacak gibi,
Yüzüne yürüyen adamı
Hemen gömüverecek gibi.
Kalabalık kara Cediger,
Halkımızın hepsini,
Genciyle yaşlısını,
Bir kımıldasa emip yutacak gibi.

Tek kılını komadan koca yurdu

Cast the lance yourselves.
Let me be your sacrifice, dear comrade,
Stab your elder brother yourselves!
Your elder brother is a man apart,
No slave he — strong is his venom,
One created so,
With the fire of his two cheeks
The grey wolf would be sated,
The man who walks against his face
He would bury on the instant.
Teeming black Cediger,
All of our people,
Their young and their old,
One stir, and he would suck them down and swallow.
The whole great people, sparing not one hair,

Kırgın edip yutacak gibi.
Bahadırlığı bambaşka,
Pehlivanlığı kat kat fazla,
Semetey'e sataşıp,
Bu değerli kuru başı
Ecele boş yere dolayıp,
Haram ölüp gitmeyelim.
Kıpkızıl kan olup,
Kötü ölüp gitmeyelim,
Şerefli ere sataşıp,
Azaba boş yere dolanıp,
Tırmalayıp sıçrasan çıkılmaz
Çukurda kalıp gitmeyelim,
Yüzüp geçilmez
Batakta kalıp gitmeyelim!
Takıldın mı koparıp çıkılmaz
Ağda kalıp gitmeyelim,
Yakalarsa sağ komayan

Avucunda kalıp gitmeyelim!
Dedim işte, bil bunu,

He would slaughter and swallow whole.
His valor is a thing apart,
His might is manifold more,
Assailing Semetey,
This precious bare head of ours
Wound needlessly onto death —
Let us not die a profane death.
Turned to crimson blood,
Let us not die an evil death,
Assailing the man of honor,
Entangled needlessly in torment,
In the pit no clawing leap escapes —
Let us not be left in that pit,
In the mire no swimmer crosses —
Let us not be left in that mire!
In the net, once snared, no tearing free —
Let us not be left in that net,
In the palm that, seizing, leaves none alive —
Let us not be left in that palm!
I have said it — know this,

Asil dostum, sözümü tut,
Çekişmeyelim can dostum,
Üzmeden sözü tut dostum,
Manas'ın oğlu hunharla
Çarpışmaya girişip,
Ağır müşkül görmeyelim,
Aziz yurttan ayrılıp,
Koca yurdu kırdırıp,
Geçitte kalıp gitmeyelim!
Dalarak ere sataşıp,
Azaba bu baş dolanıp,
Çölde kalıp gitmeyelim,
Dostum, âleme oyun olup,
Bütün yurdu kırdırıp,
Boynuz şakaktan kırılıp,
Boynuzsuz kalıp gitmeyelim!
Yeleden kuyruktan ayrılıp,
Güdük kalıp gitmeyelim!
Basacak ayaktan ayrılıp,

Bahadır, yılana denk düşmeyelim!

Yurt çığrışıp, er ölüp,
Sallayacak kuyruk yok,
Hızırlı ere sataşıp,
Bahadır, kulana denk düşmeyelim!
Ölüm olup yatmasın.
Tükendikçe tüten,
Kökü köklü er derler,
Kara karınca gibi kaynayan halkı var,
Kendisine sataşanın
Kanını dökmek töresi var.
Dahası, Kakan yurdunun yenemediği,
Semetey'i diri görüp ben,

Öldükçe çoğalan,
Eski arkın doğrultusu,
Keskin çeliğin tohumu,
Paha biçilmez Manas soyu,

My noble friend, heed my word,
Let us not wrangle, dear friend,
Heed the word without grief, my friend,
With the bloodthirsty son of Manas
Entering into battle,
Let us not meet heavy hardship,
Parted from our blessed homeland,
Letting the great people be slaughtered,
Let us not be left at the pass!
Plunging in to assail the man,
This head entangled in torment,
Let us not be left in the desert,
Friend, made the world's mockery,
Letting all the people be slaughtered,
The horn snapped at the temple,
Let us not be left hornless!
Parted from mane and tail,
Let us not be left docked and bare!
Parted from the feet we stand on,

Batyr, let us not be matched with the serpent!
The people shrieking, men dying,
No tail left to swing,
Assailing the Hızır-guarded man,
Batyr, let us not be matched with the wild ass! Let it not end lying dead.
Smoking anew each time it gutters,
A man of deep-rooted stock, they call him,
He has a people swarming like black ants,
Of whoever dares assail him
To spill the blood — such is his law.
More: he whom the land of Kakan could not conquer, Having seen Semetey alive, I —

Multiplying with every death,
The straight line of the old channel,
The seed of keen steel,
The priceless line of Manas —

Bahadır, selam ettik – diye,
Yiğitliğini sınadık kaplan,
Sizi sınayıp durduk – diye,
Kahkahayla gülüp hunhara,
Kalabalık Kırgız soyundur – diye,
Ceti-Özön'ü yurt edinen
Cediger senin yurdundur – diye,
Gülerek selam verelim.
Tootoru'yu baş kılıp,
Cediger'in yüğrüğünü
Bozkurt ere sunalım.
Kavgaya dalaşa girmeden,
Aman yoldaş, dönelim!
İnsandan öte o ayköle
Bir emanet, bir ulu söz –
Bize gözünü sal – diye,
Emanet edip söyleyelim.
Değerli söz budur, bil bunu,
Yamanım yoldaş, sözümü tut.
Rast gelinecek rast gelmeden,
Kısmet bundan böyle kurumasın,
İnat edip er ölüp,
Yurt kırılıp yatmasın,
Kavuşulacak kavuşulmadan,
Yolumuz bundan böyle bağlanmasın!

Batyr, we give you greeting – saying,
We tested your valor, tiger,
We were but proving you – saying,
Laughing aloud to the bloodthirsty one,
The teeming Kırgız are your kin – saying,
The dwellers of Ceti-Özön,
The Cediger, are your people – saying,
Let us give greeting with a smile.
With Tootoru at their head,
The swift steeds of the Cediger
Let us offer to the grey-wolf man.
Before we plunge into strife and brawl,
Mercy, comrade, let us turn back!
To that ayköl beyond mortal men,
One trust, one solemn word –
Cast your eye upon us – saying,
Let us speak it and commend ourselves.
This is the precious word — know it,
My fierce one, comrade, heed my word.
Before what must befall befalls,
Let fortune not run dry hereafter,
Men dying out of stubbornness,
Let not the people lie slaughtered,
Before what must be joined is joined,
Let not our road be barred hereafter!

Ceti-Özön dolusu Cediger,
Yer yerine varamadan,
Hak'tan yardım görmüş hunharla

Dalaşıp da nideriz,
Canla başla, ey Cediger,
Sağ esen ele gidelim!
Önüne varınca hanının,
Canımdan umut kesip geldim.
Semetey'in yüzünü görünce,
Yüreğimden fer gider,
Bileğimden güç gider,
Arslanın öz oğlu

Cediger who fill Ceti-Özön,
Before each reaches his own place,
With the bloodthirsty one whom God has aided
What do we gain by brawling?
With heart and soul, O Cediger,
Let us go safe and sound to our people!
When I came before the khan,
I came despairing of my life.
When I saw Semetey's face,
The light went from my heart,
The strength went from my wrist,
The lion's own son —

Ayköl ere sataşmadan,
Ben azaba boş yere dolanmadan,

Sataşılmayacağa sataşıp,
Koca yurt kırılıp kalırsa,
Koyu kargaşa belasına
Cediger çarpılıp kalırsa,
Ağır kargaşa, kavga salıp,
Bizi kırdırdı deyip,
Ahmaklık ettiğimiz bilinmesin.
Söylenegelen söz gerçekse,
Yedi günün biri ölüm.
Tan vakti mahşer gününde,
Kıyametin dar geçidinde,
Kıl köprünün kayganında,
Söylenen laf gerçekse,
Kendi imanın tanıktır,
Kahredici Tanrı kahretmesin.
Suçsuz yurt çığrışıp,
İşte o kara günde
Kanını davalayıp durmasın.
Hunhar kolay er değil,
Düşmanın kanını dökmeden,
Yatıp verecek değil» –
Deyip, böylece, er Kıyaz

Before assailing the ayköl man,
Before I am entangled needlessly in torment,
Assailing him who must not be assailed,
If the great people lie slaughtered,
If by the plague of thick turmoil
The Cediger are struck down,
Loosing heavy turmoil and strife,
He had us slaughtered, they will say —
Let it not be known we played the fool.
If the age-old saying is true,
One day of the seven is death.
At dawn on the day of gathering,
At the narrow pass of Judgment,
On the slick of the hair-thin bridge,
If the spoken word is true,
Your own faith is the witness —
May the wrathful God not strike us down.
The guiltless people shrieking,
On that black day —
Let them not press the claim of their blood.
The bloodthirsty one is no easy man,
Without spilling his foeman's blood
He will not simply lie down» –
So saying, thus, er Kıyaz

Sözü ortaya koymuştu,
Hunhar hana ilişmeden,
Geri çekilip gidelim,
Bahadır Kıyaz pehlivanın
Bu dediği akıldır – diye,
Zor duran Cediger,
Çığrıştı: olur! – diye:
«Atasının körü şu Kıyaz,
Âlemden başka kurnaz Kıyaz,
Öç alıcı, kara inat,
Bahadır Kıyaz derdim ben,
Olmadık sözü gevezeleyip
Söyleyen Kıyaz değil miymiş?

Had laid the word before them,
Without troubling the bloodthirsty khan,
Let us withdraw and go,
This word of the batyr Kıyaz,
The champion, is wisdom – saying,
The hard-pressed Cediger
Cried out: so be it! – saying:
«Blast his father, this Kıyaz,
Kıyaz, cunning beyond all the world,
Vengeful, black-stubborn —
I used to call him batyr Kıyaz,
Prattling words that should not be —
Is it not Kıyaz who speaks them?

Kargaşa salıp iş bozup,
Geri dönen Kıyaz değil miymiş?
Ceti-Özön'de yatarken
Bahadır kesilen Kıyaz değil miymiş?
Arada sözden şaşan,
Bu karı Kıyaz değil miymiş?
Höykürüp durursun Cediger,
Bahadır senin gibi olur mu?
Bön Kıyaz, kahrolası,
Sana yiğit diyen onar mı?
Us mu yordun düşünüp,
Senin gibisi hiç onar mı?
Keyfine bıraksam seni Kıyaz,
Aklından şaşarsın.
Senin karşılaşacağın düşman Semetey,
Elinden kurtulup geldim – diye,
Huyu kara Kıyaz kul,
Sen bunca neden kaçarsın?
Vadili bucak, geniş düzlük,
Kendin görsene er Kıyaz,
Benim yokuşa salacak malım yok, Ceti-Özön'e doğru at süreceğim,
Benim öz akrabam Semetey,
Bundan gayrı ölümden esirgeyecek canım yok. Hesabını fena görürüm,
Atasının körü, er Kıyaz,
Bahadır senin gibi olur mu?
Baş ağrısına tutulmuş gibi,
Boş yere bağırıp durursun.

Loosing turmoil, spoiling the work —
Is it not Kıyaz who turns back?
While lying at Ceti-Özön,
Is it not Kıyaz who played the batyr?
Who falters mid-way from his word —
Is it not this old woman Kıyaz?
You stand there howling, Cediger,
Is a batyr ever such as you?
Dull Kıyaz, curse him —
Can he prosper who calls you brave?
Did you weary your wits with thinking?
Can such as you ever prosper?
Left to your own whim, Kıyaz,
You would stray out of your senses.
Semetey, the foe you are to meet —
I escaped from his hand, you say,
Black-natured slave Kıyaz,
Why do you flee so hard?
The valleyed corner, the wide plain —
See for yourself, er Kıyaz,
I have no herds to drive uphill, I will ride for Ceti-Özön,
Semetey is my own kinsman,
Beyond this I have no life to guard from death. I will settle his account cruelly,
Blast your father, er Kıyaz,
Is a batyr ever such as you?
As one gripped by an aching head,
You stand there shouting in vain.

Sana bahadır diyen onar mı?
Benim süt kardeşim Semetey,
Ezelî öfkem sıkı tutup,
Ben süt kardeşle düşman oldum,
Ezelî öfkem tutarsa,
Kalabalık kara Cediger,
Senin elinden geri dönmem!
Ben Cılgındı boyunda,
Geniş Talas ovasında,

Can he prosper who calls you batyr?
Semetey is my milk-brother,
My ancient fury gripping fast,
I turned foe to my milk-brother,
If my ancient fury takes me,
Teeming black Cediger,
I will not turn back for your hand!
When I, along the Cılgındı,
On the wide plain of Talas,

Gök vaşak kürklü börkümü
Sallayıp durduğum çağda,
Kırgız'la bir olup
Sefa sürdüğüm çağda,
Ben çam mızrağa bağ bağladım.
Bir sen Kıyaz, senin fitnenden,
Karındaşım Külçoro –
Ben Külçoro'yla düşman oldum.
Akrabadan çekinmez Kançoro,
Cediger, senden çekinir miyim?
Kırgın etmeden, Cediger,
Seni sağ koyup döner miyim?
Ölçüp biçen, kat kat akılla
Nicesini düşünüp bulurum,
Cediger'i, ey er Kıyaz,
Bağlayıp ele düşürüp,
Saçımı kazımaktı,
Başımı kesmekti niyeti.
Zavallı bozkurt bahadıra,
İşte böyle çareni bulurum,
Yurdunu tümden kırıp,
Ondan sonra Cediger,
Coşup gidersem ansızın,
Öfkelenirsem ansızın,
Avulunu, yurdunu kırarım.
Kabaran öfkem tutarsa,
Köşeni bucağını düz ederim,

My börk trimmed with grey lynx fur
In the days when I waved it high,
One with the Kırgız,
In the days when I lived in delight,
I bound the sash to my pine lance.
You alone, Kıyaz — by your intrigue,
My own brother Külçoro –
I turned foe to Külçoro.
Kançoro shrinks not from kin —
Cediger, shall I shrink from you?
Without slaughter, Cediger,
Shall I turn back and leave you alive?
Measuring, weighing, with wit fold on fold,
Many a scheme I think and find,
The Cediger, O er Kıyaz,
To bind and bring to hand,
To shave my head —
To cut my head off — that was his intent.
For the poor grey-wolf batyr,
Even so I find your remedy,
Slaughtering your people whole,
And after that, Cediger,
If I break loose of a sudden,
If fury takes me of a sudden,
I will slaughter your avul and your people.
If my swelling fury takes me,
I will level your every nook and corner,

Sana silkinirsem, zor kullanırım.
Bu zamanın insanına
Unutulmaz iş yaparım.
Öfkeme dokunursan Cediger,
Ak kır sakallı ihtiyarını,
Sürüp kırarım hepinizi,
Yürekli yiğidini,
Kahra gelirsem Cediger,
Dönüp kırarım elini.
Ben bir kudurtup salayım da göreyim,
Coşarsam kısrağını bağlatmam.

If I shake myself at you, I will use force.
To the men of this age
I will do a deed never forgotten.
If you touch my fury, Cediger,
Your white-grizzle-bearded elders —
I will drive and slaughter you all,
Your stout-hearted braves —
If wrath comes on me, Cediger,
I will turn and slaughter your people.
Let me loose my madness once and see, If I
rage, I'll let no mare of yours be tethered.

Külçoro'yu, o şahin börümü,
Daha nice dinlerim lafını,
Katlayayım senin belini,
Kıpırdanma Cediger,
Perişan ederim elini,
Bırak böylesi lafını,
Düpedüz un ufak ederim çoğunuzu.
Azıp öfkem tutarsa,
Ceti-Özön değil, dediğim yol:
Tufan suyunun bozamadığı Beecin'in

Topunu bozan işte bu ordu.
Başınıza çökmeye hazır kara bahtınız,

Cediger oğlu Kıyaz ulu,
Halk yönetip, yurt güdüp,
Ceti-Özön'ü yurtlanıp dururken,
İyi biri olmuşsun,
Birini sınayan kâhin,
Bahşı olmuşsun.
Düşman görsen yanını tutarsın,
Atsız kalmış hunharı
Bu kadar neden översin?
Öveceksen öv, Cediger,
Bahadırınla birlikte benden ölürsünüz.
Kabarıp öfkem tutarsa,
Sabanını döndürtmem,
Perişan edip Cediger,
Ceti-Özön'de durdurmam,
Şamiyanını kurdurmam,
Şarıl şarıl şeytanım tutarsa,
Aklın gider Cediger,

Sana ekin mekin ektirmem,
Yerin yüzünü açtırmam,
Avuç avuç tohum saçtırmam,
Ekin, azık ektirmem,
Coşacak olursam Cediger,
Kan-Caylak'ını yaylatmam.

Külçoro, my falcon-wolf —
How much longer must I hear your talk,
Let me fold your spine in two,
Stir not, Cediger,
I will lay your people waste,
Leave off such talk of yours,
I will grind most of you to dust outright.
If my fury runs wild and takes me,
Not Ceti-Özön — this is the road I mean:
Beecin, which the flood-waters could not breach —
This very host it was that shattered it whole.
Your black fate stands ready to crash upon your heads,
Kıyaz the great, son of Cediger,
Ruling folk, herding the people,
While dwelling in Ceti-Özön as your home,
A fine one you have become —
A soothsayer who tests men,
A bahşı you have become.
You see a foe and take his side —
The bloodthirsty one left horseless,
Why do you praise him so?
Praise on, then, Cediger,
You and your batyr shall die by me together.
If my swelling fury takes me,
I'll let no plow of yours turn,
Laying you waste, Cediger,
I'll not let you stay in Ceti-Özön,
I'll let no canopy of yours be pitched,
If my devil takes me in full spate,
Your wits will leave you, Cediger,

I'll let you sow no crop nor seed,
I'll let you break no face of earth,
I'll let you scatter no fistfuls of seed,
I'll let you plant no grain, no victual,
If I break loose, Cediger,
I'll let you summer on no Kan-Caylak.

Çardakta kurut serdirmem,
Bir yüklenirsem Cediger,
Kışlık azığını hazırlatmam,
Bahar günü geldiğinde,
Eline cefa salıp,
Çoğunuza zulüm ederim,
Yeleli kısrak bindirmem,
Güz günü yurduna,
Güzleğine kondurmam,
Cediger, seni iflah etmem,
Hayli öfkem var benim,
Kıvranırsın Cediger,
Sızlanmadan dinleyiver,
Ağır müşkülüm var benim.
Vırvır edersen Cediger,
Türlü türlü hilem var,
Kıvranmadan dinle Cediger,
Ağır müşkülüm var benim,
Kalabalık kara Cediger,
Mızrakta hünerlin dinlesin,
Akılda mahir seçkinin dinlesin,
Pehlivanlık taslayan erin dinlesin,

Kara gönüllü erin dinlesin,
Yüreklendim Cediger,
Dosdoğru dur bakayım, kuzum.
Saçmalarsanız boku yediniz.
Ceti-Özön'den atlanıp,
Öç almaya durursun,
Teke tek çıkma vakti gelse,
Vay, yere giresi Cediger,
Kimi alaya alırsın?

Mızıldanmadan Cediger,
Bahadırsan pek ol,
Horluk görüp zâr olmadan,
Yiğit isen Cediger,
Sözünde sağlam ol,
Naralı bir çatışma salarım,

I'll let no kurut dry on your racks,
If once I bear down, Cediger,
I'll let you lay in no winter store,
When the spring days come,
Loosing torment on your people,
I will deal cruelty to most of you,
I'll let you mount no maned mare,
In autumn days, on your homeland,
I'll let you camp on no autumn pasture,
Cediger, I will grant you no reprieve,
Great is the fury I carry,
You will writhe, Cediger,
Listen without whimpering,
Heavy is the grievance I carry.
If you keep whining, Cediger,
Many and various are my wiles,
Listen without writhing, Cediger,
Heavy is the grievance I carry,
Teeming black Cediger,
Let your master of the lance give ear,
Let your chosen one deft of wit give ear,
Let your man who plays the champion give ear,
Let your black-hearted man give ear,
My heart is up, Cediger,
Stand up straight now, my lamb.
If you talk nonsense, you are done for.
Riding out from Ceti-Özön,
You stand set upon revenge —
When the hour comes for single combat,
Ah, Cediger, may the earth take you,
Whom do you think to mock?

Without sniveling, Cediger,
If you are a batyr, be firm,
Before you meet disgrace and wail,
If you are brave, Cediger,
Be steadfast in your word,
I will loose a battle full of war-cries,

Akıllınız Kançoro,
Seçkinin sağ iken,
Her bela kavgadan,
Türlü türlü pehlivandan,
Yakalayıp yutan erlerden,
Koymadan yutan arslanlardan,
Vuruşa vuruşa, Cediger,
Çekip kurtarırım.
Bahadırlıkta öne geçerim,
Almambet, Manas, kırk çora –
Böğürüp gürledi Kançoro –
Hepsi diri gelip girişsin,
Düpedüz önünü keserim.
Akıl düşün Cediger,
Haram ölüp gitmeyesin,
Varın yoğun kırılıp,
Kötü ölüp gitmeyesin,
Kabarıp coşarsın Cediger,
Kendi ettiğine sırıtıp,
Kokuşup ölüp gitmeyesin,
Çaresini bulamayıp,
Atasının körü, Cediger,
Kaçarken ölüp gitmeyesin,
Dediğim sözü bil,
Ey Cediger, sözümü tut!
Kır sakallı ihtiyarı,
Sonra anarsın Cediger,
Azıp öfkem tutarsa,
Sana kurulmuş ağım var,
Göstereceğim nice şey var.
Çaresizlikten el kaldıran,
Er Semetey ağam – diye,
Söyleyeceğim cevabım var,
Kaçarsan kırıp geçiren,
Beslenmiş bir dev var, görülmedik,
Baş ağrıtmadan Cediger,
Denen sözü bil.

Kırılmadan, dağılmadan,

Your wise one is Kançoro —
While your chosen one still lives,
From every plague of strife,
From champions of every kind,
From men who seize and swallow,
From lions who swallow, sparing none,
Fighting blow on blow, Cediger,
I will drag you out and save you.
In valor I take the fore,
Almambet, Manas, the forty çoro –
Bellowing, Kançoro thundered –
Let them all come alive and set on,
I will bar their way outright.
Take thought, Cediger,
Lest you die a profane death,
All you have and are cut down,
Lest you die an evil death,
You swell and rage, Cediger,
Grinning at your own deed,
Lest you die and rot away,
Finding no remedy,
Blast your father, Cediger,
Lest you die in flight,
Know the word I have said,
O Cediger, heed my word!
Your grizzle-bearded elder —
You will remember later, Cediger,
If my fury runs wild and takes me,
I have a net set for you,
Many the things I have to show.
Who raised his hand out of despair —
Er Semetey is my elder brother – saying,
I have my answer yet to speak,
If you flee, one who mows all down —
There is a giant well-fed, never seen the like,
Without aching heads, Cediger,
Know the word that has been said.

Before you are cut down and scattered,

Paramparça olup rezil olmadan,
Cediger, bunu bil.
Dedim ibretlik sözü, dinle,
Seni sürüp kırarım, işte böyleyim.

Ak sakallı ihtiyarınız,
Dinleyin, Cediger, hepiniz.
Karı gibi laf etmeden,
Yüreklenip durun,
Atsız kalmış hunhara,
Esirgemeden savaş edin,
İnsan gibi birlik olun,
Dediğim sözü dinleyin!»
Böğürerek bağırıp,
Coşup durdu koca er,
Cediger'i çağırdı.
Fısıldaşa kalıp,
Gün yüzünden oldu Cediger,
Pehlivanları, erleri,
Ordu güdecek yiğitleri –
Dilden kaldı Cediger.
Çelikten gayrı söz söylemez,
Donup kaldı Cediger,
Karşılık verip söz demeden,
Kançoro hanın önünde,
Dilsiz oldu Cediger,
Baş kaldırmadan yeri eşeleyip,
Cediger'in hepsi,
Öküz boynuzu gibi halkalanıp,
Perişanlığı görünüp,
Açık söyler mecali mi var?
Titreşip sallanıp,
Mık mık edip yeri eşeleyip,
Çaresi tükenip Cediger,
Kançoro'ya söylenip:

«Kahrı yaman zalimin,
Töresi yaman değil mi,
Bu Kançoro bahadırın.

Before you are shattered and disgraced,
Cediger, know this.
I have spoken the word of warning — listen,
I will drive you and cut you down — such am I.
Your white-bearded elders,
Listen, Cediger, all of you.
Without talking like old women,
Stand with hearts made bold,
Against the horseless bloodthirsty one
Make war without mercy,
Be united like men,
Listen to the word I have said!»
Bellowing and shouting,
The great man stood raging,
He summoned the Cediger.
Left whispering among themselves,
The Cediger lost the light of day,
Their champions, their men,
Their braves fit to lead a host –
The Cediger were left without a tongue.
He speaks no word but steel —
The Cediger stood frozen,
Making no answer, saying no word,
Before Kançoro khan
The Cediger fell mute,
Heads unraised, scraping at the ground,
The Cediger, all of them,
Ringed round like an ox's horn,
Their misery plain to see —
What strength had they to speak out?
Trembling and swaying,
Mumbling, scraping at the ground,
Their remedy spent, the Cediger
Muttered against Kançoro:

«*Fierce is the tyrant's wrath —*
Is not his law a fearsome law,
This batyr Kançoro's?

Ceti-Özön'de yatarken,
Bilenden bilene ulaştık,
Bilenlerden sorduk,
Öfkesine dokunulunca,
Manas oğlunun er çorası,
Öz akrabasını boğazladı derler.
Kara uğursuz Çoro'yu,
Kana bata dursun – diye,
Bin türlü kavga çıkarır ya,
Kançoro adını koydu derler.

Semetey'le bir yuvadan,
Çok göz önünde oldu derler,
Bir yuvadan sayılmasının sebebi şu ki –
Kazı kesip yedirip,
Anası, o huysuz zavallının,
Sağ memesini emzirip,
Samur kürklü belini kuşatıp,
Akboz kısrağın sütüyle,
Yıkatıp arıtıp,
Peşinde gezdirip er kılıp,
Er oğluyla denk kılıp,
Ağası ne kadar istese de,
İhtiyar atası söylese de,
Atasına ok atıp –
Bu azmış domuzun,
Suçu dolup yatar.
Bu edepsiz bozguncuyu,
Halk çığrışıp ayağa kalkıp,
Han kaldıran onar mı?
Atasına bile, er bozkurda,
Atasına ok atan,
Çubak'ın oğlu edepsiz,
Şamatalı sinsi kul,
Bunu han eden adam onar mı? Eskisi gibi de olmaz ya.
Anadır diye saymadan,
Ağanın gönlüne bakmadan,
Azıp gezen kaçkını,

While lying at Ceti-Özön,
We went from knower to knower,
We asked of those who knew:
When his fury was but touched,
The brave çoro of Manas's son
Slit the throat of his own kin, they say.
That black ill-omened Çoro —
May he keep sinking in blood – saying,
He stirs a thousand kinds of strife —
So they gave him the name Kançoro, they say.
Of one nest with Semetey,
Long in plain sight he lived, they say,
And why he is counted of one nest is this –
She cut kazı and fed him,
His mother, to that churlish wretch,
Gave suck from her right breast,
Girded his waist with sable fur,
With the milk of the white-grey mare
Had him washed and made clean,
Led him at her heel and made him a man,
Made him equal with her hero son —
However much his elder brother wished,
Though his aged father spoke,
He shot an arrow at his father –
This swine run wild —
His guilt lies heaped in full.
This shameless wrecker —
The people crying out, rising up,
Can they prosper who raise him khan?
Even at his father, the grey-wolf man,
He who shot an arrow at his father,
The shameless son of Çubak,
The loudmouthed, skulking slave —
Can the man who makes him khan prosper? Nor will it be as it once was.
Honoring not her who was his mother,
Heeding not his elder brother's heart,
That runaway roaming wild —

Göz bebeği edinen onar mı?

Bugün toptan ordu bastırıp,
Semetey'i yok edersek,
Vırıldayan domuz kul,
Büsbütün bozuk oğulmuş,
Baş kaldırır elbet.
Kırgız'a başçı olup,
O ütülesice kudurmuş,
Bana neler neler der elbet,
Cediger'in sırrını bilince,
Saray kurup han olsa,
Makam alıp bey olsa,
Keregeye ayağını atar ya,
O musibetli kudurmuş,
Borunun havasını çaldırır ya,
Semirip serpilip doyarsa,
Belalı kavgasını başlatır ya,
Ceti-Özön'de Cediger'i –
Yere girsin bu bozguncu –
Yurdu bozup bırakır ya.
Kara huylu, tuzu haram,
Avul kurup onmaz ya,
Kançoro baş olduktan sonra,
Birleşip bir yere,
Cediger avul konmaz ya,
Bu Kançoro bize varınca,
Bu yere giresi er Kıyaz,
Bu akıl bilmez inatçı Kıyaz,
Bu Kançoro'yla ikisi birleşip,
Ezelden avul konmaz ya.
Bu – kargış değsin – er Kıyaz,
Kançoro varırsa onmaz ya,
Yazın semiz geyiği gibi,
Böbürlenip er Kıyaz,
Bu kızıl yeşil değerli malı,
Kıyısından çekip bölüşür ya.

Can he prosper who makes him the apple of his eye?
If today with the whole host we bear down
And blot out Semetey,
The whining swinish slave,
A son rotten through and through,
Will surely raise his head.
Making himself chief over the Kırgız,
That singed-be-he madman,
What things he will say to me, surely,
Once he knows the Cediger's secret,
Should he build a palace and be khan,
Should he take a seat and be bey,
He will kick his foot at the kerege,
That calamitous madman,
He will have the horn's tune blown,
Should he fatten, flourish, and be filled,
He will start his baneful strife,
The Cediger at Ceti-Özön –
May the earth take this wrecker –
He will leave the people broken.
Black-natured, his salt unholy,
No avul he founds will prosper,
Once Kançoro is head,
Joined together in one place,
The Cediger will pitch no avul,
Once this Kançoro comes to us,
This er Kıyaz, may the earth take him,
This witless stubborn Kıyaz,
He and this Kançoro joined as two —
From of old no avul will settle so.
This er Kıyaz — a curse upon him —
If Kançoro comes, he will not prosper,
Like the fat deer of summer,
Er Kıyaz swaggering proud,
These precious goods of red and green
He will drag off from the edge and share out.

Kıyaz değil, çorodan,

Ceti-Özön suyunda ıssız yatan,
Vay ki vay, Cediger bir hâl görür ya!
Gerçek Tanrı'dan bezmiş kul,
Bu karşılık vereni,
Kara niyetli kudurmuş,
Vay ki vay, kamçıyla ölçüp bölüştürür ya. Avuldan bezmiş bu ahmak,

Bu kudurmuş çoranın,
Bozgununu Kıyaz görmez ya,
Ceti-Özön'e han etme,
Yere giresi er Kıyaz,
Er Kıyaz'ı haklarsa,
Ceti-Özön'de Cediger'in,
Yaktığı ateşini söndürür,
Kalabalık kara Cediger'i,
Rahat komadan göçürür,
Zulüm salıp kudurmuş,
Yakına konsa hayır komadan,
Cediger adını söndürür.
Düpedüz bela, kavga salıp,
O kara saatli kudurmuş,
Koca yurdu perişan edip,
Dört bir yana dağıtır,
Bagış'ın oğlu Kıyaz'ın,
Kımızıyla kudurup,
Ağasını boğazlayan, o kahrolası,

Bu nicesini yapar, yutkunup,

Ceti-Özön'ü yurt edinirse,
Böğürüp durursa kudurmuş,
Böğürtüsüyle cana aman vermezse,
Bön Kıyaz – o kötünün,
Akıl bilmez haramînin,
Dediğine uyar mı?
Öz akrabasını yok eden,

Not from Kıyaz — from the çoro,

Lying desolate by Ceti-Özön's waters,
Woe upon woe, the Cediger will see a reckoning! A slave weary of the true God,
Whoever gives him answer,
The black-hearted madman,
Woe upon woe, he will measure and mete out with the whip. This fool weary of the avul,
Of this maddened çoro
Kıyaz will not see the ruin —
Make him not khan over Ceti-Özön,
Er Kıyaz, may the earth take him,
If he does away with er Kıyaz,
Of the Cediger at Ceti-Özön
He will quench the fire they kindled,
The teeming black Cediger
He will drive from their homes without rest,
The madman loosing cruelty,
Camped near, leaving no good thing,
He will quench the very name of Cediger.
Loosing sheer plague and strife,
That madman of the black hour,
Laying the great people waste,
He will scatter them to the four winds,
Of Kıyaz, son of Bagış,
Maddened on his kumis,
He who slit his elder brother's throat, curse him,
How much more will he do, gulping it down,
If he makes Ceti-Özön his home,
If the madman keeps bellowing,
If his bellow gives no soul reprieve —
Dull Kıyaz — that vile one's,
That witless brigand's
Word — will he follow it?
He who destroys his own kin,

Kanlı boyunlu kâfir kul,
Aklından şaşmış kul,
Anasından kaçmış kul,
Nicesini yapmış sinsi kul,
Kendi boynuzunu kırıp,
Kendi yakınını öldürüp,
Aklından kesilmiş kul.

The bloody-necked infidel slave,
The slave strayed out of his wits,
The slave who fled his mother,
The skulking slave of many deeds,
Breaking his own horn,
Killing his own kin,
A slave cut off from reason.

İnsana kötü görünüp,
Böylesi bir kudurmuş,
İnsana akraba olur mu?
Kıyaz'a akraba olur mu?
Sağ kalırsan görürsün,
Nice müşkülün adını.
Ölenden arta kalanınız,
Ölmezsen görürsün,
Bu Kançoro'nun kavgasını.
Ceti-Özön eli konunca,
Yüğrüğe kuyruk okşatır,
Sağ olursa Kıyaz'ı,
Günde üç öğün yakar,
Bagış'ın oğlu Kıyaz'ın,
Ardından homurdanıp,
Her gün yurduna dedikodu yürüyüp,
Kazanından aş gider,
Ala karga, ekin kargası gibi çığrışıp,
Cediger'den baş gider.
Biri birini çekemez,
Yakınını boğazlayan Kançoro,
Başını kessen söz dinlemez.
Horluk görür er Kıyaz,
İsyan, kargaşa, kavga başlatıp,
Koyunu bir ağılda barınmaz,
Kara niyetli zalimin,
Kanlı boyunlu bahadırın,
Aşına yoldaş olunmaz.
Yürüse dursa çekişirler,
Tutuşup ölesi Kançoro,
Üç ay sonra düşman kesilirler.

Showing evil to mankind,
Such a madman as this —
Can he be kinsman to any man?
Can he be kinsman to Kıyaz?
If you live, you will see
The name of many a hardship.
You who remain after the dead,
If you do not die, you will see
The strife of this Kançoro.
When the Ceti-Özön people settle,
He'll have them stroke the racer's tail,
If he lives, our Kıyaz
He will burn three times a day,
Of Kıyaz, son of Bagış,
Grumbling behind his back,
Each day gossip walking through his people,
The food will go from his cauldron,
Shrieking like magpies and rooks,
Heads will go from the Cediger.
None can abide another —
Kançoro who slit his kinsman's throat,
Cut off his head — he heeds no word.
Er Kıyaz will meet disgrace,
Starting revolt, turmoil, strife,
His sheep will not bide in one fold,
With the black-hearted tyrant,
The bloody-necked batyr,
None can share his dish as comrade.
Walking or standing, they will wrangle,
Kançoro, may he grapple and die —
In three months they will turn foes.

Gümbürdeyen er Kıyaz –
Er Kıyaz değil, arslan Kıyaz –
Yakınını boğazlayan sinsi cadı,

İçi haram, akraba olur mu?
Kudurup ölesi haramîye,
Buna akrabam diyen onar mı?

Thundering er Kıyaz –
Not er Kıyaz — lion Kıyaz –
The skulking witch who slit his kinsman's throat,
Unclean within — can he be kin?
To that brigand, may he go mad and die,
Can he prosper who calls him kinsman?

Kalabalık kara Cediger,
Hâl bilmez bir dilsiz,
Körmüş Kıyaz hanımız,
Söz bilmeze söz söyleyip,
Tükendi mi ki dermanımız.
Hâl bilmeze hâl anlatıp,
Fena gitti mecalimiz.
Başına bela dileyen,
Vay ki vay, ahmakmış hanımız. Davul sert vurulup,
Bu beladan kurtulursak,
Geçit geçit beli aşalım,
Gel Cediger, dört bir yana,
Sağken kaçalım.
Uğursuz Kıyaz'ın,
Bastığı çıkmaz yol olur,
Yakına konarsa Kançoro,
Bela fena depreşir.
Sezmedi er Kıyaz,
Kıyaz kendisi dururken,
Ceti-Özön'de Cediger,
Taş yağsa da bölünmez,
Yakına varırsa Kançoro,
Can bırakır hâli görünmez.
Ardından sürüp alıp,
Kırk yıl bozgun, kavga çıksa,
Helak olup, yurt çığrışıp,
Huyu güzel iyi Cediger,
Kırgın olsa da bölünmez.
Yakın konup sırlaşsa,
Deccal imiş Kançoro,

Teeming black Cediger,
A mute who knows no man's state,
Blind, it seems, is our khan Kıyaz —
Speaking words to one who knows no words,
Is our strength then spent?
Telling our state to one who knows no state,
Our vigor has gone to ruin.
Wishing plague upon his own head,
Woe upon woe, a fool is our khan. The drum beaten hard,
If we escape this plague,
Let us cross ridge after ridge and pass,
Come, Cediger, to the four winds,
Let us flee while we live.
Of ill-omened Kıyaz
Each step becomes a road with no way out,
If Kançoro camps close by,
The plague will stir up cruelly.
Er Kıyaz did not perceive it:
While Kıyaz himself yet stands,
The Cediger at Ceti-Özön,
Though stones rain down, will not divide,
If Kançoro comes close,
No sign he'll leave a soul alive.
Driving on behind them,
Though forty years of rout and strife arise,
Perishing, the people shrieking,
The good sweet-natured Cediger,
Though slaughtered, will not divide.
Camped near, sharing secrets —
Kançoro proves a Deccal,

Dönüp bakar hâli görünmez,
Savaş dense savaşıp,
Çekişmeyi enine boyuna salalım,
Biz kara yurt, bunlar han,
Güçlünün sözünü tutalım,
Baş kaldırmadan sallanıp,
Koca yurdun hepsi,
Kötüsü, iyisi, ihtiyarı,
Yeri eşeleyip kımıldayıp,
Bütün Cediger'in hepsi,
Karşılık verecek can kalmadan,

No sign he'll turn and look with grace,
If war is called, then fighting,
Let us loose the struggle far and wide,
We are the common folk, these are khans,
Let us heed the word of the strong,
Swaying with heads unraised,
The whole great people,
Their bad, their good, their old,
Scraping the ground and stirring,
All the Cediger, every one,
No soul left to give answer,

Karşı duracak can kalmadan,
Cediger yurdu toplanıp,
Lam deyip söyleyen bir can yok,
Boğulmuş gibi ağzı kısılıp,
Perişan olmuş Cediger,
Yedeğe alınsa yürüyen,
İnek olmuş Cediger.
Cediger böyle dururken,
Yeri tokmaklayıp Kançoro,
Ordu, ata bin! – diye haykırıp,
Haykırışı baş yarıp,
Böğürdü Kançoro,
Böğürtüsü taş yarıp.
Kahrı sertçe başlattı.
Ordu çığrışıp, velvele kopup,
Kaynaşan Cediger,
Kırılıp gide yazdı.
Davul sıkı vuruldu.
Ordu depreşip durmadan,
Mızrağına büründü.
Şamatalı Kançoro –
Kançoro'nun derdinden,
Yurt depreşip ordu yürüyüp,
Az değil, bol yürüyüp,
Yalnız bozkurt bahadıra,
Yer bozulup depreşip,
Az değil, çok olup,

No soul left to stand against,
The Cediger people gathered,
Not one soul to utter a word,
Mouths pinched shut as if strangled,
The Cediger brought to misery —
Walking when taken on the lead-rope,
The Cediger become as cows.
While the Cediger stood thus,
Pounding the ground, Kançoro,
Host, to horse! – he cried,
His cry splitting skulls,
Kançoro bellowed,
His bellow splitting stone.
He loosed his wrath in earnest.
The host shrieking, clamor breaking out,
The swarming Cediger
Came near to being cut down.
The drum was beaten hard.
The host stirring without cease
Wrapped itself in lances.
Loud-roaring Kançoro –
For Kançoro's sake,
The people stirred, the host marched,
Not few, but marching in throngs,
Against the lone grey-wolf batyr,
The earth churned up and quaking,
Not few, but many,

Mızrakçının ustası,
Kırları kaplayıp dalgalanıp,
Yay çekenin şanlısı,
Yamaçlar boyu kımıldayıp,
Şaşmaz atan keskin nişancısı,
Bayırlar boyu dalgalanıp.
Ünlüleri ön safta,
Yiğitleri kıyısında,
Kınsız kılıcı ele alıp,

The master of lancers,
Covering the steppes, billowing,
The glory of the bowmen,
Stirring along the hillsides,
The sharpshooter whose aim never strays,
Billowing along the slopes.
Their famed ones in the front rank,
Their braves at the flank,
Taking the scabbardless sword in hand,

Nara atıp savurup,
Kançoro domuz, arkada,
Doluyu gör, oku gör,
Bölünmeden çıkan alayı gör,
Mızrak uzatan eri gör,
Heybeti çetin yiğidi gör,
Kalabalık kara Cediger.
Tüfek atıp, yay çekip,
Kurşun sesi çınlayıp,
Yayın oku vızıldayıp,
Canla başla Cediger,
Hep birden kuşatıp gelmişti.
Dalgalanıp yurt gelmişti,
Hızır dokunmuş sultanı,
Şimdi kırk iki kat kuşatıvermişti. Önü heybetli bozkurdu,
Kuşatıp kara Cediger,
Çepeçevre alıp,
Fitilli tüfek, yay, kurşun ok,
Yağmur edip yağdırıp,
Dolu misali ok atıp,
Yağmur edip yay çekip,
Canla başla Cediger,
Diken diken mızrak gösterip,
Alıp yutacakmış gibi,
Adamın gönlünü dağıtıp,
Ordu çığrışıp dalgalanıp,
Mızrak, kılıç oynayıp,
Alañger yayı, sırlı ok –

Hurling war-cries, swinging,
Kançoro the swine, at the rear —
See the hail, see the arrows,
See the column marching unbroken,
See the man thrusting the lance,
See the brave of grim majesty,
The teeming black Cediger.
Firing muskets, drawing bows,
The crack of bullets ringing,
The bow's arrows whining,
With heart and soul the Cediger
Had come encircling all as one.
Billowing, the people had come,
The Hızır-touched sultan
They now ringed forty-two ranks deep. The grey wolf of majestic front,
Encircling him, the black Cediger,
Taking him round on every side,
Matchlock muskets, bows, leaden shot
Pouring down like rain,
Loosing arrows like hail,
Drawing bows in showers of rain,
With heart and soul the Cediger,
Showing lances bristling like thorns,
As if to seize and swallow him,
Scattering a man's very heart,
The host shrieking, billowing,
Lance and sword at play,
The Alañger bow, the lacquered arrow –

Anlatılsa nice hikâye.
Kalabalık kara Cediger,
Yiğitleri ayrılıp,
En yüreksiz kötüsü,
Karaltı olup görünüp,
Ordu çığrışıp, velvele olup,
Dinmeyen uğultu olup,
Ünlüler ön safta,
Zulüm salıp bağırıp,
Yetkin kara Cediger'i,
Kaçırmadan sürüp savurup.

Opol Dağı gibi Kançoro,
Ordusunu sürüp savurup,
Arslan gibi gözü parlayıp,
Coşmuş idi Kançoro.
Kan içiciliği sıkı tutup,
Saldırışı kaplan gibi,
Tutuşanı sağ komaz gibi,
Kargaşa başlatıp, velvele salıp,
Cediger'i toplayıp, ordu alıp,
Yeri kaynatırcasına bol alıp,

Sürüp yetişip gelmişti.
Bölük pörçük tümen ordu,
Düz yere sığamayıp,
Kuşatıp durdu o sefer,
İnsan çığrışıp sığamayıp,
Tetik çeken Cediger –
Bahadıra doğru atamayıp,
Arslanına, erine,
Haykırıp mızrak uzatamayıp,
Şaşakaldı bozkurda,
Cediger'den biri bile sokulamayıp.
Bozkurt durur gerilmiş,
Yetkin erin önünde,
Nar Buurul'u yok olup,
Kahrından can çıkıp,
Cediger durur duraklamış,

Were it told, how many a tale.
Teeming black Cediger,
Their braves set apart,
Their most craven and mean
Showing as a distant mass,
The host shrieking, turning to clamor,
Turning to a roar that would not still,
The famed ones in the front rank,
Loosing cruelty, shouting,
The full-mustered black Cediger
Driving and scattering, letting none flee.

Kançoro like Mount Opol,
Driving and hurling his host,
His eye flashing like a lion's,
Kançoro was in full rage.
His blood-drinking gripping him fast,
His onset like a tiger's,
As if leaving no grappler alive,
Starting turmoil, loosing clamor,
Gathering the Cediger, taking the host,
Taking them in throngs as if to boil the earth,
He had driven up and arrived.
The tümen host in scattered bands
Could not fit upon the plain,
That time they stood encircling,
Men shrieking, finding no room,
The Cediger at the trigger –
Could not fire upon the batyr,
At their lion, at their man
Could not cry out and thrust the lance,
Stood dumbstruck before the grey wolf,
Not one of the Cediger could draw near.
The grey wolf stands taut,
Before the consummate man,
His Nar Buurul gone,
The soul near leaving him for grief,
The Cediger stand halted,

Görmüş geçirmiş ihtiyarı,
Zehir içmiş gibi duraklamış,
Cediger'in hepsi.
Endamlı ihtiyarı,
Ordu çığrışıp, birden durup,
Cediger'in hepsi.
Pehlivanları, erleri,
Silah pusat alıp kabarıp,
Hunhar eri gördüğünde,
Kalabalık kara Cediger,
Kendinden geçip afallayıp,
Yiğitleri sokulamayıp,

Their elders who had seen much,
Halted as though they had drunk poison,
The Cediger, all of them.
Their stately elders,
The host shrieking, halting at once,
The Cediger, all of them.
Their champions, their men,
Swelling with weapons and gear in hand,
When they beheld the bloodthirsty man,
The teeming black Cediger,
Beside themselves, bewildered,
Their braves unable to draw near,

Kendinden geçip, gevşeyip.
Sırtta yatan, bele kuşanmış,
Yiğidin hâli şöyleydi:
Küheylanı yok, atı yok,
Doğan misali er bozkurt,
Dosdoğru gelirse buyursun diye,
Akkelte'ye dayanıp,
Kılıç diye Zulpukor'u –
Zulpukor'u ele alıp,
Zınk zınk edip umursamadan,
Cediger'in bastırıp geleceğini,

Beside themselves, gone slack.
Lying on the ridge, girded at the waist —
Such was the warrior's state:
No steed had he, no horse,
The grey-wolf man like a falcon,
Let him come straight on, if come he will,
Leaning on Akkelte,
For sword, Zulpukor –
Taking Zulpukor in hand,
Unmoved, caring not a whit,
That the Cediger would bear down upon him

Tırnak ucuna denk saymadan,
Benzi kıl kadar oynamadan,
Vay, Hızır dokunmuş koca er, Yapmaz mıydım görülmedik işi.
Hiç kaşı gözü kıpırdamadan, Buurul attan ayrılıp,
Bastırıp gelip Cediger,
Sert kavga salsın – diye,
Ayağı kolu kırık, yaya yatıp,
Yamansa, er ise,
Nerede olsa öcünü alsın – diye,

He counted not worth a nail's tip,
His color shifting not a hair,
Ah, the Hızır-touched great man, Would I not have done unheard-of deeds.
Not a twitch of brow or eye, Parted from the Buurul horse,
Let the Cediger bear down and come,
Let them loose a hard fight – saying,
Leg and arm broken, lying afoot,
If they are fierce, if they are men,
Let them take their vengeance where they will – saying,

Bir döşekte yatmış olan,
Opol Dağı gibi koca er,

He who lay upon a single bed,
The great man like Mount Opol,

Gök arslan gibi yaman er,
Ak eyeri yastık edinmiş,
Kıbleyi başucu edinmiş,
Zulpukor'u kuşanıp,
Kımıldamayan koca er,
Gel beri! – diye davranıp,
Akkañkı eyeri yastık edip,
Kıble yönünü başucu edip,
Akolpok'u örtünüp,
Düşünceye dalıp er bozkurt,
Alplık hâline bürünmüştü,

The fierce man like a grey lion,
His white saddle made his pillow,
The kıble made his headboard,
Girded with Zulpukor,
The great man unmoving —
Come on, then! – he made ready,
Making the Akkañkı saddle his pillow,
Making the kıble's quarter his headboard,
Drawing Akolpok over him,
Sunk in thought, the grey-wolf man
Had clothed himself in the mien of an alp
—

Alp değil mi er bozkurt,
Kımıldamadan, kıpırdamadan,
Sultan yatakalmıştı,
Kalabalık kara Cediger,
Bahadırları Kıyaz, Kançoro,
Dolu misali ok atıp,
Çepeçevre sarmıştı,
İşte o zaman er bozkurt,

Is he not an alp, the grey-wolf man?
Without motion, without stir,
The sultan lay on unmoved,
The teeming black Cediger,
Their batyrs Kıyaz and Kançoro,
Loosing arrows like hail,
Had wrapped him round on every side.
Then it was that the grey-wolf man,

Kahırlanıp yolu tıkayıp,
Kederlenip koca er,
İçi buram buram tütüp,
Gök arslan gibi gözü parlayıp,
Kapı kanadı gibi bembeyaz dişini
Gıcır gıcır sıkıca çiğneyip,
Erken sözü geç olup:
«Düşman böyle dururken,
Altında Arbuurul olsaydı,
Boynunda Akkelte olsaydı,
Elinde Zulpukor olsaydı,
Çizmez miydim çizgiyi,
Kalabalık kara Cediger,
Ah küheylanım! – diye dertlenip,
Küheylandan ölecekmişim,
Bir sefaya birlikte dalmış,
Tay kunan gibi tepişmiş,
Yarışıp meme emişmiş,

In wrath, barring the road,
Sorrowing, the great man,
His heart smoldering within,
His eye flashing like a grey lion's,
His teeth white as a door's leaf
Grinding hard with creak on creak,
His early word come late:
«With the foe standing so,
Were Arbuurul beneath me,
Were Akkelte slung at my neck,
Were Zulpukor in my hand,
Would I not have drawn the line,
Teeming black Cediger?
Ah, my steed! – he mourned,
By a steed, it seems, I am to die.
We plunged into delight together,
We kicked like foal and colt,
We raced and suckled breast together,

Gölgelik ettiğim koca karaltı,
Şimdi görsem tuzu haram,
Sır paylaştığım Kançoro –
Akrabadan ölecekmişim,
Alnımda biten bir tanecik,
Göz bebeğimden ölecekmişim,
Yaratılışından Kançoro –
Ben kendimden ölecekmişim.
Besleyip büyüttüğüm Kırgız yurdu –
Halkımdan ölecekmişim,
Akraba diye diye zavallı can,
Kendi iyi huyumdan ölecekmişim,
Yabancıdan ölmeden, düpedüz,
Elimden ölecekmişim,
Kara çelik Zulpukor
Savrulduğunda ölmedim,
Kırk boy Hıtay, ulu yurt –

The great bulk I sheltered in my shade —
Now I see his salt is unholy,
Kançoro with whom I shared my secrets –
By kin, it seems, I am to die,
The single one grown on my brow,
By the apple of my eye I am to die,
Kançoro, by his very making –
By my own self, it seems, I am to die.
The Kırgız people I fed and reared –
By my own folk, it seems, I am to die,
Poor soul, ever crying kinsman,
By my own good nature I am to die,
Not by a stranger's hand — outright
By my own people I am to die.
When black-steel Zulpukor
Was swung, I did not die,
The forty tribes of Hıtay, the mighty land –

Sınırını bozup kırıp geçirip,
Ele geçirdiğimde ölmedim.
Yetip vurdum Afgan'ı,
Ceti-Kayt yeri sağ kaldı.
Ben bir çölde kalacakmışım.
Buzu bozup yol saldım,
Buhara ile Semerkant,
Ucu Kokon, Margalan –
Bunca yere ordu saldım.
Küncut yurdunu günde aldım, Yakınlık taslayan Çoro'dan,
Bu da az gelmiş gibi,
Hindistan'ı vurup dört yandan aldım,

Karasını bozup kan ettim,

Nice yurdu toz ettim,
Ölecek olmuşum,
Göz dikeni kemirdim,
Sataşanı çiğneyip yuttum,
Kana doyup katıklandım,

I broke their borders, mowed them down,
When I seized them, I did not die.
I overtook and struck the Afgan,
The land of Ceti-Kayt was left alive.
And I am to be left in a desert.
I broke the ice and drove a road,
Buhara and Semerkant,
Kokon and Margalan at the far end –
On all these lands I loosed my host.
I took the land of Küncut in a day, By the Çoro who feigned kinship,
And as if this were too little,
I struck Hindistan and took it from four sides,

I broke its black earth and turned it to blood,

Many a land I ground to dust,
And now, it seems, I am to die.
I gnawed down all who coveted,
I chewed and swallowed all who assailed,
I supped my fill on blood,

Hunharın oğlu diye anıldım.
Âleme saldım kavgayı,
Ondan ölmeyip ne oldum,
Aç çeliği yağladım,
Öfkeme delice dokunanı –
Abıke'yi hakladım,
Öfkeme çok dokununca,
Köböş'ü mezara soktum,
İnadıma çatıp,
Kendi atamı hakladım.
Argımak atı çok besledim –
Kurban olsun Buurul küheylana,
Kudurmuşun sözüne uyup,
Yiğit eri çok topladım –
Kurban olup gitsin beriki
Abıke, Köböş akrabaya.
Yetişip vurup, ganimet alıp,
Devle boğuşup, büyüğü alıp,
Görecek olmuşum.
Devden ölmeyen koca baş,
Besleyip aldığım edepsizden –
Özümden ölecekmişim.
Kendisi bir yuvadan Çoro'nun,
Gözünden ölecekmişim,

I was named the bloodthirsty one's son.
I loosed strife upon the world —
I did not die of that, and what now?
I greased the hungry steel,
Who madly touched my fury –
Abıke I did away with,
When he touched my fury too far,
Köböş I put into the grave,
Crossing my stubborn will,
My own father I did away with.
Many an argımak horse I fed –
Let them be sacrifice to the steed Buurul,
Heeding the madman's word,
Many a brave man I gathered –
Let those others go as sacrifice
To the kinsmen Abıke and Köböş.
I overtook, struck, took booty,
Wrestled the giant, took the greatest —
And this I am fated to see.
The great head no giant could kill —
By the shameless one I fed and took in,
By my own, it seems, I am to die.
Of the Çoro of my own nest,
By his eye, it seems, I am to die,

Akraba besleyeyim diye diye,
Geçitte kalacakmışım,
Kuzgunun uçup çıkamayacağı,
Karşı koymadan vuruşup,
Kordan ölecekmişim,
İnsan yüzü hiç yok –
Boktan ölecekmişim.
Görecek olmuşum,
Topyekûn kara Cediger,
Göz bebeği edindiğim kurnaz yurttan,

Kalabalık kara Cediger,
Binlik bela kavgamı,
Yapıvermedim de ne oldum,

Ever saying, let me rear a kinsman,
At the pass, it seems, I am to be left,
Where the raven cannot fly out,
Fighting without making stand,
By the ember, it seems, I am to die,
With no human face at all –
By filth, it seems, I am to die.
This I am fated to see:
The black Cediger entire,
By the cunning people I made the apple of my eye,
Teeming black Cediger —
My thousandfold plague of strife,
What kept me from loosing it,

Kaynatırcasına kılıçlayıp,
Kırıvermedim de ne oldum,
Bildiğim kavgayı bu yurda,
Yapıvermedim de ne oldum,
Alacasını alıp kaçmazsam,

Atasının körü Cediger,
Bunun ak akçe malını saçmazsam,
Kulasını sürüp kaçmazsam,
Heybeleyip malını saçmazsam,
Yiğidini gözleyip kırmazsam,

Bu eline zorbalık etmezsem,
Kasılıp duran kötü yurt,
İnsanlar, tüfek atıp yay çekip,
Kasıldı kötü yurt!» –
Deyip, böylece, er bozkurt –
«Talas'ta kurulu bağı yok,
Kurulup yatacak çağı yok.
Keñ-Kol'da kurulu bağı yok,
Gerinip yatacak çağı yok,
Gazaya binecek küheylan yok,
Göz bebeği ettiğim Külçoro –
Kurban olduğum akraba yok,

Bugün görülen yarın yok,
Böyleymiş işte, dünya bok.
Ferişte beş el uzattığında,
Kula buyruk kılındığında,
Kazılan mezar almaz mı,
Kara yer yok etmez mi,
Ölümden korkan onar mı?
Şu ay-âlemin içinde,
Ölmeyen insan olur mu?»
Üstün doğmuş kaplan,
Telaşa düşmeden, şaşmadan,
Eğrilmeden, kıpırdamadan,
Akolpok'u örtünüp,

Swording them as if to boil,
What kept me from cutting them down,
The strife I know, upon this people,
What kept me from loosing it?
If I do not seize their dappled herds and ride,
Blast your father, Cediger,
If I do not scatter their white-coin wealth,
If I do not drive off their duns and ride,
If I do not bag their goods and scatter them,
If I do not mark their braves and cut them down,
If I do not deal this people violence —
This vile people standing proud,
Men firing muskets, drawing bows,
The vile people swaggered!» –
So saying, thus, the grey-wolf man –
«No garden planted in Talas,
No season left to lie at ease.
No garden planted in Keñ-Kol,
No season left to stretch and lie,
No steed to mount for holy war,
Külçoro whom I made the apple of my eye –
No kinsman left for whom I'd die,

What is seen today is gone tomorrow,
So it is — the world is dung.
When the angel stretches out five hands,
When the decree is laid upon the slave,
Will not the dug grave take him,
Will not the black earth blot him out?
Can he prosper who fears death?
Within this moonlit world,
Is there a man who does not die?»
The tiger born supreme,
Without alarm, without dismay,
Without bending, without stir,
Drawing Akolpok over him,

Ayköl er durdu kımıldamadan. Sessizce
söze koyulmuştu,
Öldüm mü diye umursamaz,
Cediger'in sayısız ordusunu,
Hızır dokunmuş şahbazın,
Kılının ucuna denk saymaz.
Boz kaya burnu gibi kabarıp,
Boz sırtlı dağ gibi gövdelenip,
Kanı çekilip birer birer,
Aldırmadan bozkurt yatmıştı,
Kara niyetli Kançoro,
Semetey'in öleceğini,
Dileyip durmuş Çoro imiş,
Cediger'in Kıyaz'ını,
Yetiş, mızrak sanç! – diye,
Kışkırtıp aldığı dem imiş!
Dağ gibi doru ata binip,
Pusatını kuşanıp,
Kınsız kılıç bağlanıp,
Orolmo Dağı'nı dolanıp,
Saldırmaya davranıp,
Çatal belin ardından,
At geçmez alçaktan,
Özellikle bakıp görmüştü:
Eğe kemiği zonklayıp,
Aklı çıkıp sarsılıp,
Cediger'in er Kıyaz'ı,
Doğup Kıyaz olalı,

The ayköl man lay unmoving. Quietly he
had begun to speak,
He cares not whether he has died,
The countless host of the Cediger
Beside the Hızır-touched şahbaz's
Single hair-tip he counts as naught.
Swelling like a grey crag's spur,
Massive as a grey-backed mountain,
His blood ebbing drop by drop,
Unheeding, the grey wolf lay.
Black-hearted Kançoro,
For Semetey's death
The Çoro had kept on wishing —
The Cediger's Kıyaz,
Ride up, drive in the lance! – saying,
That was the moment he goaded him on!
Mounting a bay horse like a mountain,
Girding on his gear,
Binding on the scabbardless sword,
Rounding Mount Orolmo,
Making ready to strike,
From behind the forked ridge,
Through the low ground no horse can pass,
He had looked with care and seen:
His rib-bones throbbing,
His wits fled, shaken,
Er Kıyaz of the Cediger,
Since his birth as Kıyaz,

On dokuzuncu cildin sonu.

Yirminci cilt, kalleş mızrak ve gaspçının tahtıyla sürer.

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT XIX
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME XIX

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin ikinci parçası olan «Semetey» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

On dokuzuncu cilt, Cediger'in Kançoro'ya giydirdiği altın taçtan Akkelte'nin susuşuna; Semetey'in düşman ortasındaki vasiyetinden Sarı Han'ın şehadetine ve kırk iki kat kuşatmada yalnız kalan bozkurda uzanır.

SEMETEY · KARALAEV VARYANTI · CİLT XIX